

**TÜRK HUKUK TARİHİ
ARAŞTIRMALARI**

Journal of Turkish Legal History

ISSN: 1306-6889

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Journal of Turkish Legal History

Sayı 30, 2020 (Güz)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü	Fethi Gedikli (İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü)
Kurucular	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mustafa Şentop, Mürteza Bedir
Yayın Kurulu	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mürteza Bedir, Sami Erdem, Ayhan Ceylan, Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu
Danışma Kurulu	İdris Bostan (İstanbul Ü.), Feridun Emecen (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Mehmet İpşirli (İstanbul Medipol Üni.), İsmail E. Erünsal (İstanbul 29 Mayıs Üni.), M. Emin Artuk (İstanbul Medipol Üni.), İbrahim Kâfi Dönmez (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Kemal Beydilli (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Engin Deniz Akarlı (İstanbul Şehir Üni.), Sevgi Gül Akyılmaz (Ankara Hacı Bayram Veli Üni.), Mustafa Avcı (Ankara Sosyal Bilimler Üni.), Yusuf Karakoç (Dokuz Eylül Üni.), Nevin Ünal Özkorkut (Ankara Üni.)
Editör	Fethi Gedikli
Yardımcı Editörler	Ali Adem Yörük, Abdullah İslamoğlu
Sekreterlik	Furkan Şahan, Rıdvan Abdurrahman Demirtaş
Baskı	İlbey Matbaa, Matbaa Kağıt Reklam Org. Mücellit San. ve Tic. Ltd. Şti. 2. Matbaacılar Sitesi, 3 NB 3 Topkapı/Zeytinburnu/İstanbul 0 212 613 83 63 (Sertifika No. 17845)
Baskı Tarihi	Aralık 2020

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazıların ilmi ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yönetim

İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal
Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Merkez Bina
Oda 58 Beyazıt/İstanbul/Türkiye
e-posta: hukuktarihimerkezi@istanbul.edu.tr

Bu sayı Bahçelievler Belediyesi'nin katkılarıyla basılmıştır.
Belediye Başkanı Dr. Hakan Bahadır'a teşekkür ederiz.

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Sayı 30 • 2020 (Güz)

İçindekiler

Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuk Dilinin Özleşmesine Yönelik Sivil Arayışlar <i>Tarık Özcan</i>	5
<i>Tarihçi Hukuk Bilimi Mecmuası'nın Amacı Üstüne</i> <i>Friedrich Carl von Savigny - çev. Serhan Yıldırım</i>	55
İttihad ve Terakki İçinde Muhalefet ve <i>Hizb-i Cedit</i> Krizi - Kont Léon Ostorog'un Sir Eyre Crowe'a Sunduğu Rapor (30 Nisan 1911) <i>Çev. Abdurrahman Nur</i>	65
<i>Belgeler/Notlar</i>	75
Hattat Mustafa Halim Özyazıcı'nın Hukuk Konulu Grafik Çalışmaları <i>Halûk Perk</i>	
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Tasnifi Üzerine Bir Not <i>Fethi Gedikli</i>	101
<i>Tarihçi Hukuk Bilimi Mecmuası'nın Tarihçesi</i> <i>Serhan Yıldırım</i>	105
İstanbul Barosu'nun İlk Genel Kurul Toplantısı, İlk Levhası ve Kostaki Sardenski'nin Nutku (5 Nisan 1878) <i>Tugay Aydın</i>	113
Türkiye'nin İlk Avukat Ajandası <i>İstanbul Barosu Ajandası 1928</i> ve Avukatlara Meslekî-Ahlâkî Öğütler <i>Tugay Aydın</i>	129
“Her Türü Yoksulluk İçinde Tekemmüle Doğru Bir Hatve”: <i>Ceride-i Adliye</i> , Makale Fihristi ve Yazar Dizini <i>Ercan Karaismailoğlu - Rıdvan Abdurrahman Demirtaş - İbrahim Enes Onat</i>	137
Hukuk Reformu Metinleri 19: Sanat-ı Taknin ve Usûl-i Tedvin (1925) <i>Haz. Ercan Karaismailoğlu</i>	217

Hukuk Reformu Metinleri 20: <i>Droit</i> ile Usûl-i İslâmiyeyi Cem' - Ali Suavi'nin Duruva: <i>İlm-i Usûlü'l-Hukuk'u</i> (1870) <i>Haz. Yasin Yılmaz</i>	221
Beyyinâtın Şerâit-i Kabul ve Takdiri <i>Mustafa Reşit Belgesay - haz. Fatma Zehra Yavuz - Beyza Nur Büyük</i>	229
Serbestî-i Mukavelât <i>Mişon Ventura - haz. Mert Burak Ersan</i>	247
Mesuliyet-i Akdiye ve Mesuliyet-i Cürmiye <i>Sıddık Sami Onar - haz. Niyazi Varoğlu - Zeynep Aygür</i>	267
Kavânîn-i Esasiyenin Tekevvünü: İngiliz Kanun-ı Esasîsi <i>Celâleddin Arif - haz. Fatih Selim Bayram - Kevser Çetin</i>	279
Kaza-yı İdarî <i>Charles Crozat, trc. Mustafa Hâmid - haz. Zeynep Aygür - Niyazi Varoğlu</i>	297
Sahtelikte İstimal <i>Diren Yerganyan - haz. Mert Burak Ersan</i>	315

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE HUKUK DİLİNİN ÖZLEŞMESİNE YÖNELİK SİVİL ARAYIŞLAR*

THE CIVILIAN QUESTS FOR THE PURIFICATION OF THE LEGAL LANGUAGE IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD

Tarık Özcan **

ÖZ

Osmanlı'nın son döneminde başlayan dil dönüşümü süreci, bütün bilim dallarının terim dağırcığını etkilemiştir. Hukuk dilindeki dönüşüm ise erken Cumhuriyet döneminde uygulanan dilde özleşme politikalarıyla şekillenmiş, etkileri günümüze kadar devam etmiştir. Hukuk dilindeki dönüşüm temel olarak iki etkiye dayanmaktadır. Birincil etki, hukuk dilinin özleşmesine yönelik bürokratik arayışları içermektedir. İkincil etki ise hukuk dilinin özleşmesine yönelik sivil arayışları içermektedir.

Bu çalışmada, erken Cumhuriyet döneminde hukuk dilinin özleşmesine yönelik sivil arayışlar incelenecektir. Erken Cumhuriyet döneminde hazırlanan öz Türkçe hukuk sözlükleri ve hukuk dilinde özleşmeyi savunan çeşitli yayın faaliyetleri, çalışmanın ana odağı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: erken Cumhuriyet, hukuk dili, hukuk sözlükleri, öz Türkçe, dilde özleşme.

ABSTRACT

The language transformation process, which started in the late Ottoman Era, has affected the terminology of all disciplines. The transformation of the legal language was shaped by policies of purification applied in the language in the early Republican period, and its effects been present ever since. There are two main impacts on the transformation in legal language: the bureaucratic quests and the civilian quests for the purification of legal language.

* Bu çalışmayı kıymetli ağabeyim Murat Özcan'a armağan etmek isterim. Ayrıca desteklerinden ötürü Dr. Öğr. Ü. Ali Adem Yörük'e, Emir Melek'e, Arş. Gör. Emre Partalçı'ya ve Prof. Dr. Fethi Gedikli'ye içtenlikle teşekkür ederim.

** Stajyer Avukat, İstanbul Barosu.

In this study, the civilian quests for the purification of the legal language in the early Republican period will be examined. Legal dictionaries in pure Turkish and various publishing activities that advocate purification in the language will be the main focus of the study.

Keywords: early Republic, legal language, legal dictionaries, pure Turkish, language purification.

*

I. Giriş

Osmanlı'nın son döneminde başlayıp günümüze kadar uzanan dil dönüşümü süreci, bütün bilim dallarının terim dağarcığını etkilemiştir.¹ Ancak özellikle erken Cumhuriyet döneminde ulus devlet politikalarının bir aracı olan öz Türkçe politikası, bu dönüşümü giderek hızlandırmıştır.² Öz Türkçe politikasının temeli, Arapça-Farsça kökenli kelimelerin Türkçeden arındırılmasına dayanmaktadır. Bu politikanın amacı ise dili biçimlendirmek, dile egemen olmak ve bu sayede ulus devletin ihtiyaç duyduğu kimlik inşasını sağlayarak yurttaşların anlam dünyasını şekillendirebilmektir.³

1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte öz Türkçecilik politikası resmi bir hüviyet kazanmıştır. Bu politikanın yaygınlaşması amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlenmiş, öz Türkçenin kamusallaşması yolunda önemli yayın faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Dil Kurultayları⁴ düzenlenmiş; *Tarama Sözlüğü*, *Derleme Sözlüğü*, *Türk Dili* yayımlanmıştır. Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda gündeme gelen "Güneş Dil Teorisi" ile birlikte öz Türkçe politikasının seyri değişmiş, "Güneş Dil Teorisi" ile "Türk Tarih Tezi" bütünleşik bir yapıya kavuşmuştur.⁵ Ancak ilerleyen dönemde "Güneş Dil Teorisi" etkisini yitirmiştir.

¹ Günel Seyit, *Türkiye'de Hukuk Dilinin Dönüşümü*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 1.

² Öz Türkçe cereyanı henüz muteber bir yapıya bürünmeden önce bu konudaki arayışlarıyla dikkat çeken isimlerden biri olarak Yanyalı Bitikçi Ali Rıza Bey'in çalışmalarını anmak gerekir. Bkz. Ali Birinci, "Yanyalı Bitikçi Ali Rıza Bey: Bir Öztürkçecinin Hayat Hikayesi", *Müteferrika*, Sayı 29, 2006, s. 89-96. Ayrıca bkz. Ali Adem Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 173.

³ Seyit, s. 10.

⁴ Birinci Türk Dil Kurultayı 26 Eylül 1932'de toplanmıştır. Saim Sakaoğlu, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Atatürk", *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten*, Cilt 39, 1991, s. 25.

⁵ Gökhan Yavuz Demir, "Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 19, 2010, s. 391; Tanıl Bora, *Cereyanlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 234.

Fakat buna rağmen dilde özleşme faaliyetleri, çeşitli dönemlerdeki kesintiye rağmen etkisini günümüze kadar devam ettirebilmiştir.

Her ne kadar Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte öz Türkçecilik politikası resmi bir hüviyet kazanmış olsa da Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşundan önce de dilde özleşmeye yönelik birtakım faaliyetler yürütülmüştür. Bu noktada özellikle 1929'da Darülfünun bünyesinde etkili olmuş "ıstılah çalışmalarına" değinmek faydalı olacaktır.⁶ Darülfünun Emmini Neşet Ömer [İrdelp] önderliğinde Darülfünun fakültelerinde kurulan İstilah Komisyonları, Dil Encümeniyle eşgüdümlü olarak ilmî ıstılahların öz Türkçeleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür.⁷ Dönemin gazetelerinde çıkan haberlere göre, Şubat 1929'da ilmî ıstılahların "A" harfini kapsayan ıstılah fişleri tamamlandıktan sonra Dil Encümenine gönderilmiş, Haziran ayına kadar "T" harfi fişlerinin tamamlanması öngörülmüştür.⁸ Ancak belirtilmelidir ki bu çalışmaların akıbeti belirsizdir. Bu belirsizliğe rağmen 1929'da Darülfünun bünyesinde etkili olmuş ıstılah çalışmalarının, Türk Dili Tetkik Cemiyeti bünyesinde oluşturulan Terim Kollarının bir nevi öncüsü olduğu, ıstılah çalışmalarının kaynak ve yöntemi hususunda dolaylı bir etki yarattığı tahmin edilebilir.⁹

Kuşkusuz dil dönüşümü süreci ve bilim dallarının terim dağarcığının öz Türkçeleştirilmesi hamlesinden hukuk dili de payını almıştır. Hukuk dilinin özleştirilmesi öncelikle kanun dilinin değişimiyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 1920'lerde Medenî Kanun, Borçlar Kanunu, Ceza Kanunu gibi kanunlarda hukuk

⁶ Darülfünun'un ilgasından sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde "ıstılah çalışmalarına" devam edilmiştir. Bkz. Fethi Gedikli, "İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Hukuk Fakültesinde 1941-1944 Yılları Arasında Yapılan Terim Çalışmalarına Dair", *Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Anısına Armağan*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 555-586.

⁷ "İsmet Paşa Hz.lerinin Nutukları", *Vakit*, 18 Şubat 1929, s. 3; "Dilimizden Yabancı Kelimeler Atılacak", *Akşam*, 19 Şubat 1929, s. 2; "Dil Temizliği Yolunda", *Milliyet*, 21 Şubat 1929, s. 1; "Öz Türk Dili ve Darülfünunumuz", *Milliyet*, 22 Şubat 1929, s. 1; "İlmi İstilahlarımız İçin İşe Başlanıyor", *Vakit*, 24 Şubat 1929, s. 2.

⁸ "Darülfünun Divanı Toplandı", *Milliyet*, 25 Şubat 1929, s. 1.

⁹ Darülfünun İstilah Komisyonları ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti Terim Kollarının etkileşimini kavrayabilmek için bu iki kurumsal çabadan daha önce ortaya çıkmış olan İstilahât-ı İlmiyye Encümeni'nin çalışmalarını da mukayeseli bir şekilde incelemek gerekir. Bu incelemeden sonra Türkçe bilim terimleri arasındaki süreklilik ve etkileşim daha iyi kavranabilecektir. İstilahât-ı İlmiyye Encümeni hakkında bkz. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*, ikinci baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2005, s. 40-65; Abdullah Uçman, "İstilahât-ı İlmiyye Encümeni", *Tarih Ve Toplum*, Cilt 40, Sayı 239, 2003, s. 10-18.

dilinde özleşmeye yönelik sınırlı birkaç girişimin¹⁰ ardından 1930'larda çıkarılan kanunlarda özleşme eğiliminin şiddeti giderek artmıştır. 1945 yılında Anayasa dilinde yaşanan değişimle birlikte özleşme eğilimi zirveye çıkmış ve bugünkü hukuk dilinin oluşmasında önemli bir eşik aşılmıştır. Yine aynı dönemde Bülent Nuri Esen, Edip Serdengeçti, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Orhan Arsal, Sadri Maksudî Arsal, Suphi Nuri İleri, Süheyp Derbil gibi hukukçuların, hukuk dilinin özleştirilmesi yolundaki sivil arayışları, dil dönüşümünün akademiye de ziyadesiyle etkilediğine işaret etmektedir. İsmi sayılan hukukçular, sivil arayışlar bakımından kabaca “birinci kuşak” olarak kabul edilebilir. Sonraki yıllarda, hukuk dilinde özleştirme faaliyetine devam eden Ahmet Erdoğan, Ali Rıza Önder ve İsmet Sungurbey, “ikinci kuşağın” simgeleşmiş isimleridir. Devam eden dönemde ise Cem Eroğlu ve Sami Selçuk, “üçüncü kuşak” olarak sınıflandırılabilir.

Hukuk dilinin dönüşümünde iki tip etkiden bahsedilebilir. Birincil ve büyük etki, kanun dilinin değişiminde görülmektedir. İkincil ve sınırlı etki ise özleşmeyi savunan hukukçuların sivil arayışlarında görülmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde hazırlanan öz Türkçe hukuk sözlükleri ve çeşitli yayın faaliyetleri, her ne kadar sınırlı bir etkiye sahip olsa da devletin bürokratik dayatmacı anlayışı karşısında hukuk akademisinin gösterdiği olumlu ve olumsuz tepkileri bütünsel bir şekilde göstermesi bakımından tarihsel bir öneme sahiptir.

II. Erken Cumhuriyet Döneminde Sivil Arayışlar

1. Suphi Nuri İleri

Suphi Nuri İleri, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde hocalık yaptığı dönemde öz Türkçe hukuk terimleri üzerine özgün çalışmalar yürütmüştür. İleri'nin 1934 yılında yayımlanan *Yasaların Çatışması* isimli kitabı, 1930'lu yıllardaki hukuk dilindeki özleşme arayışları bakımından son derece önemli bir konuma sahiptir. Bu kitap, devletler hususî hukuku ders kitabı niteliğinde olup kitapta pek çok öz Türkçe hukuk terimi kullanılmış, bu terimler kullanılırken parantez içinde Osmanlıca terimlere de yer verilmiştir. Kitabın başlangıç bölümündeki paragraf, örnek olarak zikredilebilir:¹¹

“Bu ‘kitapla’ birlikte basılan ve yayılan *Güçara Genel Kurulu (Hukuku umumiyei düvel)* kitabımda kurulun (hukuk) tarif ve bölümünü yaptığımdan burada işi uzatmayacağım.

¹⁰ Seyit, s. 56.

¹¹ Alıntılarda özgün imlâ korunmuştur.

Yalnız kısaca şu inanimi bildirmek istiyorum: Hak yoktur, menfaat vardır. Bunlar her vakit birbirleriyle çatışmaktadırlar (ihtilâf). Menfaatlerin barışmalarına ‘itilâf’ derler. Kurul insanların kurduğu soysallarda, birikikliklerde (cemiyetler) kişilerin, teklerin (fert) kendi arasında veya kişilerle Kurulta (Devlet) arasında veyahut Kurultalar arasındaki münasebetleri düzelten, yoluna koyan (tanzim) ve yerine çağına (zemin ve zaman) göre değişen bir sürü ası (menfaat) kurullardır ki bunların müeyyideleri cebr ve ikrahtır”¹².

Ayrıca kitabın altıncı bölümünde, yetmiş dokuz sayfalık bir sözlüğe yer verilmiştir. Bu sözlük, Orhan Arsal tarafından hazırlanmış ve daha sonra *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge* ismiyle ayrı bir kitapçık olarak da yayımlanmıştır. Sözlükteki terimler üçlü bir ayrıma tâbi tutulmuş, terimlerin Fransızcası, Osmanlıcası ve öz Türkçe hâli gösterilmiştir. Öz Türkçe bölümünde ise bazı terimler bakımından ikili bir ayrıma gidilmiş, Suphi Nuri İleri ve Orhan Arsal’ın farklı öz Türkçe kullanımlarına yer verilmiştir. Arsal’ın önerdiği terimler aynen yazılmış, İleri’nin önerdiği ve Arsal’a muhalefet ettiği terimler ise italik ve tırnak içinde yazılmıştır.

İleri’nin üzerinde en çok etki yarattığı kişi, Orhan Arsal olmuştur. Onun çalışmaları, Orhan Arsal için yol gösterici olmuş ve ziyadesiyle cesaret vermiştir. 1930’larda dilde özleşme olgusunun bir “kültür savaşı” olarak algılandığı bir ortamda, İleri’nin dilde özleşme meselesinde görece erken ve cesur tutumu, Orhan Arsal’ın çalışmalarına da alan açmıştır. Bu nedenle Arsal, *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge*’yi, İleri’ye ithaf etmiştir:

“Sayın Profesör, bu küçük yazı benden çok sizindir. Çektiğim kılıcı kınına sokmama engel olmasaydınız, bilmem savaşım neye varırdı? Bana gösterdiğiniz inan için size ne kadar borçluyum ki duygularımı size anlatacak bir çift söz bulamıyorum: Kendi çalışkanlığınızla gençliğe kazandırdığınız yazılar yetmiyormuş gibi bir de başkalarını işe koşturuyorsunuz! Alçak gönüllülük duygularınıza dokunsa bile, ben değersiz yazımı adınıza armağan etmekten çekinmiyorum. Bu suçu başıyla bana”¹³.

Yine Arsal, *Kurul Sözlüğü Denemesi* isimli sözlüğünde İleri’ye sevgi ve saygılarını sunmaktadır:

“Sözümüzü bitirirken, bir ıldan beri kurul (=Hukuk) Fakültesinde açtığımız dil savaşına güler yüz gösteren okurlarımıza, bu yazıyı bastırmakla bize çok büyük onur kazandıran kurul okuyanlar birliğine (=hukuk talebesi cemiyeti), yeni çıkacak *Yasaların Çatışması*

¹² Suphi Nuri İleri, *Yasaların Çatışması*, İstanbul, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, 1934, s. 5.

¹³ Orhan Arsal, *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge*, İstanbul, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, 1936, s. 3.

adlı yazısında öne sürdüğümüz sözlerin hemen hepsini kullanmakla bizi çok sevindiren Profesör Suphi Nuri'ye sevgi ve saygılarımızı sunmağı bir borç biliriz¹⁴.

İleri'nin özleşme konusundaki fikirleri süreklilik arz etmemektedir. 1932'de kaleme aldığı "Dil Kurultayının Tesirleri ve Neticeleri" isimli yazısında, "kanun, hukuk, devlet, hükümet, cumhuriyet gibi kelime ve ıstılahların Türkçeleştirilmesinde fanteziden kaçınılmasını ve Arapça ıstılahların hemen kaldırılıp yerlerine saf Türkçe ıstılahların getirilmesinin sakıncalı olduğunu"¹⁵ belirtirken iki yıl sonra kaleme aldığı *Yasaların Çatışması*'nda "devlet" yerine *ulus-kurulta*, "hukuk" yerine *kurul*, hükümet yerine *güdmenlik*, kanun yerine *nom* terimlerini kullanmıştır. "Öz Dilimize Doğru" isimli yazısında ise Cevdet Nasuhi [Savran] Bey'i "işıtılmemiş, alışılmamış kelime ve ıstılahları kullanmakla"¹⁶ eleştirirken bu yazının kaleme alınmasından iki yıl sonra kullandığı kelime ve ıstılahlar oldukça radikal bir yapıya sahiptir.

İleri'nin kullandığı terimlerde dikkat çeken noktalardan biri de bazı Batı dilleri kökenli terimlerin öz Türkçe çevirisini yaparken terimlerin öz Türkçe karşılığını kullanmamış olmasıdır. Örneğin "commune" yerine *komün*, "confédération" yerine *konfederasyon*, "embargo" yerine *ambargo*, "exequatur" yerine *eksekuatür*, "mémoire" yerine *memorandum*, "nonce" yerine *nons* karşılıklarını kullanmaktadır.

Batı dilleri kökenli terimlerin öz Türkçe çevirisinde Orhan Arsal'ın tavrı ise İleri'ye göre çok daha farklı bir yapıdadır. Yukarıda sayılan terimler için sırasıyla *kamun*, *birikme*, *engel koma*, *yürütge*, *andıç*, *papalık elçisi* karşılıklarını önermektedir. Bu doğrultuda Arsal'ın özleştirme arayışının İleri'ye göre daha işlevsel olduğu söylenebilir.

Suphi Nuri İleri'nin, *Yasaların Çatışması* kitabında ve *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge* sözlüğünde kullandığı terimlerin pek çoğu hukuk dilinde kalıcı olmayı başaramamıştır. Ancak istisnaî olarak İleri'nin kullandığı bazı terimlerin kalıcı olmayı başardığı gözlemlenmektedir. Bu terimlerin bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: "ana yasa", "andlaşma", "çatışma", "elçilik", "güveni kötü kullanma", "kiralama", "konsolos ajanı", "oy", "uzlaşma", "ürün kirası", "yakalanma"...

İleri'nin sözlüğünde yer verdiği "ana yasa"¹⁷ terimi hakkında ayrıca bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır. 1930'ların ilk yarısında ulusal basında dolaşıma

¹⁴ Orhan Arsal, *Kurul Sözlüğü Denemesi*, İstanbul, Hukuk Talebesi Cemiyeti Neşriyatı, 1935, s. 7.

¹⁵ Suphi Nuri [İleri], "Dil Kurultayının Tesirleri ve Neticeleri", *Öz Dilimize Doğru*, Sayı 8, 1932, s. 127-128.

¹⁶ Suphi Nuri [İleri], "Öz Dilimize Doğru", *Öz Dilimize Doğru*, Sayı 3, 1932, s. 39.

¹⁷ "Anayasa" terimi hukuk diline yerleşmeden önce "ana yasa" kullanımına da sıklıkla rastlanılmaktadır. İlhan Arsel, "ana yasa" şeklindeki kullanımı eleştirmektedir. Bkz. İlhan Arsel, *Anayasa Hukuku (Demok-rasi)*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964, s. 5.

giren¹⁸ “anayasa” teriminin gündelik hayatta ve anayasa hukuku öğretisinde kalıcılık kazanma süreci, 1945 Anayasa değişikliğiyle başlamıştır. Her ne kadar 1952 yılındaki Anayasa değişikliğiyle, 1945 Anayasa değişikliğindeki öz Türkçeci eğilim güç kaybetmiş¹⁹ olsa da 1961 Anayasası’yla birlikte “anayasa” kavramı hukuk dilimize yerleşmiştir. 1960 yılından itibaren ise anayasa hukuku öğretisinde “anayasa hukuku” kavramının kullanılma sıklığı ivmelenerek artmış ve günümüze kadar bu genel eğilim sürmüştür.²⁰ Suphi Nuri İleri’nin, oldukça erken bir tarihte bu kavramı sözlüğünde kullanmış olması ziyadesiyle öngörülü ve ilerici bir adımdır.

2. Orhan Arsal

Orhan Arsal, 1930’lu yıllarda İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde Devletler Umumî Hukuku Doçenti olarak görev yapmış, yine aynı dönemde Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin²¹ İktisadi İstilahlar Derleme Kolu’nda öz Türkçe terimler üzerine çalışmalar yürütmüştür.²² Arsal’ın, 1930’larda öz Türkçecilik cereyanına olanca varsıllığıyla kendini kaptırdığı ilk çalışması, 1934 yılında yayımlanan, Karl Strupp’un *Devletin Kurucu Unsurları* kitabına yaptığı çeviridir. Bu kitap, devletler umumî hukuku ders kitabı niteliğindedir. Arsal, “Nuri Adil” ismini kullandığı çeviride, pek çok öz Türkçe hukuk terimi kullanmış ayrıca kitabın başlangıcında, kullandığı terimlere ilişkin olarak bir lugatçe hazırlamıştır. Bu terimlerin bazıları, bizzat Orhan Arsal’ın “icat” ettiği terimlerdir. Bazı terimler ise *Tarama Dergisi*’nde de mevcut bulunan terimlerdir. Arsal’ın Türk gençliğine ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ne armağan ettiği bu çeviri, onun sonraki yıllarda yapacağı hukuk terimleri çalışmalarının, adeta bir pilot uygulaması olmuş, sonraki çalışmalarını da muştulamıştır.

Arsal’ın yaptığı çeviride kullandığı terimler incelendiğinde birkaç istisna dışında hukuk dilinde kalıcı olmayı başarmış terime rastlanmamaktadır. Ancak bu çeviride yer alan “güç ara kurulu” terimi hakkında ayrıca bir değerlendirme yapmak gerekir. Arsal, 1934’te “devletler umumî hukuku” terimi yerine “güç ara

¹⁸ Tolga Şirin, “Anayasa Sözcüğünün Türkçede Kısa Tarihi”, <http://www.tolgasirin.com/single-post/anayasa-sozcugu-tarihi> (Erişim Tarihi: 22.12.2019).

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyit, s. 143-157.

²⁰ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, ikinci baskı, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999, s. 137.

²¹ Orhan Arsal, İkinci Türk Dil Kurultayı’na dinleyici sıfatıyla katılmıştır. “Dil Kurultayı Merkez Bürosunda”, *Milliyet*, 14 Ağustos 1934, s. 6; “Kurultaya Dolmabahçe’de İki Salon Ayrıldı”, *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1934, s. 5; “İkinci Büyük Dil Kurultayı”, *Son Posta*, 18 Ağustos 1934, s. 8.

²² Karl Strupp, *Devletin Kurucu Unsurları*, çev: Nuri Adil [Orhan Arsal], İstanbul, Ekspres Matbaası, 1934, s. 1.

kurulu” karşılığını kullanırken, 1937’de Triepel’den yaptığı çeviride²³ “arsıulusal hukuk” karşılığını kullanmakta, 1938’de ise Verdross’tan yaptığı çeviride²⁴ “uluslar arası hukuku” karşılığını tercih etmektedir.²⁵ Bu süreç göz önüne alındığında Arsal’ın terimler konusunda daima arayış içinde olduğu ve bir “dil işçisi” gibi titizlikle çalıştığını görmek mümkündür.

Arsal’ın öz Türkçe hukuk terimleri bağlamında değerlendirilebilecek ikinci çalışması, 1935 yılında yayımlanan, Mustafa Kemal Atatürk’e ithaf edilen, *Kurul Sözlüğü Denemesi* isimli sözlüktür.²⁶ Bu sözlük, yalnızca “öz Türkçe-Osmanlıca” karşılıkları içeren bir sözlük değil aynı zamanda Fransızca hukuk terimlerini de içeren bir yapıya sahiptir. Abecesel sıralama ve söz varlığı dizilimi, Fransızca terimlere göre oluşturulmuştur. Arsal’ın sözlüğü, 78 sayfadan oluşmakta ve yalnızca (Fransızca dizilime göre) “a” harfinden oluşan maddeleri içermektedir. Bu yönüyle de tamamlanmış bir çalışma değil, isminden de anlaşılacağı üzere bir denemeden ibarettir.

Arsal’ın bu sözlüğü hazırlarken ilham aldığı eser, *Vocabulaire Juridique* isimli Henri Capitant tarafından hazırlanan sözlüktür. Arsal, sözlük için kullandığı Türkçe kaynakları ise şu şekilde sıralamaktadır: Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin 1933-1934 Hukuk İstilahları Anketi, *Fransızcadan Türkçeye İstilahat-ı Hukukiye* Lugatı (Mehmed Ekrem, 1927), *Lugat-ı Kavanin-i Osmaniye* (Miltiyadi Karavokiros, 1310), *İstilahat-ı Adliye* (Nazaret Hilmi, 1304), *Kamus-ı Fransevi* (Şemseddin Sami, 1318), *Tarama Dergisi* ve “halk dili”.²⁷ Sözlükte kullanılan bazı terimler ise bizzat Orhan Arsal tarafından oluşturulmuş terimlerdir. Bu terimler için sözlük maddelerinin yanında “(O.A)” ibaresi kullanılmıştır.

Kurul Sözlüğü Denemesi’nde Türkçe karşılıklar verilirken öz Türkçe terimler kullanılmış ancak tarifler yapılırken Osmanlıca kelimeler tercih edilmiştir. Arsal’ın bu yöntemi izlemesinin nedeni Osmanlıca-öz Türkçe arasında bir “köprü” kurma niyeti taşımasıdır.²⁸

²³ Heinrich Triepel, “İç Hukukla Arsiulusal Hukuk Arasındaki Münasebetler”, çev: Orhan Arsal, İÜHFM, Cilt 3, 1937, s. 6-50.

²⁴ Alfred Verdross, “Uluslar Arası Hukukunun Temeli”, çev: Orhan Arsal, İÜHFM, Cilt 4, Sayı 13, 1938, s. 137-208.

²⁵ Arsal’ın çevirisinde kullandığı “uluslar arası hukuku” terimi “uluslararası” kullanımının oldukça erken görünümlerinden biridir. Boğaç Erozan, “Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Disiplininin Uzak Tarihi: Hukuk-ı Düvel (1859-1945)”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 43, 2014, s. 61. Ayrıca bkz. Seha Meray, “Devletler Hukukunda Bazı Terim Meseleleri”, *AÜSBFD*, Cilt 11, Sayı 4, 1956, s. 52-59.

²⁶ *Kurul Sözlüğü Denemesi* yayımlandıktan sonra *Son Posta*’da tanıtılmıştır. “Yeni Neşriyatı”, *Son Posta*, 28 Nisan 1935, s. 15.

²⁷ Arsal, *Kurul Sözlüğü Denemesi*, s. 10.

²⁸ Arsal, *Kurul Sözlüğü Denemesi*, s. 10.

Arsal'ın bu sözlüğü hazırlamaktaki diğer bir hedefi ise “hukuktaki karanlık noktaları” aydınlatmaktır:

“Yer yüzünde bir kişi bulunamaz ki ben her nesneyi bilirim diyebilisin. Kurulda bütün kavgalar yasadaki bir sözün, az çok karanlık olmasından çıkmıyor mu? Eğer elde her deyişin anlamını çevreleyen, sıkı sıkı bağlayan bir sözlük bulunursa ister yasalayan, ister aralarında özsel anlaşmalar yapanlar bu bana yaramaz diyemezler. Erksüren dileğinin yerine getirilmesi için sözünü tartmağa borçludur. Bunu yapmazsa ergisini (=autorité, nüfuz) savcı (=hakim) ve kurul bilirlere kapdırmış olur”²⁹.

Kurul Sözlüğü Denemesi’nde teklif edilen terimler incelendiğinde şiddetli bir özleşme tavrıyla karşılaşılmaktadır. Hatta denilebilir ki Arsal, diğer özleşme taraftarı hukukçularla mukayese edildiğinde en sert ve “ölçsüz” yapıya sahip olan hukukçudur. Arsal'ın bu tavrı, sözlüğe yazdığı ön sözde de kendini göstermektedir:

“Son günlerde dil savaşının öyle bir ileri atılışı var ki bu zora karşı koyabilecek bir güç göremiyoruz. Bu ulusal işde emeği geçen her Türk yarının saygı ile anacağı birer deviricidir. Şu var ki yalnız devirmek, yıkmak, yok etmek yetmez. Her devrilenin, her yıkılanın, her yok edilenin yerine bir yenisini, ama daha iyisini koymak ister”³⁰.

Bu sözlük, hem hukuk tarihçiliğimiz bakımından hem de hukuk sözlüklerinin yıllar içinde geçirdiği dönüşümü imlemesi bakımından son derece önemli bir eserdir.³¹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Kurul Sözlüğü Denemesi*, Latin harfleriyle yazılan, Türkçe’den Türkçe’ye ilk hukuk sözlüğüdür.³²

Arsal'ın sert tavrı, öz Türkçe hukuk terimleriyle ilgili üçüncü çalışması olan *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge* sözlüğünde de devam etmiştir. Sözlüğün ilk sayfası, “Çok Düşman Çok Onur” notuyla okuyucuyu karşılamaktadır. Suphi Nuri İleri bölümünde de bahsettiğimiz üzere bu sözlük öncelikle *Yasaların Çatışması* kita-

²⁹ Arsal, *Kurul Sözlüğü Denemesi*, s. 9.

³⁰ Arsal, *Kurul Sözlüğü Denemesi*, s. 7.

³¹ Türkçe yazılmış ilk hukuk sözlükleri için bkz. Ali Adem Yörük, “İlk Hukuk Lügatlerimiz”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 2, 2006, s. 99-128. Çağdaş Türk hukuk düşüncesini, Latin harfleriyle yazılmış Türkçe hukuk sözlükleri üzerinden okuyan ve ayrıntılı bir liste içeren çalışma için bkz. Sercan Gürler, “Çağdaş Türk Hukuk Düşüncesinin Kavram Dünyası: Sözlükbilimi Açısından Bir Değerlendirme”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 10, 2010, s. 7-44. Hukuk sözlükleri hakkında ayrıntılı bir döküm için bkz. Fethi Gedikli, *Hukuk Dili ve Adli Yazışmalar*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notu, 2019, s. 132-154. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/adalet_ao/hukukdiliveadliyazismas.pdf (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

³² Sercan Gürler, Latin harfleriyle yazılan, Türkçe’den Türkçe’ye ilk hukuk sözlüğü olarak 1943 tarihli, Av. Celal Feyyaz ve Av. Feyzi Gürsel’in hazırladığı *Hukuk İstilahları Lügati*’ni kabul etmektedir. Gürler, s. 21.

binda yer almış, daha sonra *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge* ismiyle ayrı bir kitapçık olarak yayımlanmıştır. Bu sözlüğü yayına hazırlayan Orhan Aarsal olmakla birlikte hem Suphi Nuri İleri'nin hem de Orhan Aarsal'ın teklif ettiğı terimleri içermesi yönüyle İleri ve Aarsal'ın ortak çalışması olduğı söylenebilir. Bu yönüyle *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge*, etkileşim içinde olan iki özleştirmeci hukukçuyu kıyasla-yabilme imkanı sunması nedeniyle Aarsal'ın diğere çalışmalarından farklı bir yerde konumlandırılabilir.

Aarsal, *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge*'yi hazırlarken beş aşamalı bir yöntem takip ettiğini belirtmektedir. Bu yöntemde göre öncelikle terimlerin yabancı dillerdeki karşılığını tespit etmekte, bu karşılığın Türkçede yaşayıp yaşamadığını belirlemekte, bu terim eğer yaşamıyorsa eskiden var olup olmadığını ortaya çıkarmakta, bütün bunlarla bir sonuca erişilemediğı takdirde köken bilimine başvurarak terimin kökünü tespit etmekte ve son olarak bu köke uygun olarak bir terim üretmektedir.³³

Aarsal, *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge*'ye yazdığı önsözde Türk dili için yaptığı çalışmaların amacının “Türk dili için bir Lozan isteğı” olduğunu belirtmektedir:

“İmparatorluk zamanında ilerilik göstermek için batı düşünüşünü benimsemeğe savaşımak moda olmuştu. Arabın burnuzu sırtımızda, Acemin külâhı başımızda dururken burnumuza bir de Fransız gözlüğü takıyorduk. Bir sürü kanunlarımız Fransızcadan devşirilirken (Şer'i Şerif) aynını kırarak (Mecelle) yıldızını yapıyorduk. Birincisinden fesli istanbulin, ikincisinden sarıklı cübbeler çıkıyordu. Düşüncelerimiz Osmanlı imparatorluğunun bir araya topladığı ırklar gibi karmakarışıklı. Böyle anlatılmaz bir karmakarışıklığın doğurduğu bir dili biz nasıl olur da kendimize örnek edebilir, onun söyleyişlerine karşılık aramağa çalışırdık? 1935 yılında bile dillerinin eksikliğini, darlığını haykıran İngilizlerin, Almanların, Fransızların dillerinin darlığından doğan yanlış söyleyişleri, Osmanlı Türkçesinin kötülerine katmak demektir. Redingotu istanbulinleştirmekti. Bizim aradığımız, varmak istediğimiz bu değildi. Erişilmesi lâzım gelen ülkü Türk jensisini [génie] ortaya vurmaktı. Türk dilinde de bir Lozan istiyorduk”³⁴.

Aarsal'ın yukarıda alıntıladığımız sözleri ve genel olarak onun dil çalışmaları, özleşme (dilde içsel planlama) olgusu üzerinden değerlendirme yapmamıza imkan sağlamaktadır. Özleşme, bir dilsel topluluğun o dilde hakim olan dil biçimlerini koruma ya da “yabancı” kabul edilen başka öğelerden kurtarma isteğini ifade etmektedir.³⁵ Bu doğrultuda Aarsal'ın “Lozan” vurgusu ve diğere metinlerindeki “savaş”, “düşman”

³³ Aarsal, *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge*, s. 7.

³⁴ Aarsal, *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge*, s. 6.

³⁵ Kâmile İmer, *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 126.

gibi imgeler onun fikriyatındaki bağımsızlık düşüncesinde cisimleşmektedir. Bu yönüyle Arsal, ulus devletin ihtiyaç duyduğu yeni sözcüklerin üretimine (neologism) “sivil bir dil mühendisi” olarak katılmaktan geri durmamıştır.³⁶

Arsal’ın çalışmalarının kimi çevrelerde tepkiyle karşılandığını söylemek mümkündür. Kendileri de öz Türkçeyi savunan Sadri Etem ve Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû) dahi onun çalışmalarını eleştirmiştir. Fakat Sadri Etem ve Vâlâ Nureddin’in eleştirileri esas olarak Arsal’ın öz Türkçe kullanımına ilişkin olarak değil “hukuk terimlerinin devlet nezdinde resmîleşmeden kullanımının ıstılah anarşisine neden olacağı” yönündedir.³⁷ Türkiye’de yayımlanmış ilk öz Türkçe romanlardan biri olan *Savaşın Barışa’nın* (1934) yazarı olan³⁸ Vâlâ Nureddin’in, Arsal’ı eleştirmesi onun o dönem için dahi ne kadar radikal bir yapıda olduğunu gösterir niteliktedir.

Arsal’ın özleşme çalışmaları zaman zaman tepkiyle karşılsa da 1930’ların sonuna kadar devam etmiştir. Her ne kadar kesin bir tarihsel sınırlama yapmak zor olsa da 1938’den itibaren Arsal’ın öz Türkçe terimlerle arasına mesafe koyduğu gözlemlenmektedir. 1938 tarihli *Devletin Tarifi* ve *Hukukta Diyalektik Hareket* isimli konferans metinlerinde, 1938 tarihli *Amme Hukuku Dersleri*’ne yaptığı çeviride öz Türkçe terimlerle karşılaşmamaktadır.³⁹ Ayrıca ifade edilmelidir ki Arsal’ın 1934-1938 tarihli makale ve çeviri faaliyetlerinde de bir bütünlük söz konusu değildir. Bazı makale ve çevirilerinde öz Türkçe terimleri kullansa da kimi yayınlarında öz Türkçe terimleri kullanmamaktadır. Örneğin 1936’da Fleiner’den yaptığı çeviride, 1937’de Neumark’tan yaptığı çeviride öz Türkçe terimlere rastlanmamaktadır.⁴⁰

Arsal’ın sözlüklerinde yer alan terimlerin büyük bir çoğunluğu, radikal bir yapıya sahip olduğundan hukuk dilinde kalıcı olmayı başaramamıştır. Ayrıca diğer özleşmeyi savunan hukukçuların terim dağarcığı ile Arsal’ın terim dağarcığı mukayese edildiğinde onun özleşmeyi savunan hukukçular nezdinde de bir etki yarattığı söylenemez.

³⁶ “Dil mühendisliği” kavramsallaştırması hakkında bkz. Seyit, s. 13-15.

³⁷ Sadri Etem, “İstılah Anarşisi”, *Vakit*, 20 Mart 1934, s. 3; Vâ-Nû [Vâlâ Nureddin], “Altı Lise Mezunu ve Bir Doçent”, *Haber*, 30 Nisan 1934, s. 3.

³⁸ İsmail Karaca, “Öztürkçeciliğin Edebi Eserlere Yansıması”, *İÜTDED*, Cilt 60, Sayı 1, 2020, s. 356-362.

³⁹ Orhan Arsal, *Devletin Tarifi*, Ankara, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, 1938, 32 s.; Orhan Arsal, *Hukukta Diyalektik Hareket*, İstanbul, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, 1938, 21 s.; Charles Crozat, *Amme Hukuku Dersleri (Birinci Kitap)*, çev: Orhan Arsal, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1938, 200 s.

⁴⁰ Fritz Fleiner, “Muasır Birkaç Siyasi Nazariye Hakkında Konferans”, çev: Orhan Arsal, *İÜHFM*, Cilt 2, 1936, s. 215-222; Fritz Neumark, *Mukayeseli Hukukun Maliye İlminde Önemi*, çev: Orhan Arsal, İstanbul, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, 1937, 38 s.

3. Sadri Maksudî Aarsal

Sivil arayışlar içinde değerdendirilmesi gereken bir diğder isim ise meşhur hukuk tarihçisi ve Türkiye düşünce hayatının özgün duraklarından biri olan Sadri Maksudî Aarsal'dır. Sadri Maksudî, aynı zamanda "dilci" kimliğine sahiptir.⁴¹ *Türk Dili İçin* kitabında, dil ve diltilik hakkında pek çok yazısı bulunmaktadır. Bu yazılarda, sert öz Türkçe taraftarlığının izini sürmek mümkündür.

Sadri Maksudî'nin diltilik faaliyetleri sadece kitâbî bir yapıya sahip değildir. Aynı zamanda politikacılık döneminde, kanun dilinin özleşmesi için büyük çaba sarf etmiştir. 14.6.1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'na ilişkin Meclis Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerde kullandığı ifadeler, onun özleştirmeci tavrının ne denli sert olduğunu gösterir niteliktedir. Sadri Maksudî, bu görüşmelerde "Türk ırkının istikbalini temin etmek için lisanın Türkçeleştirilmesi gerektiğini, bu iş için de Büyük Millet Meclisi'nin önyak olması gerektiğini"⁴² ifade etmektedir.⁴³

Sadri Maksudî, *Türk Dili* için kitabında öz Türkçe hukuk terimlerinin oluşturulmasında izlenecek yöntem için bir yol haritası çizmiştir:

"Bugün bizim hukukçularımız 'caution solidaire' mukabilinde 'müteselsil kefalet' tabirini kullanıyorlar. Bu tabir neyi ifade eder? Biri diğderini tutan, müştereken mes'ul olan kefillerin kefilliğini ifade eder. O halde, biz önce kefalet nedir onu tespit edelim. Bu malûm. Bu mefhumu ifade eden bir Türkçe kelime var mıdır? Yeni Türkçede yoktur. Eski Türkçede kefalet 'oka'dır. Kefalet oka olursa kefil 'okacı' olur. İki kişi beraber kefil olursa müştereken kefil olanlardan her birisine nasıl ad vermeli? Türkçede bir iş yahut

⁴¹ Sadri Maksudî Aarsal'ın 1935 tarihli *Kamutay Albümü*'nde yer alan hâl tercümesinde "Türk tarihi ve lisanıyat" ibaresi bulunmaktadır. *Kamutay Albümü*, Ankara, 1935, s. 76. Sadri Maksudî Aarsal'ın diltiliğı hakkında ayrıca bkz. Ahmet B. Ercilasun, "Sadri Maksudî Aarsal ve Türk Dili", İÜHFİM (Ord. Prof. Sadri Maksudî Aarsal'a Armağan Özel Sayısı), Ülke Kitapları, Cilt LLXXV, 2017, s. 167-180; Adile Ayda, *Sadri Maksudî Aarsal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 177-190.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, D.4, Y.3, C.XXIII, B.65, O.1, 07.06.1934, s. 71.

⁴³ Sadri Maksudî Aarsal'ın dil konusundaki özel hassasiyeti, 1937'de Denizbank'ın kuruluşunu öngören kanun önerisinin görüşmeleri esnasında da belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Sadri Maksudî bu görüşmelerde, "Denizbank" isminin Türkçe tamlama kurallarına uymadığını, "Deniz Bankası" isminin daha uygun bir tamlama olduğunu ileri sürerek Meclis Genel Kurulunda itirazda bulunmuştur. Seyit, s. 89-90. Belirtilmelidir ki bu konudaki tartışmalar sadece Meclis Genel Kuruluyla sınırlı kalmamış, basında da büyük yankı uyandırmıştır. Bkz. "Mecliste Sadri Maksudî Şiddetle Tenkit Edildi", *Haber*, 28 Birinci Kânun 1937, s. 8; "Denizbank Kanunu Dün Mecliste Kabul Edildi", *Kurun*, 28 Birinci Kânun 1937, s. 1-4; "Meclis Dün Denizbank Kanunu Kabul Etti", *Son Posta*, 28 Birinci Kânun 1937, s. 1-10; "Profesöre Çok Yerinde Cevablar Verildi", *Anadolu*, 29 Kânûnuevvel 1937, s. 1-8; "Profesörlükten ve Meb'usluktan İstifa Edecek", *Yeni Asır*, 29 İlk Kânun 1937, s. 1-3.

bir halin müşterekliğini ifade için bir ‘daş’ lâhikası vardır. Müşterek kefil olanlar ‘okadaş’ olurlar. O halde müteselsil kefalet ‘okadaşlık’ olur”⁴⁴.

Ancak Sadri Maksudî çizmiş olduğu bu yol haritasını, kendi kitap ve makalelerinde uygulamamıştır. 1928-1955 devresinde yayımladığı kitap ve makalelerinde öz Türkçe terimler bir yana dursun oldukça ağdalı ve zengin bir Osmanlıca terim dağarcığıyla karşılaşmaktadır.

Sadri Maksudî ayrıca Uygur hukuk terimleri konusunda da küçük bir çalışma yapmıştır. *Türk Tarihi ve Hukuk* kitabının sonuna Uygur hukuk terimlerini içeren küçük bir lugatçe eklemiş,⁴⁵ okuyucularının ilgisine sunmuştur.⁴⁶ Sadri Maksudî’nin hazırladığı lugatçede, günümüzde hukuk diline yerleşmiş bazı terimlerle karşılaşmak mümkündür: “and”, “erk”, “elçi”, “yargı”, “yasa”, “yasak”...

Sadri Maksudî, bu lugatçenin devamı niteliğinde sayılabilecek “Uygur Türkleri Dilindeki Hukuk İstilahları”⁴⁷ isimli çalışmasının taslağını ise Türk Dil Kurumu’na sunmuş ve taslak çerçevesinde hazırlayacağı çalışmayı, Türk Dil Kurultayı’na sunma isteğini, kuruma yazdığı mektupta açıklamıştır. Bu taslakta yer alan maddelerden biri, “Bugünkü hukuk dilini Türkçeleştirme için Uygurcadan istifade gerekliliği”dir.⁴⁸ Sadri Maksudî’nin bu yaklaşımını, konuşma yaptığı İkinci Maarif Şûrası’nda da görmek mümkündür. Sadri Maksudî konuşmasında, terim çalışmalarında eski Türkçe kaynaklardan da yararlanılmasını, yeni yapılacak terimlerin eski ve var olan Türkçe lehçelerdeki sözcük biçimlerine, sözcük türetme kurallarına uygun olması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁹

Bir dönem “Çankaya sofrasının” daimi üyelerinden olan Sadri Maksudî, hem üniversitede görev yaptığı dönemde hem de politikacılık döneminde daima görüşüne başvuru, fikrine güvenilen biri olmuştur.⁵⁰ Bu yönüyle Sadri Maksudî’nin,

⁴⁴ Sadri Maksudî [Arsal], *Türk Dili* için, İstanbul, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı, 1930, s. 391.

⁴⁵ Sadri Maksudî Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1947, s. 394-401.

⁴⁶ Uygur hukuk terimleri hakkında, Darülfünun Türk Lisanı Tarihi Müderris Muavinliği görevini üstlenmiş Ahmet Caferoğlu’nun da çalışmaları bulunmaktadır. Bkz. Caferoğlu Ahmed, “Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstilahları”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 4, 1934, s. 1-43; Caferoğlu Ahmet, “Uygur Türklerinde Milli Hukuk İstilahları”, *Öz Dilimize Doğru*, Sayı 8, 1932, s. 130-135. Ayrıca Ahmet Caferoğlu’nun, *Öz Dilimize Doğru* dergisinde yayımlanan, dilde özleşmeyi savunan pek çok yazısı bulunmaktadır.

⁴⁷ Bu çalışmanın akıbeti belirsizdir. Bkz. Seyit, s. 72. (51 numaralı dipnot).

⁴⁸ Seyit, s. 72.

⁴⁹ İkinci Maarif Şûrası (15-21 Şubat 1943) *Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar*, Ankara, Maarif Vekilliği Yayınları, 1943, s. 93-94.

⁵⁰ Devletler umumî hukuku profesörü Cemil Bilsel’in “terim kargaşası” yaşadığı dönemde fikrine başvurduğu ilk kişi de Sadri Maksudî olmuş ve iki hoca arasında oldukça komik bir diyalog yaşanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün danışmanlarından biri olduğu söylenebilir.⁵¹ Özellikle erken Cumhuriyet dönemi kültür politikalarında onun etkisi ve ağırlığı hissedilmektedir. Gerek Türk Tarih Tezi'nin oluşturulmasında gerek öz Türkçe politikasının kurgulanmasında gerekse Ankara Hukuk Mektebi'nde Türk Hukuk Tarihi Kürsüsü'nün kurumsallaştırılmasında oynadığı rol, Sadri Maksudî'nin entelektüel şahsiyetini, hakim zümreye “organik bağlarla” kenetlemektedir. Bu yönüyle Sadri Maksudî'nin dil faaliyetleri, onun entelektüel varlığını “politik bir varlıkla” bütünleştirmektedir.

4. Edip Serdengeçti

“İstanbul'da güdülen ilk hukuk tezinin sahibi”, Türkiye'nin ilk hukuk doktoru Edip Serdengeçti, 1934-1935 yılları arasında yazdığı makalelerinde birçok öz Türkçe hukuk terimi kullanmıştır.⁵² Serdengeçti, bir kitap değerlendirme yazısını⁵³ TDAK (Türk Dili Araştırma Kurumu) üyesi unvanıyla yayımlamış, 1932 yılında gerçekleştirilen Birinci Türk Dil Kurutayı'na “hukuk doktoru ve agrejesi” sıfatıyla katılmıştır.⁵⁴

Ali Fuad Başgil'in, Cemil Bilsel'den naklen anlattığı anı şu şekildedir:

“Merhum bir gün, derse gireceği sırada o zamanın dil üstadlarından sayılan Sadri Maksudi Arsal'a sorar:

-Ben dersimin adını öz Türkçe'ye çevirmek istiyorum, fakat bir türlü içinden çıkamıyorum. Bana bir karşılık bulur musunuz?

-Pek kolay, efendim. Sizin dersinizin öztürkçe karşılığı 'Budunların ana yargısı'dır.

Cemil Bey, bu hiç bilmediği, işitmediği ve dilinin alışmadığı öztürkçe tabir üzerinde fikir vermeye vakit bulamadan derse girer ve öztürkçe tabiri de yanlış söyleyerek 'Budunun ana yargısı' diye başlar. Çocuklarda önce bir şaşkınlık. Hoca, yeri geldikçe, tabiri tekrarlar. Derken talebe dirsek tokuşturmaya, kız, erkek birbirine bakışmaya, nihayet fıkırdaşmaya başlar. Zeki hoca, işin farkına varır ve hemen 'Devletler Hukuku'na yapışır, ama sınıf da curcunaya döner.

Ağırbaşlı Cemil Bey, hadiseden üzgün ve perişan bir halde profesörler odasına geldi. İçeriye girer girmez, Sadri Maksudi merhuma:

-Yahu! Beni talebe karşısında gülünç mevkie düşürdün. 'Budunun ana yargısı' diye başlayınca çocuklar gülüştüler. İş anladım ve sözü çevirdim ama, olan oldu.

-Azizim, ben budunun demedim, budunların dedim, milletler demektir, yargı da hukuk.

-Öyle de olsa, ben vazgeçtim. 'Devletler Hukuku'nu bırakmam artık, dedi, gülüştüktü.” Ali Fuad Başgil, *Türkçe Meselesi*, beşinci baskı, İstanbul, Yağmur Yayınları, 2017, s. 49-50.

⁵¹ Ayda, s. 195.

⁵² Emre Partalcı, *Darülfünun Hukuk Fakültesinden Bir Sayfa: Edip Serdengeçti ve Mülkiyet Düşüncesi*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 39-40.

⁵³ Edip Serdengeçti, “Bülent Esen-Türk Borçlar Kanuna Göre Alım-Satım (Beyi)”, İÜHF, Cilt 1, Sayı 3, 1935, s. 400.

⁵⁴ Partalcı, s. 25.

Serdengeçti'nin öz Türkçe hukuk terimlerini kullandığı yazılar, iki dergide öbeklenmiştir: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası ve *Capitolivm Roma Hukuku Tarihi ve Tetkikleri*.⁵⁵ Serdengeçti, "Türk Kamusal Türesinde Özgüç Kuralı"⁵⁶ isimli yazısında "bölek", "buyuruk", "kılıksal", "saylık", "soruk", "tükel-lenme", "uruk", "yüre" gibi terimler kullanırken, "Romada 'Patria Potestas' ile Eski Türklerde 'Atakut' Arasındaki Fark"⁵⁷ isimli yazısında ise "budun", "kendik", "kentlik", "türe", "yargıcı" gibi terimler kullanmaktadır.

Serdengeçti'nin özleşme arayışının diğer özleştirmeci hukukçular nezdinde büyük bir etki yarattığı söylenemez. Ancak Serdengeçti, Orhan Arsal'ın yayımladığı *Kurul Sözlüğü Denemesi* hakkında bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıdan da anlaşılacağı üzere iki özleştirmeci hukukçu arasında özleşme arayışı bakımından bir diyalog zemininin kurulduğu gözlemlenmektedir. Bu yazıda Serdengeçti, Arsal'ı yer yer eleştirir de çabasından ötürü kutlamıştır:

"Son aylarda çıkan türel izler içinde, dilimizde şimdiye dek gözedilmeyen bir boşluğu kapamağa doğrulmuş olmakla, Doçent Dr. Nuri Orhan Arsalın sözlük denemesini, en önemlilerinden tutar ve genç ertikdeşimi bundan dolayı kutlulamayı hepimizin düşergesi sayarım. Dilimizin böyle bir dergiye gerçekten susamışlığı vardı ve bunu, içimizde en önce sezip başaran Dr. Arsalın daha nice asıgılı izlerini görmeyi, Kudaydan dilerim"⁵⁸.

Serdengeçti'nin öz Türkçeci tavrı çok kısa sürmüş⁵⁹ olsa da yazdığı yazılar, bugün hukuk tarihçiliğimiz bakımından kıymetli bir yer edinmiştir.

5. Süheyp Derbil

Sivil arayışlar içinde anmamız gereken bir diğer isim de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yıllarca idare hukuku hocalığı yapmış olan Süheyp Derbil'dir. Derbil'in idare hukuku kitapları incelendiğinde Suphi Nuri İleri yahut Orhan Arsal kadar sert bir "özleşme" savunucusu olduğu söylenemez. Ancak Derbil'in kullandığı idare hukuku terimlerinde, bir "sadeleşme" eğilimi olduğu söylenebilir. Derbil, 1940 yılında yayımlanan *İdare Hukuku Cilti*⁶⁰ ders kitabında,

⁵⁵ *Zaman* gazetesinde, *Capitolivm* dergisinin tanıtıldığı bir değerlendirme yazısında Edip Serdengeçti hakkında "ifadesinin çetinliğinden dolayı pek de kavrayamadığımız" ifadesi yer almaktadır. "Günde Bir Kitap", *Zaman*, 22 Teşrinisânî 1934, s. 4.

⁵⁶ Edip Serdengeçti, "Türk Kamusal Türesinde Özgüç Kuralı", *İÜHFM*, Cilt 1, Sayı 3, 1935, s. 322-333.

⁵⁷ Edip Serdengeçti, "Romada 'Patria Potestas' ile Eski Türklerde 'Atakut' Arasındaki Fark", *Capitolivm*, Sayı 2, 1934, s. 96-109.

⁵⁸ Edip Serdengeçti, "Bibliografya", *İÜHFM*, Cilt 1, Sayı 2, 1935, s. 272.

⁵⁹ Partalcı, s. 40.

⁶⁰ Süheyp Derbil, *İdare Hukuku Cilt-1*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1940, 486 s.

“alan”, “ana yasa”, “buç”, “kamu”, “Kamutay” gibi terimlere yer vermiştir. Kitabın tamamı incelendiğinde ise Derbil’in, Osmanlıca terim ve sözcükleri de sıklıkla kullandığı gözlemlenmektedir. Ancak kullandığı üslup, oldukça sade ve bugün dahi hukuk fakültesi öğrencilerinin anlayabileceği bir yapıya sahiptir. Örneğin çağdaşı Sıddık Sami Onar ile bir mukayese yapılacak olursa Derbil’in çok daha sade bir dil kullandığı söylenebilir. Derbil’in 1940-1952 yılları arasında yayımlanan diğer idare hukuku ders kitapları incelendiğinde sözünü ettiğimiz tavrın devam ettiğini görmek mümkündür.

Derbil ayrıca Ankara Üniversitesi’nde “Kooperatifçilik” dersi okutmuş⁶¹ ve 1945’te *Kooperatifler* adıyla küçük bir kitapçık yayımlamıştır.⁶² Bu kitapta da sert öz Türkçe tavrı belirgin olmasa da “tüketmen”, “tüketim”, “ortak”, “geri verme” gibi terimleri kullanmıştır.

Derbil’in öz Türkçe terimlere başvurduğu diğer bir kitabı ise İstatistik Metodu isimli eserdir.⁶³ Bu kitabın yayımlanmasından sonra Derbil, Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri’nin sert bir eleştirisine maruz kalmıştır. Fındıkoğlu, “İutûfkâr mütercim” olarak tanımladığı Derbil hakkında “kullandığı öz Türkçe terimlerin ancak Fransızcasından anlaşılabilceği” yönünde bir eleştiri getirmiştir.⁶⁴

Pek tabii Derbil’in çalışmalarını övgüyle karşılayanlar da mevcuttur. Örneğin Bülent Ecevit, *Ulus*’ta yazdığı köşe yazısında onun dil çalışmalarından övgüyle bahsetmektedir:

“Süheyp Derbil’in yokluğu asıl, Türk dilinin özleştirilmesinde duyulacaktır. Ölümünden 2 gün önce onu, Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu toplantısında dinlemiştik. Hukuk terimlerinin Türkçeleştirilmesi konusundaki raporunu okumuş, dinleyenlere büyük umutlar vermişti. Hukuk dili Türkçeleştirilmeden, Türk dilinin özleşmiş, arınmış olamayacağını, fakat öz Türkçecilik bir kez hukuk diline girdikten sonra, artık dilimizi özleştirmenin bir mesele olmaktan geniş ölçüde çıkacağını biliyordu”⁶⁵.

⁶¹ Özlem Yıldırım Kocabaş, “Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu”, 20. *Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri*, 2011, s. 69.

⁶² Süheyp Nizami Derbil, *Kooperatifler*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1945, 70 s.

⁶³ Süheyp Derbil, *İstatistik Metodu*, Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1941, 188 s. Derbil, Milli Eğitim Bakanlığı’na intikal ettikten sonra “İstatistik” dersi hocalığına getirilmiştir. Hüseyin Cahit Oğuzoğlu, “Ankara Hukuk Fakültesinin Kurulu ve İlk Yılları”, *Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1966, s. 18.

⁶⁴ Fındıkoğlu [Ziyaeddin Fahri], “Türkçeye Hürmet: VIII”, *İş*, Sayı 29, 1942, s. 67-68.

⁶⁵ Bülent Ecevit, yazının devamında Derbil’in hazırladığı “çalışma programından” bahsetmektedir: “Bu yolda bir çalışma programı hazırlamıştı. Bu programın yürütülüşünde başlıca ödev belki kendisine düşecekti. Şimdi, Süheyp Derbil’siz bu programı yürütmek, hukuk dilimizi, onun dil ve edebiyat

Derbil'in özleşme arayışı sadece hukuk terimleri üzerinden ilerlememektedir. "Kavram Bilimleri ve Hukuk" isimli makalesinde hukuk terimleri dışındaki diğer terimler bakımından da bir arayış içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin "gaye" yerine *everek*, "had" yerine *terim*, "ihtiras" yerine *tutku*, "manevi" yerine *tinsel*, "mûta" yerine *veri*, "müşahade" yerine *gözlem*, "mütenâkız" yerine *çelişik*, "seyyare" yerine *gezegen*, "mahrek" yerine *yörünge* karşılıklarını kullanmaktadır.⁶⁶

Derbil'in çalışmalarının diğer özleşmeyi savunan hukukçulardan ayırıcı vasfı, özleşme arayışında salt ideolojik refleksle hareket etmeksizin hukuk terimlerinin çevirisinde terimlerin anlam dünyasına hizmet etme çabası gütmesidir. Kuşkusuz Derbil'in fikriyatında "inkılâpçılık ruhu" büyük bir yer işgal eder.⁶⁷ Ancak yine de Derbil'in terim arayışı, ideolojik kaygılarından daha baskındır. Derbil'in idare hukuku kitapları ve makaleleri incelendiğinde bu kaygı belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda Derbil'in "Kamu Hizmeti Nedir?" isimli makalesindeki şu değerlendirmesini anmak gerekir:

"Hukukçularımız 'Service public' teriminin 'public' kelimesi üzerinde duraklıyarak ona 'umumî', 'amme', 'kamusal', 'kamu' gibi çeşitli karşılıklar ileri sürmüşler ise de 'service' kelimesine karşılık 'hizmet' kelimesini kullanmakta hiç tereddüt etmemişlerdir. Halbuki Fransızcada 'service' kelimesi lâtince kölelik manasına gelen 'servitium' sözünden çıkarıldıktan sonra zamanla çok şümüllü manalar kazanmış; hizmet, görev, ödev gibi dinamik manaları yanında durum, takım, teşkilât gibi statik manalar da almış bulunmaktadır. Türkçemizde 'hizmet' kelimesine statik bir şümül vererek 'teşkilat' manasını da izafe etmek çok güç, zihinleri karıştıran ve konuyu bulandıran bir hareket olur. Meselâ: 'Posta hizmeti' deyince posta teşkilâtını da kasdetmek zihinlerimizin kolay kolay alışamayacağı kekremsi bir yenilik olur. İşte hukukçularımız arasında 'kamu hizmeti' kavramının bulanık kalması sebeplerinden birini de 'hizmet' kelimesinin Türkçede statik bir mana ifade edememesinde aramalıdır"⁶⁸.

zevkinden beklenen kıvraklık ve incelikle Türkçeleştirmeğe çalışmak, güvendiği ve bugün ikinci sayfamızda yayınlanan raporunda andığı değerli arkadaşları için bir borç olmuştur. Türk Dil Kurumu, Prof. Derbil'den, yalnız kökleşmiş hukuk dilinin değil, günlük konuşma ve haberleşme diline yeni giren hukuk ve siyaset terimlerinin Türkçeleştirilmesinde de büyük yardımlar bekliyordu. Prof. Derbil'in -örneğin 'co existence' karşılığı 'vardaşlık' terimini bulan- yaratıcılığı, dil sanatçılığı, bütün bu yönlerdeki çalışmalarda çok aranacaktır." Bülent Ecevit, "Prof. Derbil ve Türkçe", *Ulus*, 16 Şubat 1961, s. 1-2.

⁶⁶ Süheyy Derbil, "Kavram Bilimleri ve Hukuk", *AÜHFD*, Cilt 2, Sayı 4, 1945, s. 19-21.

⁶⁷ Süheyy Derbil, inkılâp hukuku ve inkılâpçılık hakkında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "Her yaşayan varlık gibi hukuk da durmadan değişir. Hayat inkılâptır. İnkılâpta hayat vardır. Değişmezlikte, taassupta, cansızlık ve ölüm vardır." Süheyy Derbil, "Fakültenin En Kıdemli Profesörü Süheyy Derbil'in Konuşması", *AÜHFD*, Cilt 7, Sayı 3-4, 1950, s. 13.

⁶⁸ Süheyy Derbil, "Kamu Hizmeti Nedir?", *AÜHFD*, Cilt 7, Sayı 3-4, 1950, s. 28-29.

“Kamu Hizmeti Okulu” anlayışının Türkiye’de tamamen çeviriyle oluşturulduğu⁶⁹ dikkate alındığında Derbil’in yukarıda alıntılıdığımız yazısı ve terim arayışlarının dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

6. Bülent Nuri Esen

Sivil arayışlar içinde değerlendirilmesi gereken bir diğer hukukçu ise anayasa hukukçusu Bülent Nuri Esen’dir. Esen, pek çok köşe yazısında, hukuk dilinde özleşmeyi savunmuştur. Esen’in anmamız gereken bir diğer özelliği ise Türk anayasa hukuku öğretisinde, ders kitabına “Anayasa” başlığını veren ikinci hukukçu⁷⁰ olmasıdır.⁷¹

Esen, “Saf Türkçeye Doğru” isimli köşe yazısında, öz Türkçe meselesinin “bir maarif meselesi, bir ekmek meselesi” haline geldiğini belirtmiş, öz Türkçeye düşman olanları eleştirmiştir.⁷² “Dil Bahisleri” yazısında ise hukuk terimleri konusunda üniversite hocalarının bir araya gelerek terim kargaşasını ortadan kaldırmak için çalışmaları gerektiğini⁷³ vurgulamaktadır:

“Bilimle uğraşanların başında fakültelerimiz geliyor. Bunlara hukuk öğretimi yapılan diğer yüksek okullarla Türk Hukuk Kurumu gibi birlikleri de katmak gerekir. Fakülte-
rimiz dil işinde çalışma şekillerini kendileri bulacaklardır. Kürsüye çıkan her bilginimiz uygun gördüğü Türkçe bir hukuk terimini kullanacak olursa, belki birçok profesörler

⁶⁹ Onur Karahanoğulları, *Kamu Hizmeti (Kavram ve Hukuksal Rejim)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002, s. 130.

⁷⁰ Kemal Gözler’in verdiği kronolojik sıralama şu şekildedir: [Osman Nuri Uman, *Esasiye Hukuku: (Ana yasa Hukuku)*, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi, 1939], [Bülent Nuri Esen *Anayasa Hukuku*, Ankara, Alâeddin Kırıl Matbaası, 1945], [Sadık Tüzel, *Anayasa Hukuku*, İzmir, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1950]. Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, s. 137. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla bu sıralamada küçük bir eksiklik bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz doğru sıralama şu şekildedir: [Osman Nuri Uman, *Esasiye Hukuku: (Ana yasa Hukuku)*, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi, 1939], [Bülent Nuri Esen *Anayasa Hukuku*, Ankara, Alâeddin Kırıl Matbaası, 1945], [Turhan Ayata, *Anayasa Hukuku Ders Notları (Birinci Kısım-İkinci Kısım)*, Ankara, Harp Okulu Basımevi, 1948]. Ayrıca bkz. Turhan Ayata/Nuri Gençoğlu, *Anayasa ve İdare Hukuku*, ikinci baskı, Ankara, Harp Okulu Basımevi, 1951-1952, s. 22.

⁷¹ Bülent Nuri Esen, “Esas Teşkilât Hukuku” terimi yerine “Anayasa Hukuku” terimini kullanma gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “Kullanmakta olduğumuz ‘Anayasa Hukuku’ tâbirini hem Devletlerarası bilimsel terminolojiye uygunluğu, hem dile kolay, sevimli ve yakın gelmesi, ve hem de maksadı anlatmağa elverişli bulunması bakımından yerinde telâkki etmekteyiz.” Bülent Nuri Esen, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, Ankara, Resimli Posta Matbaası, 1963, s. 12.

⁷² Bülent Nuri Esen, “Saf Türkçeye Doğru”, *Ulus*, 22 Ağustos 1942, s. 2.

⁷³ Bülent Nuri Esen, bir başka yazısında ise hukuk terimlerinin Türkçeleştirilmesi konusunda hukukçuların geç kalmasından yakınmaktadır. Bülent Nuri Esen, “Dil İşlerinde Hukukçular Neden Geç Kaldılar”, *Ulus*, 9 Ocak 1942, s. 2.

aynı kavramı başka başka terimlerle karşılaşmış olacaklar ve üniversiteli genç bir terim kargaşalığı içerisinde şaşalayıp bocalıyacaktı. Bunu önlemek için fakülte öğretim üyeleri zaman zaman bir araya gelerek belli terimler üzerinde bunları Türkçe olarak nasıl anlatmak gerekeceği hakkında uyuşabilirler. Bazı terimler için uzun boylu düşünmeğe yer yoktur. Taraf, yan demektir. Bir anlaşmanın yanları veya kısaca anlaşanlar diyeceğiz. İhtilaf, anlaşmazlıktır. Nizam yerine düzen, kaide yerine kural diyoruz. Akit, anlaşmadan başka bir şey değildir. Üniversitelerimiz varyok terimini mamelekten daha iyi anlıyorlar. Muamele yerine yapkı diyebiliriz. Tıpkı sargı veya atkı kelimelerinde olduğu gibi. Muvazaa, gizlemedir; hata, yanlış; hile, aldatma; ikrah, korkutma anlamındadır. Akli eren kimseye mümeyyiz demektedir. Niçin ergin demiyelim? Reşit, olgunlaşmış insandır, yani ‘olgun’dur’⁷⁴.

Esen’in hukuk dilinde özleşme bağlamında değerlendirilebilecek bir diğer önemli eseri ise İzahlı Anayasa’dır. Bu kitapçık, 1945 Anayasa değişikliği ardından hazırlanmış, anayasa metninin eski ve yeni halini mukayeseli olarak ihtiva eden notlu mevzuattır. Esen, bu kitapçığın ön sözünde “Türk devriminin ele aldığı işlerden birinin de Türk dilinin saflaşması” olduğunu belirtmektedir.⁷⁵

7. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, hukuk dilinde özleşme arayışının en önemli duraklarından biridir. Velidedeoğlu’nun öz Türkçe hukuk terimleri çalışmaları, uzun yıllara yayıldığından onun sivil arayışlar bakımından hangi kuşakta değerlendirilmesi gerektiği metodolojik açıdan sorun arz etmektedir. Ancak yine de Velidedeoğlu’nun konumu, birinci kuşak ve ikinci kuşak arasında bir bağlantı noktası olarak kabul edilebilir.

Velidedeoğlu, 1970 yılında Türk Medenî Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu metinlerini sadeleştirerek asıl metinleriyle birlikte yayımlamıştır. Önerdiği terimlerin yanında, parantez içinde terimlerin Osmanlıca halini de belirtmiştir. Velidedeoğlu’nun bu çalışmasında önerdiği terimler, yer yer radikal bir içeriğe sahip olsa da birinci kuşak içindeki pek çok hukukçuya göre daha “ölçülü” bir tavra sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışma her ne kadar 1970 yılında yayımlanmışsa da onun çalışmalarının itici gücü daha eskiye dayanmaktadır. Velidedeoğlu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Doçenti olarak görev yaptığı dönemde Andreas Schwarz’ın Fakülte’de verdiği dersleri Türkçeye çevirmekle görevlendirilmiş, yine aynı dönemde Almanca ve Fransızcadan çeşitli hukuk

⁷⁴ Bülent Nuri Esen, “Hukuk Dilini Türkçeleştirme”, *Ulus*, 12 Mart 1942, s. 2.

⁷⁵ Bülent Nuri Esen, *İzahlı Anayasa*, Ankara, Akay Kitabevi, 1945, s. 4.

metinleri çevirmiştir. Bu çevirileri yaparken Türkçe hukuk terimlerinin büyük çoğunluğunun Arapça kökenli olduğunun farkına varmış, bu nedenle hukuk terimlerinin özleştirilmesi yönünde çalışmaya karar vermiştir.⁷⁶

Velidedeoğlu'nun, 1961 Anayasası'nın hazırlanma sürecindeki faaliyetlerine ayrıca değinmek gerekir. "İstanbul Ön Tasarısı'nı"⁷⁷ hazırlayan ekipte yer alan Velidedeoğlu, aynı zamanda Anayasa Komisyonu Redaksiyon Komitesi başkanı olarak görev yapmıştır.⁷⁸ 1961 Anayasası'nda, Velidedeoğlu ve Komisyon'un önerdiği bazı terimler kabul görmüş, bazı terimler ise reddedilmiştir.⁷⁹ Velidedeoğlu, bu nedenle 1961 Anayasası'nın dilini "tutarsız" olarak yorumlamaktadır. "Özgürlük", "ulusçuluk", "iyelik", "yönetme", "yönetim", "güvence", "birey", "eylem", "eylemli" gibi terimlerin, Anayasa metnine dahil edilmemesinden yakınmakta, belki 46 yıl sonra (metnin kaleme alındığı 1972 yılıyla 1926 yılında kabul edilen Medenî Kanun'u kıyaslıyor) belki de daha önce, hukuk dilinin daha tutarlı, daha özleştirilmiş duruma getirilmesi zorunluluğunun doğacağına olan inancını vurgulamaktadır.⁸⁰ Yukarıdaki terimlerin neredeyse tamamının, günümüz hukuk diline tamamen yerleşmiş olduğu dikkate alındığında Velidedeoğlu'nun haklılığı ortaya çıkmaktadır.

Belirtilmelidir ki Velidedeoğlu'nun özleştirmeci tavrı, yıllar içinde kuvvetli bir dönüşüme uğramıştır. 1940'lı yıllarda daha ölçülü bir tavra sahipken 1970'lere gelindiğinde bu ölçülü tavrı görmek pek mümkün değildir. Küçük bir örnekle açıklayalım: Velidedeoğlu, 1970 yılındaki öz Türkçe çevirisinde, "hakim" yerine "yargıç" terimini kullanırken⁸¹ yine Velidedeoğlu, 1944 yılında kaleme aldığı yazısında, Anayasa'da "hakim" terimi yerine "yargıç" teriminin kullanılmasını eleştirmektedir:

"Şahsen üzüldüğümüz bir nokta var ki, o da 'hâkim'e 'yargıç', denilmiş olmasıdır. 'Hâkim', yalnız bir kelime, bir terim değil, adaleti temsil eden büyük ve kutsal bir kavramdır ve bu milletin yalnız diline değil, folkloruna, ata sözlerine girmiş, özüne işlemiştir. Bunun halk dilinde yaşayan Türkçe bir karşılığı olsaydı, onunla değiştirilmesinde mahzur olmazdı. Fakat 'yargıç' kelimesi bu halkın diline 'hâkim'den yüz kat yabancıdır. 'Mahkeme ve hüküm' gibi 'hâkim' de alıkonseydi her halde çok daha iyi olurdu. Mahkeme, hâkim ve hüküm kelimelerinin aynı yabancı kökten geldiğini ve aynı aileden olduğunu, değil

⁷⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkçeleştirilmiş Metinleriyle Birlikte Türk Kanunu Medenisi ve Borçlar Kanunu Cilt:1*, Ankara, TDK Yayınları, 1970, s. xiii.

⁷⁷ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s. 82.

⁷⁸ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *1961 Anayasasının Dili*, Ankara, TDK Yayınları, 1972, s. 18.

⁷⁹ Her ne kadar Komisyon ve Velidedeoğlu'nun bazı önerileri reddedilmişse de 1961 Anayasası, hukuk dilindeki dönüşüm bakımından önemli bir eşik olmuş, etkileri günümüze kadar devam etmiştir.

⁸⁰ Velidedeoğlu, *1961 Anayasasının Dili*, s. 28-29.

⁸¹ Velidedeoğlu, *Türkçeleştirilmiş Metinleriyle Birlikte Türk Kanunu Medenisi ve Borçlar Kanunu Cilt:1*, s. 3-5.

halk, bugünün lise mezunu bile bilmez. Bunlar bizim dilimizde artık klişeleşmiş ayrı ayrı kelimelerdir. ‘Yargıç’ sözü, anlam bakımından da ‘hâkim’ yerine geçemez”⁸².

Velidedeoğlu, “Edebiyat ve Hukuk” isimli yazısında, “hukukun yalnız şekil, kaide ve mefhum işi değil aynı zamanda bir lisan ve edebiyat işi olduğunu” ifade etmektedir.⁸³ Gerçekten de Velidedeoğlu’nun terim arayışları içerisinde çağrışım gücü yüksek, “edebiyat işi” terimlerle karşılaşmak mümkündür. Örneğin “hıyar-ı tayin ile muayyen borçlar” terimi yerine “seçimlik borç” terimini kullanmaktadır. Velidedeoğlu’nun bu önerisi, hukuk dilinde özleşme karşıtlarından Ebul’ulâ Mardin’in dahi takdirini kazanmıştır:

“Ebul’ulâ Mardin’in kafası yeniliğe açık demiştim. Bir örnek vereyim: ‘Obligations Alternatives’ terimi Osmanlıca’ya ‘hıyar-ı tayin ile muayyen borçlar’ olarak çevrilmişti. Ben henüz genç bir doçentken bunu ‘seçimlik borçlar’ olarak çevirdim ve öyle okuttum. Rahmetli Hoca bunu duymuş, profesörler odasında karşılaştığımızda beni bir köşeye çekip, ‘Ne güzel bir ıstılah bulmuşsunuz, artık bundan sonra ben de bu tabiri istimal edeceğim’ deyip beni kutlamıştı”⁸⁴.

Velidedeoğlu’nun, *Türkçeleştirilmiş Metinleriyle Birlikte Türk Kanunu Medenisi ve Borçlar Kanunu* çalışması incelendiğinde önerdiği terimlerin azımsanmayacak bir kısmının 2002 Medenî Kanun değişikliğiyle hukuk diline kazandırıldığı ve bugünden bakınca hukuk diline yerleştiği söylenebilir. Bu yönüyle Velidedeoğlu, diğer özleştirmeci hukukçulara göre daha başarılı bir konuma sahiptir.

III. Erken Cumhuriyet Döneminde Yarı Sivil-Yarı Bürokratik Arayışlar⁸⁵

Sivil arayışlar içinde, “yarı sivil-yarı bürokratik” iki girişimden daha bahsetmek yararlı olacaktır: *Türk Hukuk Lûgati* ve *Türe Terimleri*. Bu isimlendirmeyi yapmamızın sebebi, bu iki çalışmanın hem devlet kurumları tarafından desteklenmesi hem de sivil arayışları içermesidir.

Türk Hukuk Lûgati, Hukuk İlmini Yayma Kurumu (sonraki ismiyle Türk Hukuk Kurumu) tarafından 1944-1948 yılları arasında fasiküller halinde yayımlanmış,

⁸² Hıfzı Veldet [Velidedeoğlu], “Türkçeleştirmede Prensip Meselesi ve Hukuk Terimleri”, *Hukuk Dünyası*, Sayı 3, 1944, s. 83.

⁸³ Hıfzı Veldet [Velidedeoğlu], “Edebiyat ve Hukuk”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1945, s. 2.

⁸⁴ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Gerçek Hukuk Bilgini Ebul’ulâ Mardin’den Anılar”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1985, s. 2.

⁸⁵ 1945 Anayasa değişikliğinden sonra öz Türkçe hukuk terimlerini içeren pek çok derleme sözlük çalışması yapılmıştır. Ancak bu sözlükler salt mevzuat derlemesi niteliği taşıdığından özgün bir içeriğe sahip değildir. Bu nedenle bu başlık altında değerlendirilmeye muhtaç görülmemiştir.

Türkçe hukuk sözlüklerinin yüz akı olmuş ve bugün halen dahi aşılammış⁸⁶ çok değerli bir eserdir.⁸⁷ Bu eser, Milli Eğitim Bakanlığı'nın maddi desteği ve himayesiyle, okuyucuyla buluşmuştur.⁸⁸ *Türk Hukuk Lûgati*'nde Türkçe terimlerin yanında 4784 Almanca, 7135 Fransızca, 7224 İngilizce ve 2620 Latince hukuk terimine yer verilmiştir.⁸⁹

Sözlükte yer alan maddeler, her biri kendi alanında uzman hukukçular tarafından yazılmıştır. Bu isimler, şu şekilde sıralanabilir: Ahmet Esat Arsebük, Ali Himmeth Berki, Atıf Akgüç, Bülent Nuri Esen, Cafer Tayyar Tüzel, Ebul'ulâ Mardin, Fahrettin Karaoğlu, Ferit Ayiter, Fuat Hulusi Demirelli, Hazım Atıf Kuyucak, Hikmet Belbez, Hüseyin Avni Göktürk, İmran Öktem, Mazhar Nedim Göknil, Mehmet Gönenli, Mümtaz Turhan, Mustafa Reşit Belgesay, Namık Zeki Aral, Nasuhi Bilmen, Nihat Erim, Nusret Metya, Osman Nuri Uman, Refik İnce, Rifat Taşkın, Sıddık Sami Onar, Şevket Mehmet Ali Bilgişin, Şevket Yunt, Tahir Taner, Tahsin Adam, Vehbi Yekebaş, Yavuz Abadan.⁹⁰

Hukuk dilinde özleşme bağlamında *Türk Hukuk Lûgati*'nin önemi, özleşme çalışmalarının yürütüleceği zemine dayanak oluşturması ve alan açmasıdır.⁹¹ Hasan Âli Yücel de sözlük için yazdığı sunuş yazısında aynı özelliğe vurgu yapmaktadır:

“Türk hukukunun şekilce ve dilce de millî olması yönünde yalnız bir noktadan değil, her cepheden harekete geçmeliyiz. Hukuk inkılâbının kıymet olmaktan çok, terim olarak idame ettirdiği klişeleri tesbit etmek, bu çalışma kademelerinden biridir. Türk Hukuk

⁸⁶ Aşmak bir yere dursun *Türk Hukuk Lûgati*'nden sonra yayımlanan pek çok hukuk sözlüğü, *Türk Hukuk Lûgati*'nin basit bir kopyası niteliğindedir. Gürler, s. 21.

⁸⁷ *Hukuk Dünyası* dergisinde, *Türk Hukuk Lûgati*'nin değerlendirdiği tanıtım yazısında şu ifadeler yer verilmektedir: “Bugüne kadar bir hukuk lûgatimizin bulunmayışını, bizler, hukuk tahsilimiz boyunca pek yakından ve acı bir surette hissetmiş bulunmaktayız. Hukuk Fakültesine ilk girdiğimiz günlerde, daha ilk dersten itibaren karşımızda beliren bir sürü mefhumun neleri ifade ettiğini öğrenebilmek için çektiğimiz sıkıntıları düşünürken ellerinde pek kıymetli bir kılavuzla hukuk tahsiline girecek bugünkü genç arkadaşlarımıza gıpta etmemek elden gelmiyor. Türk Hukuk Kurumu, bizim yıllardır yok uğruna hissettiğimiz ve bütün tahsil hayatımızda iştiaqla beklediğimiz Türk Hukuk Lûgatini büyük bir özenle hazırlamış ve Maarif Vekilliği de eserin fasiküller halinde neşrine başlamıştır.” İsimsiz, “Aydın Bibliyografyası”, *Hukuk Dünyası*, Sayı 2, 1944, s. 73. Ayrıca hukuk dilinde özleşmeyi savunan Ernst Hirsch de *Türk Hukuk Lûgati*'nin tamamlanmasından sonra bir yazı kaleme almıştır. Bkz. E.[rnt] Hırş, “Türk Hukuk Lûgatinin Tamamlanması Münasebetiyle”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt XVIII, Sayı 205, 1948, s. 51-54.

⁸⁸ İbrahim Çoban, “Türk Hukuk Kurumu'nun Kuruluşu ve İlk Yıllardaki Faaliyetleri”, *1. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Fethi Gedikli (ed.), İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014, s. 583.

⁸⁹ Seyit, s. 93.

⁹⁰ Çoban, s. 583.

⁹¹ Seyit, s. 93.

Kurumu bu terimleri kısa ve kesin izahlı bir lûgat halinde toplamakla söylediğim çalışma cephelerinden birini gerçekleştirme yolundadır”⁹².

Bu sözlüğün bir diğer önemi ise ikinci fasikülden itibaren 1945 Anayasa değişikliğiyle hukuk diline kazandırılan öz Türkçe terimleri içermesidir.⁹³

Türk Hukuk Lûgati’nden sonra 1948 yılında Türk Dil Kurumu tarafından *Türe Terimleri* adında 271 adet öz Türkçe hukuk terimini içeren küçük bir sözlük yayımlanmıştır. Bu sözlük, Yüksek Öğretim Kurulunca hazırlanıp yine Kurullar Temsilcilerinin iştirakiyle Türk Dil Kurumu tarafından incelenerek son şeklini almıştır.

1940’larda hukuk dilinin özleştirilmesine yönelik çabaları ile bilinen Hasan Reşit Tankut, 12 Temmuz 1950 tarihli TBMM Genel Kurulu birleşiminde, *Türe Terimleri*’nin hazırlık safhasıyla ilgili olarak şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Üniversiteler, okuttukları derslerde Osmanlıca dediğimiz, eski dille karşılığı bulunmamış yeni mefhumları yahut Türkçeye girmiş fakat pedagoji bakımından güçlük verir bir şekilde yapılmış terimler üzerinde durdular. Bunun üzerine Dil Kurumu tarafından hocalara isimsiz listeler gönderildi. Okuttukları ilmin istilâhlarını bunların karşılıklarını ve uygun buldukları yeni Türkçe kelimeyi yazdılar. Üniversite rektörlüğü bunları Millî Eğitim Bakanlığına gönderdi. Millî Eğitim Bakanı talim ve terbiyeden geçirdi. Ondan sonra Türk Dil Kurumuna bir de sen bak diye gönderdi. Türk Dil Kurumu bunlar üzerinde icabeden şekilde çalışmıştır”⁹⁴.

Türe Terimleri’nin hukuk dilinin özleşmesi yolunda herhangi bir etki yarattığı söylenemez, daha ziyade münferit bir dönemsel arayış olarak değerlendirilmelidir.

IV. Sonuç: “İnkılâpçıyız, evet inkılâpçıyız.”

Erken Cumhuriyet döneminde hukuk dilinin özleşmesine yönelik sivil arayışların kökeni, temel olarak iki etkiye dayanmaktadır: “dışsal etki” ve “içsel etki”. Dışsal etki, erken Cumhuriyet döneminde kanun dilinde yaşanan değişime yönelik olarak hukuk akademisinin bu değişime ayak uydurma ihtiyacı ve devletin uyguladığı öz Türkçe politikasının yarattığı iklime eklemleme düsturuna dayanmaktadır. Bu düsturla hareket eden özleştirmeci hukukçular, hazırladıkları öz Türkçe hukuk sözlükleri ve özleşmeyi savunan yazılarla, bir “etki alanı” oluşturmaya gayret etmişlerdir. Ancak tarihsel süreç göz önüne alındığında oluşturulmaya çalışılan etki alanının başarılı olduğu söylenemez. Fakat yine de bazı terimler bakımından dönemsel olarak sınırlı bir etki yaratıldığı söylenebilir. Örneğin Orhan Arsal’ın,

⁹² *Türk Hukuk Lûgati*, üçüncü baskı, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991, s. VII.

⁹³ Seyit, s. 94.

⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.1, B.21, O.2, 12.7.1950, s. 576.

Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge'de “müktesep mal” yerine önerdiği “*edinek*” terimi, 1930'larda “müktesep” terimi yerine kullanılmıştır.⁹⁵ Oluşturulmaya çalışılan etki alanının başarısız olmasındaki birincil sebep, hukuk dilinde özleşme arayışının 1930 ve 1940'larda bizzat devlet müdahalesiyle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Hukuk dilindeki dönüşüm temel olarak anayasa dilindeki değişikliklerle gerçekleşmiştir. Bu dönüşümde önemli eşikler, 1945 Anayasa değişikliği ve 1961 Anayasası'dır. Bununla birlikte hukuk dilindeki dönüşümün diğer bir vechesi kanun dilindeki değişimdir. Özellikle 1930'larda kanun dilinde yaşanan değişimler, hukuk dilinde özleşme arayışının öncü hamleleri olmuştur.

Oluşturulmaya çalışılan etki alanının başarısız olmasındaki ikincil sebep, hukuk dilinde özleşmeye yönelik sivil toplum gücünün yeterli seviyede olmamasıdır. Bu noktada özellikle Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri ve Ali Fuad Başgil'in dilde özleşme karşıtı çalışmalarını anmak gerekir. Fındıkoğlu'nun *İş Mecmuası*'nda yayımladığı yazılar ve Başgil'in çeşitli gazetelerde yayımladığı yazılar, başlı başına birer “baskı grubu” işlevi görmektedir.

Hukuk dilinde özleşme arayışında ikinci kuşağın, birinci kuşağa göre daha etkili olduğu söylenebilir. Bunun nedeni de 1960 ve devamında hukuk dilinde özleşmeye yönelik sivil toplum gücünün erken Cumhuriyet dönemine göre daha yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir. Örneğin *Türkçe* dergisinin 1962 tarihli “Töre Dili Özel Sayısı” (Sayı 28) incelendiğinde bugün dahi pek çok hukuk fakültesinde ders kitabı olarak okutulan kitapların yazarlarının, 1962'de hukuk dilinde özleşmeyi savundukları görülmektedir.

Hukuk dilindeki özleşmeye yönelik içsel etki ise Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinin oluşturduğu “inkılâp hukukçuluğu” anlayışı karşısında hukuk akademisinin mevzilenme ihtiyacına dayanmaktadır. İnkılâp hukukçuluğu anlayışı genel olarak Cumhuriyet dönemi hukuk zihniyetini anlama çabasında, özel olarak ise hukuk dilinin dönüşümüne yönelik sivil arayışları çözümleme çabasında hem bir imge hem de bir kavramsallaştırma işlevi görmektedir. İsmet İnönü'nün ifadesiyle “inkılâp hukukçuları, cemiyetin içinde nizamı tutacak, cemiyet efradının inkılâp ve ilerleme yolundaki bütün uzuvları yapıştırarak ve birleştirecek” kişiler olmalıdır.⁹⁶ Yine İsmet İnönü'ye göre inkılâp hukukçuları, “cumhuriyete

⁹⁵ Burçin Aydoğdu, *Kazanılmış Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Temellendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s. 5.

⁹⁶ İsmet İnönü, “Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin Fakültemizin 1933 Mezunlarına Diplomalarını Dağıttıktan Sonra Söyledikleri Nutuk”, *Hukuk (Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Mecmuası)*, Sayı 1, 1933, s. 3.

ait olan bütün vasıfları ve meziyetleri ruhunda taşıyarak çalışmalıdır.”⁹⁷ Yani bir anlamda Cumhuriyet’in kurucu ideolojisinin “inkılâp hukukçularından” beklentisi, inkılâplar arasındaki ahengi sağlamalarıdır. Hukuk inkılâbının taşıyıcısı olan inkılâp hukukçuları, dil inkılâbının da taşıyıcısı olarak inkılâplar arasındaki “uzuvları yapıştırmalı ve birleştirmelidir”. Bununla birlikte inkılâp hukukçuları, Mustafa Kemal Atatürk’ün ifadesiyle “cumhuriyet hukukunu yalnız zahîrî ve lafzî şekli ile değil şuurî ve iz’anî mahiyetiyle” taşıyacak kişiler olmalıdır.⁹⁸

İnkılâp hukukçuluğu anlayışı karşısında hukuk akademisinin tuttuğu yol ise Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’nün ifadelerinde vücut bulan “şuurî ve iz’anî mahiyet” ve “uzuvları yapıştırma” üzerine kurgulanmıştır. Örneğin Veli Saltık, inkılâp hukukçuluğu üzerine Ankara Hukuk Mektebi’nde yaptığı konuşmada,⁹⁹ “inkılâp hukukçusunun, yeni bir içtimaî kıymetler manzumesi yaratmasının gerekli olduğunu” belirtmektedir.¹⁰⁰ Konuşmanın devamında Saltık, inkılâp hukukunun “ıstıhlara yeni mânâlar katacağını” vurgulamaktadır:

“İşte inkılâp hukuku, yıkılan bir cemiyet sisteminin yerine kurulacak yeni bir cemiyetin kuruluş ve işleyiş şartlarını; cemiyetin vicdanından sökülen eski kıymet hükümlerinin, yeni itikatların, cemiyetin hayatına hâkim âmiller kuvvetile tesir edebilmelerini temin eden yeni bir hukuki nizamdır. O nizamda kanunların, hukuki kaidelerin, ıstıhlaların, haklılık ve haksızlığın, suçluluğun, masumluğun, yıkılan cemiyete nazaran yıkılan cemiyette hâkim olan mânâlara nazaran derece derece yeni mânâları vardır. İnkılâp vâzı-ı kanunu, kanunları korken bu yeni mânâları kast etmiş addolunur. İnkılâp hâkimi, bu yeni mânâlara göre ilâminı verir, inkılâp memuru, idare makinesini bu yeni mânâların icaplarına göre işletir. İnkılâp mürebbsi hak ve vazifeyi, iyiyi kötüyü, güzeli ve çirkini hep o mânâlara göre telkin eder”¹⁰¹.

Mazhar Nedim Göknîl ise “İleri Hukuk” isimli yazısında inkılâp hukukçusunun, “İleri hukuku yaratabilmek için Türk inkılâbının bütün umdelerine sadık bir hukuk ideolojisi meydana getirmesinin” gerekli olduğunu ifade etmektedir.¹⁰²

⁹⁷ İnönü, s. 4.

⁹⁸ Mustafa Kemal Atatürk, “Ebedî Şef Atatürk’ün Fakültemizin Açılış Gününde Verdikleri Tarihi Söylev”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1941-1942 Yıllığı*, Ankara, 1942, s. 1. Söylevin özgün hali ise 1925’te *Hakimiyet-i Milliye*’de yayımlanmıştır.

⁹⁹ Bu konuşma hakkında Şevket Süreyya Aydemir, *Kadro*’da bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır. Şevket Süreyya [Aydemir], “İnkılâp Hukuku”, *Kadro*, Sayı 26, 1934, s. 5-6.

¹⁰⁰ Veli [Saltık], “İnkılâp Hukuku ve İnkılâp Hukukçusu”, *Hukuk (Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Mecmuası)*, Sayı 2, 1934, s. 30.

¹⁰¹ Saltık, İnkılâp Hukuku ve İnkılâp Hukukçusu”, s. 30.

¹⁰² Mazhar Nedim [Göknîl], “İleri Hukuk”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Cilt 3, Sayı 14, 1934, s. 93. Bu yazı, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*’nda yayımlandıktan sonra *Adliye Ceridesi*’nde de yayımlanmıştır. Mazhar Nedim, [Göknîl], “İleri Hukuk”, *Adliye Ceridesi*, Sayı 148, 1934, s. 18-40.

Aynı doğrultuda Şevket Mehmet Ali Bilgişin ise “Hukukta İnkılâp” isimli yazısında inkılâp hukukçusunun “milli benliğin yarattığı inkılâbı muhafaza etmesi gerektiğini” dile getirmektedir.¹⁰³

Cumhuriyet inkılâplarının tekâmül esasına dayanmayan aciliyetçi yapısı, inkılâp hukukçularının, inkılâp ideolojisiyle kurduğu ilişkiyi de şekillendirmektedir. Örneğin Veli Saltık, “Kanun ve Hâkim” isimli yazısında inkılâp hukukçularının, “statik bir zihniyete sahip olmaması gerektiğini” ifade etmektedir.¹⁰⁴ Necip Ali Küçüka ise “İnkılâp Hukukumuz” isimli yazısında “inkılâp hukukunun dinamik esaslara dayanması gerektiğini” belirtmektedir.¹⁰⁵ İnkılâp hukukçuluğuna yüklenen “dinamik olma” görevinin, inkılâp hukukçularının hukuk diliyle kurduğu ilişkiyi de dolaylı yönde etkilediği düşünülebilir.

Kaynakça

I. Kitap, Tez ve Makale

- Arsal Orhan, *Devletin Tarifi*, Ankara, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, 1938.
- Arsal Orhan, *Hukukta Diyalektik Hareket*, İstanbul, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, 1938.
- Arsal Orhan, *Kurul Sözlüğü Denemesi*, İstanbul, Hukuk Talebesi Cemiyeti Neşriyatı, 1935.
- Arsal Orhan, *Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge*, İstanbul, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, 1936.
- [Arsal] Sadri Maksudi, *Türk Dili için*, İstanbul, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı, 1930.
- Arsal Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1947.
- Arsel İlhan, *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964.
- Atatürk Mustafa Kemal, “Ebedî Şef Atatürk’ün Fakültemizin Açılış Gününde Verdikleri Tarihi Söylev”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1941-1942 Yıllığı*, Ankara, 1942.
- Ayata Turhan / Gençoğlu Nuri, *Anayasa ve İdare Hukuku*, ikinci baskı, Ankara, Harp Okulu Basımevi, 1951-1952.
- Ayda Adile, *Sadri Maksudi Arsal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- [Aydemir] Şevket Süreyya, “İnkılâp Hukuku”, *Kadro*, Sayı 26, 1934.
- Aydoğdu Burçin, *Kazanılmış Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Temellendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017.

¹⁰³ Şevket Mehmet Ali [Bilgişin], “Hukukta İnkılâp”, *Hukuk (Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Mecmuası)*, Sayı 1, 1933, s. 21.

¹⁰⁴ Veli [Saltık], “Kanun ve Hâkim”, *Hukuk (Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Mecmuası)*, Sayı 1, 1933, s. 17.

¹⁰⁵ Necip Ali [Küçüka], “İnkılâp Hukukumuz”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Cilt 3, Sayı 15, 1934, s. 163.

- Başgil Ali Fuad, *Türkçe Meselesi*, beşinci baskı, İstanbul, Yağmur Yayınları, 2017.
- [Bilgişin] Şevket Mehmet Ali, "Hukukta İnkılâp", *Hukuk (Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Mecmuası)*, Sayı 1, 1933.
- Birinci Ali, "Yanyalı Bitikçi Ali Rıza Bey: Bir Öztürkçecinin Hayat Hikayesi", *Müteferrika*, Sayı 29, 2006.
- Bora Tanıl, *Cereyanlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Caferoğlu Ahmed, "Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstilahları", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 4, 1934.
- Caferoğlu Ahmet, "Uygur Türklerinde Milli Hukuk İstilahları", *Öz Dilimize Doğru*, Sayı 8, 1932.
- Crozat Charles, *Amme Hukuku Dersleri (Birinci Kitap)*, çev: Orhan Arsal, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1938.
- Çoban İbrahim, "Türk Hukuk Kurumu'nun Kuruluşu ve İlk Yıllardaki Faaliyetleri", *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Fethi Gedikli (ed.), İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014.
- Demir Gökhan Yavuz, "Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 19, 2010.
- Derbil Süheyy Nizami, *Kooperatifler*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1945.
- Derbil Süheyy, "Fakültenin En Kıdemli Profesörü Süheyy Derbil'in Konuşması", *AÜHFD*, Cilt 7, Sayı 3-4, 1950.
- Derbil Süheyy, "Kamu Hizmeti Nedir?", *AÜHFD*, Cilt 7, Sayı 3-4, 1950.
- Derbil Süheyy, "Kavram Bilimleri ve Hukuk", *AÜHFD*, Cilt 2, Sayı 4, 1945.
- Derbil Süheyy, *İdare Hukuku Cilt-1*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1940.
- Derbil Süheyy, *İstatistik Metodu*, Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1941.
- Ecevit Bülent, "Prof. Derbil ve Türkçe", *Ulus*, 16 Şubat 1961.
- Ercilasun Ahmet B., "Sadri Maksudi Arsal ve Türk Dili", *İÜHFM (Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı)*, Ülke Kitapları, Cilt LLXXV, 2017.
- Erozan Boğaç, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplininin Uzak Tarihi: Hukuk-ı Düvel (1859-1945)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 43, 2014.
- Esen Bülent Nuri, "Dil İşlerinde Hukukçular Neden Geç Kaldılar", *Ulus*, 9 Ocak 1942.
- Esen Bülent Nuri, "Hukuk Dilini Türkçeleştirme", *Ulus*, 12 Mart 1942.
- Esen Bülent Nuri, "Saf Türkçeye Doğru", *Ulus*, 22 Ağustos 1942.
- Esen Bülent Nuri, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, Ankara, Resimli Posta Matbaası, 1963.
- Esen Bülent Nuri, *İzahlı Anayasa*, Ankara, Akay Kitabevi, 1945.
- Etem Sadri, "İstilah Anarşisi", *Vakit*, 20 Mart 1934.
- Fındıkoğlu [Ziyaeddin Fahri], "Türkçeye Hürmet: VIII", *İş*, Sayı 29, 1942.
- Fleiner Fritz, "Muasır Birkaç Siyasi Nazariye Hakkında Konferans", çev: Orhan Arsal, *İÜHFM*, Cilt 2, 1936.
- Gedikli Fethi, "İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Hukuk Fakültesinde 1941-1944 Yılları Arasında Yapılan Terim Çalışmalarına Dair", *Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Anısına*

- Armağan*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- [Göknil] Mazhar Nedim, “İleri Hukuk”, *Adliye Ceridesi*, Sayı 148, 1934.
- [Göknil] Mazhar Nedim, “İleri Hukuk”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Cilt 3, Sayı 14, 1934.
- Gözler Kemal, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, ikinci baskı, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999.
- Gözler Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000.
- Gürler Sercan, “Çağdaş Türk Hukuk Düşüncesinin Kavram Dünyası: Sözlükbilimi Açısından Bir Değerlendirme”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 10, 2010.
- Hirş E.[rnst], “Türk Hukuk Lûgatının Tamamlanması Münasebetiyle”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt XVIII, Sayı 205, 1948.
- İkinci Maarif Şûrası (15-21 Şubat 1943) Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, Ankara, Maarif Vekilliği Yayınları, 1943.
- [İleri] Suphi Nuri, “Dil Kurultayının Tesirleri ve Neticeleri”, *Öz Dilimize Doğru*, Sayı 8, 1932.
- [İleri] Suphi Nuri, “Öz Dilimize Doğru”, *Öz Dilimize Doğru*, Sayı 3, 1932.
- [İleri] Suphi Nuri, *Yasaların Çatışması*, İstanbul, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, 1934.
- İmer Kâmile, *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- İnönü İsmet, “Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin Fakültemizin 1933 Mezunlarına Diplomalarını Dağıttıktan Sonra Söyledikleri Nutuk”, *Hukuk (Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Mecmuası)*, Sayı 1, 1933.
- İsimsiz, “Aydın Bibliyografyası”, *Hukuk Dünyası*, Sayı 2, 1944.
- Kamutay Albümü*, Ankara, 1935.
- Kara İsmail, *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye’ye Girişi*, ikinci baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.
- Karaca İsmail, “Öztürkçeciliğin Edebi Eserlere Yansıması”, *İÜTDED*, Cilt 60, Sayı 1, 2020.
- Karahanoğulları Onur, *Kamu Hizmeti (Kavram ve Hukuksal Rejim)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.
- [Küçüka] Necip Ali, “İnkılâp Hukukumuz”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Cilt 3, Sayı 15, 1934.
- Meray Seha, “Devletler Hukukunda Bazı Terim Meseleleri”, *AÜSBFD*, Cilt 11, Sayı 4, 1956.
- Neumark Fritz, *Mukayeseli Hukukun Maliye İlminde Önemi*, çev: Orhan Arsal, İstanbul, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, 1937.
- Oğuzoğlu Hüseyin Cahit, “Ankara Hukuk Fakültesinin Kuruluş ve İlk Yılları”, *Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1966.
- Partalcı Emre, *Darülfünun Hukuk Fakültesinden Bir Sayfa: Edip Serdengeçti ve Mülkiyet Düşüncesi*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.
- Sakaoğlu Saim, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Atatürk”, *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten*, Cilt 39, 1991.
- [Saltık] Veli, “İnkılâp Hukuku ve İnkılâp Hukukçusu”, *Hukuk (Ankara Hukuk Fakültesi Talebe*

- Cemiyeti Mecmuası*), Sayı 2, 1934.
- [Saltık] Veli, “Kanun ve Hâkim”, *Hukuk (Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Mecmuası)*, Sayı 1, 1933.
- Serdengeçti Edip, “Bibliografya”, *İÜHFM*, Cilt 1, Sayı 2, 1935.
- Serdengeçti Edip, “Bülent Esen-Türk Borçlar Kanuna Göre Alım-Satım (Beyi)”, *İÜHFM*, Cilt 1, Sayı 3, 1935.
- Serdengeçti Edip, “Romada ‘Patria Potestas’ ile Eski Türklerde ‘Atakut’ Arasındaki Fark”, *Capitolium*, Sayı 2, 1934.
- Serdengeçti Edip, “Türk Kamusal Türesinde Özgüç Kuralı”, *İÜHFM*, Cilt 1, Sayı 3, 1935.
- Seyit Günel, *Türkiye’de Hukuk Dilinin Dönüşümü*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.
- Strupp Karl, *Devletin Kurucu Unsurları*, çev: Nuri Adil [Orhan Arsal], İstanbul, Ekspres Matbaası, 1934.
- Triepel Heinrich, “İç Hukukla Arsiulusal Hukuk Arasındaki Münasebetler”, çev: Orhan Arsal, *İÜHFM*, Cilt 3, 1937.
- Türk Hukuk Lûgati*, üçüncü baskı, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991.
- Uçman Abdullah, “İstilahât-ı İlmiye Encümeni”, *Tarih Ve Toplum*, Cilt 40, Sayı 239, 2003.
- Vâ-Nû [Nureddin Vâlâ], “Altı Lise Mezunu ve Bir Doçent”, *Haber*, 30 Nisan 1934.
- [Velidedeoğlu] Hıfzı Veldet, “Edebiyat ve Hukuk”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1945.
- Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, “Gerçek Hukuk Bilgini Ebul’ulâ Mardin’den Anılar”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1985.
- [Velidedeoğlu] Hıfzı Veldet, “Türkçeleştirmede Prensip Meselesi ve Hukuk Terimleri”, *Hukuk Dünyası*, Sayı 3, 1944.
- Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, *1961 Anayasasının Dili*, Ankara, TDK Yayınları, 1972.
- Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, *Türkçeleştirilmiş Metinleriyle Birlikte Türk Kanunu Medenisi ve Borçlar Kanunu Cilt:1*, Ankara, TDK Yayınları, 1970.
- Verdross Alfred, “Uluslar Arası Hukukunun Temeli”, çev: Orhan Arsal, *İÜHFM*, Cilt 4, Sayı 13, 1938.
- Yıldırım Kocabaş Özlem, “Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu”, *20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri*, 2011.
- Yörük Ali Adem, “İlk Hukuk Lügatlerimiz”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 2, 2006.
- Yörük Ali Adem, *Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

II. Gazete, Genel Ağ ve Diğer Kaynaklar

- “Darülfünun Divanı Toplandı”, *Milliyet*, 25 Şubat 1929.
- “Denizbank Kanunu Dün Mecliste Kabul Edildi”, *Kurun*, 28 Birinci Kânun 1937.
- “Dil Kurultayı Merkez Bürosunda”, *Milliyet*, 14 Ağustos 1934.
- “Dil Temizliği Yolunda”, *Milliyet*, 21 Şubat 1929.

- “Dilimizden Yabancı Kelimeler Atılacak”, *Akşam*, 19 Şubat 1929.
- “Günde Bir Kitap”, *Zaman*, 22 Teşrînisânî 1934.
- “İkinci Büyük Dil Kurultayı”, *Son Posta*, 18 Ağustos 1934.
- “İlmi İstilahlarımız İçin İşe Başlanıyor”, *Vakit*, 24 Şubat 1929.
- “Kurultaya Dolmabahçede İki Salon Ayrıldı”, *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1934.
- “Meclis Dün Denizbank Kanunu Kabul Etti”, *Son Posta*, 28 Birinci Kânun 1937.
- “Mecliste Sadri Maksudî Şiddetle Tenkit Edildi”, *Haber*, 28 Birinci Kânun 1937.
- “Öz Türk Dili ve Darülfünunumuz”, *Milliyet*, 22 Şubat 1929.
- “Profesöre Çok Yerinde Cevablar Verildi”, *Anadolu*, 29 Kânûnuevvel 1937.
- “Profesörlükten ve Meb’usluktan İstifa Edecek”, *Yeni Asır*, 29 İlk Kânun 1937.
- “Yeni Neşriyatı”, *Son Posta*, 28 Nisan 1935.
- “İsmet Paşa Hz.lerinin Nutukları”, *Vakit*, 18 Şubat 1929.
- Gedikli Fethi, *Hukuk Dili ve Adli Yazışmalar*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notu, 2019, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/adalet_ao/hukuk-diliveadliyazisma.pdf (Erişim Tarihi: 18.09.2020).
- Şirin Tolga, “Anayasa Sözcüğünün Türkçede Kısa Tarihi”, <http://www.tolgasirin.com/single-post/anayasa-sozcugu-tarihi> (Erişim Tarihi: 22.12.2019).
- TBMM Zabıt Ceridesi, D.4, Y.3, C.XXIII, B.65, O.1, 07.06.1934.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.1, B.21, O.2, 12.7.1950.

EK 1¹⁰⁶

Orhan Arsal'ın *Devletin Kurucu Unsurları* Çevirisi İçin Hazırladığı Lugatçe

FRANSIZCA	TÜRKÇE	ORHAN ARSAL
Prépondérance	-	Ağırbasış
Droit de prise	-	Alı hakkı
Subordination	Madunluk	Altkurallama
Territoire terrestre au sens étroit	Asıl karalar	Anatoprak
İnterdépendance	Mutabaat	Arabağlılık
Droit de visite	Teftiş hakkı	Araştırma hakkı
Bonnes offices	Eyi mesai	Arayagirme
Accession	İnzimam	Artma
Séparation	-	Ayrılma
Enclave	Yabancı bir devlet erazisi ile muhat ülke parçası	Ayrıtoprak
Droit des minorités	Akalliyet hakları	Azlık hakları
Pacte	Misak	Bağdaşma
Contractant	Âkitler	Bağlananlar
Contractuel	Akdî	Bağlantılı
Dépendance	Tabiiyet	Bağlılık
İndépendance	İstiklâl	Bağısızlık
Vérification du pavillon au sens troit	Sancağın tahkik ve muayene- si	Bayrak yoklama
Adoption	-	Benimseme
Coordination	Ahenkleştirme	Birkurallama
Confédération	-	Birikme
Fédération	-	Birleşme

¹⁰⁶ Eklerde özgün imlâ korunmuştur.

Union	-	Birlik
Adjacent	Mücavir	Bitişik
İmperium	Emir ve nehi salâhiyeti	Boyuneğdirmegücü
Démilitarisation	Askerlikten tecrit	Çerisizleştirme
Double nationalité	-	Çiftyurttaşlık
Expulsion	Tard ve teb'it	Çıkarma
Majorité	Ekseriyet	Çokluk
Argunnent,ex:Argumentation fausse	Çünküsü yanlış	Çünkü
Mode dérivé d'acquisition	Fer'i iktisap	Değişme eldeedişi
Liberté des mers	Deniz serbestisi	Deniz irginliği
Puissance étatique	Devlet kudreti	Devlet gücü
Egalité des Etats	Devletlerin müsavi oluşları	Devletlerin birliği
Pouvoir de l'Etat	Devletlerin kudreti	Devlet uncu
Colonie	Müstemleke	Dıştoprak
Déni de justice	İhkakı haktan imtina	Doğruyu yanakoma
Succession	Miras	Düşge
-	Miras hissesi	Düşelge
Servitude	İrtifak hakkı	Edek
Acte	Muamele tasarruf, fiil	Ediş
Capture	Ganimet manasında müsa-dere	Elatma
Entente	Matabakat	Elele verme
Acquisition	İktisap	Eldeediş
Artificiel	Sun'î	Eldeğimli
Naturel	Tabii	Eldeğimsiz
Extradition	İadei mücrimin, suçluları iade	Eleverme

Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuk Dilinin Özleşmesine Yönelik Sivil Arayışlar

Population	Ehali, halk	Elkün
Droit Public	Amme hukuku	Elkün kurulu
İmmixion	Müdahale	Elulaştırma
İngérance	Müdahale	Eluzatma
Détention des navries	-	Gemi bağlama
Renvoi	İade	Geri gönderme
Objectif	Afaki	Görgün
Puissance	Kudret	Güç
Sujet personne, du droit international public	Beynelmîlel şahsiyet, devlet-ler umumî hukuku şahsiyeti	Güç ara benliği
Obligation internationale	Beynelmîlel vecibe	Güçara borcu
Servitude internationale	Beynelmîlel irtifak hakkı	Güçara edeği
Opinio juris gentium	-	Güçara görüşü
Fleuve international	Beynelmîlel ırmak	Güçara ırmağı
Droit international public	Devletler umumî hukuku	Güçara kurulu
İnternationalisation	Beynelmîlelleştirme	Güçaralaştırma
Delit international	Beynelmîlel cürüm	Güçara suç
İnstitution du droit international	Beynelmîlel tesis	Güçara yapısı
Fleuve nationale	Milli ırmak	Güç ırmağı
Valeur intrinsèque	-	İçdeğer
Droit national, interne	Dahili, milli hukuk	İçkurul
Guerre civile	Dahili harp	İçsavaş
Métropole	-	İçtoprak
İnteressé	Alâkadar	İlişkili
Désinteressé	Alâkasız	İlişkisiz
Mode originaire d'asquisition	Aslı iktisap	İlk eldeediş

Traité	Muahade	İnanlaşma
Souveraineté	Hakimiyet	İrğınlik
Soumission volontaire	Bırrıza tabaiyet	İstekli boyun eğiş
Médiation	Tavassut	İşeelkoma
Jus sanguinis	-	Kan hakkı
Sujets mixtes	Birden ziyade tabiiyetliler	Karışık benlikler
Intervention	Müdahale	Karışma
Opposition	-	Karışıkoma
Reciproque	Mütekabil	Karışıklık
Autarchie	-	Kendineyetme
Droit au respect	-	Kendinisaydırma hakkı
Protection dans le sens de surveillance: Protectorat	Nezaret manasında himaye	Kollama
Protégé "Etat..."	Mahmi	Kollanan
Protecteur "Etat..."	Hâmi	Kollayan
Protection dans le sens de sauvegarde	Muhafaza manasında himaye	Koruma
Protégé	Mahmi	Korunan
Protecteur	Hâmi	Koruyan
Norme	Geniş manada kaide	Kural
Réglementation	Tanzim	Kurallama
Droit	Hukuk	Kurul
-	Bkz. "Yapılageliş"	Kurula geliş
Légitime	Meşru	Kurulauygun
Personne juridique	şahsiyeti hukukiye, hukukî şahsiyet	Kurul benliği
Juridiques	Hukukî	Kurulberisi
Codification	-	Kurulderleme

Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuk Dilinin Özleşmesine Yönelik Sivil Arayışlar

Acte juridique	Hukukî fiil	Kurul edişi
Ajuridique	La hukukî	Kurulötesi
Etat	Devlet	Kurulta
Puissance étatique	Devlet kudreti	Kurultagücü
Pouvoir de l'Etat	Devlet kudreti, iktidar	Kurulta uncu
Constitution	-	Kurum
Licite	Meşru	Nomlu
Îllicite	Gayrimeşru	Nomsuz
Fictien	Mevhume	Olduruş
Fait	Vakia-hadise	Oluş
Théorie pure	-	Özgörüş
Subjectif juridiction	Enfüsi kaza	Özgün
Démembrement	-	Parçalanma
Personne morale	Hükmi şahsiyet	Sankibenlik
Guerre	Harp	Savaş
Belligérants	Muharipler	Savaşanlar
Droit d'option	Hıyar hakkı	Seçme hakkı
Subjectif	Enfüsi	Sezgin
Droit d'Asile	Melce hakkı	Sığınma hakkı
Objectif "Juridiction"	Afaki kaza	Sözgün
Reconnaissance	-	Tanıma
Neutre	Bitaraf	Tarafsız
Neutralisation	Bitaraflığa irca	Tarafsızlaştırma
Fusion "entre Etats"	Kaynaşma	Tekleşme
Grundnorm	Asli düstur	Temelkural

Droit fondamental	Asli hak	Temelkurul
Droit Constitutionnel	Esasiye hukuku	Temelyasalar kurulu
Communauté	Camia	Topluluk
Droit de saisie	Haciz hakkı	Tutma hakkı
Avion	Tayyare	Uçku
Pouvoir	İktidar	Unç
Actes vexatoires	-	Usançverici edişler
Accord dans le sens du traité normatif, sur volontés convergentes	Mutabakat	Uyuşma
Infraction	-	Uygunsuzluk
Téléologie	-	Uzakgörüş
Accord dans le sens du traité contrat, sur volontés divergentes	-	Uzlaşma
Territoire	-	Ülke
Succession d'Etats	Devletlerin mirası	Ülkede güç değişimi
Puissance Territoriale	Mülki hâkimiyet	Ülke gücü
Hiérarchie	Silsilei meratip	Üstkurallama
Droit de Conservation	Mevcudiyeti muhafaza hakkı	Varlığını koruma hakkı
Renonciation	-	Vazgeçme
Verification du pavillon au sens large "Right of approach"	-	Yanaşma hakkı
Omnipotence	Hâkimiyet	Yapauncu
Droit coutumier	Teamül hukuku	Yapılageliş
Légalité	Kanuniyet	Yasaya uygunluk
Général	Umumî	Yaygın
Annexion	İlhak	Yeralma
Cession de territoire	Erazi terki	Yerbırakma

Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuk Dilinin Özleşmesine Yönelik Sivil Arayışlar

Jus soli	-	Yer hakkı
Opportun	-	Yerinde
Plébiscite	Reyi Âm	Yerliye sorgu
Inoportun	-	Yersiz
Occupation	İşgal	Yertutma
Adjudication	İhale	Yerverme
Universel	Alemşümül	Yeryüzüneyaygın
Droit de verification	Tahkik hakkı	Yoklama hakkı
Rapatriement	-	Yurdadöndürme
Naturalisation	Vatandaşlığa kabul	Yurtlulaştırma
Apolites, Heimatloses	Tabiiyetsizler	Yurtsuzlar
Apolidie	Tabiiyetsizlik	Yurtsuzluk
Ressortissants	Tabaa	Yurttaşlar
Réquistion	-	Zoralma
Naturalisation forcée	Cebri vatandaşlığa kabul	Zoryurtlulaştırma

EK 2

Kurul Sözlüğü Denemesi'nde Yer Alan "Orhan Arsal Terimlerinden"
Bir Seçki

Altyanlar: Bir erazinin altyanları kısa taraflarına bitişik olan topraklardır, ki uzun yanlarına bitişik olan üstyanlarına karşılık olarak söylenir. *Nazaret Hilmi: hudud, ittisalat, çevre; Şemseddin Sami: ittisalat, civar.*

Bağlaşık: Asıl olan şeye tabiiyet bağı ile merbut bulunmaları dolayısı ile o şeyin hukukî mahiyetine iştirak eden veya onunla birlikde aynı kanunî kaideye tabi tutulmuş bulunan eşyaya denir. Ör: Satılmış veya vasiyet edilmiş olan şey lüzumlu bağlaşıklarıyla birlikde teslim edilmelidir. Gayrı menkuller ve gayrı menkul sayılan bağlaşıkları ipotek ve gayrı menkul haczi hükümlerine tabi tutulabilirler. Bir başkasına nazaran bir şeyin bağlaşıklık sıfatı ya artmadan (Bk. accession) veya iktisadî bir tahsiden (immeuble par destination= hükmen gayrı menkul) tahassül edebilir. *Nazaret Hilmi: tevabi, levahik, furu; Miltiyadi Karavokiros: zaruret, zamaim; Şemseddin Sami: furuat, tevabi; Mehmed Ekrem: furu, müştemilat; Hukuk İstılahları Anketi: teferruat.*

Beğenmen: (Bk. agrément) Fransada ticaret mahkemesinin bir müzakeresiyle hazırlanmış bir listeye yazılmak suretiyle resmî bir sıfatı olmaksızın, davacıların itimadına arzedilmiş ticaret mahkemesinde vekil. *Nazaret Hilmi: deavii ticariye vekili; Şemseddin Sami: deavii ticariye vekili; Mehmed Ekrem: deavii ticariye muamelat vekili.*

Bırakış: Öyle bir muameledir ki, onunla, muşa hissesi olan bir kimseye, hakkının tutarını ödemek için, pay olarak mal verilir. Attribution sözü ile müteradittir. Ör: Evlilik sırasında evdeşlerden birine yapılan bırakışlar aynen geri almaya sebebiyet verebilirler. *Şemseddin Sami: terki emval.*

Buyrukça tanıklık: Vesikanın tanzim edildiği yerde ve riayeti lâzım gelen merasimle tevsike haklı ve selâhiyetli bir âmme memuru tarafından ısdar edilen tahrirî beyyine. Ör: resen sened (noterden tasdikli vesika), ahvali şahsiye kayıtları, bir mahkeme kitabetine tescil edilen hüküm ve saire. Düzce tanıklığa (adi sened) tekabül eder. (Bk: acte sousseing privé). *Nazaret Hilmi: senedi resmi; Şemseddin Sami: senedi resmi; Mehmed Ekrem: senedi resmi; Hukuk İstılahları Anketi: resmi sened.*

Çılgın arttırma: Mahkeme marifetiyle satılan bir taşınır veya taşınmaz üstünde kalan kimse, hassaten masrafları veya ihale bedelini ödememek suretiyle şartname hükümlerine riayet eylemediği takdirde, kendi zarar ve mesuliyeti altında yeni bir açık arttırma ile satışa çıkarılır.

Çok sesli paytanış: Bir şirketin heyeti umumiye ictimasında, itibarî kıymetleri müsavi bulunduğu halde kendisine diğer hisse senedlerinden daha yüksek bir rey hakkı bağlı bulunan (şirket) hisse senedi. Müteaddid rey hakkı veren hisse senedleri, imtiyazlı hisse senedlerin bir nev'i mahsusudur. Şirket dahilinde haki-miyeti bazı sermayedar gurublarına, meselâ muayyen bir tabiiyete sahip unsurlara temin etmek için kullanılır. *Hukuk İstılahları Anketi: müteaddid rey hakkı veren hisse senedi.*

Değer göresi: Değer göresi resim tabirinde kullanılır. (Bk. *droits ad valorem*). Şemseddin Sami: kıymeti üzerinden.

Ediş: Yönsel ediş tabirinde (=acte juridique) bir hukukî hüküm (=effet de droit) meydana getirmeği istihdaf eden bir veya birçok iradenin izharıdır. Ör: Kanun, mukavele, nizamname, idarî karar, arz, vasiyetname, bir mirasın kabulü, bir hakdan vazgeçme, yol verme (=congé), bilhassa teşriî ediş, idarî ediş, kazaî ediş, rızaî ediş, yöndemsel ediş (=acte solonnel) tabirlerinde aynı manaya gelir. Yönsel ediş maddî işe (=kılış) karşı bulunur. Yönsel edişler hukukî hadiselerin taksimatıdır. *Nazaret Hilmi: fiil, muamele; Şemseddin Sami: fiil, muamele; Mehmed Ekrem: tasarruf, muamele; Hukuk İstılahları Anketi: fiil, tasarruf, muamele.*

Edişlik evirmen: Kanunen veya hükmen mameleki bir üçüncü şahsın idaresine tabi bulunan bir kimseyi, kendisiyle mallarını idare eden kimse arasında menfaat zıddiyetini taşıyan bir hukukî fiilin icrası hususunda, temsil etmek için mahkeme kararıyla tayin edilen şahıs.

Eldeğimli artma: İnsan eliyle olan inzimama denir. Ör: Dikilen ağaçlar ve inşaat yerin birer artması olurlar.

Esirgemezlik ediş: Bedava yapılmış hizmetlerden (vekâlet, vedia, kefalet) tahasül eden veya başkasına aid bir malı kullanmaktan ibaret olan (iade) veya mislen iade şartıyla vererek (kabili istihlâk şey ikrazı) temin edilen istifadelere denir. *Nazaret Hilmi: teberru; Hukuk İstılahları Anketi: ivazsız akid.*

Gemi bağlaşıkları: Gemi yüzdürmeğe (navigation) elzem ve bu itibarla, satış, ipotek, haciz, sigorta hallerinde gemiden bir parça addedilen teferruat. Yük taşıtan imtiyazına tahsis edilmişlerdir. Gemi teferruatı satışı ticarî bir fiildir. *Nazaret Hilmi: takım; Miltiyadi Karavokiros: takım; Şemseddin Sami: gemi techizatı; Mehmed Ekrem: geminin takımları.*

Gökde çarpışma: İki hava gemisi arasında müsademe.

İnan vermek: Bir yabancı hükümeti, nezdine gönderilen bir hariciye murahhasının sıfat ve selâhiyetleri hakkında temin ve binnetice yabancı hükümeti bu murahhasa itimad göstermeğe davet etmektir. İnan verme, yerine göre, devlet

reisinden devlet reisine veya vekilden (haricîye) vekile gönderilen “inan bitileri” ile yapılır. Şemseddin Sami: tanıtdırmak, itimadname vermek; *Mehmed Ekrem: ifad etmek, sefir, izam etmek; Hukuk Istılahları Anketi: terhis etmek.*

Odun kesimi: Başkasına ait bir ormandan odun atmak hakkı. Şemseddin Sami: ihtitab; *Mehmed Ekrem: hakkı ihtitab; Hukuk Istılahları Anketi: ihtitap.*

Ödendi: Bir borç senedine borcun ödendiğini tesbit için konan şerh. *Nazaret Hilmi: ibra, tahlis; Miltiyadi Karavokiros: ibra; Şemseddin Sami: ibra senedi, tediye, eda; Mehmed Ekrem: ibra, ibra senedi; Hukuk Istılahları Anketi: ibra senedi.*

Parçalı ödeme yolu: Prensip itibarile peşin ödenmesi lazım gelen bir resmin, mükellefin ilk yükünü azaltmak için yıllık (veya daha küçük) bir taksite bağlanması. Ör: (Fransada) menkul giymetler damga resmini parçalı ödeme yolu. (Bizde biletle girilen eğlence yerlerinden alınan darülaceze resmi taksitlere bağlanarak ödenebilir).

Paydaş: Anonim şirketlerde, mesuliyeti getirdiği mikdarla tahdid edilmiş bulunan ortağa verilen isim. Şemseddin Sami: hissedar; *Mehmed Ekrem: hissedar; Hukuk Istılahları Anketi: hissedar.*

Saklayıcı: Adliyece yatırılması emir edilen bir meblağın müstevdaı. İcar mukavelesini tecdid teklifinin reddi üzerine çıkarılmak tehlikesine maruz tüccar kiracıya kefil gösterilmediği takdirde, mahkeme reisi tarafından bahış edilmiş olan teminat akçasının müstevdaı.

Savlıksal evirgen: (Savlık = Mahkeme). Mahkemece bir malı veya bir mameleki idareye memur kimse. Savlıksal evirgenler arasında muvakkat idareciler, tasfiyeci idareciler ve muhafız idareciler sayılabilir. (Bk. administrateurs provisoires, liquidateurs-administrateurs, administrateurs-sequestres).

Suçlama: Kanuna uygunsuz bir hareketde bulunmuş olması töhmetiyle bir kimsenin bir ceza mahkemesine sevkine denir. Ör: Asrî Fransız ceza mahkemeleri usulü umumî suçlama sistemini (=eliksiel suçlama), yani müddei umumîlik erkânından bilhassa bu işle tavgiz edilmiş bir memur heyeti tarafından yapılan ittihamı kabul eder. *Nazaret Hilmi: ittiham, isnad; Şemseddin Sami: ittiham, isnad; Mehmed Ekrem: ittiham; Hukuk Istılahları Anketi: ittiham.*

Suçsuz görme: Ağır ceza ve ihtisas mahkemelerince müttehemin ademi mücrimiyetine kanaat edilerek verilen beraet kararına denir. *Nazaret Hilmi: beraet; Şemseddin Sami: beraet; Mehmed Ekrem: beraet; Hukuk Istılahları Anketi: beraet.*

Tanıklık: Tevsikî tanıklık (=acte instrumentaire) tabirinde: hukukî bir hüküm icra eden veya icra edebilecek olan yöndemsel bir edişi veya maddî bir işi tesbit

için tanzim edilen vesika. Ör: Ahvali şahsiye tanıklığı, buyrukça tanıklık, düzce tanıklık, zabıt varakası, tesbiti delâil, envanter. Ekseriya beyyine olarak kullanılmak üzere tanzim edilir ve o zaman “*dayanak*” adını alır. *Nazaret Hilmi: senedat; Şemseddin Sami: hüccet, senedat; Mehmed Ekrem: sened, hüccet, takrir; Hukuk İstılahları Anketi: senedat.*

Taşınmaz tutuş arttırması: Kanunun emir ettiği tescil ve ilan merasimi yapıldıktan sonra icraî bir senede dayanarak haciz edilmiş bulunan bir taşınmazın mahkeme huzurunda müzayedesı.

Üste alan ödeye: Malî idareler (gümrük ve bilvasıta vergiler) memurlarınca, resme tabi emteanın, bu resimleri vermeden tedavül edebilmelerini teminen ısdar ettikleri vesikaya denir. Bu vesikaya “üste alan ödeye” denmesine sebep, resmin tediyesi icab ederse ödemeği taahhüd eden bir kefil idareye gösterilmedikçe ısdarına imkân olmamasıdır. *Nazaret Hilmi: kefalet ilmühaberi; Şemseddin Sami: transit tezkeresi; Mehmed Ekrem: kefalet ilmühaberi; Hukuk İstılahları Anketi: bir nevi gümrük vesikası.*

Yokluk öne sürme: Kendisine bir suç isnad edilen bir kimse lehine suçun işlendiği zaman başka bir mahalde bulunmasından çıkarılan müdafaa vasıtası. Ör: Suç yerinde yokluk öne sürme, suç yerinde yokluk tanıtma. *Şemseddin Sami: gyibet hali.*

EK 3
Türe Sözlüğü İçin Bir Önerge'de
 Orhan Arsal ve Suphi Nuri İleri'nin Kullandığı Farklı Terimler

FRANSIZCA	TÜRKÇE	SUPHİ NURİ İLERİ	ORHAN ARSAL
Absolutisme	Mutlakiyet	Zorbalık	Başına buyruluk
Abus de confiance	Emniyeti suistimal	Güveni kötü kullan-ma	İnanı kötü kullanma
Accession	İnzimam, iltihak	Girme	Artma, katılma
Acquéreur	İktisabeden	Alan	Edinen, elde eden
Acquét	Müktesep mal	Elde edilmiş	Edinek
Acquisition	İktisap	Alma	Edinme
Acquisition á titre gratuit	İvazsız iktisap	Parasız edinme	Yanıtız edinme
Acquisition á titre onéreux	İvazlı iktisap	Paralı edinme	Yanlı edinme
Acte á titre gratuit	İvazsız akit	Parasız ediş	Yanıtız ediş
Acte public	Resmî vesika, resmî senet	Kamusal bağıt, elkün bağıt	Ellikce bağıt
Action publique	Hukuku âmme dava-sı	Elkün savı	Ellikci sav
Affaires publiques	Mesalihi âmme	Kamusal işler, elkün işleri	Elliksel işler
Affectation	Tahsis	Öze verme	Örünleme
Agent consulaire	Konsolos memuru	Konsolos ajanı	Konsolosluk kılıcısı
Agent de change	Mubayaacı acenta	Borsa acentası	Almaş cumuşmanı
Agent diplomatique	Diplomasi memuru	Diplomat	Dilcemenlik kılıcısı
Arbitrage	Tahkim, hakemlik	Ara bulmak	Orta erlik
Arbitre	Hakem	Arabulan	Orta eri
Article	Madde	Bend	Saydı
Authenticité	Resmîyet, ihticaca salihîyet	Bes belli	Buyrukcılık
Auto-limitation	Tahdidi binefsihi	Bağlama	Kendini buclama

Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuk Dilinin Özleşmesine Yönelik Sivil Arayışlar

Autocratie	Hükümeti mutlaka	Zorbalık	Tekerkcilik
Auto-détermination	Tebyini binefsihi	Kendi başına	Kendini beluştirme
Autonomie	Muhtariyet	Bağısızlık	Buyurganlık
Autonomie de la volonté	Muhtariyeti irade	İstedigini yapmak	İstek buyurganlığı
Autorités locales	Mahalli idareler	Yerli ergilikler	Yersel ergilikler
Avancement	Terfi ve terakki	İlerileme	Yükseltme
Avantage	Menafi	Asıg	Kazanç
Avaries	Avarya, hasaratı bah-riye	Avarya	Avruk
Avertissement	İhbar	Önceden	Söyleme, bildirik
Bâtiment de mer	Merakibi bahriye	Gemi	Deniz yapısı
Bénéfice	Kâr, temettü, menfaat	Asıg	Kâr
Cabotage (Grand)	Büyük kabotaj	Her yere gemi işlet-me	Büyük gemi işletme
Caution judicatum solvi	Ecnebi müddeilerden alınan kefalet akçesi	Kefalet akçesi	Sav tutağı
Caution solidaire	Müteselsil kefil	Zincirleme kefil	Dayanıslı kefil
Cédant	Temlik eden, terk eden	Veren, bırakan	Geçiren
Cens électoral	İntihap edilmek için şart ittihaz edilen mükellefiyet	Seğebilmek harcı	Seçim harcı
Centralisation	Merkeziyet	Ortaya doğru	Özekleme
Cession	Temlik, devir	Verme, bırakma	Geçirme
Cession de créance	Matlubun devri	Alacağı bırakma	Alacağı geçirme
Cession de territoire	Erazi terki	Toprak verme	Yer bırakma
Cessionnaire	Mefruğunleh	Geçirilen	Alan
Chancelier	Kançılar	Yazıcı	Kançılar
Chancellerie	Kançılarya	Yazı odası	Kançılarlık
Charte	Berat, bir devletin hukuku esasiyesi	Ana yasa	Berat

Commune	Nahiye	Komün	Kamun
Complexe	Muğlak	Zor	Karışık
Concentration	Temerküz	Ortaya çekme	Kindikleme
Confédération	-	Konfederasyon	Birikme
Conjoint	Karı ve kocanın her biri, murtabit	Karı koca	Evdeş, bağdaş
Connaissance	Konşimento	Konşimento	Bilinçe
Conseil d'Etat	Şurayı Devlet	Kurulta danışkanlığı	Danıştay
Consentement	Rıza, muvafakat	Uyma	Uyverme
Consignation	Emaneten tevdi	Saklama	Saklaya verme
Consignataire	Kendisine tevdi edi-len	Saklayan	Saklaya verilen
Constitution	Teşkilâtı esasiye	Ana yasa	Kurum
Contentieux	Niza, dava	Sav	Savaşı
Contrariété des jugements	Derececi ahirede veri-len hükümler arasın-da müba-yenet	Sav uymazlığı	Sav tutmazlığı
Contravention	Kabahat	Suççuk	Kabahat
Contrefaçon	Taklit	Çalarak benzetmek	Benzeti
Cour d'appel	İstinaf mahkemesi	İkinci savlık	Bozbakan kur
Cour d'assises	Cinayet mahkemesi	Kıya savlığı	Kıyakur
Cour de cassation	Temyiz mahkemesi	Son savlık	Savkur
Haute-cour	Divanı Âli	Yüksek savlık	Yücekur
Courtage	Komisyonculuk	Komisyonculuk	Başalcılık
Coutume	Âdet, örf	Türe	Törü
Débouter	Davayı reddetmek	Sava bakmamak	Savı gerilemek
Décujus	Müteveffa, muris	Ölen	Düşgeleyen
Défaut	Giyap	Yok iken	Yoklukda savı

Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuk Dilinin Özleşmesine Yönelik Sivil Arayışlar

Dégradation civique	Hukuku medeniye ve siyasi-yeden iskat	Yönden olma	Benlikten düşürme
Délégation	Havale, heyeti mu-rahhasa, tefvizi salâ-hiyet	Yerine gönderme	Dilgeleme, salkur
Délibération	Karar, müzakere	Bağlama	Görüşme
Détenteur	Zilyet	Elde bulunduran	Tutan
Détention	Zilyetlik, tevkif	Elde bulundurma	Tutma
Détention préventive	Mevkufiyet	Yakalanma, alıkonul-ma	Tutkunluk
Domaine	Devlet emlâki	Kurulta edi	Yetül
Domicile	İkametgâh	Yerleşilen yer	Oturum (ocak)
Droit commun	Adî hukuk	Genel kurul	Kamusal kurul
Droit constitutionnel	Hukuku esasiye	Ana kurul	Temel yasalar kurulu veya kurumsal türe
Droit coutumier	Teamüli, örfî hukuk	Türesel kurul	Törüsel kurul
Droit écrit	Hukuku mektube	Kurul	Yazılı türe
Droit féodal	Feodal hukuk	Derebeylik Kurulu	Derebeylik türesi
Droit national	Millî hukuk	Ulusal Kurul	Ulusal türe
Droit public	Hukuku amme	Kamusal kurul	Genel kurul (elkün kuru-lu)
Duplique	Cevabı alelcevap	Cevaba cevap	İkilik
Echéance	İnkızaı müddet, hu-lûlü vade	Günü gelme	Gün
Embargo	-	Ambargo	Engel koma
Envoyé	Murahhas	Gönderilen	Göndermen
Etablissements publiques	Müessesatı umumî-ye, resmiye	Kamusal kurumlar	Genel yerleşikler
Etat	Devlet	Uluş	Kurulta, olum
Etat-confédération d'Etats	Düveli müctemia	Devlet konfederas-yonu	Birikik kurultalar

Etat fédératif	Düveli müttehîde	Federatif Devlet	Birleşik kurulta
Exclusion	Tard	Koğma	Çıkarma
Exequatur	Tenfiz kararı, konso-los beratı	Eksekuatür	Yürütge
Exterritorialité	Harici ezmemeleket imtiyazı	Sınır dışarılık	Dışükelik
Extrait	Hülâsa, fezleke, suret	Kıyası, benzeri	Benzer
Famille (chef de)	Aile reisi	Yuva babası	Yuva başkanı
Fédération	Federasyon	Federasyon	Birleşme
Fermage	Hâsılat icarında kira	Ürün kirası	Çift hakkı
Ferme (bail á)	Hasılât icarı	Kiralama	Çifte verme
Fermier	Hâsılât icarı müste-ciri	Toprak kiracısı	Çifte alan
Fictif	İtibarî, farazi	Uydurma	Yapmacıklı
Fiction	Farz	Uyduruş	Yapmacık
Fidécimmis	Nesilden nesile intikal eden aile vakfi	Aile vakfı	İyi isteğe bırakma
For (Lex fori)	Salâhiyet (Mahallî kanun)	Yerli yasa	Yersel yasa
Formule	Formül	Formül	Biçi
Fusion	İttihat	Birleşme	Tekleşme
Gouvernement de droit	Hukukî hükûmet	Kurulsal güdmenlik	Hakda güdmenlik
Gouvernement de fait	Fiili hükûmet	Oluruna güdmenlik	Oluşda güdmenlik
Gouvernement absolu	Hükûmeti mutlaka	Yasasız güdmenlik	Başına buyruk güd- menlik
Gouvernement despotique	Hükûmeti müstebide	Zorba güdmenlik	Kesinbaş güdmenlik
Gouvernement monarchi- que	Monarşik hükûmet	Kralcı güdmenlik	Birekci güdmenlik
Gouvernement représentatif	Hükûmeti niyabiye	Kamutaylı güdmen-lik	Oruntasal güdmenlik
Gratuit (á titre gratuit)	Meccanen, ivazsız	Parasız	Yanıtsız

Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuk Dilinin Özleşmesine Yönelik Sivil Arayışlar

Hypothèque maritime	Gemi rehni	Deniz ipoteki	Deniz tutusu
Illicite	Gayrimeşru, haksız	Nomsuz	Türeye uygunsuz
Immunité diplomatique	Diplomasi muafiyeti	Diplomatik yüküm-süzlüğü	Dilcemenlik yüküm-süzlüğü
Individualisme	Fertçilik	İndividualizm	Kişicilik
Inscription de faux	Bir vesikanın sahteli-ğini iddia	Uydurulmuş olduğu-nu gösterme	Uydurmalık öne sür-me
Instance	Dava, muhakeme	Sav	Duruşma
Institution	Müessesese	Kurum	Kurultu
Intérêt	Faiz	Fayız	Ürem
Juré	Jüri azası	Jüri üyesi	Tüzemen
Juridique	Hukukî	Kurulsal	Türel
Jurisprudence	Mahakim içtihatları, kazaî kararlar	Jürisprüdans	Tüzdoruk
Légal	Kanunî	Nomlu	Yasasal
Légalité	Kanunilik	Nomluluk	Yasaya uygunluk
Légation	Sefaret	Elçilik	Salgılık
Lettre de change	Poliçe	Poliça	Ödüşçe
Licitation	İzalei şeyyu	Payları kaldırmak	Artırmalı satış
Licite	Meşru, kanunî	Nomlu	Türeye uygun
Limited	Limited	Limited	Bucortaklık
Locataire (sous)	Müsteciri sani	Kiracının kiracısı	Altkiracı
Marque de fabrique	Alâmeti farika	Fabrika markası	İşbelğisi veya ev bel-ğisi
Masse	Masa, heyeti mec-mua	Küme	Yığın
Mémorandum	Muhtıra, memoran-dum	Memorandum	Andıç
Nonce	Papalık makamının elçisi	Nons	Papalık elçisi
Obligation	Borç, vecibe	Borç	Ödev

Obligation d'aliments	Nafaka borçları	Besleme borçları	-
Obligations solidaires	Müteselsil borçlar	Zincirleme borçlar	Dayanışsal ödevler
Obligé	Borçlu	Borçlu	Ödevli
Office	Daire, vazife, hizmet	Ofis	Çevirge
Opposition	İtiraz (muhalafet)	Çatışma	Karşıkoşa
Original	Bir varakanın, bir vesikanın aslı, aslı nüshası	Orijinal	İlkin
Outrage	Hakaret, taarruz	Sövme	Sataşma
Ouverture de faillite	İflâsın açılması	Batmanın açılması	Düşmenin açılması
Participation	İştirak, iltihak	"... ve karışmak"	Paydaşlık
Police	Zabita, poliçe	Poliça	Polis, sagındırca
Radiation	Kaydın terkini	Kütükten çıkarma	Silme
Referendum	Referandum, bir ka-nun için halkın rey-i-ne müracaat	Referandum	Kamuya sorğu
Société	Şirket	Sosyete	Ortaklık
Société en nom collectif	Kollektif şirket	Kollektif ortaklık	Kubaşık ortaklık
Société en commandite	Kommandit şirket	Komandit ortaklık	Üneşik ortaklık
Société en commandite par actions	Sermayeci eshama münka-sim komandit şirket	Komandit aksiyonlu sosyete	Üneşik paylı ortaklık
Statut	Nizamnamei esasî, statü	Statü	Durum
Substitution	İkame	Yerine kullanma	Ornatma
Tacite	Zımnî	Kapalı	-
Traite	Poliçe	Poliça	Ödüşçe
Traité	Muahede	Andlaşma	İnanlaşma
Transaction	Sulh	Uzlaşma	Kesişme
Tribunaux de droit commun	Mehakimi umumiye	Özel yönler savılıkları	Kamusal savılık
Union personnelle	İttihadi şahsî	Bensel Birlik	Kişi Birliği

Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuk Dilinin Özleşmesine Yönelik Sivil Arayışlar

Union réelle	İttihadi hakikî	Edsel Birlik	Gerçek Birliği
Usage	Örf ve âdet	Türe	Olagelme
Voix	Rey, fikir	Oy	Ses
Voix consultative	İstişarî rey	Danışsal oy	Danışsal ses
Voix délibérative	Karara müessir rey	Görüşsel oy	Görüşsel ses

TARİHÇİ HUKUK BİLİMİ MECMUASI'NIN AMACI ÜSTÜNE

Friedrich Carl von Savigny, çev. Serhan Yıldırım*

Bu yazı, *Tarihçi Hukuk Bilimi Mecmuası*'nın¹ ilk cildinde yayımlanmıştır². Ayrıca 1850'de, iki sayfalık bir değerlendirmeye birlikte Savigny'nin *Karma Yazıları*'nda aynı şekli muhafaza edilerek yayımlanmıştır³. Savigny bu yazıda, mecmuanın hangi amaçla kurulduğuna, ne tür bir görevi üstlendiğine ve bu görevin tarihi kıymetine değinmektedir. Bunun yanı sıra müellif, 1814'te neşredilen *Çağımızın Yasam ve Hukuk Bilimi Hakkındaki Görevi Üzerine* başlıklı eserinde ilan ettiği tarihçi hukuk okulunun programını, bu yazıda daha açık bir şekilde ifade etmektedir. Yazının sonunda ise, mecmuada yayımlanabilecek olan makale, değerlendirme yazısı, teknik not ve eleştirilerin hangi nitelikleri taşıması gerektiği hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmaktadır. Alman hukuk literatüründe hâlen okunmaya değer görülen Savigny'nin bu yazısı, tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece İspanyolca ve Baskça dillerine tercüme edilmiştir⁴.

* Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı; Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi SBE Kamu Hukuku; e-posta: serhanyildirim@cu.edu.tr. Metin hakkındaki tashiherlerini paylaşan ve her an yardımlarını esirgemeyen değerli Öğr. Gör. Muhammed İkbâl İmamoğlu'na sonsuz şükranlarımı sunarım. Kendilerinin katkıları olmasaydı bu çeviri faaliyeti akim kalabilirdi. Ayrıca metni okuyup görüşlerini paylaşan pek kıymetli Prof. Dr. Fethi Gedikli ile kavramların Türkçe karşılıkları hakkında birçok pürüzü gidermeme yardımcı olan pek değerli Prof. Dr. Mehmet Tevfik Özcan'a teşekkürü borç bilirim. Son olarak metin hakkındaki fikirlerini paylaşan değerli dostum M. Beheşti Aydoğan'a teşekkürlerimi sunarım.

¹ Mecmuaya dair bir değerlendirme için bkz. Serhan Yıldırım, "Tarihçi Hukuk Bilimi Mecmuası'nın Tarihçesi", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, bu sayı.

² Makalenin özgün bibliyografik kaydı: Friedrich Carl von Savigny, "Über den Zweck dieser Zeitschrift," *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, ed. F. C. v. Savigny, C. F. Eichhorn, J. F. L. Götschen, B. I/1, (1815), s. 1-17 (Berlin, Nicolaischen Buchhandlung). Çeviride dipnotlar ve köşeli parantez içerisine alınan bütün tasarruflar bize aittir.

³ "Zweck der Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft 1815", *Vermischte Schriften*, Berlin, Veit und Comp., C.1, 1850, s. 105-126.

⁴ Sırasıyla İspanyolca ve Baskça çevirilerin künyesi şu şekildedir: Friedrich Carl von Savigny, "Sobre el fin de la Revista de la Escuela Histórica", *La escuela histórica del derecho: documentos para su estudio*, Çev.

*

Editörleri⁵ bu ortak girişime sevk eden şey, hukuk biliminin hangi yol ve yöntemle ele alınması gerektiği konusunda tamamen hemfikir olmalarıdır. İşte bu çalışmada, bu ortak kanaatin muhasebesi ortaya konulacaktır.

Alman hukukçular arasında eskiden beri hüküm süren çeşitli bakış açısı ve yöntemler dikkatle incelendiğinde, bunların aralarında sadece temel bir farklılığın bulunduğu iki ana sınıfa dayandığını ve bu nedenle hukukçuların da iki okula ayrıldıkları görülecektir. Bu okullar bünyesindeki bütün uyumsuzluklar yalnızca koşula bağlı [izafî] olarak görülebilir ve fark edilemeyen geçişlerle her zaman uzlaştırılabilir. Bu temel farklılığın artık eskiden olduğundan daha belirgin ve keskin bir şekilde ifade ediliyor olması, tartışmaya katılan ya da sessiz bir izleyici olarak sonucu bekleyen herkes tarafından faydalı bir iş olarak görülmelidir. Kaldı ki, izleyici olarak katılmanın da bazı avantajları vardır. Zira o da uzun zamandan beri kendisi için cevabı meçhul kalmış olan, iç düşünüşüne göre bu iki okuldan hangisinin safında yer aldığı, kimlerle aynı yönde düşündüğü ve kimlerle görüşlerinin uyummadığı sorularını cevaplandırmak noktasında artık daha açık bir fikre sahip olacaktır.

Bu iki okuldan birisi çoktandır tarihselci adıyla nitelendirilmektedir. Buna mukabil, diğer okul için isabetli bir isim bulmak neredeyse mümkün değildir. Zira bu okul, yalnızca zikredilen ilk okula muhalefet konusunda kendi içerisinde bir bütünlüğe sahiptir. Bunun dışında o, çok çeşitli ve çelişkili şekillerde; kâh felsefe ve tabîî hukuk, kâh akl-ı selim olarak kendini gösterir; Bu nedenle onu başka bir ifadenin yokluğundan dolayı, tarihselci olmayan okul şeklinde adlandırıyoruz. Bakışımızı yalnızca bilimimizle [hukuk bilimiyle] sınırlandırdığımız sürece, bu hukuk okulları arasındaki karşıtlığı derinlemesine anlayabilmemiz mümkün değildir. Çünkü bu karşıtlık, çok genel bir niteliğe sahiptir ve insanla ilgili her şeyde, özellikle de devletlerin esas teşkilatı ve idaresiyle ilgili olan konularda az ya da çok görülmektedir.

Buradaki genel soru şudur: Geçmiş ile şimdi yahut oluş ile varlık arasındaki ilişki nedir? Burada bazıları, her çağın kendi bağımsız ve keyfî [*willkürlich*] teşekkül eden varoluşunu, dünyasını, kendi anlayışı ve gücü nispetinde; iyi ve talihli ya da

Rafael Atard, Madrid, Librería General de Victoriano Suárez, s. 11-27; Friedrich Carl von Savigny, "Eskola Historikoaren Aldizkaria-ren xedez", *Eleria, Euskal Herriko Legelarien Aldizkaria*, Çev. Koro Garmendia, Donostia, Eusko Ikaskuntza, sy. 3, 1998, s. 99-104.

⁵ Savigny, Eichhorn, Göschen.

kötü ve talihsiz olarak öğretir. Bu sorunu irdelerken, takip edilen yöntemle ne gibi sonuçlar elde edildiği geçmişin incelenmesiyle öğrenilebileceği için, [tarihi araştırmalar] ihmal edilmemelidir. O halde tarih, ahlaki-politik örneklerin toplamıdır. Bununla birlikte bu yaklaşım tarzı, pek çok yardımcı bilgiden yalnızca birisidir ve bir dâhî için belki de önemsizdir.

Diğerlerinin öğretisine göre tamamen bireysel ve münhasıran insanî bir varoluş yoktur. Bireysel olarak görülebilecek olan şey, diğer bir açıdan bakıldığında, ancak daha üst bir bütünün parçasıdır. Buna göre, her bir insanı, aynı zamanda, bir ailenin, halkın ve devletin uzvu olarak; bir toplumun yaşadığı her çağı da tüm geçmiş çağların devamı ve gelişimi olarak görmek gerekir. Bundan başka bir görüş, tek yanlıdır ve yalnızca kendisinin haklı olduğunu ileri sürmesi halinde, yanlış ve zararlıdır. Eğer gerçekten böyleyse, hiçbir çağın kendisi için ve keyfi olarak bir dünya kurması söz konusu değildir; bilakis her bir çağın yaptığı, tüm bir geçmişle kopmaz bir bağlantı içerisinde olmaktan ibarettir. Şu halde her bir çağın yapması gereken, mecburi ve özgür olanı verili [*Gegebene*] olarak kabul etmektir. Burada mecburi kelimesini, günümüzün özel ve keyfi iradesine bağımlı olmayan; özgür kelimesini ise, herhangi bir yabancı, tikel, keyfi iradeden (bir efendinin kölesine verdiği emir gibi) kaynaklanmayan anlamında kullanıyorum. Bu noktada mecburi ve özgür olarak verili olan, sürekli bir oluş ve gelişim hâlindeki bir bütün olan halkın yüksek tabiatının eseridir. Bu üstün halk çağımızın, bütünde ve bütün ile isteyen ve eyleyen bir uzvudur, öyle ki bu bütünden var olan da bu uzvun müstakil neşeti olarak nitelendirilebilir. Öyleyse tarih, sadece vakıalar toplamı değil; aksine bizim kendi durumumuzun hakiki bilgisine yönelik biricik yoldur. Bu tarihsel nokta-i nazarda duran, karşıt yöneme dair hükmünü ayrıca şu şekilde verir: Burada, verili bir şeyin kabulü ve reddinin ancak eşit derece mümkün görüldüğü, iyi ve kötü arasında bir seçim söz konusu değildir. Daha doğrusu, bu verili olanın reddi kesinlikle imkânsızdır; nitekim o, kaçınılmaz olarak bize hükmetmektedir ve biz onun hakkında ancak yanılabiliriz; onu değiştiremeyiz. Yalnızca bu daha üstün ve ortak özgürlüğün mümkün olduğu yerde, kim kendi keyfi iradesini kullandığını zannederek yanılırsa, en asil haklarından bizzat vazgeçmiş olur: Böyle bir kimse, şayet özgürlüğünü elde edebilirse, kendisinin kral olacağını düşünen bir köle gibidir.

Bir zamanlar, bireyin bütünden ayrıştırılmasının katı bir şekilde ve büyük bir özgüvenle yapıldığı bir dönem vardı. Bu dönemde, yalnızca şimdiki zamanın, değerinin az olduğu düşünülen geçmiş zamandan değil; münferit vatandaşın da

devletten ayrıştırılması söz konusuydu. Bu sonuncu teşebbüsün, yani münferit vatandaşın devletten ayrıştırılmasının hatalı ve zararlı olduğu acı tecrübeler sonucunda kabul edildi. Buna rağmen bu fikir şimdi bile birçok kişinin gönlünde yatıyor ve pratikte uygulanmak isteniyor olsa da, teorik düzeyde buna artık pek kolay cüret edilemiyor. Bugün ile geçmişin ayrıştırılmasında ise durum oldukça farklıdır. Bu teşebbüs, şimdilerde her tarafta sesi çok çıkan ve kaygısız taraftarlar bulmaktadır. Oysa bu iki teşebbüsten birisini reddederken diğerini kabul etmek, kendi içinde tutarsız bir tavidir. Bu tarihsel egoizmin (bunu ilk ayrılma olarak adlandırabileceğimiz gibi) diğerinden çok daha uzun bir süre kalıcılığını korumuş olmasının nedeni, muhtemelen şurada yatmaktadır: Pek çok kimse, kendisi farkında olmasa da, dünyadaki gidişata dair kendi bireysel yaklaşım tarzının, dünyanın bizzat kendi seyri ile özdeş olduğunu zannetmekte ve böylelikle dünyada olup bitenin kendisi ve kendi düşünceleriyle başladığı vehmine kapılmaktadır. Anlaşıyor ki, bu durum kimse tarafından genel olarak idrak edilmemekte; bilakis karanlık bir duygu olarak kalmakta; yalnızca oldukça sınırlı bazı uygulamalarda gün yüzüne çıkmaktadır. Oysa ki durumun böyle olduğu, edebî bir yayından çok daha fazlası delil olarak getirilerek ispat edilebilir.

Tarihselci ve tarihselci olmayan görüşler arasındaki karşıtlığın bu genel sergilenişini hukuk bilimine uyguladığımızda, yukarıda zikredilen iki okulun karakterini belirlemek zor olmayacaktır. Tarihçi okul, hukukun malzemesinin ulusun tüm geçmişi tarafından verildiğini; tesadüfen şu ya da bu şekilde oluşabilecek keyfi bir iradenin ürünü olmadığını; bizzat halkın kendisinin ve onun tarihinin derinliklerinde yatan özden geldiğini kabul eder. Her çağın kendine özgü bir faaliyeti vardır ve bu faaliyet, o çağın kendi içinde mecburen barındırdığı malzemeyi incelemek, tazelemek ve taze tutmaya çalışmak olmalıdır. Tarihselci olmayan okul, hukukun, yasama yetkisine sahip kişilerce zamanın icapları çerçevesinde oluşan en doğru kanaate göre; her an keyfi ve geçmiş zamanın hukukundan tamamen bağımsız bir şekilde oluşturulduğunu kabul eder. Bu okul, herhangi bir zaman diliminde hukukun neden tamamen yeni ve geçmiş zamanın hukukundan tümüyle farklı olmadığını şöyle açıklar: Kanun koyucu, görevini gereği gibi yerine getirmemiş ve tamamen tesadüf eseri olarak, önceki dönemin hukuk düşüncesinin hâlen geçerli olduğunu kabul etmiştir. Bu ilkeleri tikel durumlara uygulamayı denemek isteyen herkes, bu okullar arasındaki çekişmenin nasıl da her şeyi kuşattığını daha iyi idrak edecektir. Bilhassa kanun koyucunun ve hâkimin çalışma tarzı ile hukukun bilimsel olarak ele alınması usûlü, bu okulların görüşlerinden birinin

ya da diğerinin kabul edilmesine göre, tepeden tırnağa değişiklik gösterecektir. Gerçekte ise, birbirleriyle bu şekilde kesişen çelişkiler uygulamada bulunmaz. Bilakis her iki okulun da ortaya koyduğu ürünler, birbirlerine oldukça kaygı verici bir benzerlik gösterir. Bu durum, gerçekte, genellikle doğrudan hissedilen bir duyguya dayalı olarak; ve fakat [dayanılan] ilke ve [neden olunan] sonuç unutularak davranılmasından kaynaklanır.

Bu mecmuanın editörleri, tarihselci okulun [yaklaşım tarzının doğruluğundan] tamamen emindirler. Bu nedenle onlar, birlikte ortaya koydukları girişimle, -yani kısmen kendi çalışmalarıyla, kısmen de benzer görüşlere sahip arkadaşlarına kendileriyle hangi noktada buluşabileceklerini göstererek- tarihselci okulun görüşlerinin gelişmesini ve uygulamaya aktarılmasını desteklemeyi arzu etmektedirler. Böyle bir girişim, ulusun en yüksek varlıklarının en asil güçler tarafından kurtarılmış olması nedeniyle, tam da şimdi taze bir umutla başlatılabilecektir. Nitekim hüzünlü geçen son yıllarda yapılan bütün tarihi araştırmalar, özellikle de anavatanla ilgili olanlar, mecburen yürek burkan bir his vermekteydi; şimdi ise tarihsel araştırma yeni ve taze bir cazibe kazanmıştır. Ve bu nedenle editörler, anavatanın hukukunun tarihsel olarak kurulması noktasında yeni bir ilham vermeyi başarabilirlerse, kendilerini bilhassa mutlu hissedeceklerdir. Tam da burada, zengin hazineler saklıdır ve tarihçi okulun muhaliflerinin her zaman olduğu gibi tüm düşmanlıklarını yalnızca Roma hukuku tarihinin hırslı bir şekilde çalışılmasına yönelttikleri; Alman hukuk tarihi söz konusu olduğunda ise, sanki böyle bir tarih yokmuş gibi sessiz kalarak geçiştirdikleri fark edilmemektedir. Oysa, şayet bir Alman hukuk tarihinin olduğunu varsayarsak, kendilerinin tıpkı Roma hukuku tarihinden olduğu gibi, belki de daha fazla, Alman hukuk tarihinden de nefret etmeleri gerekirdi.

Bu düşüncelerle, pekâlâ bir [kitap kaleme almak suretiyle] yazarlık faaliyeti de yapılabilirdi. Neden özellikle mecmua türü seçildi? Bu sorunun cevabı hâlâ özel bir açıklama beklemektedir. Zamana karşı dirençsiz ve geçici olan yayın türleri artık Almanya'da sıradışı bir ilgiye mazhar olmuyor gibi görünmektedir. Oysa böyle bir ilgi, yakın zamana kadar vardı. Ağırlıklı olarak mecmualara dayanarak hazırlanan eserler, şüphesiz pek tavsiye edilmez. Zira asıl arzu edilen şey, düşüncelerin daha büyük bir bağlamda ve kitap olarak adlandırılan kalıcı türler içerisinde ele alınmasıdır. Günümüzde mecmualar, işlenmemiş ve dağınık düşüncelerin bile paylaşılmasına sıkça imkân sağlamaktadır. Böylelikle iyi kitapların ortaya çıkması engellenmektedir. Bu nedenle, belki de mecmuaların bizatihi kendilerini

“kitap engeli” [*Bücherableiter*] olarak isimlendirmek mümkündür. Ancak doğru kullanıldıklarında, mecmualar tam tersi, yani faydalı bir etkide de bulunabilir. Zira münferit düşüncelerden bütünlüklü ve iyi yazılmış kitaplara geçiş, aşamalı ve genellikle de yavaş ilerleyen bir süreçtir. Şayet bir mecmua, bu sürece aracı olmak ve onu teşvik etmek için çabalıyorsa, onun etkisi oldukça şifalı olabilecektir. Dolayısıyla bu noktada tayin edici olan, mecmuanın editörleri ve çalışanlarını sevk eden niyettir. Ayrıca okuyucularla ilişkisi bakımından düşünüldüğünde de hususen mecmua türünün oldukça fayda sağlaması mümkündür. Zira bir halkın ürettiği edebiyat ne hareketsiz, ne de uykudadır. Bu edebiyat, kısmen ve nihaî olarak bir takım kitaplar ve bilginlerin şahsında vücut buluyor da değildir. Aksine o, tüm bilginler tarafından toplumla müştereken ve karşılıklı etkileşim hâlinde, sürekli yenilenerek ortaya konulmakta ve hareketli tutulmaktadır; ki herkesin de buna böylece inanması gerekir. Hatta edebî bakımdan yetkin gözlere sahip olan kişiler, sürecin nasıl işlediğini fark etmenin en zor olduğu zamanlarda bile -ki kendi halkımız bakımından bugün böyle bir zamandayız- bu durumu gözleyebileceklerdir. Gözleri daha az keskin olanlar için ise bu inancı görünür kılan herhangi bir aktarım çok makbule geçecektir. Bu türlü bir aktarımın tam da bir mecmua ile yapılabilmesi mümkündür. Zira mecmua, editörleri ve çalışanları ile göz önünde olan bir topluluktur; daha sık ve adet adet yayınlanıyor olması itibarıyla da tek ve bitmiş kitaplara kıyasla daha fazla canlılık alameti göstermeye muktedirdir. Yukarıda bahsedilen suistimalin önlenmesi koşuluyla, bir mecmuanın özellikle üniversite öğrencilerinden oluşan okuyucu kitlesi için faydalı hizmetler görmesi mümkündür. Bu nedenledir ki, editörler, eğitimcilik mesleğini icra ederken, mecmualara yönelik özel bir talebin olduğunu fark etmişlerdir.

Bu türlü bir girişimde -ki o, adı itibarıyla “zaman”dan çok daha farklı şeylerle ilgilidir- şimdiki zamanın ve onun önceki çağlarda çıkan aynı edebî türle [mecmualarla] ilişkisi konusunun doğru bir değerlendirmesinin yapılması iki kat daha önemlidir. Editörlerin, hukuk bilimi alanında tam da bahsi geçen [olumsuzluklarla malûl] bugünün, şu anda hakim olan karanlık geceyi kovacağı fikrine oldukça uzak durduklarının bazı kimseler tarafından düşünülmesi muhtemeldir. Oysa editörlerin benimsedikleri ekolün tarihselci bakış açısı kendilerini böyle bir ithama karşı korumaktadır. Ama diğer yandan geçmişin körü körüne bir ululanması var ki, kibirli tavırdan neredeyse daha tehlikelidir. Bu durum, günümüzdeki güçleri tamamen felç etmektedir ve buna karşı tarihselci anlayış da sadece sözde kalmadan, gerçekten uygulanıp korunmalıdır. Son zamanlarda,

Roma hukukunda en önemli şeylerin uzun zamandır keşfedildiği ve yeni olanın faydasının çoğunlukla halihazırda mevcut fikir ve teorilerin tercihiyle teşekkül ettiği, en çok da birkaç yeni zeminde desteklendiği, ne var ki bunların da yine çoğunlukla eskilerden sağlanacağı ileri sürülmektedir. Hâl böyle olsaydı, kuşkusuz özgün ve yeni eğitim olanaklarının asla eksik olmayacağı herhangi bir sanatla iştigal etme isteği, zeki bir insana bilimimizden daha cazip gelirdi. Bereket ki durum böyle değil. Gerçi burada ima edilen on altıncı yüzyıl yurttaşlarının önemi aşıkardır ve belki de mecmuamızda bu yüce dönemin şânını muştulama fırsatı da olacaktır. O dönemde tarih ile filolojinin bilimimizde kullanımı yeniydi, adım adım yeni kaynaklar keşfedildi ve her nereye teveccüh edilmişse, yeni bilginin yardımıyla hiç farkedilemeyen yeni bir bağlantı tespit edilebildi. Bundan, araştırmanın aynı ölçüde ve sınırsız şekilde devam edebileceği, yanıltıcı fakat çok tabii bir düşünceyle güçlenen ve yükseltilen sağlam, canlı bir kendilik duygusu ortaya çıktı. Şöyle ki, gerçekte bulunan büyük hazinelerin yanı sıra, [bu vaziyet] onlara söz gelimi sihirli bir değneğe sahip olmuşçasına geleceği ölçülemeyen bir zenginlik hissi de verdi. Bu duygu içinde, çağımızın bilgeliği zikredilen dönemdeki kapsamlı bilgeliğe oldukça sınırlı düzeyde rekabet edebilir ve bu nedenle, aramızdaki münferit hukukçuların o büyük adamların kişisel ihtişamına asla erişemeyeceklerini kolayca kabul edebiliriz. Ancak bu nedenle hayat durmadı ve zamanın tahakküm eden etkisi nedeniyle, şu an bilimimizde on altıncı yüzyılın düşünemeyeceği şeyler bile mümkündür. Aslında, bir literatür çağının geçmişle olan ilişkisi, iyi niyetli her insanın çağdaşları hakkında hissetmesi gereken şeye benzer görünür. Bu hissiyat, kendine özgü her büyük işinde açık fikirli ve şen bir hayretle, ancak emin ve ölçülü bir duyguyla, bütün yabancı değerleri tanıma isteğidir. Paracelsus'un öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki hakkında çok güzel bir şekilde dile getirdiği şey bütün çağlar için hâlâ geçerliliğini korumaktadır:

“Bir takdirde bulunan öğretmen ile öğrenci hakkında daha yüksek ve takdire değer olan şey, öğrencinin disiplini için kanatlarını geliştirene kadar sertleşmemiş yumuşak bir kabuğun içinde yatması ve ardından koltuk değneklerinden kurtulmasıdır. Eskileri yuvalarından çekip kaldırmaları onlar için doğru ve övgüye değer; zira sanat ve belgelik, disiplin ve tutku her saat üstatlarının üzerinde genç bir kayın ağacı gibi büyüyerek yükselmelidir, böylelikle eski kayınların övgüsüne nail olacaklardır”.

Bunlar, mecmuamızca üstlenilen kanılar ve gayelerdir. Mecmuanın içeriği, yayınevinin ilanında şu şekilde ayrıntılı olarak duyurulmuştur:

“I. Pozitif hukuk biliminin tüm bölümlerinden, ancak tercihen Roma ve Cermen hukukuna dair makaleler [*Abhandlungen*]. Mecmuanın karakteristik amacına uygun olarak,

yalnızca konusu bilimsel ve özellikle tarihsel bir bakış açısıyla yorumlanan makaleler kabul edilecektir, salt pratik veçhe üzerinde duran makaleler kapsam dışı tutulmuştur.

II. Hukuk kaynakları [*Quellen des Rechts*]. Bu kategori altında, hukuk kaynakları paylaşılmalıdır.

1. Henüz basılmamış veya hatalı ve eksik olan yahut basılı kitaplardan sadece nadir olanlar.
2. İçeriği çok fazla daraltılmaksızın iki veya üç tefrika halinde yayımlanabilenler.
3. Doğrudan bir bilimsel ilgisi olanlar. Bu türdeki kaynaklara, daima tarihsel ve bilimsel ilişkileri tartışan bir giriş ile gerekli görüldüğünde çeviri ve açıklayıcı notlar da eşlik edecektir.

III. Kısa makaleler/değerlendirmeler [*Miszellen*]. Bu kategori altında kabul edilir:

1. Nadir veya az bilinen, faydalı kitap ve el yazmalarının literatür notları.
2. Hukuki biyografi ve öğretim kurumlarının tarihine dair yazılar.
3. Önemli hukuk kaynaklarının müstakil bölümleri hakkında eleştirel notlar ve bu bölümlerdeki karmaşık noktaların açıklamaları.
4. Belirli konuların incelenmesini sağlama amacına yönelik kısa makaleler.

IV. Eleştiriler [*Rezensionen*]. Ancak yalnızca tutarlı çeşitlilikte [olmalıdır]”.

Burada bildirilenlerin çoğu kendiliğinden açıktır, sadece aşağıdaki açımlayıcı ekler gerekli görülmektedir.

Makaleler, yerinde olarak bütün mecmuanın ana konusunu oluşturmaktadır. Amacı, yalnızca bilimsel ve özellikle hukukun tarihsel veçhesine yöneliktir; burada kâh yöntem kâh olguların edimsel tahkiki baskın hale gelebilir. Pratik olarak adlandırılan -yani hâkimlik makamı veya avukatlık mesleğinin yargısal işleyişin hızlı ve mekanik kolaylığı hakkındaki- amaçlar, bu mecmuanın hedefi dışında bulunmaktadır. Bununla birlikte editörler, asıl hukuk tarihi ders konusu kapsamında kabul edilen tasnifi salt kendi çalışma planlarına aitmiş gibi yorumlarsa, bu çok yanlış anlaşılmış olacaktır; daha doğrusu tarihselci anlayışla ele alınan dogma ve yorum da buraya aittir. Öyle ki, bir çalışmanın mecmuanın amacına uygun ya da yabancı olup olmadığı, asla konusundan değil, yalnızca bakış açısından ve ele alınışından anlaşılabilir. Aynı şekilde editörlerin zihniyeti, pratik hukukçuluk ile akademisyenliği birbirine karıştırmış gibi görmekten, işlerindeki her pratik görüşü tamamen dışlamaktan oldukça uzaktır. Tarihselci olan ile tarihselci olmayan arasında hüküm süren mutlak bir karşıtlık söz konusu değildir. Diğer taraftan uygulamayla ilgili olan iş, bilimsel anlayışla en nitelikli şekilde yürütülebilir, nitekim antik Romalı hukukçuların fetvalarında [*Response*]

pratik ve tarihselci anlayış eşit derecede takdire şayan görünür. Tarihselci araştırmancının zaferi, araştırılmış olanı deneyimlenmiş bir şey gibi basit bir şekilde doğrudan ortaya çıkardığında elde edilmiş olur. Bu nedenle tarihselci ve pratik olarak nitelendirilen her iki anlayış, tamamen birbirinin içine işlemiştir. Ancak, tarihi bu kendine özgü ruhuyla tetkik ederken her zaman başarılı olunmaz ve bu mükafattan daha düşük bir mükafata çalışmak istememe kararlılığı, kaçınılmaz olarak tamamen yüzeysel bir incelemeye yol açar. Hakikaten tarihin ruhu üzerine boş bir iddiada bulunmak tamamen karşıt maddi çabadan daha yararsızdır. “Esasen herkes için, en fena azamet taslama, henüz harflerle anlayış ve ülfeti olmadığı halde zekâdan/[ruhtan] dem vurmaktır”⁶ diyor Goethe. [Dolayısıyla] her araştırmacı, bir yandan tıpkı esasa inmeye çabalayan bir ciddiyete sahip olmalı, diğer yandan ise evleviyetle hakikate tutkulu bir kanaatkarlık dilemelidir.

Basılı olmayan kaynakları haber vermek, herkesin kabul edeceği gibi, tarihi bir alanda kazanılabilecek değerlerin ilkidir. Ancak şu anda bu kazanım nadir ve talihli tesadüflere bağlıdır. Bu nedenle, bilimimizin tüm dostları, editörlerin herhangi bir hususi, kişisel talebi olmaksızın bu tür kaynaklardan talih devşirmeye davet edilmektedirler. Bu durum, özellikle anavatan hukukunun tarihi için aydınlatıcı olması muhtemel belgelerde söz konusu olacaktır.

Son olarak eleştirilerde, en azından zamanın beraberinde getirdiği bütün hukuk literatürü nazar-ı dikkate alınarak, bunların tam bir muhasebesi yapılmalıdır. Editörler, özgün ve bilime faydalı bir şeyler söyleme fırsatı sunduğu için yalnızca bireysel çalışmaları değerlendirmeye alacaklardır. Ancak böyle bir sınırlama, mecmuanın bu bölümünü tamamen faydasız kılmamalıdır. Zira hukuk eserlerinin yer yer ne kadar iyi ve sağlam eleştirileri ortaya çıkarsa çıksın, şairin ifadesine göre bütün hukuki eleştiri oldukça bahta benzemektedir:

“Bahta da öyle tıpkı / Seçmez kalabalığı / Kimi suçsuz, sevimli / Bir çocuğun başına, / Kimi saçı dökülmüş / Bir suçlunun yoluna / Konar haber vermeden”⁷.

Yalnızca şu farkla ki, şaire göre baht masumlara ölüm dağıtır, oysa eleştiri bunu hak etmeyenlere daha çok hayat verir. Bunun üzerine, editörler tarafsız [ve] ölçülü bir yargı yoluyla kendilerini eleştirmenlerimizin büyük bir kısmından ayırtutmayı temenni ederlerse, hakkaniyetli düşünen hiçbir kimse bundan dolayı onları kibirli ve kendini beğenmiş olarak görmeyecektir.

⁶ Johann Wolfgang von Goethe, *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*, çev. Şükrü Atala - Cemal Köprülü, İstanbul, MEB Yay., 1945, s. 28.

⁷ Johann Wolfgang von Goethe, *Seçme Şiirler*, çev. Selâhattin Batu, Ankara, MEB Yay., 1949, s. 16.

Editörler bu mecmuanın ne sıklıkla yayınlanacağına ve ne kadar süreceğine dair söz veremez ve vermeyecektir. Sadece yayının, hakiki şevk ve tutku ile yapılabilecek işten daha sık ve daha uzun olamayacağını taahhüt etmektedirler. O halde bu girişim ister kısa ister uzun sürsün, bu mecmuanın amacı hiçbir surette erişilemez değildir.

İTTİHAD VE TERAKKİ İÇİNDE MUHALEFET VE HİZB-İ CEDİD KRİZİ - KONT LÉON OSTOROG'UN SIR EYRE CROWE'A SUNDUĞU RAPOR (30 NİSAN 1911)*

çev. Abdurrahman Nur**

Aşağıda tercümesini sunduğumuz metin, Leh asıllı Fransız hukukçu Kont Léon Ostrorog'un (1867-1932), 31 Mart 1911 tarihinde Adliye Nezâreti müsteşarlığından istifasından kısa bir süre sonra, 30 Nisan 1911 tarihinde İstanbul'da kaleme alarak İngiltere Dışişleri Bakanlığı müsteşar yardımcısı Sir Eyre Crowe'a sunmuş olduğu bir rapordur.¹ Metnin muhtevasından bağımsız olarak müellifin Osmanlı hukuk tarihi açısından arzettiği önem, belgenin neşrini iktiza etmek için kafidir. Hukuk Reformu Metinleri dizisinin ilk yazısında Kont Ostrorog'la ilgili biyografik malumat verildiği için burada müellifin Osmanlı hukuk tarihi açısından önemine işaret eden birkaç kısa hatırlatma ile yetineceğiz.²

Paris Sorbonne Hukuk Fakültesi'nde tamamladığı yüksek öğreniminin ardından mukayeseli hukuk alanında doktora derecesini elde eden Kont Ostrorog, 1894 yılında Düyûn-ı Umûmiyye'de görev almak üzere İstanbul'a geldi. Düyûn-ı Umûmiyye Hukuk İşleri Kalemi müdürlüğü, Orman ve Meâdin Nezâreti hukuk müşavirliği, Bâbîâli hukuk müşavirliği, Adliye Nezâreti müşavirliği gibi görevlerde bulunmasının yanı sıra Mekteb-i Hukuk'ta girdiği sınav neticesinde Osmanlı topraklarında avukatlık yapma hakkı da kazanan Ostrorog, önemli davalarda avukatlık yaparak şöhret kazandı. Zaman içerisinde İstanbul'da saray, Bâbîâli ve matbuat çevreleriyle ilişkiler kuran Ostrorog, Kandilli'de satın aldığı yalısını canlı bir kültür mahfili haline getirerek İstanbul'daki yerli ve yabancı önemli isimlerden oluşan seçkin bir çevre edindi. İttihad ve Terakkî'nin ileri gelenleriyle de yakın ilişkiler kuran Ostrorog'un ismi, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında hukuk reformu tartışmaları içerisinde öne çıkmıştır. Yörük'ün ifadesiyle, bu çerçevede "akla gelen ilk kişi olmasında uluslararası aktörlerle münasebetlerinin ve 'İslâm hukukuna (da) vâkıf bir Türk dostu'

* Bu metinden beni haberdar ederek metni tercüme etmemi teşvik eden, ardından tercümeyi okuyarak değerlendirmelerini ve katkılarını esirgemeyen hocam Ali Adem Yörük'e müteşekkirim.

** Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü.

¹ Kont Ostrorog, "La Situation en Turquie", The National Archives, Foreign Office, nr. 371/1247/25257.

² Bkz. Ali Adem Yörük, "Hukuk Reformu Metinleri - Giriş ve İlk Metin: Kont Ostrorog'un Kişi Hürriyetleriyle İlgili 1907 Tarihli Raporu", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 21, Bahar 2016, s. 81-94.

olarak tanınmasının payı vardır".³ İslâm hukukuna vukûfiyetinin göstergelerinden biri olan Fransızca kısmî *Ahkâmü's-Sultâniyye* tercümesi bu vadideki önemli eserlerinden biridir. Ostrorog, adliye ıslahâtı çerçevesinde kaleme aldığı raporları daha sonra *Pour la réforme de la justice Ottomane* adlı eserinde bir araya getirmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'den ayrılan Ostrorog son yıllarını Londra'da geçirse ve orada ölse de cenazesi İstanbul'a getirilerek Feriköy Katolik Mezarlığı'na defnedilmiştir. Türkiye'den uzakta olduğu bu yıllarda da Türkiye ile ilişkisini devam ettiren Ostrorog, Türkiye'nin siyasi durumu ve hukuk sistemi hakkında konferanslar vermiş ve kitaplar kaleme almıştır.⁴

Raporun muhtevasının odak noktasını, 1911 yılının Nisan ayı içerisinde Meclis'teki İttihat ve Terakki grubunda yaşanan ve partiyi bölünme tehlikesiyle karşı karşıya getirdiği düşünülen olaylar teşkil etmektedir.⁵ Kont Ostrorog, literatürde "Hizb-i Cedit" olarak zikredilen ve İttihat ve Terakki grubu içerisindeki muhalefetin belki de ilk defa bu kadar somut ve kuvvetli bir biçime büründüğü bu gelişmeyi, çeşitli kaynaklardan edindiği malumat ve duyumları kendi değerlendirmeleriyle birleştirerek rapor etmektedir. Bu çerçevede siyasi tarih açısından önem teşkil eden belgeyi hukuk tarihi açısından kıymetli kılan ise Kont Ostrorog'un İttihat ve Terakki içerisindeki iki grup arasındaki mücadeleyi daha üst seviyede bir devlet tasavvuru mücadelesi olarak yorumladığını, dolayısıyla meseleyi aynı zamanda bir kamu hukuku tartışması olarak ele aldığını gösteren değerlendirmeleridir.

Mezkur özellikleri sebebiyle bu belge, hem Kont Ostrorog'un hayatı ve Osmanlı hukuk tarihindeki etkileri hem de son dönem Osmanlı kamu hukuku düşüncesi üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar için dikkate şayandır.

³ Yörük, *agm*, s. 84.

⁴ Kont Ostrorog hakkında daha ayrıntılı biyografik malumat için bkz. Ali Adem Yörük, "Ostrorog, Comte Léon", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ostorog-comte-leon>. Ostrorog'un entelektüel biyografisi için bkz. Paulina Dominik, "Pour la réforme de la justice Ottomane: Count Leon Walerian Ostroróg (1867-1932) and His Activities in the Final Decades of the Ottoman Empire", *Slavia Meridionalis*, sy. 17, 2017. Ostrorog'un Osmanlı hukuk reformu ile irtibatına odaklanan bir yazı için bkz. M. Emin Elmacı, "Osmanlı Hukuk Reformunda Bir Öncü: Kont Leon Ostrorog", *OTAM*, sy. 29, Bahar 2011, s. 1-30. Ayrıca Kont Ostrorog'un Hukuk Reformu Metinleri dizisinde Ali Adem Yörük tarafından yayımlanan metinleri için bkz. "Giriş ve İlk Metin: Kont Ostrorog'un Kişi Hürriyetleriyle İlgili 1907 Tarihli Raporu", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 21, 2016 Bahar, s. 81-94; "Kont Ostrorog'un Adliye Nazırı Manyasizâde Refik Bey'e Sunduğu 6 Şubat 1909 Tarihli Rapor", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 22, 2016 Güz, s. 51-62; "Ömer Rıza Doğrul'un 1928 Tarihli *The Angora Reform* Tercümesi - Türkiye'nin Adli İnkılabı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 28, 2019 Güz, s. 55-104; "Kont Ostrorog'un Islahatta Takip Edilecek Usule ve Adliye Teşkilatına Dair Necmeddin Molla Bey'e Sunduğu İki Raporu (12 Ağustos 1909, 19 Ekim 1909)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 29, Bahar 2020, s. 217-252.

⁵ Bu olayları siyak-sibaki içerisinde ele alan metinler için bkz. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999, s. 89-118; Aykut Kansu, *İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 203-246. Tunaya meseleye kısaca temas etmekle yetinir: *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, Arba Yayınları, 1995, s. 186-188 veya *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 270-274. Lewis de bu olaylara kısaca temas ederken tamamen Tunaya'ya dayanır, herhangi bir katkıda bulunmaz: *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, 1968, s. 220. Bu isimlerden yalnızca Feroz Ahmad, Ostrorog'un tercümesini yayınladığımız rapora atıfta bulunur.

*

TÜRKİYE'DEKİ VAZİYET

Ajansların ve muhabirlerin geçtiği haberler Batı Avrupa'yı, Temmuz 1908 ihtilalini gerçekleştiren ve Türkiye'de umumî hürriyetleri (*les libertés publiques*) tesis eden meşhur İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni Osmanlı Meclisi'nde temsil eden Jön-Türk grubunun dağılmaya yüz tuttuğu buhrandan haberdar etti. 22 Nisan Cumartesi'den 24 Nisan Pazartesi'ye kadar olan kırk sekiz saat boyunca, liberal Türkiye'nin temsilcileri olarak değerlendirilegelen bütün kişilerin (Avrupa'da en tanınmış isimleri zikretmek gerekirse; Talat, Cavid, Cahid, Babanzâde [İsmail] Hakkı) kendilerini iktidardan dışlanmış ve çok farklı muhalif gruplardan önemli destek alarak büyüyebilecek gibi gözüken yaklaşık 140 mebustan oluşan muhalif ve hasım bir blok karşısında kâmil bir acziyete düşer olmuş kırk veya kırk beş kişilik küçük bir azınlık konumunda bulacaklarına inanmak mümkündü. Sonra vaziyet ansızın değişti ve haberler sonraki kırk sekiz saat içinde, 24 Nisan Pazartesi'den 26 Nisan Çarşamba'ya kadar, bu heybetli bloğun eridiğini, aksi yönde bir çoğunluğun yeniden oluştuğunu ve düşmesi kaçınılmaz görünen Hükümet'in Meclis'te yeterli çoğunluğa ulaştığını, hatta bu başarısının alkışlarla taçlandırıldığını şaşkın Avrupa'ya bildirdiler.

O zamandan beri İstanbul'un önemli gazeteleri başmakalelerinde, önde gelen siyasetçiler mülakatlarında bütün güçlüklerin aşıldığını, Meclis'te mükemmel bir uyumun hakim olduğunu ve Kabinenin daha uzun zaman görev yapacağını kesin olarak ifade ediyorlar. Oldukça iyimser bir hava hakim. [Ancak] bu mükemmel uyuma ve bu huzurlu uzun ömürlülük beklentisine engel teşkil eden pek çok şey vaziyeti halen belirsiz kılmakla kalmıyor, bazı bakımlardan enikonu endişe verici hale de getiriyor.

Bu müphem vaziyeti aydınlatmak için ilk olarak buhranın asıl konusunu ve sebeplerini belirlemek gerekir. İstanbul gazetelerinin çoğu buhranın konusunun tamamen gayrişahsi ve bütün ihtiraslardan azade olduğunu uzun uzun açıkladılar. Bu ifadeleri saf siyasi retorik olarak değerlendirmek gerekir. [Partideki] muhaliflerin destekçisi ve sözcüsü olan muhalif matbuat dahi en nihayetinde bu hareketin niyetinin, hakimiyeti çok uzayan üç kişilik, veya yedi kişilik, bir yönetimin otoritesine son vermek olduğunu gayet açık bir şekilde beyan ettiler. Nitekim hareketin esas hedefinin genç İttihad ve Terakki Fırkası'nın ruhu olarak değerlendirilen kişileri iktidardan uzaklaştırmak olduğu, Osmanlı siyasetinde olup bitenlerden birazcık haberdar olanlar için bir sır değildi: eski Dahiliye Nazırı ve

hal-i hazırda Fırka Reisi olan Talat Bey, Maliye Nazırı Cavid Bey, İstanbul mebusu, meşhur jön-türk gazetesi *Tanin*'in sahibi ve yazı işleri müdürü Hüseyin Cahid Bey; başka isimlerin de kara listeye alındığı fısıldanıyordu, ancak bu iddialar ne kesindi ne de birbiriyle uyumluydu. Talat, Cavid ve Cahid hakkında ise bilakis kesinlik söz konusuydu; iki yıldır -uzun bir zaman dilimi- iktidarı sabırsız ihtirasları doğrultusunda ellerinde tutan bu hizip ortadan kaldırılmak isteniyordu.

Stratejik hedefi bu olan mücadele için ileri sürülen sebepler nelerdi peki? Her türlü sebep gündeme getirilerek değerlendirildi; bazıları belirli kişilere mahsus iken bazıları umumi bir mahiyet arz ediyordu. Ancak umumi olanların da sorumluluğu Cavid ve arkadaşlarına yükleniyordu, çünkü onlar hükümet bloğunun yönetici akılları (*les esprits directeurs*) olarak görülüyordu. Hükümet politikasının eleştirildiği çok sayıda gensoruyu zihnimizde yeniden canlandırdığımızda bu muhtelif sebepleri bulabiliriz: Fransa'daki istikraz müzakerelerinin başarısızlıkla sonuçlanması; Makedonya, Arnavutluk ve Havran'daki silahsızlandırmaların aşırı bir sertlikle yürütülmesi; kısmen ıslah tedbirlerinin tutarsızlığından ve mahallî memurların kabiliyetsizliğinden kaynaklanan Yemen'deki ayaklanmaların askeri birlikler gönderilerek bastırılması gerekliliği; Potsdam konferanslarıyla naifliği açığa çıkmış gibi gözükken bir Almanya hayranlığı; Bağdat Demiryolu, Anadolu ve Rumeli Demiryolları, karayolları ve Dretnot (*Dreadnought*) alımlarına ilişkin tamamlanan ya da tasarlanan muhtelif anlaşmalardan kaynaklanan borçların endişe verici toplamı; Harbiye ve Maliye Nezaretleri istisna tutulursa nezaret çalışmalarında herhangi bir plan ve usûlün yokluğu. Cavid ve arkadaşları bu gibi olayların doğrudan şokuna maruz kalmaktan ziyade yankılarını göğüslüyorlardı, zira bunlara dair şikayetler daha adil olarak Kabinenin tamamına veya onun başı olan Sadrazam [İbrahim Hakkı Paşa'y]a yöneltilebilirdi. Ancak saldırıların şahsa yönelik karakterinin belirmeye başladığı nokta tam da burasıydı.

Cavid Bey bütün Türkiye'de ilgi uyandıran tütün gelirlerinin nasıl vergilendirileceği meselesinde açıkça taraf almıştı. Devlet tekeli sisteminin kararlı bir taraftarı olduğunu beyan etmişti. Böylece grup içerisinde -daha doğrusu fırka diyelim, zira bu grup fırkadaki gruplardan biri ve en kuvvetlisi- kanaat, tercih veya menfaat nedeniyle serbest tütün imalatının ve satışa sunulan her pakete veya kutuya bir bandrol yapıştırılması suretiyle bir devlet hakkının vergi olarak alınması kaydıyla serbest tütün satışının savunucusu olanları kendine amansız düşman edinmişti. Daha genel gibi gözükmesine rağmen aslında daha şahsi olan bir suçlama da şuydu: Cavid Bey Selanikliydi ve ailesi uzun süredir müslüman

olsa da soyu, Selanik'in pek çok başka müslümanları gibi, on üçüncü yüzyılda İspanya'dan kovulan ve daha hoşgörülü olan İslam topraklarına iltica etmeye gelen Yahudilere dayanıyordu. Talat Bey Selanikli değildi, ancak orada uzun zaman yaşamıştı: Türk devriminin hazırlandığı yerin Selanik olduğu da malumdur. Bundan dolayı Cavid ve Talat Yahudi kökenli olmakla veya Yahudi unsurunun baskın olduğu bir şehirde yaşamış olmakla, Yahudilerle ilişkileri ve arkadaşlıkları olmakla; hatta bu ilişkileri ve arkadaşlıkları sebebiyle Siyonist duygulara sürüklenmiş olmakla; daha da ötesi, bu dostlukları nedeniyle Müslüman inancını ve dinî hassasiyetlerini kaybetmiş olmakla; ardından zındıklar⁶ (*libres penseurs*) ve farmasonlar haline gelerek Türk siyasi ortamlarında zındıklığın ve farmasonluğun destekçileri olup, özellikle de Müslüman âme hukukundaki (*le droit public musulman*) her türlü iktidarın Halifenin iktidarından kaynaklandığı ve bir çobanın sürüsünden sorumlu olduğu gibi Halifenin de milletten/ümmetten (*nation*) sorumlu olduğu kaidesine rağmen Halifeden bütün iktidarı ve sorumluluğu alan bir Devlet tasavvurunun savunucuları olmakla itham edildiler.

Tamamlamak için Hüseyin Cahid'in şahsına yönelik son bir şikayeti daha belirtmek gerekiyor. Hüseyin Cahid'in siyasi dostları, şüphesiz Cavid Bey başta olmak üzere, kendilerinden birinin Osmanlı Düyûn-ı Umûmiye Meclisi'nde bulunmasının münasip olduğuna inanmışlardı; ayrıca Cahid'in popülaritesinin, gazetesinin partiye sunduğu büyük hizmetlerin, isyancı askerlerin *Tanin*'in bürosunu yağmaladıkları, makineleri kırıp bütün kalıpları attıkları 13 Nisan 1909 [31 Mart] olayları sırasında yaşadığı büyük kayıpların Cahid Bey'in seçilmesinin en az vaktiyle Müze-i Hümayûn'un eski müdürü Hamdi Bey'in tayini kadar kabul görmesini, her halükarda ondan daha fazla itiraza konu olmamasını sağlayacağını düşünüyorlardı. Ancak bu düşünceleri hakikatten çok uzaktı; Cahid'in Düyûn-ı Umûmiye Meclisi'ne (Osmanlı dâyinler vekilligine) seçilmesinin bardağı taşıran son damla olduğunu söylemek mübalağa olmayacaktır. Bu seçimde nazarları

⁶ Metnin aslında geçen "libre penseur" ifadesi lafzen tercüme edildiğinde "özgür düşünür" anlamına gelse de bir terim olarak genellikle dini bağlamda, dinin kayıtlarından azade ve hatta onlara karşı olarak düşünen kişileri ifade etmek için kullanılır. Nitekim Midhat Cemal Kuntay da Ali Suavi üzerine kitabında Baki Bey'in "libre penseur"lüğünden bahsederken bu kelimeyi "dinde hür kafalı" olarak tercüme ediyor ve "athé=mülhid"den ayırıyor (*Sarıklı İhtilalcı Ali Suavi*, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1946, s. 15). Ancak burada terimin Midhat Cemal'in daha müsbet tondaki kullanımından farklı olarak menfi ve suçlayıcı bir tarzda kullanıldığı dikkate alındığında bu ifadeyi "zındık" olarak çevirmenin daha doğru olacağını düşündük. Hemen sonrasında gelen farmasonluk ithamıyla birleştirildiğinde de zındık tercihi daha yerinde gözüküyor. Daha az isabetli olacağını düşünsek de "laik" veya "mübâlâtsiz" gibi karşılıklar da verilebilir.

celbeden tek şey seçilen kişinin alacağı 120 liralık maaş oldu. Bunun üzerine Cavid'e ve arkadaşlarına yöneltilen zındık, siyonist ve farmason olma ithamına yağlı arpalıkları elde bulundurma ve dağıtma ithamı da eklendi.

Bikkınlık verecek kadar tekrarlanan, geliştirilen ve abartılan bu muhtelif ithamlar partide bir bölünmenin ve bir tür komponun önce hissiyatını, sonra da fikrini tahrik etmek için yeterli olabilirdi. Ancak bunlara bir de meclis dışı önemli bir desteğin varlığı argümanı eklendi. Meclise Bursa mebusu olarak seçilmiş Tahir Bey isimli bir zâbit, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nde uzun zaman büyük bir rol oynamış ve hatta Cemiyet'in İstanbul'daki yetkili temsilcisi olmuş, askeri mektepler müfettişi bir başka zâbitin, Miralay Sadık Bey'in arkadaşı ve Melami tarikatından ihvanıdır. Sadık Bey uzun zamandan beri Cavid ve Talat grubuna karşı hasmane bir tutum içerisinde; geçen sene Selanik komitesine onlar aleyhinde şiddetli resmi raporlar göndermiş ve komite bu raporların sonuçlarını dikkate almak istemediği için yetkili temsilcilikten/murahhaslıktan istifa etmiştir. Sadık Bey'in o zamandan beri Cavid Bey'e ve arkadaşlarına karşı teskin olunamaz bir husumet besliyor olduğu; onları gizlice izlettiği ve tarassut altında tuttuğu; onların aleyhine, siyonistlerle ve iş adamlarıyla suç ortaklıklarını kanıtlayan kayda değer dosyalar oluşturduğu ve böylece onlara karşı İstanbul'daki zâbitân arasında hasmane ve şiddet yanlısı bir cereyanı harekete geçirdiği söylentileri dolaşıma sokuldu. Bu söylentilere inanıldı ya da inanılmasında fayda mülâhaza edildi. Ayrıca Mahmud Şevket Paşa'nın, Cavid'in düşmanı olan muhaliflere sempatiyle yaklaştığı iddiası da gündeme geldi. Propaganda yazarlarının Cavid Bey ve Mahmud Şevket Paşa arasında patlak vermiş olan ve yatışmış olsa da Mahmud Şevket Paşa'da soğukluk ve hınç bırakmış olan Harp bütçesinin kontrolüne dair ihtilafı gündeme getirmelerinden dolayı buna da kolayca inanıldı. Nihayet merkez-i umumînin bir kısmının dahi muhaliflerden yana taraf olduğu tasvir edildi. Selanik komitesinin tavrı belirsizdi, ancak, deniyordu, Manastır komitesinin Sadık Bey'den ve muhaliflerden yana olduğundan emin olunabilirdi.

Zihinleri bu şekilde işleyen 70 kişilik bir muhalif grubu bütün niyetlerini tamamen gerçekleştirmeden ayrılmayacaklarına dair bir yemin ederek ahitleştiler; bir katılım listesi dolaştı ve muhaliflerin toplam adedi 110'a ulaştığında muhaliflerin liderleri eski grubun liderlerine giderek bir ültimatom verdiler. Eski grubun, parti programına ilave edilen ve daha önce telgrafla bildirilen on maddeyi⁷ kabul etmesi

⁷ Literatürde "mevâdd-ı aşere" olarak atıf yapılan bu on madde için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, Arba Yayınları, 1995, s. 186.

ve dört kişiyi feda etmesi isteniyordu: Cavid, Talat, Cahid ve bir de Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, ki o da aynı şekilde farmasonlukla itham ediliyordu. Eğer eski grup bu talepleri reddederse 110 muhalif birden partiden ayrılacaktı ve muhalifler, saatler ilerledikçe yeni katılımlarla sayılarının arttığını beyan ediyorlardı.

Eski grubun maruz bırakıldığı durum son derece zordu. Kabul etmek inançlarına ve siyasi dostlarına ihanet etmek olacaktı; reddetmek ise, ilave maddelerin bazılarının açıkça İslami keyfiyeti sebebiyle, seçimlerden bir sene önce kendilerini siyonist, zındık, farmason, dinsiz muamelesi görmeye maruz bırakmak olacaktı, bu da siyasi ölüm ve belki de biyolojik ölüm demekti; 13 Nisan 1909 hareketi sırasında bunun gibi ithamlar birini öldürtmek için kafi oluyordu.

Partinin başkanı olarak kendisiyle görüşülen Talat'ın diplomasisi ve bazı muhaliflerin hataları eski partiyi kurtardı, en azından şimdilik. Peş peşe gerçekleşen ayrılmalarla sayıları kırka kadar düşen eski grubun üyeleri, zaman kazanmak için şahıslara dair herhangi bir karar beyan etmeden program konusunda boyun eğdiler. On maddeyi koşullu olarak, nihai kararın İttihad ve Terakki'nin genel kongresine ait olması şartıyla kabul ettiler. Muhalifler çok sevindiler ve nihai ve parlak bir zaferden emin olarak bazı niyetlerini ifşa ettiler ve bazı isimleri zikretteler; tam bir Hükümet buhranının yakın ve kaçınılmaz olduğunu ilan ettiler ve Sadrazam [İbrahim] Hakkı [Paşa]'nın halefi olarak Kamil Paşa'yı zikretteler. Bu, oyunu kaybetmek demekti. Çok sevdiği için uzaklaştırmak istemediği yaşlıca bir oğlunun şâyan-ı teessüf hareketleri Kamil Paşa'ya zaten son derece zarar vermişti; beceriksiz dostları onu Genç Türkiye'nin (*la Jeune Turquie*) gözünde tamamen mahvetmişti. Kamil Paşa'nın ismi, 13 Nisan 1909'da Ayasofya Meydanı'nda, zâbitlerini öldürmüş ve bir mebus ile bir Nazırı öldürmekte olan askerler tarafından haykırılıyordu. Yaşlı devlet adamı bu alçakça cinayetlerde payı olmaktan kesinlikle masumdu ve bu ölümcül coşku ancak gereksiz bir gayretkeşliğin sonucu olabilirdi, ki asıl teessüf edilmesi gereken de buydu. Ancak bu olayın kesin bir sonucu bazı siyasi ve askeri çevrelerde Kamil Paşa'ya yönelik hala yatışmamış bir nefret oldu. Kamil Paşa'nın isminin tedavül etmeye başladığı gün, ekseriya çok sakin mizaca sahip bir mebus bana şöyle dedi: "Eğer bize Kamil'i dayatmaya kalkarlarsa kan dökülür".

O sırada Nazırların gerçekleştirdiği uzun müzakerelerin konusu o kadar gizli tutuluyordu ki bu konuda ancak temelsiz tahminlerde bulunulabilir. Kesin olan ise o vakitten itibaren rüzgarın tersine döndüğüdür. Manastır Selanik'le herhangi bir uyumsuzluğu olduğunu yalanlamak için telgraf çekti; muhalifler tarafından

tehdit altında olan Sadrazam ve bütün Kabine en sert tavrı takındılar. Mahmud Şevket Paşa muhaliflere yönelik bir sempati beslediğini inkar etti; Yemen isyanının, Arnavut ayaklanmasının, Bulgarların Yunanlara yönelik dostane tavırlarının dahili ve harici vaziyeti bunca hassas kıldığı bir dönemde bir krizi tetiklemenin deliliğine ve tehlikesine dikkat çeken, yeni gruba yönelik aktif bir propaganda işledi ve nihayet 26 Nisan Çarşamba günkü Hariciye bütçesi oylamasının duruma vakıf olmayanlara çok şaşırtıcı gözüken, Hükümete beklenmedik bir ekseriyet sağlayan sonucu geldi.

Fırtınanın ilk borası böylece başarıyla atlatıldı, ancak bu, bazıları tarafından ifade edildiği gibi, ufkun tamamen aydınlandığı anlamına gelmiyor. Filhakika pek çok kara bulutlar yerinde duruyor. Tez canlı ihtiraslar daha da şiddetli bir şekilde mevcudiyetini koruyor, zira ekmekleri ağızlarından alınmış gibi hissediyorlar. Tütün meselesi hala yerinde duruyor, çünkü devlet tekeline ve bu tekeli sürdüren Nazırlığa düşman olanlar savaştan vazgeçmiş değiller. Ancak bilhassa iki şey hala sabit: Bir faraziye ve temel bir vâkıa.

Faraziye şu şekilde ifade edilebilir: Muhalifler tam bir buhranın peşinde olmadan ve bilhassa Kamil Paşa'dan bahsetmeden ilk eylem planlarıyla sınırlı kalsalardı ne olurdu? Ayrıca 70 kişilik çekirdek muhalif grup kolayca bozmayacakları yeminlerle birbirlerine bağlı olarak hala oradalar.

Vâkıa ise Müslüman inancına bağlı muhafazakarlığın bütün fikirlerinin aşıkâr veya zımni bir şekilde ifade edildiği ilave maddelerin mevcudiyetidir: İktidarı ve mesuliyeti Halifeye geri vermek amacıyla Kanun-ı Esasî'yi tağyir etmeye kadar gidecek bir Müslüman muhafazakarlığı.⁸

Bu maddelerin İttihad ve Terakki Fırkası'nın eski grubu tarafından resmi olarak kabul edilmiş olduğu inkar edilemez bir vâkıadır. Ancak bunların koşullu olarak kabul edilmiş olması bir yana, akli başında herkes bu kabulün diplomatik bir manevradan ibaret olduğunun farkındaydı. Filhakika, hal-i hazırda cârî biçimleri ve nihaî idealleri bakımından birbirinden mutlak olarak farklılaşan iki devlet tasavvuru mevcuttur: Bir yanda eski İttihad ve Terakki Fırkası'nın, Genç Türkiyenin sivil ve askeri kurucularının, modern devleti, Bluntschli'nin "Rechtstaat"ını, ideal olarak benimseyen, başında fırka mücadelelerinin fevkinde

⁸ Ostrorog'un bu cümleleri kurmasına neden olan, mevâdd-ı aşerenin bilhassa yedinci ve dokuzuncu maddeleri olsa gerektir: "(...) 7- Kanun-ı Esasî dairesinde an'anât-ı Osmaniye-i tarihiyenin idame ve muhafazası; (...) 9- Hukuk-ı mukaddese-i hilâfet ve saltanata mütedair Kanun-ı Esasî'nin bazı mevâddının kuvâ-yı selase esastaki muvazeneti teyid edecek surette tadili (...)". (Tunaya, *age*, s. 186).

bulunan layüsel bir hükümdarın (*monarque*) bulunduğu, menfaat-ı âmmeye (*intérêt général*) dair meseleleri aklın ve tecrübenin ışığında serbestçe tartışan bir Meclisin mensuplarının hazırladığı kanunlar bütünü tarafından idare edilen bir meşrûî İmparatorluk (*un Empire constitutionnel*) tasavvuru; diğer yanda muhalif grubun Müslüman muhafazakarlarının (*conservateurs Musulmans*), Maverdî veya İbn Haldun'un Darü'l-İslam'ını nihaî ama makul (*extrême mais logique*) bir ideal olarak benimseyen tasavvuru: Sahip olduğu hükümrânlık gücü, danışma mecburiyeti bulunan fakihlerin (*docteurs de la loi*), ulemanın otoritesi tarafından dengelenen bir Halifenin hem dinî hem de dünyevî iktidarına (*pouvoir à la fois spirituel et temporel*) tabi olmuş "en hayırlı ümmet" olan İslam ümmeti (*la nation musulmane*). [Bu tasavvurda] ulema vahyolunmuş kaynakları belirli bir usûl çerçevesinde yorumlayarak (*par l'interprétation méthodique*) hukuku oluşturma (*créer le droit*), otoritenin kararlarının hukuki değerini takdir etme ve nihayet, eğer Halife şeriata ittiba ve dini müdafaa etme vecibelerini (*devoir de respecter la loi et de défendre la foi*) yerine getirme noktasında eksikse, ziyadesiyle mesul (*éminemment responsable*) olan Halifenin azlini ilan etme hususiyetlerini haizdir.

Bu iki tasavvur arasındaki mücadele kaçınılmaz gözüktüyor. Hangisi galip gelecek? Şimdilik kendi başına kafi derecede mühim olan bu sorunun kendisini vazettiği ve bu tasavvurlardan ikincisinin Osmanlı Meclisi'nde, rasyonalist bir azınlığın alenen ayrılmaya cüret edemediği bir ekseriyetin hızlıca oluşumunun belirleyici amili olacak derecede bir teveccühe mazhar olduğu hakikatini tespit etmekle iktifa edelim. Mesele indî tahminlerde bulunmayı men edecek bir ehemmiyette olduğundan daha ötesi için ihtiyatla beklemek dışında bir şey yapılamaz.

İstanbul, 30 Nisan 1911.

Belgeler/Notlar

HALÛK PERK KOLEKSİYONUNDAN ÖRNEKLERLE

HATTAT MUSTAFA HALİM ÖZYAZICI'NIN HUKUK KONULU GRAFİK ÇALIŞMALARI

Halûk Perk*

Mustafa Halim Özyazıcı, Osmanlı'nın son Cumhuriyet'in ilk en önemli hattatlarından. 4 Şubat 1898 tarihinde doğmuş, 20 Eylül 1964 tarihinde elim bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. Necmeddin Okyay, Halim Üstadın vefatı için şu tarihi düşürmüştür: “*Necmiyâ! Hattat Halim Bey oldu mağfur-ı ilâh / İlm-i hattın en büyük üstadı idi göçdü vah (1384)*”.

Gülşen-i Maarif Mektebi özel okulundan pekiyi derece ile 1911 senesinde mezun olmuştur. Aynı sene, Sanâyi-i Nefîse Mektebi Âlîsi'ne (bugünkü Güzel Sanatlar Akademisi), 1912 senesinde Medresetü'l-Hattâtîn'e girmiş ve 7 Ekim 1918 tarihinde hatt-ı celî ve tuğrâ-yı hümayûndan icâzetnâme almıştır. 13 Ocak 1914 tarihinde Dîvân-ı Hümayûn Kalemî'nde çalışmaya başlamış, 1916 senesinin Mart başında Matbaa-i Askeriye hattatlığına tayin olunmuş, aynı zamanda Evkâf-ı İslâmiye Matbaası hattatlığını da yürütmüştür. 7 Şubat 1924 tarihinde askerlikten terhis olarak Bâbîâli Caddesi'nde özel bir yazıhane açarak çalışmaya başlamıştır. Piyasanın önemli matbaa/kitabevleri olan Zelliç Birâderler, Hanri Zelliç, Ahmed İhsan, Beşiktaş, Hilâl Matbaaları yanında yarım gün de Devlet Matbaası hattatlığını sürdürmüştür. 1946-1963 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde hoca olarak hat dersleri vermiştir. Ayrıca, Mihrimah Sultan Camii Medresesi'nde de meraklılarına özel yazı dersleri vermiştir. Geleneksel bir icazetnamesi olmayan Halim Hoca pek çok meşhur hattatı yetiştirmiştir.

* Hukukçu, Araştırmacı, Koleksiyoncu. HP özel müze ve HP araştırma merkezi sahibi.

Foto.01.
Hattat Halim atölyesinde çalışırken.

Foto.02.
Hattat Halim öğrencilerine ders verirken.
En soldaki öğrencisi, tanınan hattatlarımızdan Ali Alparslan'dır.

Hattat Halim, güzel hat yazılarını hızlı yazması sebebiyle kendisi eski deyimle “serîü'l-kalem” olarak da vasıflandırılmıştır. Aynı zamanda, tarihi eserlerin ve yeni yapılan camilerin kitabe, kubbe ve kuşak yazılarını büyük bir

ustalıkla yazmıştır. Halim Üstadın bu yeteneği, bir başkasının günlerce çalıştıktan sonra ortaya çıkarabileceği istifi tek kalemde yazıverecek seviyedeydi. Bir sureyi, verilen ölçüye göre müsvedde yapmadan istif etmek ve istediği yerde bitirmekte pek ustaydı. Yazı tarihimizde en çok celi yazan hattat olmuştur. Mekanlar için yazdığı hat levhalar dışında yetenekli olduğu celi hatlarının bulunduğu camiiler şunlardır; Yavuz Sultan Selim Camii, Bayezid Camii, Davutpaşa Camii, Hekimoğlu Alipaşa Camii, Sokullu Mehmed Paşa Camii, Sokullu Mehmed Paşa Camii (Unkapanı Azapkapısı), Ayasofya Camii, Sultan Ahmed Camii, Süleymaniye Camii, Bali Paşa Camii, Mahmut Paşa Camii, Örücüler Camii (Mercan Ağa Camii), Beyoğlu Ağa Camii, Üsküdar Çinili Camii, Hoca Paşa Camii, Kadırga Şehid Mehmed Paşa Camii, Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii, Ankara Maltepe Camii (Hocanın en son yazdığı kuşak yazısıdır), İzmir Alsancak Hocaade Ahmet Ragıp Üzümcü Camii, Denizli Delikliçınar Camii, Edirne Selimiye Camii, Edirne Havsa Sokullu Camii, Rize Şeyh Camii, Ravza-i Mutahhara, Adapazarı Kuzuluk Camii, Bandırma Hacı Ali Camii, Arnavutköy Tefikiye Camii, Bilecik, Menemen Camileri.

Hattat Halim, özellikle 1928 harf devriminden sonra güzel yazıları dışında çok çeşitli gerek Arap gerekse Latin harfli grafik çalışmaları da yapmıştır. Grafik çalışmalarının her biri kişiye özel tasarım gerektirmektedir. Esasen klasik kalıpla yazılan hat levhalarından daha fazla emek ve yaratıcılık istemektedir. Çini mürekkeple son hale getirilen çalışmalar daha sonra uygun ölçüde baskılı hale getirilirler. Döneminde matbu olarak kullanılan tasarımlarda çalışma müellifi olan hattat isimlerine de çoğu kez yer verilmektedir. Mühür ve antetli çalışmalarda özel isimlerin yanında hattat isminin/imzasının yer alması dikkat çekicidir. Bununla sanatçıya verilen değer yanında önemli bir sanatçıya tasarım yaptırıldığı da gösterilmek istenmiş olmalıdır.

Halim Üstad güzel hat yazılarından başka grafik sanatı konusunda dönemin en fazla eser veren hattatıdır. Üstadın tasarlayıp yazdığı grafik çalışmaları da oldukça çeşitlidir. Halim Üstadın grafik çalışma çeşitliliğine örnek olarak; mezar taşları, yapı kitabeleri, alfabe, takvim, reklam, etiket, isim, imza, insiyal, logo, afiş, kitap dergi başlıkları, diploma ve değerli evrak, antetli kağıt, etiket, kartvizit, tabela, levha, mühür çalışmalarını gösterebiliriz. Halim Üstadın harf devrimi sonrasında Latin harf kaligrafisinde de oldukça başarılı olmuştur. Hatta, Halim Üstadın Latin harfle yazı konusunda *“keferelerden daha iyi yazarım”* dediği rivayet edilmiştir.

Foto.03.

Halim Üstadın hazırladığı Arap ve Latin harf mukayeseli alfabe levhası.

Seçilmiş Kaynakça

Bilen Y., “Hattat Mustafa Halim Özyazıcı Hayatı Sanatı ve Eserleri”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum 2001.

Derman U., *Hattat Halim Efendi*, İstanbul 1968.

İnal M. K., *Son Hattatlar*, İstanbul 1955.

Perk H., “Hattat Mustafa Halim Özyazıcı (1898-1964)”, *Zeytinbunu Kültür Vadisi*, (ed. Çekin, M. D.), İstanbul 2018, c. II, s. 766-777.

Perk H., “Halûk Perk Koleksiyonunda bulunan Hattat Mustafa Halim Özyazıcı’nın Eczacılık Konulu Hat Grafik Çalışmaları”, *XIII. Eczacılık Tarihi Toplantısı*, (ed. Mat, A., Utsucarçi B.Ş.), İstanbul 2018, s. 116-125.

Serin M., *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2010.

KATALOG

1. MÜHÜR ÇALIŞMALARI

1.1

“Türkiye Cumhuriyeti (*ortada-sülüs*) Cebel-i Bereket (üstte-celi sülüs) Sulh Hakimliği (*altta-celi sülüs*). 1 Mayıs 1340 [1924] (*ortada-rık'a*)” yazılı 65 mm ölçülerinde çini mürekkepli imzasız mühür çalışması.

1.2.

“Türkiye Cumhuriyeti (*ortada-sülüs*) Adliye Vekâleti (üstte-sülüs) Tıbb-ı Adlî Müdiriyeti (*altta-sülüs*). 1 Mayıs 1340 [1924] (*ortada-rık'a*)” yazılı 75 mm ölçülerinde çini mürekkepli imzasız mühür çalışması.

1.3.

“Türkiye Cumhuriyeti (*ortada-sülüs*) İstanbul Vilayeti Müessesat-i Cezaiyye (üstte-sülüs) ve Hapishane-i Umumi Müdiriyeti (*altta-sülüs*). 1 Mayıs 1340 [1924] (*ortada-rık'a*)” yazılı 65 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı mühür çalışması.

1.4.

“Türkiye Cumhuriyeti (*ortada-sülüs istif*) İstanbul Vilayeti Müessesat-i Cezaiyye (üstte-sülüs) ve Hapishane-i Umumi Müdiriyeti (*altta-sülüs*); 1 Mayıs 1340 [1924] (*ortada-rık'a*)” yazılı 74 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı mühür çalışması.

1.5.

“Türkiye Cumhuriyeti (üstte-sülüs); İstanbul Vilâyeti Tevkifhane-i Umumî Müdiriyyeti (*altta-sülüs*); 29 Teşrin-i evvel 1339 [29 Ekim 1923] (*ortada-rık'a*)” yazılı 82 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı mühür çalışması.

1.6.

“Türkiye Cumhuriyeti (üstte-sülüs); Denizli Katib-i Adl Muavini¹ (*sülüs*); Mehmed Tahmas (*ortada-sülüs istif*) 1927 (*ortada*)” yazılı 90 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı mühür çalışması.

1.7.

“T.C. Düzce; Noter Muavini” yazılı 80 mm ölçülerinde çini mürekkepli mühür çalışması.

1.8.

“Cumhuriyet Halk Fırkası² (üstte-sülüs); Çarşı-1 Kebir (*altta-sülüs*) Nahiye Ocağı (*altta-rık'a*); 29 Teşrinievvel [Ekim] 1923 (*ortada-rık'a*)” yazılı 76 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı mühür çalışması.

¹ Noter yardımcısı.

² Cumhuriyet Halk Parti mühürlerinde, partinin kuruluş tarihinin 29 Ekim 1923 olarak yazılması ve devletin resmi kurumlarında bulunan ay yıldızın kullanılmış olması dikkat çekmektedir.

1.9.

“Cumhuriyet Halk Fırkası (üstte-sülüs); Çatalca (*altta-rık'a*) Merkez Nahiye Ocağı (*altta-sülüs*); 29 Teşrinievvel [Ekim] 1923 (*ortada-rık'a*)” yazılı 76 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı mühür çalışması.

1.10.

“Cumhuriyet Halk Fırkası (üstte-sülüs); Istranca (*altta-rık'a*); Nahiye Ocağı (*atta-sülüs*); 29 Teşrinievvel [Ekim] 1923 (*ortada-rık'a*)” yazılı 76 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı mühür çalışması.

1.11.

“Cumhuriyet Halk Fırkası (üstte-sülüs); Kumkapı (*atta-rık'a*) Nahiye Ocağı (*atta-sülüs*); 29 Teşrinievvel 1923 (*ortada-rık'a*)” yazılı 30 mm ölçülerinde Halim imzalı mühür aslıdır.

1.12.

“Cumhuriyet Halk Fırkası (üstte-sülüs); Mahmudbey (*altta-sülüs*) Nahiye Ocağı (*altta-rık'a*); 29 Teşrinievvel [Ekim] 1923 (*ortada-rık'a*)” yazılı 30 mm ölçülerinde Halim imzalı mühür aslıdır.

1.13.

“Cumhuriyet Halk Fırkası (üstte-sülüs); Vilâyet Heyeti Üsküdâr İdâresi (sülüs); 29 Teşrinievvel [Ekim] 1923 ortada (rk’a)” yazılı 30 mm ölçülerinde Halim imzalı mühür aslıdır.

1.14.

“Cumhuriyet Halk Fırkası (üstte-sülüs); Bostancı (altta-rık’a) Nahiye Heyet İdaresi (altta-sülüs); 29 Teşrinievvel [Ekim] 1923 (ortada-rık’a)” yazılı 30 mm ölçülerinde Halim imzalı mühür aslıdır.

1.15.

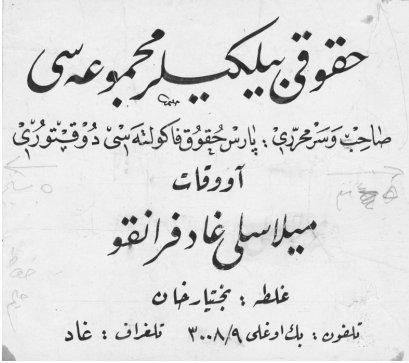
“Adliye Vekaleti (üstte-divani) İhsaiyat ve Müdevvenat-ı Kanuniye Müdiriyyeti (altta-sülüs); Ankara 1 Mayıs 1340 [1924] (ortada-rık’a)” yazılı Halim imzalı matbu vinyet aslıdır.

1.16.

“İstanbul Barosu (divani istif)” yazılı divani istifli Halim imzalı matbu vinyet aslıdır.

2. YAYIN KAPAK ÇALIŞMALARI

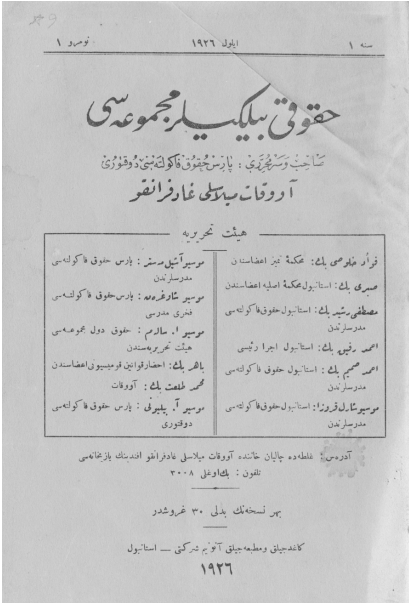

2.1.1.

“Hukukî Bilgiler Mecmuası (ta'lik); Sahib ve Ser-Muharriri: Paris Hukuk Fakültesi Doktoru (nesih); Avukat (rık'a); Milaslı Gad Franko (ta'lik); Galata: Bahtiyar Han (rık'a); Telefon: Beyoğlu 9/3008 Telgraf: Gad (rık'a)” yazılı 168x243 mm ölçülerinde Halim imzalı çini mürekkepli çalışma; ayrıca kurşun kalemle “5 santim Hattat Halim” kaydı düşülmüştür.

2.1.2.

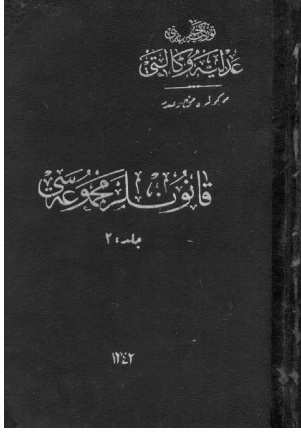
Halim imzasının bulunmadığı “Hukukî Bilgiler Mecmuası”nın kapağı.

2.2.1.

“Kanunlar Mecmuası (sülüs)” yazılı 128x35 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı kitap başlık çalışmasıdır.

2.2.2.

“Türkiye Cumhûriyeti Adliye Vekâleti. Mahkemelere mahsûsdur / Kanunlar Mecmuası / Cild: 2 / 1342 [1924]” yazılı 183x273 mm. ölçülerinde Halim imzalı matbu kitap kapağıdır.

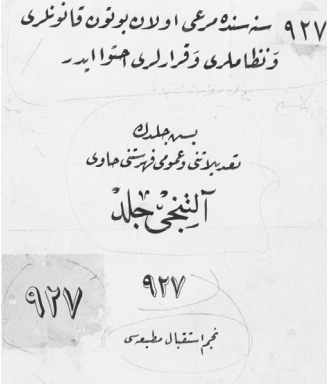
2.2.3.

“Kanunlar Mecmuası (celi sülûs istiğ)” yazılı kitap başlığının çini mürekkepli Halim imzalı çalışmadır.

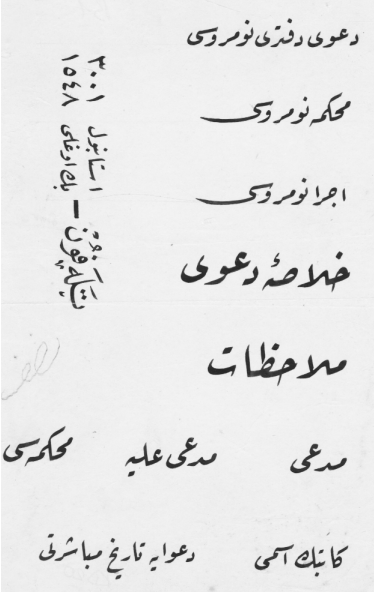
2.2.4.

“Kanunlar Mecmuası (celi sülûs istiğ)” yazılı matbu kitabın Halim imzalı sırt kapağıdır.

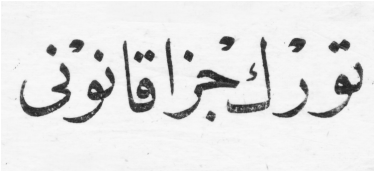
2.3.

“[1]927 senesinde Mer’î olan Bütün Kânûnları ve Nizâm-nâmeleri ve Karârları İhtivâ Eder Beş Cildin Ta’dîlâtını ve ‘Umûmî Fihristini Hâvî (rık’a) / Altıncı Cild (nesih) / [1]927 / Necm-i İstikbâl Matba‘ası (rık’a)” yazılı 137x167 mm ölçülerinde çini mürekkepli kitap kapak çalışmasıdır.

2.4.

“Davâ Defteri Numerusu; Mahkeme Numerusu; İcrâ Numerusu; Hülâsa-i Dava; Mülâhazât; Müddeî; Müdde-aleyh; Mahkemesi; Kâtibin İsmi; Davâya Tarih-i Mübâşeret-i” yazılı muhtemelen mahkeme kayıt defteri başlıklarının rık’a hatla hazırlanmış 115x180 mm ölçülerinde çini mürekkepli çalışmadır.

2.5.1.

“Türk Ceza Kânûnu” yazılı 60x13 mm ölçülerinde çini mürekkepli kitap başlık çalışmasıdır.

2.6.

“Zabıta Kanunları (*talik*)” yazılı 80x110 mm ölçülerinde çini mürekkepli kitap başlık çalışmasıdır.

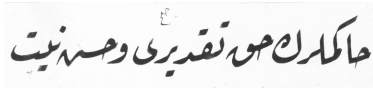
2.7.

“Belediye Kanunları (*talik*)” yazılı 80x110 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı kitap başlık çalışmasıdır.

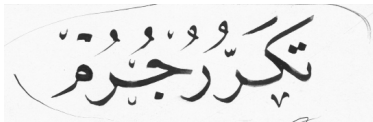
2.8.

“İskân Kânûnları (*talik*)” yazılı 25x107 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı kitap başlık çalışmasıdır. Çalışmaya ayrıca kurşun kalemle “7.5 santim - 5 santim - Hattat Halim - Çinko” notları düşmüştür.

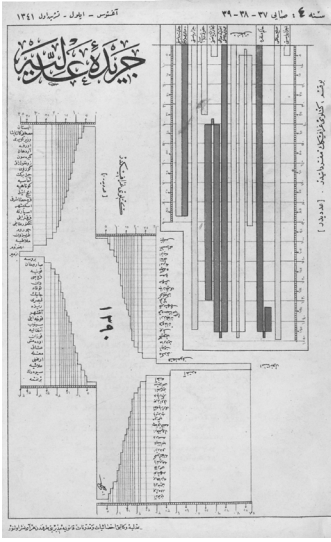
2.9.

“Hâkimlerin Hakk-ı Takdiri ve Hüsn-i Niyyet (*nk'a*)” yazılı 34x127 mm ölçülerinde çini mürekkepli kitap başlık çalışmasıdır. Çalışmaya ayrıca kurşun kalemle “Halim - çift - çinko (santim) 8 - (dikkatli)” notları düşmüştür.

2.10.

“Tekerrür-i Cürüm (*nesih*)” yazılı 23x67 mm ölçülerinde çini mürekkepli kitap başlık çalışmasıdır.

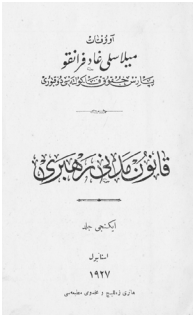
2.11.

“Ceride-i Adliye (sülüs)” yazılı Halim imzalı matbu dergi kapak çalışmasıdır.

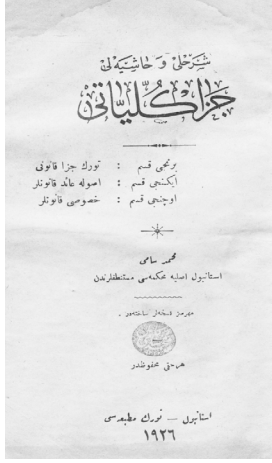
2.12.

“Ceride-i Adliye (talik)” yazılı Halim imzalı matbu dergi kapak çalışmasıdır.

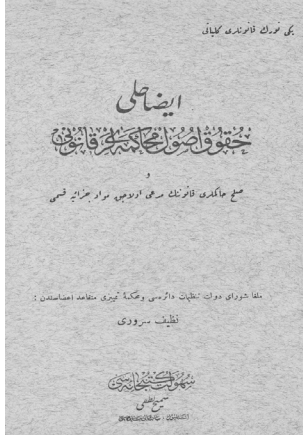
2.13.

“Avukat / Milâslı Gad Franko / Paris Hukuk Fakültesi Doktoru / Kanun-ı Medenî Rehberi / İkinci Cilt / İstanbul 1927 / Hanrı Zelliç ve Mahdûmu Matbaası / İstanbul 1927” yazılı Halim imzalı 140x195 mm ölçülerinde matbu kitap kapak çalışmasıdır.

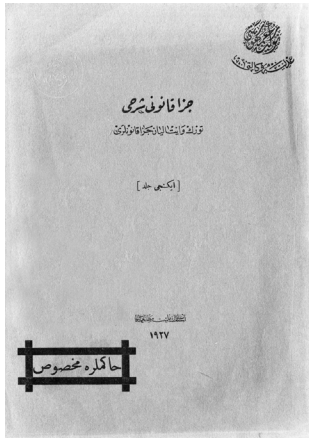
2.14.

“Şerhli ve Haşiyeli / Ceza Külliyyatı / Mehmet Sami / İstanbul 1926” yazılı Halim imzalı matbu kitap kapak çalışmasıdır.

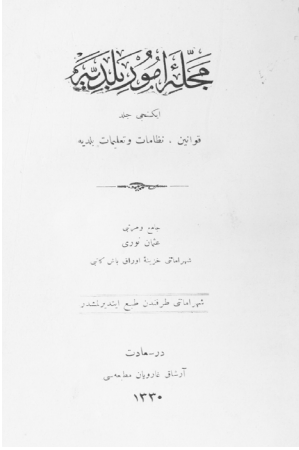
2.15.

“İzahlı Hukuk Usul-i Muhakemeleri Kanunu” yazılı Halim imzalı matbu kitap kapak çalışmasıdır.

2.16.

“Adliye Vekaleti İhsaiyyât ve Müdevvenât-ı Kanuniye Müdiriyyeti / Ceza Kanunu Şerhi / Türk ve İtalyan Ceza Kanunları / [İkinci Cild] / İstanbul Milliyet Matbaası / 1927 / (Kutuda) Hâkimlere mahsus” yazılı Halim imzalı 270x195 mm ölçülerinde matbu kitap kapak çalışmasıdır.

2.17.

“Mecelle-i Umûr-ı Belediye / Osman Nuri / Dersaadet
1330 / 2nci Cild Kavanin Nizamât ve Talimat-ı Belediyye”
yazılı Halim imzalı 250x165 mm ölçülerinde matbu kitap
kapak çalışmasıdır.

3. ANTET / BAŞLIK ÇALIŞMALARI

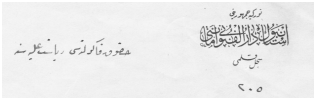
3.1.

“Kocaili (*talik*) Mahkeme-i Asliye Müdde-i Umûmiliği (*sülüs*), aded (*rık'a*)” yazılı 117x70 mm ölçülerinde Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır. Çalışmada ayrıca kurşun kalemle “4.5 santim olacak çinko - Hattât Halim” notu düşülmüştür.

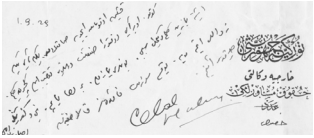
3.2.

“Türkiye Cumhuriyeti (*sülüs*) İstanbul Vilâyeti (*talik*) Müessesât-ı Cezaiye ve Hapishane-i Umumî (*nesih*) Müdüriyeti (*talik*), aded (*rık'a*)” yazılı 110x115 mm ölçülerinde Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır.

3.3.

“Türkiye Cumhuriyeti (*talik*) İstanbul Darülfununu Emaneti (*sülüs*) Sicil Kalemi (*talik*)” yazılı Halim imzalı matbu başlık örneğidir.

3.4.

“Türkiye Cumhuriyeti (*sülüs*) Hariciye Vekaleti (*rık'a*) Hukuk Müşavirliği (*nesih*), adet (*rık'a*)” yazılı Halim imzalı matbu başlık örneğidir.

3.5.

“Türkiye Cumhuriyeti (*divanı*) Adliye Vekâleti (*nesih*) İhsaiyat ve Müdevvenat-ı Kanuniye Müdürlüğü (*nesih*)” yazılı Halim imzalı matbu başlık örneğidir.

4. KARTVİZİT ÇALIŞMALARI

4.1.

“Bahaeddin Ziya (*talik*). İstanbul Mahkeme-i Asliyesi Müdde-i Umumi Muavini (*nesih*)” yazılı 50x132 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı kartvizit çalışmasıdır.

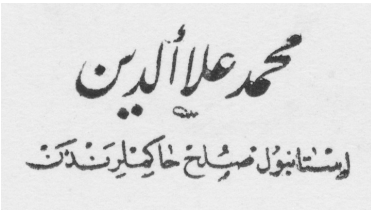
4.2.

“Bidayet Hakimi (*sülüs*) Mustafa İrfan (*sülüs*)” yazılı 65x80 mm ölçülerinde çini mürekkepli Halim imzalı kartvizit çalışmasıdır.

4.3.

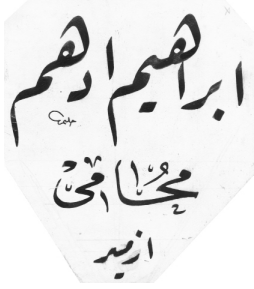
“Hacı Adil [Arda] (*sülüs*). Meclis-i Mebusân Reisi (*nesih*)” yazılı Halim imzalı matbu kartvizittir.

4.4.

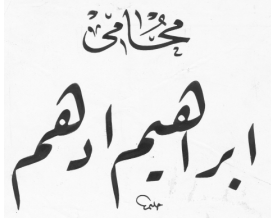
“Mehmed Alaeddin (*talik*). İstanbul Sulh Hâkimlerinden (*nesih*)” yazılı Halim imzalı matbu kartvizittir.

5. AVUKATLARA AİT BAŞLIK ÇALIŞMALARI

5.1.1.

“İbrahim Ethem (*rık'a*) / Muhami (*nesih*) / İzmir (*rık'a*)” yazılı Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır.

5.1.2.

“Muhami (*nesih*) İbrahim Ethem (*rık'a*)” yazılı Halim imzalı 68x95 mm ölçülerinde çini mürekkepli başlık çalışmasıdır.

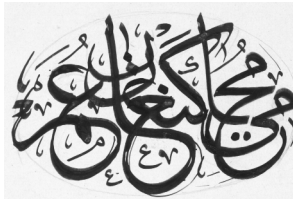
5.1.3.

“İbrahim Ethem (*rık'a*)” yazılı Halim imzalı 11x16 mm ölçülerinde pirinçten klişedir.

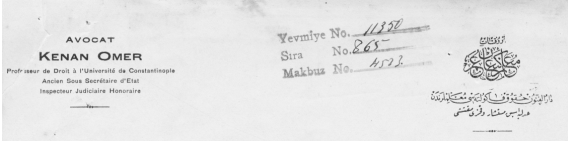
5.1.4.

“İbrahim Ethem (*rık'a*)” yazılı Halim imzalı matbu kartvizittir.

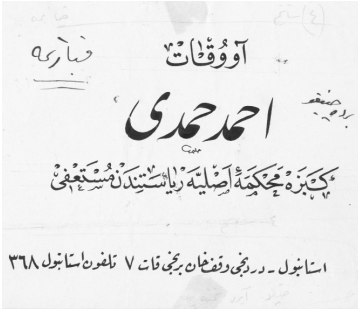
5.2.1.

“Muhami Kenan Ömer (*celi sülüs istif*)” yazılı Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır.

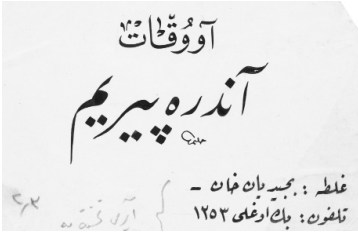
5.2.2.

“Avukat Muallim Kenan Ömer. Darülfünun Hukuk Fakültesi Muallimlerinden. Adliye Esbak Müsteşar ve Fahrî Müfettişi” yazılı Halim imzalı matbu başlıktır.

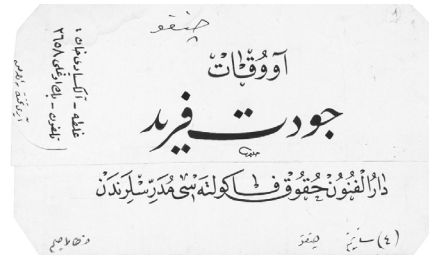
5.3.

“Avukat (nesih) Ahmed Hamdi (talik). Gebze Mahkeme-i Asliye riyâsetinden müstafî (nesih). İstanbul Dördüncü Vakıf Han Birinci Kat 7. Telefon, İstanbul 368 (rık'a)” yazılı Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır. Ayrıca çalışmaya kurşun kalemle “4 santim - Ziya Bey'e - Perde çinko - Kabartma” notu düşülmüştür.

5.4.

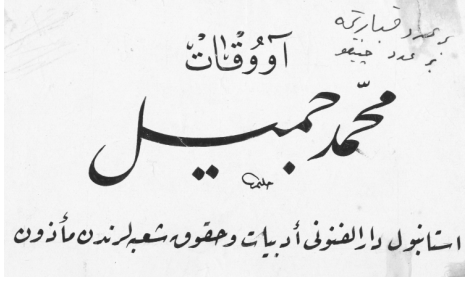
“Avukat Andre Pirim. Galata: Becidyan Han. Telefon: Beyoğlu 1253” yazılı Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır. Ayrıca çalışmaya kurşun kalemle “Ayrı tahtaya 2-3 milimetre. Hattat Halim” notu düşülmüştür.

5.5.

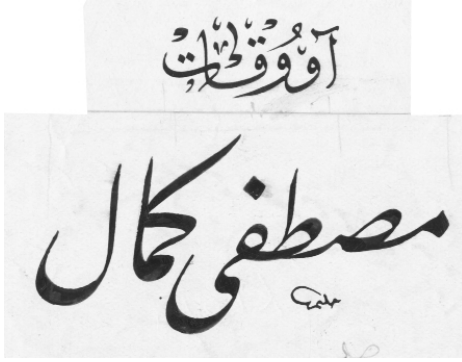
“Avukat (nesih) Cevdet Ferid (talik). Darülfünun Hukuk Fakültesi müderrislerinden (nesih)” yazılı Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır. Ayrıca çalışmaya çini mürekkeple “4 santim, çinko Hattat Halim” notu düşülmüştür. Çalışmanın yan tarafına ise çini mürek-

keple “Galata: Aleksiadi Han (rk'a). Telefon: Beyoğlu 2658 (rk'a)” yazılmış ve çalışmaya çini mürekkeple “ayrı tahtaya olacak” notu düşülmüştür.

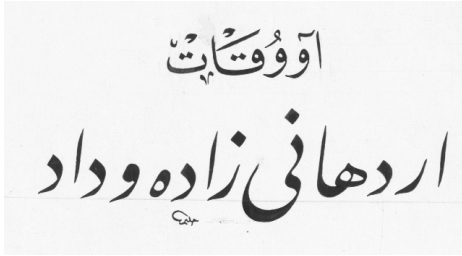
5.6.

“Avukat (*nesih*) Mehmed Cemil (*talik*). İstanbul Darülfünunu Edebiyat ve Hukuk Şubelerinden mezun (*nika*)” yazılı Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır. Ayrıca çalışmaya “2.5 santim, çinko, bir aded kabartma, bir aded çinko” notu düşülmüştür.

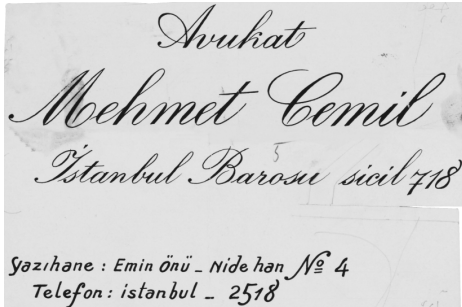
5.7.

“Avukat (*sülüs*) Mustafa Kemal (*talik*)” yazılı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır. Ayrıca kurşun kalemle “Halim” notu düşülmüştür.

5.8.

“Avukat (*sülüs*) Ardahanîzade Vedad (*talik*)” yazılı Halim imzalı çini mürekkepli başlık çalışmasıdır.

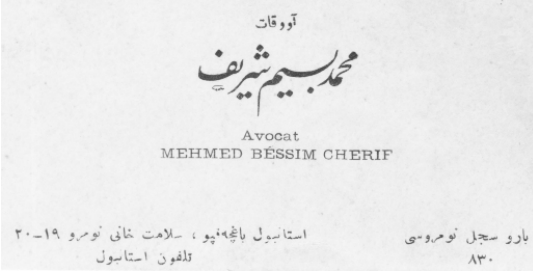
5.9

Latin harfli çini mürekkepli başlık çalışmasıdır.

5.10.

Latin harfli çini mürekkepli başlık çalışmasıdır.

5.11

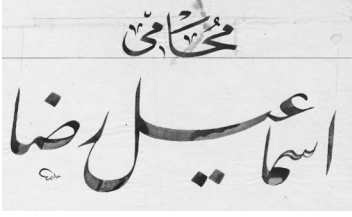
“Avukat (*nesih*) Mehmed Besim Şerif (*talik*). Avocat Mehmed BÉSSIM CHERIF. Baro Sicil Numarası (*nesih*). İstanbul Bahçekapı, Selâmet Hanı, Numara 19-20. Telefon: 830 İstanbul (*nesih*)” yazılı Halim imzalı matbu kartvizittir.

5.12

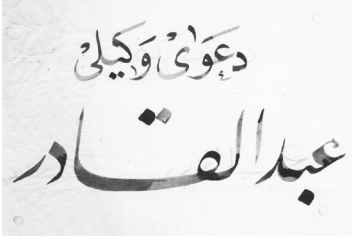
“Dava Vekili (*nesih*) Mustafa Arif (*sülüs istif*). Vinal Han, Numara 11. Telefon: İstanbul 1095 (*nesih*)” yazılı Halim imzalı matbu kartvizittir.

6. AVUKATLARLA İLGİLİ TABELA ÇALIŞMALARI³

6.1.

“Muhâmi⁴ İsmail Rıza (*talik*)” yazılı 170x260 mm ölçülerinde açık kahverengi kağıda siyah mürekkepli Halim imzalı tabela çalışmasıdır.

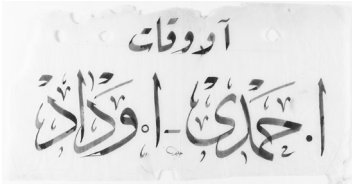
6.2.

“Dava Vekili (*nesih*) Abdülkadir (*talik*)” yazılı 150x225 mm ölçülerinde açık kahverengi kağıda siyah mürekkepli imzasız tabela çalışmasıdır.

6.3.

“Dava Vekili (*celî rnk'a*) Çüne-zâde (*nesih*) Tal'at Sadeddin (*talik*)” yazılı 193x320 mm ölçülerinde açık kahverengi kağıda kırmızı mürekkepli Halim imzalı tabela çalışmasıdır.

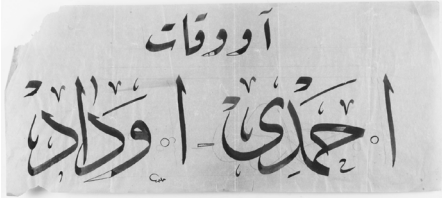

6.4.

“Avukât (*celî rnk'a*) / A. Hamdi - A. Vedâd (*sülüs*)” yazılı 195x455 mm ölçülerinde açık kahverengi kağıda siyah mürekkepli Halim imzalı tabela çalışmasıdır.

³ Tabela çalışmalarının özelliği uygulanacak zemindeki ölçüde çalışılmış olmalarıdır.

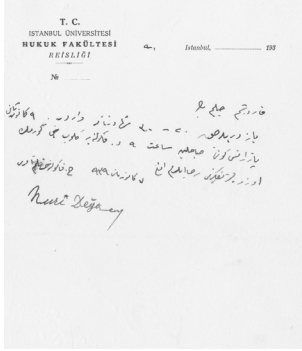
⁴ Avukat.

6.5.

“Avukât (*celî rık'a*) / A. Hamdi - A. Vedâd (*sülûs*)” yazılı 195x455 mm ölçülerinde açık kahverengi kağıda siyah mürekkepli Halim imzalı tabela çalışmasıdır. Bu çalışmanın bir önceki tabela çalışmasıyla neredeyse aynısının yapılmış olması dikkat çekicidir.

7. DİPLOMA İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI⁵

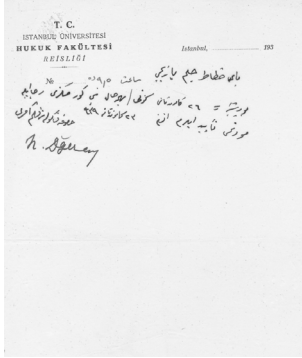
7.1.

Hukuk Fakültesi kalem âmiri Nuri Değerey tarafından Üstada yollanmış yazı:

“Kardeşim Halim Bey,

Yazdırılacak 20-30 şehâdetname vardır. 9 Kânun-ı sâni Pazartesi günü sabahleyin saat 9’da Fakülte’ye gelip beni görmek üzere teşriflerinizi recâ eylerim efendim. 7 Kânun-ı sâni [1]929.

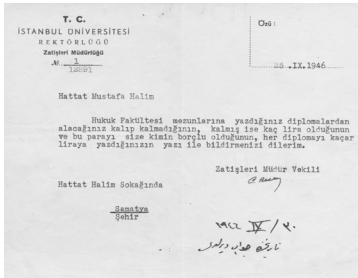
Hukuk Fakültesi kalem âmiri Nuri Değerey”.

7.2. Hukûk Fakültesi kalem âmiri N. Değerey tarafından Üstad Halim’e yollanmış yazı:

“Bay Hattât Halim Yazıcı,

Bu Perşembe, 26 Kânûn-ı sâni günü saat 9,5’de behemehal beni görmenizi recâ ile meveddetimi teyit eylerim efendim. 23 Kanûn-ı sâni [1]939. Hukûk Fakültesi kalem âmiri N. Değerey”.

7.3.

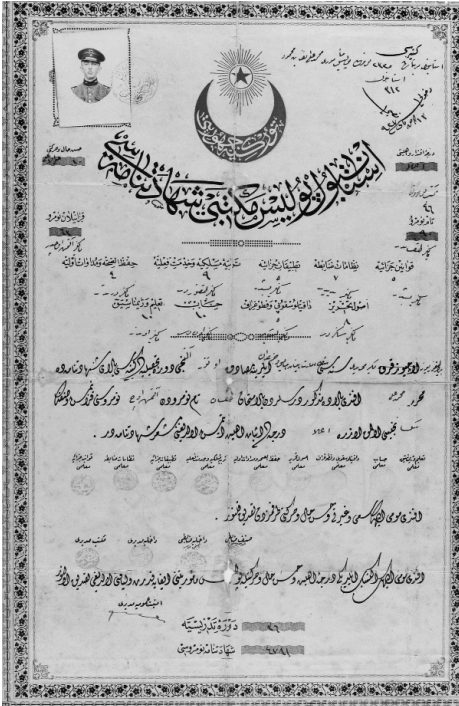
Yazdığı diplomalardan alacağı için İstanbul Üniversitesi’nce Hattat Halim’e yazılmış 25 Eylül 1946 tarihli yazı.

⁵ Hattat Halim okul diplomaları da tasarlayarak yapmıştır. Diploma tasarımları yanında matbu diplomaların boşluklarını da doldurmuş olduğunu yazışmalardan anlamaktayız. İstanbul Hukuk Fakültesi’nin matbu diplomalarının yazılarıyla Üstadın sonradan eklemiş yazıları büyük benzerlik gösterdiğinden diplomaların matbu kısımlarını da kendisinin hazırlamış olduğu sonucuna varmak mümkündür.

7.4.

Hattat Halim'in terekesinden çıkmış İstanbul Hukuk Fakültesi'nin tamamlanmamış diploma örneği.

7.5.

"Türkiye Cumhuriyeti [Ay-yıldız içinde] / İstanbul Polis Mektebi Şehadetnâmesi" başlıklı Halim imzalı matbu diplomadır.

CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ TASNİFİ ÜZERİNE BİR NOT

Fethi Gedikli*

Hayat durmaksızın değişir, değişmekte, değişiyor, değişecek... Doğan büyüyüp genç oluyor, yaşlanıp ölüyor... Keza bitkiler büyüyor, çiçek açıyor, meyve veriyor, savıyor. Bunlar, doğal yasalarına göre işleyen bir düzenin değişimleri... Bir de şuradaki ev yıkılıyor, ağaçlar kesiliyor, park kayboluyor, yeni gökdelenler yükseliyor, cephemiz kapanıyor, ışığımız kesiliyor, gökyüzünü göremiyoruz... Bunun gibi geçen yıl gittiğimiz kütüphane bu yıl yıkılmış, nikâh salonu taşınmış, doğduğumuz ev müteahhide, affedersiniz o da değişti, yükleniciye verilmiş, üniversite kapatılmış, fakülte başka bir semte göç etmiş, göçürülmüş.

Yine de, sabit kalan şeyler de olmalı değil mi? Meselâ, hayat değişir diye her beş yılda adımızı sanımızı, şeklimizi şemailimizi de değiştirebilir miyiz? Hayatta istikrar olmazsa yolumuzu nasıl bulabiliriz, nasıl kendimizi güvende hissederiz, nasıl ayakta kalabiliriz?

Sözü Osmanlı arşivindeki değişikliklere getirmek istiyorum. Türkiyede arşiv çalışmalarının mazisi Cumhuriyetten geriye gider. Bir makalemizde bu çalışmalara kısaca değinmiştik. Bugün Cumhurbaşkanlığı (eski Başbakanlık) Osmanlı Arşivi diye adlandırılan Osmanlı arşivi, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından 1847 tarihinde Hazine-i Evrak ("Evrak Hazinesi") adıyla kurulmuş, üç yıl sonra 1850'de binası da tamamlanarak hizmete açılmıştı. Demek, arşivin temeli, 19. asrın ilk yarısında Osmanlı Devletinde atılmıştı¹. Günümüze değin Ali Emiri, İbnülemin

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilimdalı başkanı, Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi müdürü.

¹ F. Gedikli, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Arşivlerinin Durumu", *Çerçeve Dergisi*, s. 205-217, 2000.

Mahmud Kemal İnal, Muallim Cevdet, Kamil Kepecioğlu arşivin tasnifine çalıştılar. 1980'lerden sonra başlayan geniş çaplı tasnif çalışmaları ise halen sürmektedir. Daha uzun yıllar da sürecek gibi görünüyor.

Bu yazıda, yakınlarda giriş, özet, çeviriyazı ve dizinlerle birlikte yayımladığım² Trabzon Şer'îye Sicillerinden biri olan eski 1819 numaralı defterin “başından geçen değişiklikleri” anlatmak ve eleştirmek amacındayım. Söz konusu defterin, şimdiki adı ve numarası şudur: MŞH. ŞŞC. d.. 8514. Sayının sol tarafındaki kısaltmanın açılımı “Meşihat Şer'îye Sicilleri defter/i” demek oluyor. Merak edip “d”nin yanındaki iki noktanın bir anlamı var mıdır diye sorunca da “bir anlamı yok, sistem öyle yapıyor” deniyor. Süphanallah!

1988 yılında Ahmet Akgündüz, iki cilt halinde Şer'îye Sicillerinin kataloğunu yayınladı. Orada Trabzon Mahkemesine ait 1819 numaralı defter için yalnızca 972-973 (aslında ise 968 ve 971-973) diye tarih bilgisi verilmiş, varak sayısı belirtilmemiş idi. Eski Trabzon Şer'îye Sicili (TŞS) 1819 numaralı defterin özgün halinde varak sayısı 120 idi. Yukarıda zikredilen kitapta ben bunu çalışmıştım. Yayımlanacak kitapta tıpkıbasımını yapmak üzere sayısal nüshasını aldığımda, varak sayısının 184 olduğunu görüp şaşırdım. Sorunca, yeni bulunan bir parçanın onun sonuna ilave edildiğini, böylece defterin kabardığını öğrendim. Oradaki bir-iki dostuma bunun yanlış olduğunu, zaten zaman-dizimine de tam manasıyla uymadığını, bunun ayrı bir defter olarak tasnife tabi tutulması gerektiğini, meselâ tarihen en yakın defterin numarasının yanına bir A ilave edilebileceğini, bu örnekte “MŞH. ŞŞC. d. 8514 A” olabileceğini, böyle olunca yeni bir parçanın/defterin bulunmuş olduğunun araştırmacılarca da fark edilip çalışılabileceğini söyledim. Hak verdiler. Ne var ki, bir süre sonra, bir münasebetle, yeniden arşive girdiğimde, aynı defterin bir kez daha kabarıp şiştiğini gördüm. Galiba, 1819'u takip eden bir sonraki defter alınıp bulunan parça ile birlikte eski 1819'a katılmış ya da bulunan bir başka defter daha ona eklenmiş. Bu hangi mantıkla yapıldı? Anlayan varsa, bize de anlatsın!

17 Eylül 2020 günü, bir doktora savunması jürisinde, bundan dert yandığımız kıdemli tarihçilerimizden ve arşiv müdavimlerinden biri, “Sadece şer'îye sicilleri mi? Her şeyin numarasını değiştirdiler, işin içinden çıkmak mümkün değil!” dedi.

Netice olarak belirtelim ki, eski TŞS 1819 nolu defter arşiv bilgi formunda şöyle tanımlanmıştı: “Ciltli, ebrusuz, 11x32 Numaralama usulü varak 120”. Sonradan MŞH. ŞCD. d.. 8514'e dönüştürülen aynı defter, bahar aylarında 184 varak görünüyor; bugün bu defter 309 varaktır!

² Trabzon Kadı Sicilleri Trabzon Mahkemesi MŞH. ŞCD. d. 8514, haz. F. Gedikli, Akçaabat, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2020, 600 s.

Belki kimse kiral çıplak demediği için böyle oluyordur varsayımıyla bu satırları yazıyorum. Yahu, bir şeyi bilemeyebilirsiniz; bu işlerden anlayan birine sormayı da mı akıl edemiyorsunuz?

Bir de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sebebiyle son vakitlere kadar T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) adını taşıyan arşiv, şimdi T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi oldu ve BOA diye kısaltılırken kimilerince COA olarak kısaltılmaya başlandı. Özel görüşmelerden öğrendiğimize göre, ilgili arşiv çalışanları, “cumhur” kelimesini hazf ile Başkanlık Osmanlı Arşivi deyip yine BOA kısaltmasının devamını kararlaştırmışlardır. Belirsizlik ve karışıklığı önlemek için arşiv idaresinin bunu, sitenin ilk sayfasında belirgin bir şekilde herkese duyurması uygun olacaktır.

Sizden öncekilerin yaptığını bozdunuz mu onların emeklerine saygı duymadığınızı ilan edersiniz ve sizden sonra geleceklere de sizin kurduğunuzu yıkmak için açık çek vermiş olursunuz.

Umarım, yapılan hata fark edilecek ve hemen düzeltilecektir.

TARİHÇİ HUKUK BİLİMİ MECMUASI'NIN TARİHÇESİ

Serhan Yıldırım *

Nitelikli uzun soluklu bir mecmua, ilgili olduğu sahanın zihniyetini tahlil için önemli bir kaynak teşkil eder. Mecmua kanalıyla birbirinden kopuk halde bulunan düşünceler bir araya getirilerek ortak bir noktada buluşturulabilir. Böylece zaman içerisinde oluşacak olan entelektüel birikimin devamlılığı ve gelecek nesillere aktarılması sağlanır. Günümüzde bu minval üzere süreklilik taşıyan yahut sürekliliğe aday girişimlere rastlanmaktadır. Pek tabii, nasıl geçmişteki mecmualar günümüz için tarihî ve ilmî değer taşımaktaysa, bugünün ilkeli ve uzun soluklu mecmuaları da gözde kaynaklardan olabilecektir. Bu düşüncelerle, Alman hukuk tarihinde ve halen hukuk literatüründe fevkalade mühim bir yer teşkil eden *Tarihçi Hukuk Bilimi Mecmuası*'nın geçmişi hakkında bilgi vermeyi hukuk tarihimiz ve mecmua geleneği bakımından faydalı görmekteyiz.

İlk olarak tarihçi hukuk okulunun programını Savigny 1814'te neşredilen eseriyle ilan etmiştir. Savigny programın ana hatlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“İlk olarak tarihte gördüğümüz üzere medeni hukuk da kendine özgü bir surette halkın uhdesinde dil, töre ve esas teşkilat gibi bulunmaktadır. Bu görüşler mücerret bir varoluşu imlememektedir. Zikredilen görüşler, bir halkın biricik gücü ve etkinliği olmakla beraber, tabiata ayrılmaz bir şekilde bağlı olup, sadece bizim tetkiklerimiz ile özel bir niteliğe bürünebilir. Bu görüşler bir bütün olarak birleştirildiğinde, halkın müşterek kanısı keza aynı his olan içsel zorunluk, bütün rastlantısal ve keyfi oluşum düşüncelerini yadsır”¹.

* Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü doktora öğrencisi; e-posta: serhanyildirim@cu.edu.tr. Yazıya dair önerilerini paylaştan değerli hocam Prof. Dr. Fethi Gedikli ile kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Ali Adem Yörük'e teşekkürlerimi sunarım.

¹ Friedrich Carl von Savigny, *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Heidelberg, Verlag von J. C. B. Mohr, 1840, 3. bs., s. 8.

Tarihçi hukuk okulunun programını Savigny, 1815'te ilk cildi neşredilen Eichhorn ve Göschel ile birlikte kurduğu, *Tarihçi Hukuk Bilimi Mecmuası*'ndaki (*Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, 1815-1845*) "Mecmuanın Amacı Üstüne (Über den Zweck dieser Zeitschrift)" başlıklı giriş yazısında daha açık bir şekilde tekrar dile getirmiştir.² Bu mecmua, tarihçi hukuk okulunun programı zemininde neşir yapan ve okulun görüşlerini duyurmanın en önemli aracıydı. Mecmuanın kuruluşunun Almanya'da mecmua geleneğinin eskisi kadar kullanılmadığı, hor görüldüğü bir döneme rastlaması dikkate şayandır. Savigny *Mecmua* ile ortak bir zeminde birleşen akademisyenlerin kaleme aldığı çalışmaların, müstakil kitaplardan daha canlı bir izlenim bırakmak suretiyle ve ham düşüncelere yer verilmeden nitelikli ve bütüncül kitaplara geçişin daha çabuk sağlanabileceğini ifade etmektedir.³ Bu gaye hasıl olduğunda mecmua geleneği de eski ününe kavuşmuş olacaktı.

Mecmuanın adı hakikaten özenle seçilmiştir. Bilinçli bir şekilde "hukuk tarihi (*Rechtsgeschichte*)" yerine "tarihçi hukuk bilimi (*geschichtliche Rechtswissenschaft*)" tabiri tercih edilmiştir. Bu ifadenin bilimsel çalışmalardaki görünümü, okulun programı çerçevesinde hukukun tarihî boyutundan yararlanmaktır. Nitekim hukuk yalnızca tarihte bir nesne olarak görülmemiştir. Bilakis tarihî boyut, hukuk biliminin tekamülü ve kendini yenilemesi için önemli bir gereçtir.⁴ Bu doğrultuda tarihçi hukuk okulu mensupları özenle tarihî araştırmalara başlamış; Antik Çağ, Yunan-Roma ve Germen hukuklarına dair tetkiklerde bulunmuştur.⁵ Burada "tarihçi hukuk" tabiriyle, hukukun kaynağı, oluşumu ve geçerli hukukun tanınması ve geliştirilmesi bakımından, hukuk tarihine araç-gereç işlevinin yüklendiği ifade edilmek istenmiştir.⁶ Ancak Savigny mecmuanın amacının bazı çevrelerde yanlış anlaşıldığını 1850'de beş cilt olarak neşredilen *Karma Yazılar*'ında (*Vermischte*

² Gerhard Dilcher, Bern-Rüdiger Kern, "Die juristische Germanistik des 19. Jahrhunderts und die Fachtradition der Deutschen Rechtsgeschichte", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/ Germanistische Abteilung (ZRG/GA)*, Wien/ Köln/Graz, Böhlau Verlag, C. 101/1, 1984, s. 6.

³ Friedrich Carl von Savigny, "Über den Zweck dieser Zeitschrift", *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, ed. Friedrich Carl von Savigny, C. F. Eichhorn vd., Berlin, Nicolaischen Buchhandlung, C:1/1, 1815, s. 8-9. Bu yazının tarafımızdan yapılan tercümesi için bkz. "Tarihçi Hukuk Bilimi Mecmuası'nın Amacı Üstüne", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, bu sayı.

⁴ Franz Wieacker, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht, 1967, gözden geçirilmiş 2. bs., s. 353-354.

⁵ Dilcher, Kern, "Die juristische Germanistik des 19. Jahrhunderts", s. 10.

⁶ Serhan Yıldırım, 19. yy. *Alman Hukuk Teorisinin Tarih Bilinci Bağlamında Oluşumu ve Etkileri*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 56-57.

Schriften) ifade etmektedir. Bu derlemenin birinci cildinde Mecmua'nın giriş yazısı aynı şekliyle ve iki sayfalık ön açıklamayla birlikte tekrar yayımlanmıştır.⁷ Savigny burada tarihçi hukuk okulunun maksadının iki hususta yanlış anlaşıldığını dile getirmektedir. Tarihçi hukuk okuluna, sadece tarihî araştırmalara yönelerek, özellikle felsefe ile hukukun pratik veçhesini yadsıdığı suçlaması yöneltilmiştir. Bunun yanı sıra Mecmua'da Roma hukukunun mutlak surette ön planda tutulduğu Alman hukukun ise ikinci plana atıldığı ve ona gerekli değerin verilmediği suçlamasında bulunulmuştur. Savigny zikrettiğimiz ön açıklamada, bu iddiaların verimsiz ve yararsız tartışmalara neden olduğunu ileri sürerek yanlış anlaşılan yahut anlaşılamayan bu hususlar hakkında bazı tavsiye ve açıklamalarda bulunmaktadır. Yöneltilen ilk suçlamaya dair Savigny, görüşlerinin ancak Mecmua'nın giriş yazısıyla diğer bağlantılı eserlerinin (varsa son baskısının) birlikte okunması halinde kavranabileceği tavsiyesinde bulunmaktadır. İkinci nokta hakkında ise, Mecmua'da henüz kuruluş aşamasında Germenci hukukçuların da yer aldığını, çok sayıda Alman hukuku ve hukuk tarihine ilişkin makalelerin Mecmua'da neşredildiğini ifade ederek bu suçlamanın yerinde olmadığını dile getirmektedir.⁸

Tarihçi hukuk okulunun hukuk bilimine katkısı, hukuk tarihinin müstakil bir saha olarak bilimsel zeminde teşekkül etmesini sağlamış olmasıdır. Tarihçi okul akımı Almanya, Avusturya ve İsviçre ile birlikte Roma kökenli ülkelerde de kendini göstermiştir. Çeşitli ülkelerdeki tarihçi hukuk okulunun farklı görünüşleri, her ne kadar düşünce bakımından farklılıklar ihtiva etse de, temel kabul noktasında örtüşmektedir. Tarihçi hukuk okuluna mensup Romacı ve Germenci hukukçular arasında zuhur eden fikrî ayrılık, Germenci kolun farklı bir hukuk tarihi mecmuası çıkarmasını da beraberinde getirdi.⁹ İlk tarihçi hukuk okulunun temel fikirlerini prensip olarak benimseyen Germenci hukukçular Roma hukukundan ziyade Alman hukuk tarihini temel ittihaz etmekteydiler.¹⁰

Tarihçi Hukuk Bilimi Mecmuası'nın kurucularından olan Eichhorn, mecmuanın ilk sayısında kaleme aldığı makalede, görüşünü Savigny'nin temel fikirleri ile ilişkilendirerek Alman hukukuna dair bir çalışmanın “ulusal ilgi” bağlamında;

⁷ Friedrich Carl von Savigny, “Zweck der Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft 1815”, *Vermischte Schriften*, Berlin, Veit und Comp., C.1, 1850, s. 105-126.

⁸ von Savigny, “Zweck der Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft 1815”, s. 105-106.

⁹ Dilcher, Kern, “Die juristische Germanistik des 19. Jahrhunderts”, s. 2.

¹⁰ Hans Thieme, “Savigny und das Deutsche Recht”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/ Germanistische Abteilung*, Weimar, Böhlau Verlag, C. 80, S. 1, 1963, s. 25-26.

halkın kendine özgü yapısına bağlı olması gerektiğini ileri sürmüştür.¹¹ Eichhorn'a göre tarihî bir araştırma yalnızca genellikle bilinen hukuk kurumlarının özüne yönelmemelidir. Esas araştırma konusu yerel hukukun kendine has teşekkül tarihi olmalıdır.¹² Bu nokta-i nazarda, Eichhorn'un düşünceleri Alman hukuk tarihi yazımını desteklemiş, ancak ilkin eski Germen menşeli hukuk kaynakları tetkik edilmiştir. Bu eğilim takip eden yirmi yıl içerisinde tarihçi hukuk okulunda Germenci kolun adım adım belirmesiyle devam etmiştir.¹³

Yaklaşık 1830'lardan sonra, tarihçi hukuk okulu bünyesindeki Germenci eğilim artarak devam etti. Germenci hukukçuların sahneye çıkışı¹⁴, Beseler'in *Halk Hukuku ve Hukukçular Hukuku (Volksrecht und Juristenrecht)* adlı eseriyle zirveye ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Germenci hukukçuların düzenlediği kurultaylar ilkin 1846 senesinde Frankfurt'ta, daha sonra 1847'de Lübeck'te gerçekleştirildi.¹⁵ Bu kurultaylar öncesinde Germenci hukukçular ilkin keskinleşen fikrî ayrılıklarla beraber yeni bir yayım organına ihtiyaç duymaktaydı. Bu doğrultuda 1839 senesinde Reyscher ve Wilda'nın öncülüğünde artan romanizasyona mukabil *Alman Hukuku ve Alman Hukuk Bilimi Mecmuası (Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft, 1839-1861)* kurulmuştur.¹⁶ Kurucu Reyscher kaleme aldığı mecmuanın giriş yazısında, bu girişimin hukukun Alman kökenleriyle iştigal eden bir mecmuanın eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁷

Söz konusu mecmua neşir faaliyetine 1861 yılına kadar devam etmiş olup, toplamda 20 cilt yayınlanmıştır. Bu mecmua da görevini tamamlamıştır. Neticede Romacı ve Germenci hukukçuların yoğun çabaları, ulusal hukukun inşasında birlikte etkili olmuştur. Bu bakımdan Romacı ve Germenci hukukçuların fikri ayrılığı devam etmekle birlikte, aynı hedefe farklı yollardan gittikleri konusun-

¹¹ C. F. Eichhorn, "Ueber das geschichtliche Studium des Deutschen Rechts", *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, Berlin, Nicolaischen Buchhandlung, C.1/1, 1815, s. 124.

¹² Eichhorn, "Ueber das geschichtliche Studium des Deutschen Rechts" s. 135.

¹³ Dilcher, Kern, "Die juristische Germanistik des 19. Jahrhunderts", s. 8.

¹⁴ Tarihçi hukuk okulunda meydana gelen Romacı ve Germenci yaklaşımlar arasındaki gerilimin Alman hukukunun kanunlaştırma sürecine katkıları hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Serhan Yıldırım, "Tarihçi Hukuk Okulunda Germenci Yaklaşımlar", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 16, 2013 (Güz), s. 63-91.

¹⁵ Otto von Gierke, *Die historische Rechtsschule und die Germanisten*, Berlin, Buchdruckerei von Gustav Schade, 1903, s. 24.

¹⁶ von Gierke, *Die historische Rechtsschule*, s. 13;

¹⁷ A. L. Reyscher, "Ueber den Zweck dieser Zeitschrift", *Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft*, Ed.: A. L. Reyscher/W. E. Wilda, Leipzig, Verlag von Otto Wiegand, C. 1/1, 1839, s. 1.

da birleştiler. Dolayısıyla Romacı ve Germenci hukukçular, Alman ulusunun hukukunu inşa sürecinde, artık ortak bir mecmua etrafında tekrar bir araya gelinmesi gerektiği hususunda hemfikir diler. Bu bakımdan tarihçi hukuk okulunun romanizasyon çabası ile Germenci hukukçuların öze dönüş çalışmalarının ortak bir noktada birleştiğini ifade edebiliriz. Ancak burada yine her iki bakış açısının da ilgileri doğrultusunda çalışmalarına devam etmesi söz konusu olsa da tam bir fikrî birlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu düşüncelerle, 1861 senesinde her iki kaynaktan da beslenen yeni bir mecmua ihdas edildi. Çiçeği burnunda bu mecmuanın adı fikir birliği ile *Hukuk Tarihi Mecmuası (Zeitschrift für Rechtsgeschichte, 1861-1878)* şeklinde belirlendi. Bu mecmuada hem tarihçi hukuk okulunun ortaya koyduğu hukuk bilinci zemininde hem de Alman hukukunun kökenlerine dair araştırmaların konu edildiği Germenci bilinç doğrultusunda yayınlar yapılmıştır.¹⁸ 1861'de önceki mecmuaların devamı olarak kurulan bu mecmua Böhlau, Merkel, Roth, Rudorff ve Bruns öncülüğünde toplamda 13 cilt olarak neşredilmiştir. 1878'de mecmuanın neşir faaliyeti son bulmuştur. Daha sonra ise, aynı mecmuanın devamı olarak 1880 tarihinde Savigny Vakfı'nın (1863)¹⁹ finanse ettiği *Savigny Vakfı Hukuk Tarihi Mecmuası (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 1880)* Bruns, Roth, Böhlau ve Pernice'in öncülüğünde kurulmuştur.²⁰ Malum olduğu üzere bu mecmua, tarihçi hukuk okulunun bıraktığı mecmualar silsilesi mirasının sonuncusu olup halen neşri devam etmektedir. Bahsi geçen *Savigny Vakfı Hukuk Tarihi Mecmuası*, kuruluş aşamasında *Germenci Kısım (germanistische Abteilung)* ve *Romacı Kısım (romanistische Abteilung)* olmak üzere iki ayrı cilt şeklinde tasarlanmıştır. Böylelikle aynı çatı altında farklı ciltlerde tarihçi hukuk okulunun iki ayrı kolu temsil edilmeye devam edildi. 1911'de ise zikredilen mecmuaya *Kanonik Kısım (kanonistische Abteilung)* üçüncü kısım olarak ve ayrı bir cilt şeklinde neşredilmek suretiyle eklenmiştir. Sonuç olarak mecmua fevkalade geniş boyuta ulaşmıştır.

Günümüzde de neşri devam eden uzun soluklu *Savigny Vakfı Hukuk Tarihi Mecmuası* yılda tek cilt şeklinde hem basılı hem de De Gruyter veritabanında

¹⁸ von Gierke, *Die historische Rechtsschule*, s. 31; Theo Mayer-Maly, "Rückblick", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Romanistische Abteilung*, Wien/Köln/Graz, Böhlau Verlag, C. 100, S. 1, 1983, s. 1-2.

¹⁹ Bruns mecmuanın Germenci cildinde neşredilen giriş yazısında Savigny Vakfı'nın kuruluşu ve amacı hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Ayrıca vakfın senedi de olduğu gibi yazıya eklenmiştir. Geniş bilgi için bkz.: Carl Georg Bruns, "Die Savigny-Stiftung", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Germanistische Abteilung*, Weimar, Hermann Böhlau, C. 1, 1880, s. III-XIX.

²⁰ Bruns, "Die Savigny-Stiftung", s. III; Mayer-Maly, "Rückblick", s. 2.

ücretli olarak hizmete sunulmaktadır.²¹ De Gruyter veritabanında çevrimiçi olarak Germenci, Romacı ve Kanonik kısmın kuruluşundan günümüze kadarki ciltlerine erişilebilmektedir.²²

Son olarak tarihçi hukuk okulunun Almanya’da mecmua geleneğini eskisi kadar rağbet görülmeyen bir dönemde yeniden diriltmesi ve bu girişimin Alman hukukunun yeniden inşası sürecinde fevkalade etkili olması, ayrıca entelektüel birikimin silsile yoluyla mütemadiyen yeni nesillere aktarılmasına vesile olması nazar-ı dikkate alındığında, *Savigny Vakfı Hukuk Tarihi Mecmuası*’nı Alman literatürünün en meşhur hukuk mecmuası olarak nitelendirmemiz yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Bruns, Carl Georg, “Die Savigny-Stiftung”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Germanistische Abteilung*, Weimar, Hermann Böhlau, C. 1, 1880, s. III-XIX.
- Dilcher, Gerhard/Kern, Bern-Rüdiger, “Die juristische Germanistik des 19. Jahrhunderts und die Fachtradition der Deutschen Rechtsgeschichte”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Germanistische Abteilung (ZRG/GA)*, Wien/Köln/Graz, Böhlau Verlag, C. 101/1, 1984, s. 1-46.
- Eichhorn, C. F., “Ueber das geschichtliche Studium des Deutschen Rechts”, *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, ed. Friedrich Carl von Savigny, C. F. Eichhorn vd., Berlin, Nicolaischen Buchhandlung, C.1/1, 1815, s. 124-146.
- Mayer-Maly, Theo, “Rückblick”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Romanistische Abteilung*, Wien/Köln/Graz, Böhlau Verlag, C. 100, S. 1, 1983, s. 1-19.
- Reyscher, A. L., “Ueber den Zweck dieser Zeitschrift”, *Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft*, ed. A. L. Reyscher/W. E. Wilda, Leipzig, Verlag von Otto Wiegand, C. 1/1, 1839, s. 1-10.
- Stolleis, Micheal, “Hukuk Tarihi, Hukukun Temel Bilimleri ve Almanya’da Bugünkü Hukuk Eğitiminin Eleştirisi”, çev. Muhammed İkbâl İmamoğlu, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 8, 2009 (Güz), s. 63-75.
- Thieme, Hans, “Savigny und das Deutsche Recht”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte/Germanistische Abteilung*, Weimar, Böhlau Verlag, C. 80, S. 1, 1963, s. 1-26.

²¹ Stolleis bir yazısında bahsi geçen mecmuanın başlangıçtan günümüze değin çok pahalı bir fiyata satışa sunulduğundan yakınmaktadır. Ayrıca müellif yazısında Almanya’da günümüz hukuk eğitiminde hukuk tarihinin giderek eski değerini yitirmeye başladığını ifade etmekte ve hukuk eğitimine dair önemli tespitlerde bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Micheal Stolleis, “Hukuk Tarihi, Hukukun Temel Bilimleri ve Almanya’da Bugünkü Hukuk Eğitiminin Eleştirisi”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, çev. Muhammed İkbâl İmamoğlu, sy. 8, 2009 (Güz), s. 71 vd.

²² Bkz.: https://www.degruyter.com/view/journals/zrgr/zrgr-overview.xml?tab_body=toc-78025.

- von Gierke, Otto, *Die historische Rechtsschule und die Germanisten*, Berlin, Buchdruckerei von Gustav Schade, 1903.
- von Savigny, Friedrich Carl, "Über den Zweck dieser Zeitschrift", *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, ed. Friedrich Carl von Savigny, C. F. Eichhorn vd., Berlin, Nicolaischen Buchhandlung, C:1/1, 1815, s. 1-17.
- von Savigny, Friedrich Carl, "Zweck der Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft 1815", *Vermischte Schriften*, Berlin, Veit und Comp., C.1, 1850, s. 105-126.
- von Savigny, Friedrich Carl, *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 3. bs., Heidelberg, Verlag von J. C. B. Mohr, 1840.
- Wieacker, Franz, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*, gözden geçirilmiş 2. bs., Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1967.
- Yıldırım, Serhan, "Tarihçi Hukuk Okulunda Germenci Yaklaşımlar", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 16, 2013 (Güz), s. 63-91.
- Yıldırım, Serhan, 19. yy. *Alman Hukuk Teorisinin Tarih Bilinci Bağlamında Oluşumu ve Etkileri*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.

İSTANBUL BAROSU'NUN İLK GENEL KURUL TOPLANTISI, İLK LEVHASI VE KOSTAKİ SARDENSKİ'NİN NUTKU (5 NİSAN 1878)*

Tugay Aydın**

İstanbul Barosu'nun kuruluş tarihi 5 Nisan 1878 olarak kabul edilmektedir. Aynı tarih 15-16 Mayıs 1987 Genel Kurulu'nda Türkiye Barolar Birliği tarafından Avukatlar Günü olarak belirlenmiştir¹. 5 Nisan 1878 Cuma günü, İstanbul dava vekilleri tarihî bir toplantı yapmışlardı. Bu toplantı, İstanbul Barosu'nun ilk genel kurul toplantısı; bu tarih ise baronun kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir. Toplantıya katılan avukatların yaşça en büyüğü olan Rum asıllı Osmanlı vatan-daşı Kostaki Sardenski Efendi², bu çalışmada ele alacağımız açılış nutkunda “*Binâenaleyh mebde-i ittihad ve tecemmumuz olan doksan beş senesi Rebûlâhiresinin ikinci ve doksan dört senesi Martının yirmi dördüncü ve bugünkü Cuma günü bizim için bir yevm-i mesud olduğundan...*” ifadeleriyle bu toplantının bir başlangıç olduğuna işaret etmiştir.

Kostaki Sardenski'nin açılış nutku, *Heyet-i Vükelâ-yı De'âvî-i Dersaadet* adı ve “rifatlı Kostaki Sardenski Efendi'nin nutkudur” kapak notuyla kitaplaştırılmıştır³.

* Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Ü. Ali Adem Yörük hocama, Sardenski'nin nutkunu bularak bana haber veren İstanbul Barosu avukatlarından Verşan Gür'e ve kıymetli katkıları için Prof. Dr. Fethi Gedikli hocama teşekkürü borç bilirim.

** Avukat, İstanbul Barosu Hukuk Tarihi Araştırmaları Merkezi genel sekreteri.

¹ Adil Giray Çelik, “5 Nisan Avukatlar Günü”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ankara, 2000/1, s.160-166.

² Kostaki Sardenski'nin oğlu, 1283 İstanbul doğumlu Corc Sardenski'nin memuriyet sicili için bkz. DH.Said.d, nr. 43/259. Bu belgede Kostaki Sardenski “dava vekillerinden, müteveffa” olarak geçmekte, oğlunun “tebea-i Devlet-i Aliyye'nin Rum milletinden” olduğu belirtilmektedir. Corc Sardenski, Fener Rum Mektebi ve Mekteb-i Sultanî'den mezun olmuş; Babiâli Tercüme Odası'nda görev yapmıştır. Sicilde Türkçe, Rumca, Fransızca ve Almanca okuyup yazabildiği kaydedilmiştir (aynı belge).

³ İstanbul, Matbaa-i Manukyan, 1294, 26 s. Kapakta “Heyet-i mezkûrenin mesârifî ve Maarif Nezâret-i celîlesinin ruhsatıyla tab' olunmuştur” yazılıdır. Kitapçığın ilk sayfasında “*Dersaadet dava mümeyyizlerinin*

Bazı kısımları, Ali Haydar Özkent'in 1940'ta basılan *Avukatın Kitabı* adlı eserinde özetlenmiş olmakla beraber bu nutkun tam metni, bugüne kadar gün yüzüne çıkarılamamıştır⁴. Bu çalışmada, Kostaki Sardenski'nin 5 Nisan 1878, Cuma günü irad ettiği nutuk tanıtılıp tam metni dikkatlere sunulacaktır⁵.

Kostaki Sardenski'nin nutku, 4 bölüm ve 70 maddeden oluşmuştur. Nutukta dikkat çeken ilk husus, avukatlar için “*dava mümeyyizi*” ve “*dava vekili*”nin yanı sıra “*avocat*” kelimesinin Fransızca telaffuzu olan “*avuka*”nın kullanılmasıdır. “*Avuka*” şeklindeki kullanımı, bu metin sayesinde öğrenmekteyiz. Nutuk bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kostaki Sardenski Efendi'nin farklı konularda derin bilgilere sahip olduğu görülmekte, Osmanlı avukatlarının bilgi ve görgü seviyesi hakkında da olumlu bir fikir vermektedir.

Kostaki Sardenski, nutkunun birinci bölümünde, avukatlığın evrensel tarihini kronolojik olarak anlatmıştır. Buna göre, avukatların kadim zamanlardan beri medeni her memlekette bulunduğu bilinse de tarihi Eski Mısır'da başlamış, Antik Yunanistan'da ise “*ritos/ristors*” olarak adlandırılan avukatlar bulunmuştur. O dönemde bile bu ritorsların yüz kızartıcı suç işlememiş itibarlı kimselerden olmaları kuraldır. Roma'da ise avukatlar toplumun en itibarlı kişileridir. Avukatlık uzun asırlardır var olan bir meslek olsa da 518 yılına kadar avukatların bir barosu yoktur. Tarihte ilk baroyu Doğu Roma İmparatoru Justinus (450-527) İstanbul'da kurmuş ve bu baroya “*order*” adını vermiştir. 527'de İmparator Justinian (482-565) tarafından Tribonian, Doroteu ve Teofil adındaki üç avukattan oluşan bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon marifetiyle “*Digesta*” ve “*Pandectae*”, daha

2 Rebiülahir sene 95 ve 24 Mart sene 94 tarihinde vuku bulan içtimalarında Kostaki Sardenski tarafından irad olunan nutuktur” şeklinde bir açıklama vardır. Eser için bkz. İBB Atatürk Kitaplığı, demirbaş nr. Bel. Osm. K.03111; yer nr. 815 SAD 1294 H/1878 k.1/1. Eser adının kaynaklarda geçmiyor olması, bugüne kadar tespit edilememesinin en önemli sebebi gibi görünüyor.

⁴ Ali Haydar Özkent, *Avukatın Kitabı*, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1940, s. 76-83. Sonraki çalışmalarda *Avukatın Kitabı*'na atıf yapılmıştır. Bkz. Kostaki Sardenski, “100 Yıl Önce: İstanbul Barosu'nun İlk Genel Kurulunun Açılış Konuşması”, *İstanbul Barosu Dergisi*, c. 52, sy. 1-2-3, Ocak-Şubat-Mart 1978, s. 10-13; Aden Betil, “100. Yılında Bir Baro”, *İstanbul Barosu Dergisi*, c. 52, sy. 1-2-3, Ocak-Şubat-Mart, 1978, s. 24-35; Nebil Varuy, “*İstanbul Barosu Bibliyografyası*”, *İstanbul Barosu Dergisi*, c. 56, sy. 4-5-6, Nisan-Mayıs-Haziran 1982, s. 223; Osman Kuntman, *Türkiye'de Avukatlık Mesleğinin, İstanbul Barosunun Tarihçesi ve Yabancıların Kurduğu Baro*, İstanbul, Ufuk Matbaası, 1988, s. 29-32; Turgut Kazan, “111 Yaşında Bir Baro”, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1989, s. 2; Adil Giray Çelik, *Tarihte Savunma ve Meslek Kuralları*, İstanbul, Basım Ajans Matbaası, 7 Mayıs 1999, s. 53-54.

⁵ Kostaki Sardenski'nin nutku için bkz. EK 1. Çeviriyazıda dizgi hataları belirtilmeden düzeltilmiş, yabancı özel adlar orijinal imlaları ile yazılmış, paragraflara denk gelen madde numaraları kaldırılmıştır.

sonra ise on avukattan oluşan komisyon marifetiyle meşhur “Code de Justinien”, “Novellae”, “Institutes” gibi kanunnâmeler yayınlamıştır.

Avukatlık mesleğinin gelişip olgunlaşması Fransa’da gerçekleştiği için avukatlığın tarihi daha çok Fransa üzerinden anlatılmıştır. Avukatlara özel kanun ilk kez 1270 tarihinde Fransa Kralı Sen Lui (1214-1270) tarafından Roma Kanunnamesi esas alınarak hazırlattırılmıştır. Hatibe göre ilk baro levhası 13 Şubat 1327’de Kral Philip de Valois (1293-1350) tarafından “icat olunmuş” ve 1680’den itibaren ise basılarak yayınlanmaya başlamıştır. 1667’de baro levhasının her sene yenilenmesi, 1693’te avukatlık yapabilmek için müstakil büro şartı, 1751’de avukatlık stajı şartı getirilmiştir. Napolyon Bonapart (1769-1821) döneminde avukatlar birçok sıkıntılar çekmişlerdir. Hatip, avukatların en hür olduğu ülkenin Fransa olduğuna değinir ve Osmanlı Devleti’ndeki avukatlığı daha çok İsviçre’deki avukatlığa benzetir.

İkinci bölümde avukatlarda aranan mesleki ve ahlaki özellikler, levhaya kayıt için aranan şartlar ve buna ilişkin olarak dünyadan örnekler verilir, kıyaslar yapılır. Fransa’da 1800’lü yıllarda da avukatlar arası bir çeşit yardımlaşma sandığı bulunmaktadır. Ayrıca senelik vergisini ödememek avukatlıktan çıkarılmaya sebep olmaktadır. Sardenski, Osmanlı Devleti’nde avukat olabilmek için aranan özelliklerin “*haysiyet ve dirayet*” olduğunu ileri sürerek yabancıların avukatlık yapmasına izin verildiğini belirtir. Üçüncü bölümde baronun idaresi, organların seçiliş biçimi ve görevleri gibi baronun işleyişine ilişkin konular ele alınmıştır. Buraya kadarki tüm kısımlarda avukatlığın dünyadaki gelişimi incelenmiştir.

Son bölümde Osmanlı Devleti’nde avukatların ortaya çıkışı ve geçirdiği aşamalar ele alınmıştır. İslam hukuku hakkında bilgiler veren hatip, fıkıh ilminin sonsuz bir deniz olduğunu, öğrenim amacıyla içine girilse bile tamamıyla bu işin üstesinden gelmeye insanın doğal ömrünün yetersiz kaldığını ve sıradan insanların bu husus için zaten vakti olmadığını, bu yüzden fıkıh ilminin oldukça dar bir çevreye, âlimler ve hocalara münhasır kaldığını belirtir. Fıkıhta vekâlet ilişkisi mümkünse de bunun avukatlık anlamına gelmediğini, fıkıhta vekilin yetkisinin sadece davayı ve durumu beyan etmekten ibaret olduğundan avukata ihtiyaç duyulmadığı fakat zamanın değişmesi sonucunda avukata ihtiyaç duyulmaya başladığını ifade eder. Sardenski, avukatlığın Fransa’daki gelişimini anlatırken “ilm-i fikh”ı hukuk ilmiyle eş-anlamli olarak kullanmıştır.

Osmanlı Devleti’nde avukatlığın ilk önce deniz ve kara ticaret hukukunda filizlenmeye başladığı anlaşılmaktadır. 1840 yılında önde gelen tacirlerden Hacı Bekir Efendi’nin başkanlığında bir ticaret meclisi açılmış, bir süre sonra da deniz

ticaret hukukuna ilişkin iş ve işlemleri değerlendirmek için liman deniz meclisi kurulmuştur. 1868 yılında avukatların nizâmiye mahkemeleri tarafından kabul olunmaları tensip edilmiş, Mecelle'nin yapılmasından sonra avukatların gerekliliği farkedilmiş, baro ihtiyacı doğmuştur. Kostaki Sardenski bu ihtiyacı giderebilmek için toplandıklarını belirtir.

Kostaki Sardenski, liman ticaret meclisinde tercüman ve üye sıfatıyla bir süre görev yapmıştır⁶. Bu ticaret meclislerinde görevli tacirler toplanarak ticari işlerden doğan anlaşmazlık ve davaları görüşüp karara bağlıyorlarmış. Sardenski, bu meclise hocası Avukat Pellegrini'yi vekil sıfatıyla sokmak için uğraşsa da Pellegrini'nin üzerinde avukatlık sıfatı olduğu için vekâleti kabul edilmeyerek meclisten kovulduğunu aktarır. Hatip, o dönemde insanların avukatlara ne gözle baktığını ise şöyle ifade ediyor: “*Ol esnâda avukalık âdeta hidemât-ı mezmûmeden madud idi ve avuka ile müzevvir lafzı beyninde hiç fark yok idi*”. Avukatlık utanılacak ve ayıplanacak bir sıfat olarak görülmekte, avukatlar müzevvir kabul edilmekteymiş. 1940'ta yazılan *Avukatın Kitabı*'nda da bundan yakınılmaktadır⁷.

Kitapçıkta, Kostaki Sardenski'nin nutkundan sonra, “Dersaadet Dava Vekilleri fihrist-i esâmisi” başlıklı bir isim listesi vardır (s. 23-26) ki bu liste, İstanbul Barosu'nun ilk levhası olarak kabul edilebilir (1878). Levhada 63 avukat sıralanmıştır, sicil numaraları yoktur. Bunlardan 44 tanesi birinci sınıf, 17 tanesi ikinci sınıf, 2 tanesi de üçüncü sınıf avukattır. 12 avukat müslüman, 51 avukat gayrimüslimdir. Bu listeden sonra kurucu yönetim kurulu olarak değerlendirilebilecek Heyet-i Cemiyet-i Daime verilmiştir. 19 Receb 1295 tarihiyle (18 Temmuz 1878) kaydedilen Heyet-i Daime'nin reis-i evveli Aleksandr Meryem Kuli, reis-i sânisî Mehmet Şehrî; üyeler ise Karabet Gürci (aynı zamanda kâtib ve sandık emîni), Bedros Şaşayan, Kostaki Sardenski ve Agop Mercekyan efendilerdir.

Kostaki Sardenski'nin nutkunun tam metnini vermeden önce, “Dersaadet Dava Vekilleri Fihrist-i Esâmisi” başlıklı “levha”yı aktarmak istiyoruz:

Birinci Sınıf: İbrahim, Edvar İd, Artin Bekyan, Artin Haçaduryan, İsmail Hakkı, Anderya Fokidi, Andon Efker, Ohannes Mosdacyan, Bedros Şaşayan, Boğos Mıgırdıçyan, Cebraîl Gregor, Cevani Efker, Hüseyin Fikri, Hasan Fehmi [Paşa], Harutçyan Sebelyan, Rosolato Fransuva⁸, Serope Basmacıyan, Serope Aznavar, Simon Tıngiroğlu, Simonidi, Toros

⁶ Kostaki Sardenski'nin “sâbık Liman Meclisi tercümanı” ve “liman memurlarından” ifadeleriyle anıldığı iki belge için bkz. Bkz. BOA, HR.MKT., nr. 515/15, 7 Zilkade 1281 (3 Nisan 1865); HR.MKT., nr. 653/83, 20 Safer 1286 (1 Haziran 1869).

⁷ Ali Haydar Özkent, *Avukatın Kitabı*, s. 21, 30, 49-52.

⁸ Rus asıllıdır. 1880-1886 arasında Heyet-i Daime reisi olarak görev yapacaktır.

Saraçyan, Osman Nuri, Aleksandr Meryem Kuli⁹, Avadis Kolulyan, Avadis Yordamyan, Kostaki Sardenski, Kasbar Gülbenkian, Kirkor Gazazoğlu, Kiğork Deroş, Mehmed Şehrî, Mehmed İzzet, Mehmed Ali, Mişel Duriza, Nazaret Haçeryan, Nazaret Şahbaz, Nikola Mikri, Vasilaki Tiryakioğlu, Viçen Serviçen, Viçen Hokosyan, Yani Zisi, Yorgi Apostolidi, Yorgi Dale, Françesko Miltiyadi Toroni, İlya Malyake.

İkinci Sınıf: Agop Mercekyan, Oseb Ergayan, Hüseyin Şükrü, Hamparsum Ömeryan, Rupen Tütüncüyan, Rupen Kuyumcuyan, Zenob Derunyan, Serkis Esmeryan, Seyyid Ali, Todoraki Bostancıoğlu, Avedis Beşeryan, Karabet Gürciyan, Lazaraki Macarinos, Manuk Narliyan, Mikirdiç Esasyan, Mehmet Naim, Ali Rıza.

Üçüncü Sınıf: Kigork Mardiroşyan, Mardiros Koloden.

*

EK

Heyet-i Vükelâ-yı De'âvî - Rifatlı Sardenski Efendi'nin Nutkudur Dava Mümeyyizi Kostaki [Sardenski]

Dersaadet dava mümeyyizlerinin 2 Rebiülahir sene [12]95 ve 24 Mart sene [12]94 tarihinde vuku bulan içtimalarında Kostaki Sardenski tarafından irad olunan nutuktur.

Fasl-ı Evvel: Avuka yani Dava Mümeyyizlerinin Cemiyât ve Mecâlisinin Zaman ve Suret-i İhdas ve Teşekkülü Hakkındadır

Rüfekâ efendiler,

Bugün burada tecemmumuzdan maksat şimdiye kadar bulunduğumuz bir hal-i gayr-ı muttarıddan kurtularak merkez-i ittihâda vusûl için cemiyetimizi bir heyet-i resmiyeye koymaktan ibarettir.

Muhtac-ı arz olmadığı üzere “avuka”nın vazife-i esasiye ve müstakillesi bi'l-cümle ibâd ve ahalinin evvelâ serbestî ve hürriyetini, sâniyen ırz ve namusunu, sâlisen can ve hayatını, râbian emvâl ve eşyasını huzûr-ı mehâkimde gerek şifâhen ve gerek tahrîren vikâye ve muhafaza etmektir.

Avukaların hukuk ve vezâif-i mahsûsaları başka bir günde ber-tafsil beyan ve tasrih olunacağı gibi bunların mecâlis ve cemiyâtı ve bu meclis ve cemiyetlerine ait ve münhasır vezâif ve muamelâtı hakkında alâ-kadri't-tâka heyet-i muhteremeye bazı mevâd ve tafsilât arzına ibtidâr eylerim. Şöyle ki:

⁹ Alexandre Meriem-Kouli, hukuk eğitimini Paris'te almıştır, Osmanlı vatandaşıdır. 1878-1880 arasında Heyet-i Daime reisi olarak görev yapmıştır (*Status de La Société du Barreau de Constantinople*, Constantinople, 1876, s. 26).

Muhafız-ı hukuk-ı ibâd olan avukaların, mine'l-kadîm her mülk ü millet-i mütemeddede bulundukları tevârîhte mastûrdur. Ve Mısır avuka ve fukahâsının nutuklarını şifâhen olmayıp tahriren mahkemelere takdim etmekte oldukları cümlelerin malumudur.

Bundan iki bin beş yüz sene evvel Yunanistan'ın Atina şehrinde birçok âlim ve mütefennin zevât bulunmakta idiyse de ol tarihte Mısır, fûnûn ve sanâyi cihetince sâir bi'l-cümle millete takaddüm etmiş bulunduğundan bizim bu asırda tahsil-i fen ve sînâat zımnında Avrupa'ya azîmetimiz gibi Yunanistan ulemâ ve feyle-sofları dahi Mısır'a gidip orada tahsil eyledikleri ulûm ve fûnûn-ı mütenevviayı vatanlarına avdetle istimal ve tamim ve intişar ettiklerinde cihet-i iştibâh yoktur.

Yunanistan'da Atina şehrinde Solon ve Isparta şehrinde Likorgos nâm zatlar tarafından "ritos" yani dava mümeyyizleri hakkında bir hayli nizamât kaleme alınmıştır ve mesela köle olan ve düşman karşısına gitmeyen ve vatan hizmetini kabul etmeyen ve ef'âl-i kabîha ile maruf ve harekât-ı gayr-ı lâyık ile me'lûf bulunan eşhâsın bu hizmet-i mümtâzeye kabulleri hasbe'n-nizam memnûattan bulunmuş idi.

Areios Pagos tesmiye olunan "mahkeme-i temyiz" ol derecede aziz ve mukaddes bir mahal addolunmuş idi ki gerek hakimler gerek "ritors" yani "dava mümeyyizleri" bu mahalle girmeden evvel alâmet-i tazim ve taziz olmak üzere mahkeme-i mezkûreye muazzez sayılan sular serperler idi.

Bu mahkeme-i temyizde ashâb-ı mesâlihın işleri rû'yet ve fasl olunduğu gibi devlet ve vatanın umûr ve mesâili dahi fasl ü tedkik edilmekte bulunmuş ve bu memuriyet avukaların cümle-i vezâifinden addedilmiş idi.

Yunanistan, Roma Devleti tarafından istila olunduktan sonra Roma'nın en büyük ve âlim zevâtı, avuka zümresi olup devletin umûr ve mesâil-i vâkiasının fasl ü tedkiki bunlara münhasır ve muhavvel idi. Ve hükümetin cumhuriyetten imparatorluğa tahavvülünden sonra birçok imparatorların fukarâ-yı ahâlinin muhafaza-i hukuku zımnında huzûr-ı mahkemede ayakta durup maa'l-iftihar idare-i kelâm etmiş oldukları tevârîhte mastûrdur.

Avukaların bu dereceye kadar kadr ü itibarları olduğu halde tarih-i milâdiyenin 518 senesine kadar bir cemiyet-i mahsûsaları yok idi. Kostantiniyye imparatoru Justin[us] bunları bir daire-i ittimâda içtimâ ile cemiyetlerini "order" tesmiye eyledi.

İmparator-ı müşârünileyhin yeğeni Jüstinyen 527 tarihinde taht-ı imparatorîye cülûsunda kendisi gayet âlim ve müdekkik bir zat olduğundan sûret-i müteferrikada bulunan kavânîn ve nizamâtı bir sûret-i muntazamada tertip ve ıslâhat-ı

mukteziye derc olunmak üzere evvelemirde Tribonian ve Doroteu ve Teofil nâm üç avukadan ibaret bir komisyon teşkiliyle “Digesta” veya “Pandectae” ünvanıyla elli cildi hâvi bir kanunnâme telif ve muahharan on avukadan ibaret bir komisyon marifetiyle mesâil-i mezhebiye ve birtakım nizamât-ı sâireyi muhtevi “Code de Jüstiniyen” nâmıyla bir kanunnâme daha tertip ettirmiş iken bunlarla kanaat ve iktifâ etmeyerek nevâkıs-ı vâkılarının ikmâliyle beraber “Novellae ve Institutes” ünvanıyla iki kıta nizamnâme dahi tanzime muvaffak olmuştur.

Vukû bulan de'âvî ve mesâil, nizamât-ı mezkûre ahkâmı üzerine birkaç yüz seneler fasl ve rû'yet edilmiş ise de avukalar için bir nizam-ı mahsus yok idi. 1270 tarihinde Fransa kralı bulunan Saint Louis'in irâdesi üzerine Roma Kanunnâmesi me haz ve esas ittihaz olunarak bir nizamnâme kaleme alınmıştır.

Her ne kadar avukalar için şu sûretle bir nizamnâme yapılmış ise de esâmiyi mübeyyin bir cetvel ve levha mevcut olmadığından bu noksanın ikmâlini dahi “Philip de Valois” nâm kral 1327 senesi Şubatının üçüncü günü irâde etmekle mücebince avukaların esâmisini mübeyyin her mahkemeye birer levha ta'lik olunmuş idi ki bu levhada ismi mukayyed olunmayan avuka hiçbir mahkemeden kabul olunmaz idi. Ve mukayyed bulunan için dahi her mahkemede bir mahall-i mahsus olduğu gibi hükkâm ile sâmiin beyninde parmaklıkla muhât olan mahal, avukalara mahsus ve münhasır olduğundan oraya başka kimse giremez idi.

1344 tarihinde avuka nizamnâmesine birçok mevâd daha ilave olunmuş ve ez-cümle krala ve kanun-ı esasîye ve avukaya mahsus nizamnâmeye sıdk ve hulûs ile riayet ve hizmet edeceklerine dair avukaların yemin etmeye borçlu oldukları zamm ve tezyil kılınmış idi.

1667 tarihinde avukalar levhasının her sene tecdid olunması, XIV. Louis tarafından irade olunmuştu.

1693 tarihinde bir avukanın daire-i mahsûsası olmadıkça levhaya kayd olunmayacağı ve şu halde hiçbir mahkeme tarafından kabul kılınmayacağı bir nizam-ı mahsus ile ilan edilmişti.

1751 tarihinde neşrolunan nizam iktizâsınca bir avuka mektepten çıkıp şahâdetnâmesini almış olsa bile bir avuka (üstad) nezdinde [çalışmadıkça] yani kalfalık etmedikçe levhaya kaydı câiz olamaz idi.

İşte ber-minvâl-i muharrer şu yolda birçok nizamât tanzim olunmuş ise de avukaların “baro”, yani mükemmel bir meclisi olmadığından ve böyle bir meclisin vücûduna lüzum görüldüğünden kendilerine riâyset değil, ancak vukûa gelen işlerin rû'yetine vekâlet etmek için bir vekilin intihâbına ve bir merkez ittihazına karar verilmişti.

Ol asırda tahsil-i ulûm ve fûnûn papazlara münhasır olduğundan avukaların cümlesi papazlardan olup gerek hâiz oldukları sıfat-ı mezhebiyelerine ve gerek ilm-i fıkha ve kanuna âşinâ olmalarına mebni âlim ve muhterem zevâtan olan “Saint Nicholas ve Santa Catarina’yı” hâmî-i mânevîleri add ile taht-ı himâye-i mânevîyelerinde bulunmalarına karar vermişler idi.

İşbu himâye-i mâneviye tahtında içtimâ eden avukaların en müsin ve ihtiyarı meclislerine reis tayin olunup bu ihtiyarın hasbe’ş-şeyhûhe elinde asâsı bulunduğundan ve asâya Fransızca “*bâton*” denildiğinden avuka cemiyeti reisine “*bâtonnier*”, yani “asâ hâмили” nâmı verilmiştir ve hala şimdiye kadar işbu isim istimal olunmakta bulunmuştur.

Bu esas üzerine avukaların en müsin ve ihtiyarı reis nasb ve tâyin olunur idi. Ancak ekseriya içlerinde ehl ü erbab bulunmadığından ve cemiyetin umûr ve husûsat-ı vâkîâsının bir sūr’at-i hasenede tesviyesi muktezi olduğundan bu esas terk olunarak beynlerinde en müstaid ve muktedir bulunan zâtın reis intihâbına karar verilmişti ki keyfiyet şimdiye kadar bu sûretle icra olunmaktadır.

1662 tarihinden beri avukalar ol derecede çoğalmışlardır ki Paris gibi büyük bir şehirde mahkemeler birbirinden uzak olduğundan ve icabı takdirinde bunların bir yere toplanılması birçok tas’ibât ve müşkilâtı dâ’î bulunduğundan şehrin her bir daire-i belediyesinde birer cemiyet teşekkül etmiş ve bunların cümlesinin toplanmasına lüzum görüldüğü halde her cemiyet azâlarının kâffesi gelmeyerek her cemiyetten ikişer neferi mebus sûretiyle bi’t-tayin bunlar bir yerde toplanıp şu sûretle bir cemiyet-i umûmiye teessüs ve teşekkül etmekte bulunmuş idi.

Bu cemiyette cereyan eden mevâd ve mesâil üzerine ittifak-ı ârâ hâsıl olamadığı halde o vakit bi’l-cümle dairelerin avukaları toplanarak bir cemiyet-i umûmiye teşekkül eyler ve 1789 tarihinde vukû bulan ihtilâl-i uzmâya kadar keyfiyet şu minval üzere cereyan eder idi.

Avukalar bu tarihe kadar ol derece nizamlarına riayet ederler idi ki mesela aldıkları mebâligden dolayı makbuz senedi vermemek nizamları ahkâmından iken buna Dördüncü Kral Henry vaktinde bulunan Başvekil Roy muvafakat göstermeyip makbuz ilmühaber imza ve i’tâsı hakkında bir nizam neşretmiş olduğundan “bu muamele avukaların namusuna dokunur.” diyerek üç yüz yedi neferi akd-i meclis-i ittifak ile nizam-ı ahîri adem-i kabulde ısrar ve avukalığı terk için i’tâ-yı karar etmişler idi. Bunun üzerine hiçbir kimsenin işi mahkemelerde görülmeyip şu sûretle mehâkim âdeta muattal kalmış olduğundan avukaların işbu usûl-i cedîdeye riâyet etmemelerine ruhsat verilmiş ve işler ke’l-evvel görülmeye başlamıştır.

İhtilâl-i mezkûrdan sonra teşekkül eden Millet Meclisi, beyne'l-ahâli müsâvât-ı kâmile olup hiçbir fırka-i mümtâze bulunmamasına karar vermiş olduğundan avukaların cemiyetleri dahi şu vechile lağv ve mahv edilmiş idi; ancak birkaç mah sonra avukaların muâveneti olmadıkça hiçbir kimsenin işi görülemeyeceği anlaşılmış olduğundan vekil sıfatıyla işe bakmak üzere avukalara mezuniyet verilmiştir.

Büyük Napolyon, kavânîn mekteplerinin küşâdına ve avukalar cemiyetinin teşkiline ve levhaya isimlerinin kaydına dair 13 Mart sene 1804 tarihinde bir nizam neşretmiş ise de kendisi avukalardan havf eyler idi. Hatta Millet Meclisi azâsından Cambacérès'e yazdığı mektubunda *"avukalar müşevvik ve muhallil ve hâin adam olduklarından hükümet aleyhine bir söz söyledikleri halde ben kılıcı belimde ta'lik ettikçe bunların dillerini kesmeyi ihtiyar ederim."* diye muharrer bulunmuştur.

Napolyon'un işbu efkâra ibtinâen 1810 tarihinde neşreylediği avuka kanunnâmesinde adliye nâzırının istediği avukanın bilâ-muhakeme levhadan terkin-i kaydına hak ve selâhiyeti olduğuna ve avukanın ruhsatnâme-i mahsûsa istihsâl etmedikçe mezun olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gidemeyeceğine ve aldıkları mebâliğe mukabil mümzâ ilmühaber i'tâsına mecbur bulunduklarına dair ve bunun gibi birtakım mevâdd-ı mücbire mûnderic bulunmuş idi.

Napolyon'dan sonra gelen hükümet 20 Teşrînisânî sene 1822 tarihinde Napolyon kanunnâmesini lağv ile eski nizamâtın ahkâmı üzere bir nizam-ı cedîd tanzim ile oldukça avukaları hâl-i sâbıkına ircâ etmiştir.

1830 tarihinde vukû bulan ihtilâlde meclislerinin reis ve azâları taraflarından intihâb kılınmak ve istedikleri mahkemede bilâ-ruhsat işlerini görmek üzere avukalara mezuniyet-i mahsûsa verilmiştir.

1833 tarihinde kendilerine mahsus nizâm-ı dâhilîleri, taraflarından tanzim olunarak li-ecli't-tasdik nezâret-i adliyeye takdim olunması tensib görülmüş idi. Bu nizâmın mevâdd-ı mûndericesinden en ehemmiyetlisi rûfekâdan birisi bir töhmet ve kabahate ibtidârında onu meclisleri muhakeme edebilmek ve verilecek kararı yine kendileri icra etmek meselesi olup fakat mahkum olan avukanın dilerse istinaf mahkemesine müracaata hakkı olabilir idi. Ve keyfiyet şimdiye kadar şu hal ile cereyan etmektedir.

Düvel-i sâirede dahi avukaların bir dereceye kadar hürriyetleri var ise de Fransa'da her bir mahalden ziyade hürriyet-i tâmmeye mâliktirler. Avusturya'da mesela avukalar şifâhen huzûr-ı mahkemede uzun uzadıya nutuk irad etmezler, âdetleri her meseleyi tahriren serd ve beyan etmektir. Almanya ve İtalya'da bir hayli serbestî vardır. İngiltere'de avuka iki sınıftır, birinci sınıf birçok imtiyâzâtı

hâizdir. Sardunya'da vaktiyle her mahkemede fukarâ ahâlisinin işine bakmak için aylıklı avukalar var idi. İsviçre'de olan usûl Devlet-i Aliyye'nin usûlüne mutâbıktır. Yani bir avuka istidâyı kaleme aldığı gibi tarafeynin celb ü ihzârına ve ilâmın istihsâlîne ve hükm-i ilâmı icra ettirmeye ve bir davaya müteallik cemî-i muamelât ve teşebbüsâta mezun ve murahhas olur.

Fasl-ı Sâni: Avukaların Levhaya Kayıt ve Kabul Olunmak Üzere Câmi ve Muttasîf Olmaları Lazım Gelen Evsâf Hakkındadır

Roma'da on yedi ve şimdilik Fransa'da on dokuz yaşına varmadıktan sonra bir şahsın avuka levhasına kaydolanması memnûdur.

Hukuk mektepleri tarafından verilen diplomayı hâiz olmayanlar kezâlik levhaya kaydolanmazlar. Ancak 1801 tarihinde hukuk mektepleri küşâd olundukta, mahkemelerde üç sene avukalık edenlerin veyahut mezkûr mekteplere devam eyleyenlerin levhaya kaydolanması tecviz edilmiştir.

Fransa Devleti bugün dahi münâsip gördüğü avukaya şehâdetnâme verebilir. Ve 1816 tarihinde verilen karar mücebince evsâf-ı mukteziye ile me'lûf olan avukânın levhaya kayıt ve kabul olunmasına avuka meclisi icâzet verir.

Bir avuka levhaya kaydolanacağı sırada şu yolda yemin etmeye mecburdur: *"Krala ve Kanun-ı Esasî'ye sâdık olacağıma ve gerek müddeî ve gerek müddeâ-aleyh hakkında bulunduğum halde kavânîn ve nizamâta ve âdâb-ı umûmiyeye ve devlet ve milletin menâfi ve asayişine mugâyir ve münâfi olarak alenen ve mahkeme huzûrunda söz söylemeyeceğime ve hükkâma ve memûrîn-i devlete ifası lazım gelen riayet ve hürmetten berî olmayacağıma yemin ederim"*. Bu yemin mazbata defterine ve şehâdetnâme zahrına kayıt ve şerh verilir.

Yemin etmiş olan avuka, meclis sandık emînine yirmi beş frank ifa eder. Ve işbu akça avukaların kütüphanesine ve ahâli-i fukarânın işine bakan avukalara ve meclisin kararıyla ihtiyarlık veya hastalık sebebiyle artık avukalık edemeyenlere ve dul kalmış kadınlara ve yetim ve yetimelere sarf ve itâ olunur.

Roma'da bir avuka huzûr-ı mahkemede her işe başlayacağı vakit yemin eder. Mesela bir günde üç dört işe bakacak olsa üç dört defa yemin etmesi lazım gelir.

Belçika'da 20 Temmuz sene 1831 tarihine kadar avukalar yemin etmez idi. Ancak bu tarihten sonra tahlifleri icra kılınmaya başladı.

Fransa'da bir avukânın şehâdetnâmesi olsa bile eğer ahlâk-ı zâtiyesi ve sâir etvâr-ı şahsiyesi âdâba muvâfık değil ise avuka meclisi tarafından kabul olunmasına meclisin hak ve selâhiyeti vardır.

Şehâdetnâme-yi hâmil olan avuka, 14 Kânûnıevvel sene 1810 tarihinde neşrolunan nizamnâme mücebince üç sene kadar mahkemelerde avukaların karar ve müzâkeratında bulunup kullanılmadıkça kezâlik levhaya kayıt ve kabul olunmaz.

Levhaya kayıt ve kabul olunmuş olan avuka bi'l-cümle hukuk ve imtiyazât ve vezâiften hisse-mend olur ve ashâb-ı mesâlih dahi işbu levha vasıtasıyla istediği avukayı tercih edebilir.

Avukaların ahlâk-ı cemîle ve hasene ile mütehallik olduklarına dair birer şehâdetnâme ibrâzı usûl ittihaz olunmuş ise de muahharan bundan sarf-ı nazar olunarak levhaya mukayyed olunmasını istidâ eden avukanın ahlâk ve âdâbı meclis marifetiyle tedkik ve tezkiye olunur.

Levhadan terkin-i kayd dört şeye münhasırdır; yani birincisi avukanın vefat etmesi, sâniyen meclis kanunnâme-i dâhilisine mugâyir harekette bulunması, sâlisen vergi-i senevîsini ifada imtinâ ve ısrar eylemesi, râbian dâire-i mahsûsasını terk etmesine mütevakkıftır. Vukû-ı vefat meselesinden başka evvelemirde ale'l-usûl avuka celb ve ihzâr ve keyfiyet kendisine tenbih ve ihtar edilerek rûy-i muvafakat göstermediği sûrette meclisin mazbatası üzerine kaydı terkin olunur.

Avukalar zikrolunduğu vechile icraya mecbur bulundukları yemin ile kral ve Kanun-ı Esasî'ye sâdık olacağını taahhüt etmiş olacaklarından böyle yemine, ecnebi tâifesi icbâr olunmadığı cihetle bu misillü levhaya kabul olunmazlar. Fakat Devlet-i Aliyye'de haysiyet ve dirâyet arandığından ecnebler dahi kabul olunmuşlardır.

1844 tarihine kadar tabiplerden vergi alınmamakta olduğu gibi 1850 tarihine kadar avukadan dahi vergi alınmaz idi. Bu tarihte hazinenin müzâyakasından dolayı avuka tarafından bir vergi ahz olunmasına karar verilmiş ve işbu kararın muvakkat olacağı beyan olunmuş ise de şimdiye kadar her avuka dairesine verdiği kiranın on beşte birini devlete vermekte bulunmuştur. Mesela dairesinin icâr-ı senevîsi altmış altın ise senede dört altın dahi devlete i'tâ eyler.

Fasl-ı Sâlis: Avuka Meclisi'nin Reis ve Azâlarının Sûret-i İntihâb ve Vezâifine Dairdir

27 Ağustos sene 1830 tarihinde neşrolunan nizamnâme iktizâsınca gerek reis ve gerek meclis azâları Avuka Cemiyeti'nden intihâb olunur ve işbu intihâb mah-ı Ağustos evâilinde yani mahkemelerin tatile bed' eylediği hengâmda icra kılınır.

Emr-i intihâb hitam bulduktan sonra mazbatası, Adliye Nezâreti nezdinde bulunan vekil-i umûmiye takdim olunur.

Mazbatanın vekil-i umûmîye arz ve takdiminden murad, emr-i intihâbca niza-
ma muğâyir bir hareket vukû bulmuş ise onu ıslâh içindir ve işbu ıslâhâtı icraya
vekil-i umûmînin selâhiyeti olduğu gibi avukaların dahi hak ve selâhiyetleri vardır.

Vekil-i umûmî veyahut avukaların ıslâhâta dair olan kararı istinafen ve badehu
temyizen rü'yet olunabilir.

Meclis-i mezkûrun vazifesi evvelâ avukaları levhaya kaydetmek, sâniyen avu-
kaların hareket ve muamelâtına nezâret eylemek, sâlisen her sene levhayı tecdid
ile avukaların kayıt ve kabulüne dair izâhât-ı mukteziye ve icab edecek kararı
vermek, râbian te'dîbât ve mücâzât-ı icâbiyeyi hükmeylemektir. Mücâzât ise dört
nev'dir; birincisi kabâyih-i vâkıayı tahriren tebliğ ile nasihat etmek, ikincisi meclis
huzurunda tekdir eylemek, üçüncüsü bir müddet-i muayyene avukalık hizmetin-
den men edilmek, dördüncüsü levhadan bütün bütün kaydı terkin olunmaktır.

Bir avuka celb ve ihzâr olunmadıkça hakkında hiçbir nev' mücâzât icra olunmaz
ve bir avuka hasta olmadıkça vekil nasbına hakkı olmayıp kendisi bizzat meclise
gelmeye mecburdur.

Bir avukanın meclis azâlarından bazısına emniyeti olmadığı halde kendi işinin
rü'yetinden dolayı ol azâyı reddedebilir.

Azânın sülûsânı hazır olmadıkça verilen hüküm muteber olamaz.

Gıyâben verilen hüküm aleyhine itiraz ale'l-hükm istidâ olunması câizdir.

Men-i muvakkat ve levhadan terkin cezasına dair verilen hükmün tarih-i
tebliğinden itibaren on gün zarfında istinaf edilmesi lazımdır.

Ücretin tenziline dair verilen karar istinaf olunmaz.

Bâlâda bast ü beyan olunduğu üzere levha, Kral Philip de Valois zamanında 13
Şubat sene 1327 tarihinde icad olunup 1680 tarihinde basma olarak tab olunmuş
ve mezkûr levha 1789 tarihinde lağvedilmiş ise de 14 Mart sene 1810 tarihinde
yeniden ihdas ve muahharan 1822 ve 1830 tarihlerinde birtakım şerâit zamm ve
ilave olunarak keyfiyet şimdiye kadar şerâit-i mükemmele ile icra olunmakta
bulunmuştur.

Fasl-ı Râbi: Devlet-i Aliyye'de Avukaların Sûret-i Zuhur ve Muâmelâtı
Hakkındadır

Tafsil ve beyana hâcet olmadığı üzere müctehidîn-i İslâmiyeden İmam-ı Âzam,
İmam Şâfiî, İmam Mâlikî, İmam Hanbelî hazretleri münferiden sâhib-i mez-
heb olup bunların mezheplerine mezâhib-i erbaa denir. Devlet-i Osmâniye'de
el-hâletü-hâzihi müşârünileyhimden İmam-ı Âzam hazretlerinin fetâvâ-yı münîfe

ve akvâl-i şerîfeleriyle amel ve hareket olduğundan bu vadide irad-ı mekâle lüzum görürüm.

Müşârüniyleh İmam-ı Âzam hazretlerinin birçok mollası var idiyse de içlerinden en meşhurları İmam Muhammed ve Ebu Yusuf ve Züfer olup bunların akvâl-i makbûleleriyle dahi fetva verilir.

İmam-ı Âzam hazretlerinin kütüb-i fetâvâ-yı şerîfesi bir hayli ulemâ ve fukahâ taraflarından şerh ve tezyil olunmuş ve bâ-husus *Kudurî* ve *Dürr-i Muhtar* ve *Kenzü'd-Dürr* ve *Mülteka'l-Ebhur* diye maruf bulunan ve bunlar gibi daha birçok kaleme alınmış olan kütüb-i fikhiyede münakehât, muamelât, ukûbât aksâm ve mesâil hakkında arız ü amîk mütalaât ve nice nice mevâd ve fetâvâ-yı müfide derc kılınmıştır.

İlm-i fıkıh bir bahr-i bî-pâyân olup ümid-i tahsil ile içine girilse tamamıyla bi'l-istifade çıkmaya ömr-i tabî-i beşerin kifâyet etmeyeceği derkâr bulunmuş ve ale'l-husus umûr ve muamelât-ı dünyeviye ile meşgul bulunanlar ihtilâs-ı vakt ile ilm-i mezkûru tahsile muvaffak olamadıklarından bu ilm-i celîl yalnız ulemâ ve hâcegân takımına münhasır kalmıştır.

Kütüb-i fikhiyede “*Vekâletün bi'l-husûme fî külli hak.*” [“*Her hususta davaya vekâlet*”] meşrû ise de vekiller mehâkim-i şer'îye huzurunda yalnız esas-ı maddeyi takrire ve davayı tasrihe mezun olup mehâkim-i nizâmiyede olduğu gibi esbâb ve delâil-i şer'îye beyan ve tasrihine selâhiyetleri yoktur.

İşte bir vekilin memuriyeti ber-minvâl-i muharrer yalnız davayı ve vukû-i hali beyandan ibaret olmasına nazaran avukaya lüzum görülmemiştir. Fakat bu asırda muamelât-ı ticariye pek ziyade tevessü etmeye başladığından şu muamelâtın usûl-i ticarete tevfiikan rü'yet ve faslı lazım gelmekle bundan otuz sekiz sene mukaddem tüccarân-ı müteberândan Hacı Bekir Efendi nâmında birinin riyâsetinde bir Ticaret Meclisi küşâd olunmuş idi. Biraz vakit sonra vapurlar sebebiyle bahriyece dahi muamelât-ı ticariye tevessü ve tekessür eylediğinden liman odasında dahi tüccarlar içtimâ ederek umûr-ı bahriyeden mütevellid de'âvî ve münâzaâtı fasl ve rü'yet eylerler idi.

Ticaret-i berriye ve bahriye hakkında bir nizam-ı mahsus olmadığından kararlar usûl-i ticarete tevfiikan verilmekte ve bu kararlar yekdiğere mutâbık olmayıp mesela bir iş için verilen karar yine öyle bir iş zuhûrunda onun hakkında itâ edilememekte olduğundan böyle sûret-i gayr-ı muntazamada giden muamelâtın taht-ı usûl ve inzibata alınmasına lüzum görünmekle bundan yirmi sekiz sene mukaddem Ticaret-i Berriye Kanunnâmesi evvel be-evvel tanzim olunmuş ve

badehu peyderpey Usûl-i Muhâkeme Nizamnâmesi ve Zeyl-i Kanun-ı Ticaret ve Bahriye Kanunnâme-i Hümayûnu tanzim ve neşrolunarak ve Ticaret Nezâreti ve mehâkimi ihdas ve teşkil kılınarak ashâb-ı mesâlihın işi nizamât-ı mezkûre ahkâmına tevfikân rû'yet'e bed' ve mübâşeret olunmuştur.

Muntazam Ticaret-i Berriye Mahkemesi ve nizâmat-ı ticariye mevcut olduğu halde mehâkime avuka ismiyle gelenler kabul olunmaz idi. Liman dairesinde tecemmu eden meclisin azâları muvazzaf olmadığı halde yine avukaları kabul etmediklerinden başka ol esnâda avukalık âdetâ hidemât-ı mezmûmeden madud idi ve “avuka” ile “müzevir” lafzı beyninde hiç fark yok idi. Hatta ol esnada liman meclis-i bahriyesinde tercüman ve azâ sıfatıyla bulunduğum halde hocam müteveffa Pellegrini nâm avukayı vekil sıfatıyla meclise sokmaya pek çok devam etmiş isem de üzerinde avukalık sıfatı olduğu cihetle vekâleti kabul olunmamış ve meclisten âdetâ tard edilmişti.

O zamanlar mehâkim-i ticarete dahi avuka sıfatıyla kimse kabul olunmamakta idiyse de Antuvan ve biraderi Cevani Efker ve Serope Aznavar efendiler müvekkillerinin şeriki ve sâir bu yolda birer sıfatla mehâkime kabul olunmakta idiler. Muahharan bendenizin limandan vukû-ı infisâlim hasebiyle bir memuriyet-i münâsibe verilinceye kadar mahkemece Osmanlı tüccarlarının işlerine bakmaklığım için vukû bulan müracaat ve istidâm vükelâ-yı fihâm tarafından kabul olunduğundan bundan sonra serbestçe Mahkeme-i Ticaret-i Berriye'ye gitmeye cesaret almış idik.

Halbuki Usûl-i Muhakeme Nizamnâmesi'nde mûnderic mevâdd-ı kanuniye[ye] bî-behre bulunan ashâb-ı mesâlih, izâa-i hukuk etmekte olduklarından işlerini erbâb-ı vukûf ve malumattan danışarak ol vechile hareket etmeleri umûr-ı tabiiyeden bulunmakla ve avukaların mehâkim-i nizâmiye tarafından kabul olunmaları tensib edilerek on seneden beridir ki birçok erbâb-ı vukûf ve muktedir zevâtın malumat-ı kanuniyesiyle ashâb-ı mesâlihın işleri görülmeye başlamıştır.

Bu sırada ilm-i fikihta mahâret ve melekesi bulunan zevât-ı âlîden mürekkeb teşekkül eden komisyon marifetiyle mehâkim-i nizâmiyede mamûlün-bih olmak üzere Mecelle nâmıyla neşrolunan nizamât dahi avukalara lüzum göstermiştir.

Ol vakitten beri Avukalar Cemiyeti'nin lüzum ve ehemmiyeti devletçe dahi tasdik olunarak haklarında bir nizam tanzim edilmiş ve bunun icrası için Adliye Nezâreti'nde bir komisyon-ı mahsus bi't-teşkil avukaların imtihanları icra kılınmış olduğundan işte bugünkü gün umûr-ı vezâîfimize bakmak ve Adliye Nezâreti'ne bir vasıta-i resmiye olmak üzere Cemiyet-i Dâimimizin teşkili ve intihâbât-ı lâzımenin

icrası zımında işbu cemiyet-i muvakkatemiz Nezâret-i müşârünileyhânın emr u tebliğiyle teşekkül ve tecemmu etmiştir.

Binâenaleyh mebde-i ittihad ve tecemmûmuz olan doksan beş senesi Rebûlâhiresinin ikinci ve doksan dört senesi Martının yirmi dördüncü ve bugünkü Cuma günü bizim için bir yevm-i mesud olduğundan muvaffakiyet-i celîle-i hazret-i padişâhîyi takdir ile beraber Cemiyet-i Daimemizin suver-i teşekkül ve intihâbı zımında efkâr ve ifadât-ı serbestâne ve bî-tarafâne heyet-i mevcûdemizde dermeyân ve esbâb-ı terakkimiz hakkında mütalaât ve mûlahazât her ne ise doğruca beyan olunarak el birliğiyle cehd ü gayret etmekliğimizi rüfekâ-yı kirâmımız taraflarından bilhassa istirham ve temenni ile hatm-i mekâl eylerim. Yevm-i Cuma, 2 Rebûlâhir sene [12]95 ve 24 Mart sene [12]94 [5 Nisan 1878].

TÜRKİYE’NİN İLK AVUKAT AJANDASI İSTANBUL BAROSU AJANDASI 1928 VE AVUKATLARA MESLEKÎ-AHLÂKÎ ÖĞÜTLER

Tugay Aydın*

İstanbul Barosu tarafından 1928 yılı için çıkarılan ajanda, ülkemizin ilk avukat ajandasıdır. Kapağında “İstanbul Barosu Ajandası 1928” yazan ajanda, 372 sayfa-
dan ibaret olup 1927’de İstanbul Hilal Matbaası’nda basılmıştır¹. Bu yazıda, eski
harflerle basılan bu ajandayı tanıtacağız.

1927’de yazılan giriş kısmından da anlaşılabileceği üzere, pratik faydası sebebiyle
ajanda kullanımı avukatlar arasında oldukça yaygındır ve internet, cep telefonu
gibi imkanların olmadığı o günlerde zorunlu bir ihtiyaç olarak görülmektedir.
İstanbul Barosu, sıradan ajandalar yerine meslekî anlamda daha pratik ve kul-
lanışlı bir “avukat ajandası” hazırlamak istemiş ve bu girişim sonucu 1928 yılında
ilk avukat ajandasını bastırmıştır. Bu gelenek hâlâ devam etmekte, baroların
çıkarttığı ajandalar her sene avukatların kullanımına sunulmaktadır.

1928 Ajandası, “Başlarken” başlıklı bir girişten ve iki kısımdan oluşmakta-
dır. Ajandanın giriş kısmında ilk avukat ajandasının hazırlanış amacı şöyle
bildirilmektedir:

“İstanbul Barosu, bu ajandayı neşretmekle mesleğe ve rüfekaya karşı kıymetli ve ehem-
miyetli bir hizmet ifa eylediğine kânidir. Bir avukat için en başlı ve mübrem ihtiyaçlardan
biri de cebinde her zaman için müracaata mecbur olduğu kuyûd ve malumatı taşıyabil-
mektir. Her gün girilecek muhakemeleri, müracaat edilecek daireleri, takip edilecek işleri
hatırlatmağa hâdim olacak bir ajanda avukatlar için adeta zaruri bir ihtiyaçtır. Bugüne
kadar neşredilen ajandaların en başlı gelen müşterileri de avukatlardan mürekkebdir.

İstanbul Barosu, alelâde bir ajandanın bahşedeceği fâideleri meslekî nokta-i nazardan
büyük mikyasta arttırmak mümkün ve bunun için de bilhassa avukat ajandası vücuda

* Avukat, İstanbul Barosu Hukuk Tarihi Araştırmaları Merkezi genel sekreteri.

¹ Ajanda için bkz. İBB Atatürk Kitaplığında, demirbaş nr. Bel. Osm. K.06471, yer nr. 529.3 İST 1927 k.1/1.

getirmek lazım olduğunu düşünerek bu ajandayı vücuda getirdi. Her ajandada bulunan alelâde notlardan fazla olarak burada, tatil olmayan her gün için davaların kaydına mahsus sütunlar ve her ay nihâyetinde müvekkillere ait mesârif hesabına mahsus cetveller vardır. Bundan başka bütün rüfekâ-yı muhteremenin elifbâ sırasıyla esâmisi ve inzibat heyeti azâsının listesi konulmuş, ayrıca derdest muhâkematı ve mevcut vekâletnameleri kayda mahsus sahifeler ayrılmıştır.

Maahazâ bunların hepsinin fevkinde olarak İstanbul Barosu Ajandası, bütün avukatların ve bütün hukuk müntesiplerinin en ziyade müstefid olacağı diğer bir kısmı da hâvidir ki bu kısımda avukatlar için en lüzumlu olan malumat en veziz ve en câmi bir şekilde yer bulmuştur. Hukuk ve ceza işlerinde kanunî müddetlerle muhtelif mürûr-ı zaman müddetleri, sulh mahkemelerinin vazifeleri; harç, kâtibiadl ve pul tarifeleri ve diğer malumat cetveller şeklinde olarak bu kısma dahildir. Baro, bu kısmı büyük bir himmetle vücuda getirerek ajandamıza ihdâ lütfunda bulunan muhterem Avukat Cevat [Abdurrahim Cucun/Gücün] Beyefendi'ye medyun olduğu şükrânı burada alenen ifa eylemekle müftehirdir.

1928 senesi için tanzim edilen bu ajandanın bütün rüfekâ tarafından büyük bir rağbet göreceğinden ve bu rağbetin gelecek senelerde ajandamızın bir kat daha tekâmülünü teşvik edeceğinden İstanbul Barosu emindir”.

Giriş kısmından sonra resmî tatil günleri belirtilmiş, sonra dönemin “meclis-i inzibat” (conseil de l'ordre) yani yönetim kurulu üyeleri sayılmıştır: İstanbul Barosu Başkanı (reis-i evvel) Saadettin Ferit (Talay) Efendi, Başkan yardımcısı (reis-i sâni) Mehmet Kuddusi Efendi, Ahmet Asım Efendi, Osman Nuri Efendi, Hacı Rıfat Efendi, Nazım Efendi, Hikmet Süleyman Efendi, Muharrem Nail Efendi, Ahmet Necati Efendi, Ahmet Latif Efendi, Mehmet Cevat Efendi, Hamdi Halim Efendi. Daha sonra “Baro Levhası” gelmektedir. Alfabetik olarak yapılan bu listede avukatların sicil numaraları, telefon numaraları ve büro adresleri belirtilmiştir. Listedeki en kıdemli avukat 5 sicil numarasıyla Anastasyadi Samuel Efendi'dir. Sicil bakımından en yeni avukat ise 1089 sicil numaralı Ömer Dürri'dir.

Baro Levhasının ardından vekâletnâmeler; derdest-i rü'yet ve tâkib-i davalar, icra işleri ve telefon numaralarını not almaya ayrılmış çizelgeler gelmektedir. Daha sonra 1 Kanûnusânî 1928 / 7 Recep 1346 Pazar gününden itibaren ajandanın takvim kısmı başlamaktadır. Bu bölümün içine aralıklarla “müvekkil hesabına sarfiyat” çizelgeleri koyulmuştur. İlk kısım olan takvim kısmı toplam 269 sayfadır.

İkinci kısım Avukat Cevat Bey tarafından hazırlanmıştır. Cevat Bey olarak belirtilen kişinin, Cevat Abdurrahim Cucun/Gücün olduğuna şüphe yoktur². Bu

² Cevat Abdurrahim Cucun, 1927'de *Avukat Beylere Hatırlatır* (İstanbul, İstanbul Barosu Neşriyatından: 3) adıyla; 1935'te *Avukatlara Kolaylık* adıyla (1935) aynı içeriğe sahip birer kitapçık yayımlanmıştır. Başka bir deyişle, Cucun'un müstakil baskılara konu olacak çalışması, daha önce ajanda içinde yayımlanmıştır. Aşağıda belirtileceği üzere 1929 ajandasında da bu bölüm yer alacaktır.

kısım 103 sayfadan oluşmakta ve “Avukat Beylere Hatırlatır” başlığını taşımaktadır. Avukatlığın hâlâ erkeklere mahsus bir meslek olarak görüldüğü başlıktan anlaşılmaktadır. Bu bölüm bir tür cep kanunu gibi hazırlanmıştır ve pratik faydası sebebiyle avukatların sık başvurduğu maddeler farklı kanunlardan derlenerek çeşitli başlıklar altında sıralanmıştır. Üst başlıklar sırasıyla şöyledir: 1. Vekâlet ve Mesleğe Mûteallik, 2. Mevâdd-ı Hukukiyede Kanunî Müddetler, 3. Müruruzaman, 4. Merasim-i Mûtekaddime, 5. Sulh Hakimlerine Ait Olan Mevâdd-ı Hukukiye, 6. Muaddel Harç Tarifeleri, 7. Kâtibiadl Harçları, 8. Resm-i Damga ve Hazine Pulları, 9. Hukuk-ı Umumiye Davası Müruruzamanları, 10. Ba'de'l-hükm Cezayı Iskat Eden Müruruzamanlar, 10. Mercii Sulh Mahkemesi Olan Mevâdd-ı Cezaiye, 11. Mevâdd-ı Cezaiyede Kanunî Müddetler³.

Ajanda yüksek rağbet görmüş, iki ay içinde tükenmiştir⁴. Bu rağbetin “bir taraftan bu ajandaların kolay kullanılabilecek bir şekilde ihzarından, diğer taraftan ajandaya ilave edilen ve her dakika kolayca müracaat edilebilecek bir muhtıra vazifesini ifa eden umumi ve her zaman lazım malumatın vücûdundan ileri geldiği” düşünölmekteydi. Bu başarılı girişimden sonra 1929 yılı için de ajanda hazırlanmıştır. Harf devriminden dolayı “yeni Türk harfleri”yle basılan bu ajandada, İstanbul Barosu ve Dil Encümeni üyelerinden İbrahim Necmi (Dilmen) Bey'in yeni harflerle ilgili bir “mukaddime”si bulunmakta; ajanda ayrıca, Baro İnzibat Meclisi

³ *İstanbul Barosu Mecmuası*'nda (sy. 12, Kânunievvel 1927, s. 61/739), ajandanın ayrıntılı bir tanıtımı yapılmıştı: “Kânunievvelin yirmisine neşredilecektir. Bu ajanda avukatların bütün ihtiyaçları göz önünde tutularak ihzar olunmuştur. İstanbul Barosu 1928 senesi için avukatlara ve hukuk müntesiplerine mahsus cidden müfid bir ajanda ihzârına karar vermiş ve ajandanın tab'ına da başlanmıştır. İstanbul Barosu Ajandası, alelâde muhtıra defterlerinde mevcut olup pek az insanın işine yarayabilen bir takım umumî malumat yerine, her dakika erbâb-ı hukukun ve hatta iş sahiplerinin bile muhtaç olabilecekleri esaslı noktaları ikame etmek ve avukatlar için pek kolaylıkla istimal edilebilecek bütün vasıtaları muhtevi olmak mülâhazasıyla hazırlanmıştır. Baromuzun ajandası, iyi kağıt üzerine matbu ve beher sahifesi iki güne mahsus olarak ihzar edilmektedir. Tatil günlerinden mâadâ olan günlerde derdest muhakemâtı kayıt için suret-i mahsusada yerler yapılmıştır. Her ay nihayetinde müvekkiller hesabına sarfiyatı gösteren hesap sahifeleri vardır. Ajandanın mebde ve münthâsında ayrıca derdest deâvi ve muamelât ile mevcut vekâletnâmelerin ve adreslerle telefon numaralarının kaydına mahsus yerler ile Baromuza dahil olan bütün muhterem meslektaşlarımızın hurûf-ı hecâ üzerine müretteb bir listesi ve inzibat heyeti azâsının esâmisi bulundurulacak ve bunlardan başka bir avukatın en ziyade hatırdâ tutmak ıztırarında bulunduğu müddetlere ve sâireye ait mücmel ve pek müfid hulâsalar da ayrıca dercolunacaktır. El-hâsıl Baromuzun ajandası, yalnız günlerimizi bilmeye hâdim bir takvim veya mülakat veya adlarımızı ve görölecek işlerimizi kayda mahsus bir cep defteri olmakla kalmayacak, bir hukuk mensubu için büyük bir ehemmiyetle muhafazası vâcib bir mercî vazifesini de ifa edecektir. Şimdiden tertibine başlanmış olan ajandamız Kânunievvelin yirmisine doğru intişar edecektir”.

⁴ “Ajandamızın Nüshaları Tükenmiştir”, *İstanbul Barosu Mecmuası*, sy. 14/2, Şubat 1928, sayfa 60/124.

üyelerinden Cevat Abdurrahim Cucun'un "Avukat Beylere Hatırlatır" adlı "amelî hulâsalarının tashih ve tezyil edilmiş en mükemmel şeklini ihtiva" etmekteydi⁵.

İstanbul Barosu Ajandasında Bulunan Meslekî-Ahlâkî İlkeler

Ajandanın ilgi çekici yönlerinden biri, her Cuma gününün sonuna avukatlar için birer "ilke/vecize" yazılmış olmasıdır. Bu ilkeler toplamda 50 tanedir. Türkiye Barolar Birliği'nin henüz kurulmadığı, birçok ilde baro olmadığı, İstanbul'da bile 500 civarında avukatın çalıştığı, mesleğin erken dönemlerinde yazılan bu ilkeler; avukatlar için yaptırım gücü olan meslek kuralları niteliğinde olmasa da meslek etiği oluşturma çabaları açısından önemlidir. İlkelerin yazarının kim olduğu belirtilmemişse de İstanbul Barosu avukat veya avukatlarınca hazırlandığı kuşkusuzdur.

Türkiye Barolar Birliği'nin 8-9 Ocak 1971 tarihli IV. Genel Kurulu'nda kabul edilen ve 26 Ocak 1971 tarihli *TBB Bülteni*'nde yayımlanarak yürürlüğe giren "Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları"ndan 43 sene önce yayınlanan bu ilkelerin bir kısmı, TBB Meslek Kuralları ile de paralellik göstermektedir. Bu ilkelerin büyük bir kısmı günümüzde de avukatlara yol gösterici olma niteliğini kaybetmemiştir. Hakka ve adalete güven ve bağlılık, bir memlekette avukat olmaksızın hakkın yerini bulabilmesinin zorluğu ve adaletin yerini bulmasına yardımcı olabilmenin avukata verdiği huzur hissi, avukatta aranan özellikler olan cesaret, hamiyet ve ağırbaşlılık, ayrıca Batı hukukundaki gelişmeleri takip etmek, Batı dillerinden hiç olmazsa birini öğrenebilmenin Türk avukatı için önemi, davayı kişiselleştirmek ve mevzuu gereksiz uzatmanın sakıncaları ile konuyu kısa ve öz ifade edebilmenin önemine işaret edilmiştir. Son maddede işaret edildiği gibi dönemin Borçlar Kanunu'na göre avukat "işçi" sayılmaktaydı⁶, günümüzde ise avukatlık bir kamu hizmeti ve serbest meslek olarak kabul edilmiştir⁷.

Bugün de anlamlı olduğunu düşündüğümüz bu ilkeleri aynen aktarıyoruz:

1. Avukat, avene-i hak ve adlden oldukça mevcûdun en şerefli şahsiyeti olur.
2. Avukat zulme karşı şedid, adle karşı şâkirdir.

⁵ "Muhterem Meslektaşlara - Baromuzun 1929 Ajandası", İstanbul Barosu Mecmuası, sy. 23/11, Teşrinisani 1928, sayfa 64/1104; "Baronun 1929 Ajandası", İstanbul Barosu Mecmuası, sy. 25/1, Kânunısânî 1929, s. 32/2542.

⁶ 22/04/1926 tarih ve 818 numaralı Borçlar Kanunu madde 390/1: "Vekilin mesuliyeti, umumi surette işçinin mesuliyetine ait hükümlere tâbîdir".

⁷ 19/03/1969 tarih ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu madde 1: Avukatlık, kamu hizmeti ve serbest bir meslektir. (Değişik ikinci fıkra: 2/5/2001 - 4667/1 md.) Avukat, yargının kurucu unsurlarından olan bağımsız savunmayı serbestçe temsil eder.

3. Haklı bir dava kazanan avukatın duyduğu hazzın mümâsili yoktur.
4. Avukatın âlet-i tezvir olduğu hakkındaki âmiyâne zihniyeti izâleye sa'y, bilumûm meslektaşlara terettüb eden bir vazifedir.
5. Zümre-i münevverânın ilk safında, ilm-i hukuk ulemâsı olan avukatlar bulunur.
6. Hak ve adle delil ve vasıta olmak kadar mûcib-i fahr ne vardır?
7. Avukatın dimağî ve bedenî mesaisini takdir etmemek takdirsizliğin en pest derecesidir.
8. Avukat davayı kaybetmekten değil, ismâ' ve ifhâm edememekten teessür duyar.
9. Mevzû-i dava hakkında avukatın yaptığı tettebbuunu şâyân-ı iltifat görmemek kadar ye's-âver tali'sizlik olmaz.
10. Kanunların esaslı hatları içinde hak yolunda yürüyen ve yürüten ve reh-güzârında ıslık tutan avukat denilen rehberler, şâyân-ı tebcil mücâhidlerdir.
11. Bir memlekette ki avukat yoktur ve bir davada ki avukat bulunmaz; orada hak ve adlin teminatı ehemmiyetli surette noksanlık irâe eder.
12. Avukat en nazik, en mütevazı, en sabûr ve gayûr ve inde'l-icab en cesur bir adam olmalıdır.
13. Sıfat-ı emanetine hâlel târi olan avukatın mesleken mevtine hükmolunabilir. Bir avukata yakışmayan en çirkin sıfat şarlatanlıktır.
14. Avukat! Bir davayı dinlerken birinci vazifen ahlâk hocalığıdır.
15. Avukatlar mütesânîd bir küll teşkil ederler. Çünkü bir yolun yoldaşıdırılar.
16. Bir avukat diğer bir avukatın şahsına müteallik haklarında hasım ve engel olmamalıdır.
17. Avukat hiçbir vakit unutmamalıdır ki karâbet-i meslekiye, râbıta-i tevkilden daha kuvvetlidir.
18. İki avukatın edibâne münakaşası kadar zevk-âver münazara olmaz.
19. Muhakeme salonuna girerken iki muhâsım ve çıkarken iki muhâden olan iki tarafın avukatlarından hiçbirinin maddi bir emel hissiyle diğerinin kalp ve izzet-i nefsinin rencide etmeye hak ve selâhiyeti yoktur.
20. Avukat! Kanun sana müzâhir oldukça hiçbir şeyden yılma.
21. Yeis ve fütur, avukatların meçhulü olan kelimeler olmalıdır.
22. Mesleğin bi'l-kuvve hâiz olduğu hakk-ı ittikârını şahsen ve fiilen de iktisab ve isticlâba sarf-ı mesai etmemek mesleken intihardır.

23. Avukat! Kavs-i adalet karşısında daima işgal eylediğin o ufak sandalye ve müttekâ, hak yolunda bir minber-i muallâdır⁸.

24. Avukat! Sırtındaki ferve-i sevdâ, himaye-i hakkın remzidir ve birçok hil'atlerden daha fâhirdir.

25. Bir hakkı iddia veya bir mağduru, bir masumu müdafaa sadedinde avukatın birkaç müdellel ve mukni sözü birçok edebî hitabelerden, mev'izelerden daha müfid daha müessir ve daha belîğdir.

26. Avukat, müvekkilinin işinde yalnız iki rehbera güvenir ve itaat eder: Kanun ve vicdan.

27. Avukat! Cübbeni giyerken her türlü hissiyattan tecerrüd etmekle mükellefsin.

28. Avukat! Dünyanın en fedakâr ve müstakîm hakimi olan, ta'zime şâyân Türk hakimine ihtiram et. Onun vazifesini teshil eyle, işkâl etme.

29. Adliyede müntehâ-yı merâtib avukatlıktır. En büyük makam-ı adlî olan Temyiz ri'yâset-i ûlâsından sonra yazıhanedeki avukatlık koltuğu gelir.

30. Müdekkik bir avukat bilgisine güvenmez, daima merci ve me'hazları karıştırır.

31. Meslekte teâlî arzusunu besleyen avukat Garb hukukunun terakkiyât ve neşriyâtını takip eder.

32. Avukatın manevi gıdası okumak, okumak ve okumaktır.

33. İyi bir avukat, hukuk davalarında itnâbın, ziyâde izah ve tafsilin fâide yerine zarar getireceğini müdriktir.

34. Sahifelerce levâyih ve evrâk-ı dava yazmak itiyadında bulunan avukatların, binlerce işler arasında medfûn bulunan hükkâm ve bilhassa Temyiz hükkâmına ve kıymetli vakitlerine acımaları lâzım gelir. Halbuki bir lâyhaya iki bend-i müceze bile kâfidir.

35. Avukat işe müftekir bile olsa kendisine her arz olunan davayı tedkik ve teemmülsüz almaz.

36. Bir avukat için kesret-i deâvi, çok defa tenezzül-i kadrini mûcib olur.

37. Kendisine arzolunan bir davayı avukat evvela şu miheklere vurur ve müvekkilini istintak eder: 1. Davaya ehliyet, 2. Teveccüh-i husumet, 3. Mesmûiyet, 4. Müruruzaman ve merâsim-i mütekaddime, 5. Vazife ve selâhiyet, 6. Ecvibe ve müdâfaat-ı mukaddere. 7. Esbâb-ı sübûtiye.

⁸ Hakimin kürsüsü "kavs-i adalet" olarak nitelendirilip bunun karşısındaki avukatın sandalyesi yüce bir minbere benzetiliyor. "Müttekâ" ise eskiden kullanılan bir çeşit baston, âsâ, ayrıca otururken koltuk altına koyarak dayanılan bir alettir.

38. Dava, niyet kağıdı ve piyango bileti değildir ki talihe bırakılsın, candan çalışma ister.

39. Bir avukat için tama'kâr olmak ne kadar mezmûm ise ne verirlerse almak da o kadar süflî bir kanaattir.

40. Mahkeme kalemlerinin intizamsızlığından şikayet etmezden evvel yazı-hanelerimizdeki evrâk-ı dava ve kuyûdâtı tanzim etmeliyiz.

41. Rekabet-i ticariye ne kadar memduh ise avukatlıkta o kadar makduhtur.

42. İyi bir avukat ale'l-ekser davasını nukât-ı esasiyeden kazanmak ister, noksânî-i eşkâlden değil.

43. Tarafeyni takrib ve sulhe muvaffak olan vekillerin mesaisi, senelerce emek sarfederek hüküm istihsal eden vekillerin mesaisinden daha meşkûrdur.

44. Avukatları üzen, sinirlendiren ne midir? Onu hepiniz bilirsiniz: Koridorlarda intizar. En ziyade meyyus eden de adem-i ismâ'-ı meram.

45. Şimdi müftî-i mâcin⁹ kalmamıştır, inşallah içimizden vekil-i mâcin de çıkmaz.

46. Her yerde vakar, avukat için şiar olmalıdır.

47. İlm-i hukuk bir deryadır. Baştanbaşa şînâverlikle kat' olunamaz. Onun ufak havzlarında seyahat için peydâ-yı iktidar olunabilir. Binâenaleyh münkasım olduğu muhtelif branşlardan birinde karar kılarak ihtisası ideal ittihaz etmelidir.

48. Genç rüfekâyâ en hayırhahâne nasihatimiz, Garb lisanlarından birini elde etmeleridir.

49. Avukata, avukat her nerede tesadüf ederse selam vermeden geçemez.

50. Borçlar Kanunu, vekilleri işçi zümresinden addediyor, iftihar edelim! Çünkü asrımızda en kıymetli ve ehemmiyetli unsur ve bizzat servet, işçiler ve ameledir; biz ise fikir amelesiyiz. Bu, iftiharımızı dü-bâlâ eder.

⁹ Müftî-i Mâcin: Bilgisizce fetva veren ve insanlara kaçamak yolları öğreten müftü.

“HER TÜRLÜ YOKSULLUK İÇİNDE TEKEMMÜLE DOĞRU BİR HATVE”: CERİDE-İ ADLİYE, MAKALE FİHRİSTİ VE YAZAR DİZİNİ (1909-1929)*

Ercan Karaismailoğlu** - Rıdvan Abdurrahman Demirtaş*** İbrahim Enes Onat****

Adalet Bakanlığı tarafından bugün *Adalet Dergisi* adıyla çıkarılmakta olan derginin geçmişi, 1873 yılına kadar uzanmaktadır. *Adalet Dergisi*, daha önce sırasıyla *Ceride-i Mehâkim*, *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*, *Ceride-i Adliye* ve *Adliye Ceridesi* adlarıyla yayımlanmıştır. Bu çalışmada *Ceride-i Adliye*'nin makale fihristi ve yazar dizini hazırlanmıştır.

Bu fihrist ve dizinin hazırlanmasının sebebi, *Ceride-i Adliye*'nin yazar dizinini de içeren toplu bir makale fihristine duyulan ihtiyaçtı. Bugüne kadar hazırlanmış olan bazı fihrist ve bibliyografyalarda, *Ceride-i Adliye*'de yayımlanmış makalelerin bir kısmının künyesine ulaşmak mümkündü. Ancak söz konusu çalışmalar ceridenin belli bir dönemini kapsıyordu ve ceridedeki makaleler muhtelif çalışmaların içine dağılmış vaziyettedir. Dolayısıyla bu çalışmalar, 1909-1929 yılları arasında *Ceride-i Adliye*'de yayımlanmış makalelerin tümünü bir arada görerek ceride hakkında bir tasvir ortaya koyma imkânı tanımıyordu. *Ceride-i Adliye*'nin yayımlanmaya başladığı 1325 (1909) yılından 1329 (1914) yılına kadar çıkan sayılar için birkaç fihrist bulunmaktadır¹. *Ceride-i Adliye*'nin Ankara'da yayımlanmaya

* Çalışma süresince ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Ali Adem Yörük'e müteşekkirimiz. Bu çalışmayı, fihrist üzerine çalıştığımız dönemde vefat eden, Ercan Karaismailoğlu'nun dedesi merhum Yaşar Pehlivanoglu'na ithaf ederiz.

** Arş. Gör., Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

*** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

**** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Ceride-i Adliye'nin yayımlanmaya başladığı tarihten Rumi 1326 senesi sonuna kadar yayımlanan sayılarının fihristi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu'na

başladığı Ocak 1922 tarihli 1. sayıdan *Adliye Ceridesi* adıyla çıkmaya devam ettiği Aralık 1934 tarihli 149. sayıya kadar ceridenin genel fihristi hazırlanmıştır². Karayalçın ve Mumcu tarafından hazırlanan bibliyografyanın konu esaslı tasnifi sebebiyle ceridedeki makaleler, konularına göre bibliyografya geneline dağılmış vaziyettedir³. Sayılan bu sebepler, bizi *Ceride-i Adliye*'nin makaleler fihristini hazırlamaya sevk etti.

Ceride-i Adliye'nin 1909-1929 yılları arasına ait makale fihristi ve yazar dizini vermeden önce, *Ceride-i Adliye*'nin selefleri olan *Ceride-i Mehâkim* ve *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* ile halefleri olan *Adliye Ceridesi*, *Adliye Dergisi* ve *Adalet Dergisi* hakkında bilgiler verecek; sonrasında *Ceride-i Adliye*'yi tarihçesiyle birlikte, şekil ve içerik özellikleri bakımından ele alacağız.

Ceride-i Mehâkim ve Ceride-i Mehâkim-i Adliye

İlk sayısı 9 Nisan 1289'da (21 Nisan 1873) *Ceride-i Mehâkim* adıyla çıkmaya başlamış olan ceride, 19 Haziran 1295'e (1 Temmuz 1879) kadar haftalık olarak pazartesi günleri on altı sayfa halinde çıkmıştır. Bu tarihten itibaren ise tekrar 1. sayıdan başlamak üzere haftalık olarak salı günleri sekiz sayfalık ve 3 Ağustos 1300 (15 Ağustos 1884) tarihli 260. sayıdan itibaren on altı sayfalık formatta çıkmaya başlamıştır. *Ceride-i Mehâkim* adıyla çıkan son sayı olan 1154. sayı, 22 Eylül 1317'de (5 Ekim 1901) neşredilmiştir. *Ceride-i Mehâkim*'in boyutları, 18x27 cm.'dir⁴. İlk sayısında "Mukaddime" başlıklı yazıyla, ceridenin hangi ihtiyaca binaen yayım hayatına girdiği ortaya konulmuştur (bkz. Ek 1). 260. sayıya kadar *Ceride-i Mehâkim*'in içeriği, kanun, nizamname, Mahkeme-i Temyiz kararları, irade, tamim ve saireden oluşmuştur. 260. sayıdan itibaren ceride idaresinin başına, o dönem Mahkeme-i Temyiz azası olan Ali Şehbaz Efendi'nin getirilmesiyle birlikte ceridenin formatında değişikliğe gidilerek getirilen resmî ve gayr-i resmî kısım ayırımına "İfade-i Mahsusa" başlıklı yazıda işaret edilmiştir (bkz. Ek

"HFK0072561" demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Bkz. *Ceride-i Adliye Fihristi*, t.y. (Erişim tarihi: 29 Ekim 2020, <http://193.255.3.191/hukukpdf/DKYZY00211.pdf>). Ceridenin Rumi 1327, 1328 ve 1329 yıllarına ait fihrist, aynı koleksiyonda "HFK0072350" demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Bkz. *Ceride-i Adliye Fihristi* (1327-1328-1329), t.y. (Erişim tarihi: 29 Ekim 2020, <http://193.255.3.191/hukukpdf/DKYZY00134.pdf>).

² Sevda Kutengin, *Adliye Ceridesi Alfabetik Arama Cetveli Sayı 1-149*, Ankara, Hapis Evi Matbaası, 1936.

³ Yaşar Karayalçın-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Bibliyografyası: Türk Harflerinin Kabulüne Kadar Yayınlanmış Kitap ve Makaleler (1727-1928)*, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1972.

⁴ Hulusi Yavuz, "Ceride-i Mehâkim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), c. 7, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 408-409; Ali Rıza Önder, "Ceride-i Mehâkim'den Yargıtay Dergisi'ne (1873-1975)", *Yargıtay Dergisi*, c. 2, sy. 4, Ekim 1976, s. 122.

2). Ceridenin yukarıda sayılan içeriği, “Kısm-ı Resmî” olarak adlandırılan bölüme alınmış; “Kısm-ı Gayr-i Resmî”de ise mahkemelerin yaptıkları ilanen tebligatlar ve icra memurluklarından gelen satış ilanlarıyla birlikte ceridenin sayfa sayısı el verdikçe ilmî makalelere yer verilmiştir. Sayılan içeriğe ek olarak bundan böyle ceridede, katl gibi suçlardan mahkûm olanların resimlerinin verileceği de ifade edilmiştir.

Ceride, kesintiye uğramadan ve fakat adında değişikliğe gidilerek, 29 Eylül 1317’de (12 Ekim 1901) *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* adıyla haftada iki defa olmak üzere cumartesi ve çarşamba günleri, kapağındaki “Muhteviyatı, umûr-ı adliyeye mütealliktir.” ibaresiyle çıkmıştır. Boyutları, bu defa 27x40 cm. olmuştur. İlk sayıdaki “İfade-i Mahsusa” başlıklı yazıyla *ceridenin mesleği* ortaya konulmuştur (bkz. Ek 3). Bu yazıda, *Ceride-i Mehâkim*’in neşredildiği dönemin adliye teşkilatıyla halihazırdaki adliye teşkilatının bir karşılaştırması yapılmış; ceridenin mevcut halinin adliye teşkilatında meydana gelen “intizam ve mükemmeliyetle pek de mütenasip olmadığı” görülerek ceridede yeniden yapılandırmaya gidildiği vurgulanmıştır. Artık *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* adıyla çıkacak ceridede, Mahkeme-i Temyiz kararları, kanun ve nizamnamelerdeki değişiklikler, umumî tebliğler gibi adliyeye dair muamele ve ilanlara yer verileceği ifade edilmiş; eskiden olduğunun aksine “politika ve edebiyat ve saireden” bahsedilmeyeceğinin altı çizilmiştir. *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*’nin son sayısı olan 697. sayı, II. Meşrutiyet’in ilanından altı gün sonra, 29 Temmuz 1908’de neşredilmiştir⁵. *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* ile *Ceride-i Mehâkim*’in içeriği büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte birincisinde ilmî makalelere yer verilmediğini tekrar belirtelim.

Ceride-i Adliye’nin Tarihçesi

Ceridenin tekrar neşredilmesi meselesi, *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*’nin neşrine II. Meşrutiyet’in ilanı ile son verilmesinden yaklaşık bir yıl sonra, Necmeddin Molla Bey’in [Kocataş] Adliye nazırlığı döneminde gündeme alınmıştır. Necmeddin Molla Bey, istifade edilecek bir niteliği olmaması sebebiyle neşrine son verilen *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*’nin, gerek hâkimlerin, gerekse diğer adliye memurlarının istifade etmelerini sağlayacak yeni bir program dahilinde tekrar yayımlanma-

⁵ Aynı doğrultuda bkz. Önder, “*Ceride-i Mehâkim*’den Yargıtay Dergisi’ne (1873-1975)”, s. 129. Yavuz, *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*’nin bilinen son sayısının 2 Ağustos 1908 tarihli 698. sayı olduğunu ifade etmekteyse de biz bu sayıya ulaşamadık. Yavuz, “*Ceride-i Mehâkim*”, s. 409.

sının tasavvur edildiğini ve “düvel-i mütemeddine-i sairede olduğu gibi idare-i meşruta-i Osmaniye’de de öyle bir ceride”nin neşrinin elzem olduğunu ifade ederek ceridenin neşri için gereken masrafın bir kısmını karşılamak üzere Hazine-i İane usulüyle 50.000 kuruş tahsis edilmesini Sadarettin talep etmiştir⁶. Böylece ceride, tekrar yayım hayatına dönmüştür.

Ceride-i Adliye adıyla 5 Kânunievvel 1325 (18 Aralık 1909) Cumartesi günü çıkan ilk sayıdaki “Mukaddime” başlıklı yazıda, Necmeddin Molla Bey’in bahsettiği program ortaya konulmuştur (bkz. Ek 4). Bu yazıya göre, *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*, adliye işlerinin kamuya aksettirildiği yer olması gerekirken alelade davalara dair ilamlar ve birkaç ilandan ibaret bir yayın olmaktan öteye gidememiştir. Bu münasebetle, tekrar ilan olunan Meşrutiyetle birlikte tekemmül ettiği ifade edilen adliye idaresi, yeni devrin icaplarına uygun ve umumun istifadesini temin edecek *Ceride-i Adliye* adıyla yeni bir ceride neşrine karar vermiştir. Ceridenin içeriğine dair bilgilerin verildiği satırlarda, ceridenin resmî ve gayr-i resmî olmak üzere iki kısma ayrılacağı; resmî kısmında, Mahkeme-i Temyiz kararları, ilgili mercilerden sâdır olan idari ve kanuni tebligat ve sair resmî muamelelerin bulunacağı; gayr-i resmî kısmın ise fıkhi meseleler ve hukuki makalelerden oluşacağı belirtilmiştir. Takip eden satırlarda, fıkhi meselelere ve kanunlara dair gelecek izah talepleri ve sorular dikkate alınarak meselenin hallolması için gereken gayretin gösterileceği ifade edilmiştir. Yazıya, *Ceride-i Adliye*’nin okuyucularına faydalı olmak maksadını yerine getirebilmek için gereken neyse yapılacağı belirtilerek son verilmiştir.

Ceride-i Adliye’nin ilk sayısı, “Mukaddime”yi takiben “Kısım-ı Resmî” bölüm başlığıyla başlamaktadır. Bu bölümde çıkan ilk düzenleme, adliye müfettişlerinin vazife ve yetkilerine dair talimatnamedir. Daha sonra adliyeye dair umumî tebliğler ve Mahkeme-i Temyiz kararlarından derlenen geniş bir seçki gelmektedir. Bu bölüm, Encümen-i Adliye kararları, adliye tevcihatı, *muamelat-ı intibahiye* başlığıyla disiplin işlemleri hakkında verilen bilgiler ve çeşitli ilanlarla bitmektedir. Ceridenin diğer bölümü olan “Kısım-ı Gayr-i Resmî” ise Küçük Ali Haydar Efendi’nin “Mehâkim-i Nizâmiye Vezâifinin Takyidi” başlıklı makalesi, Mahmud Esad Seydişehirî’nin “Hikmet-i Hukuk” serlevhasıyla neşrettiği iki makalelik dizinin ilk makalesi ve Mahkeme-i Temyiz azasından Talat Bey’in “Hukuk-ı Cezaiye” serlevhasıyla neşrettiği uzun soluklu dizinin ilk makalesinden oluşmaktadır.

⁶ BEO. 3595/269574/3, 16 Haziran 1325 (29 Haziran 1909).

Ceridenin yeni bir adla tekrar yayımlanmaya başlamasının ardından, dönemin önemli hukuk neşriyatından olan *İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavânîn Mecmuası*'nda⁷ ceride hakkında bir yazı yayımlanmıştır (bkz. Ek 5). Yeni bir programla neşredilmeye daha henüz başlamış olan cerideye yönelik takdir ve tenkitleri içeren "Ceride-i Adliye" başlıklı bu yazı, mecmuanın yayıncısı Mehmed Arif Bey tarafından yazılmıştır. Yazıda, cerideye yönelik takdir ve beklentiler ifade edilirken tenkitlere yer verilmektedir. *Ceride-i Adliye*, adliye mensuplarına mesleklerini icra ederken rehberlik edip memlekette adaletin tevziinde mühim bir vazife göreceğinden bahisle takdir edilmiş ve Fransa'daki *Gazette des tribunaux*, *Recueil Dalloz* gibi yayınların vazifesini yerine getirecek olması hasebiyle cerideden beklentiler dile getirilmiştir. Bununla beraber yazıda, *Ceride-i Adliye*'nin ilk dört sayısındaki makalelere göre bir değerlendirme yapılarak, adliye mensuplarının görevlerini icra ederken ihtiyaç duydukları uygulamaya yönelik makalelerin eksikliği ve öncelikler sıralamasında ikinci veya üçüncü sırada olması gereken nazarî makalelerin öne çıkarılması bakımından ceridenin yayın siyaseti tenkit edilmiştir.

Ceride-i Adliye, ilk sayısından altıncı senesindeki 20 Kânunîsânî 1331 (2 Şubat 1916) tarihli 148. sayıya kadar sayfa sayıları birbirini takip edecek şekilde, ayda iki sayı olmak üzere neşredilmiştir. Bu sayıdan itibaren ceridenin neşrine, tespit edemediğimiz bir nedenle, ara verilmiştir⁸. Bu tarihten yaklaşık üç ay sonra, 2 Mayıs 1916'da Adliye nazırı Pîrîzâde İbrahim Hayrullah Bey Şura-yı Devlet riyasetine, Hariciye nazırı Halil Bey [Menteşe] ise vekaleten Adliye Nezaretinin başına getirilmiştir⁹. Ceridenin birkaç ay sonra tekrar yayımlanmaya başlamasından hareket ederek Halil Bey'in vekaleti döneminde ceridenin yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmaların yapıldığı söylenebilir.

Verilen aranın ardından *Ceride-i Adliye*, Ağustos 1332 (Ağustos/Eylül 1916) tarihli 149. sayısıyla tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Ceridenin tekrar yayımlanması vesilesiyle Adliye nazırına hitaben *Heyet-i Tahririye*¹⁰ imzasıyla yazılan "Program"

⁷ *İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavânîn Mecmuası*'nın fihristini de içeren bir çalışma için bkz. Fatmagül Demirel, "Kütüphane Rafında Okuyucusunu Bekleyen Bir Yayın: *İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavânîn Mecmuası*", *Türkiye Literatür Araştırmaları Dergisi*, c. 3, sy. 5, 2005, s. 755-765.

⁸ Önder, verilen bu arayı sehven Kânunîevvel 1332 tarihli 153. sayı olarak göstermektedir. Önder, "Ceride-i Mehakim'den Yargıtay Dergisi'ne (1873-1975)", s. 133. Bu aradan başka, ceridenin Ankara'da çıkan Haziran 1338 (1922) tarihli 6. sayısından sonra verilen birkaç aylık aranın ardından 7-8-9. sayı, Şubat 1339'da (1923) çıkmıştır.

⁹ MV. 242/72, 19 Nisan 1332 (2 Mayıs 1916).

¹⁰ Heyet-i Tahririye reisi Ahmed Esad Bey [Arsebük], azaları İsmâil, Cemil, Fahreddin [Karaoğlu], Midhat Cemal [Kuntay] ve Şevket beylerle İsak Ferara ve Haralumbos efendilerdir. Metinde tercih

başlıklı yazı, yeni bir *manifesto* niteliğindedir (bkz. Ek 6). “Program”, kanunların kaynaklarına, ihtiyaç ve hadiselerle münasebetine, kanunların tekamülünde hâkim sınıfının ellerindeki *icthâat* kuvvetiyle oynayacağı role dair birkaç sayfalık, uzun bir *peşrevle* başlamaktadır. Daha sonra, ceridenin yeni içeriğinin ne şekilde olacağı, on iki madde halinde, ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir. Bu sayıyla birlikte, ceridenin sayfa numaralandırması tekrar 1’den başlamıştır. İstanbul’da Adliye Nezareti tarafından çıkarılan *Ceride-i Adliye*’nin I. dönemi, 1919 başında çıkarılan 177-178-179. sayıyla birlikte sona ermiştir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’ndeki bazı kayıtlardan *Ceride-i Adliye*’nin çeşitli kurumların kütüphanelerinde yer edindiğini görmek mümkündür. Şura-yı Devlet¹¹, Dahiliye Nezareti¹², Adliye Nezareti Müdevvenât-ı Kanuniye Müdüriyeti¹³, Dahiliye Nezareti Tatbikat-ı Adliye Şubesi¹⁴, Hapishaneler İdare-i Umumisi¹⁵ gibi kurumların kütüphanelerine ceridenin güncel sayılarının abonelik suretiyle gönderilmesi yahut eksik sayıların tedarik edilmesiyle ilgili çeşitli yazışmaların yapıldığı görülmektedir. Adliye Nezareti ile Şura-yı Devlet arasında geçen bir yazışmadan, *Ceride-i Adliye*’nin Matbaa-i Âmire’de basıldığı anlaşılmaktadır¹⁶.

Ceride-i Adliye’nin II. döneminin ilk sayısı, İstanbul’daki son sayısının üzerinden yaklaşık üç yıllık bir süre geçtikten sonra tekrar neşredilmesi için Ankara’daki girişimlerin neticeye ulaşmasıyla birlikte Ocak 1922 tarihiyle yayımlanmıştır¹⁷. *Heyet-i Tahririye* imzasıyla çıkan “Maksad” başlıklı giriş yazısında (bkz. Ek 7), içinde bulunulan Milli Mücadele dönemine gönderme yapılarak, bütün çabaların gayesinin istiklal, bu istiklali sağlamlaştıran kuvvetlendirecek şeyin de adalet olduğu; adalet gayesine ulaşabilmek için ise fikir ve vicdanlarda hukukun esasına ve mahiyetine vâkıf olmak gerektiği ifade edilerek önceden beri neşredilmekle birlikte bizzat adliyecilerin bile alıp okumak imkanından yoksun oldukları *Ceride-i Adliye*’nin, halihazırdaki her türlü yoksulluğa rağmen mükemmel bir seviyede

edilen üslup, metnin Heyet-i Tahririye reisi Ahmed Esad Bey veya onun ağzından heyet azasından biri tarafından yazıldığı izlenimi vermektedir.

¹¹ ŞD. 2839/22/1, 26 Kânunievvel 1334 (Aralık 1918).

¹² DH. İD. 79/1/1-1, 15 Eylül 1327 (28 Eylül 1911).

¹³ BEO. 4484/336235/1-1, 13 Eylül 1333 (1917).

¹⁴ DH. EUM. MH. 155/71/1-1, 20 Mayıs 1333 (1917).

¹⁵ DH. MB. HPS. 71/28, 10 Mart 1328 (23 Mart 1912).

¹⁶ ŞD. 2839/22/2, 6 Kânunısânî 1334 (Ocak 1918).

¹⁷ Adliye Vekili Refik Şevket Bey [İnce] tarafından İcra Vekilleri Heyeti riyasetine gönderilen yazıdan, bu sayının Şubat ayı başında çıkarılmasının planlandığı anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10/45-289-2/3, 18 Kânunısânî 1338 (Ocak 1922).

olmasa da daha iyi bir seviyeye ulaşabilmesi yolunda bir adım atmak amacıyla tekrar neşredilmeye başlandığı vurgulanmıştır. Ceridede meslektaşların faydalanacakları çeşitli bahisler, adliyeye dair bilgiler ve dikkate değer makalelerin yayınlanacağına işaret edilmiş, ayrıca işgal gibi sebepler dolayısıyla kaybolan ve tekrar elde edilemeyen kanunlardan talep edilenlerin yayınlanacağı ifade edilmiştir.

Ankara'da çıkan *Ceride-i Adliye*'nin basım işi için Adliye Vekaleti, ilk olarak Yenigün Matbaası'yla ceridenin abonelik ücreti karşılık gösterilmek suretiyle bir mukavele imzalamış ve ceridenin altı sayısı bu şekilde yayımlanmıştır. Ancak hükümet bütçesinde *Ceride-i Adliye* masrafları için düzenleme olduğundan gelirin de Hazineye irat olarak kaydedilmesi gerektiğine dair Adliye Vekaletine gelen tezkire üzerine Yenigün Matbaası'yla yapılan mukavele sonlandırılmış ve ceridenin Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nda basılması kararlaştırılmıştır. Bu durum üzerine Adliye Vekaleti, kanunların ve temyiz kararlarının yayımlandığı başka bir ceridenin olmaması sebebiyle *Ceride-i Adliye*'nin ayda bir sayı olarak 5.000 nüsha basılmasına karar verilmesini İcra Vekilleri Riyasetinden talep etmiştir¹⁸.

Ceridenin Ankara'daki ilk senesinde, yani 1922 yılında, adliye memurlarının tümü zorunlu olarak ceride abonesi yapılmıştır¹⁹. Benzer bir durumun *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* döneminde de yaşandığı, Mehmed Arif Bey'in yukarıda bahsedilen "Ceride-i Adliye" başlıklı yazısında geçen "Vaktâki Meşrutiyet ilan edildi. Ceride-i Mehâkim-i Adliye'nin memurîn-i adliyeye cebren satılmak zamanı geçti." ifadelerinden anlaşılmaktadır²⁰.

Ceridenin tekrar yayımlanmaya başlaması, dönemin hukuk neşriyatında yankı bulmuştur. *Muhâmât*'ta çıkan bir yazıda, Adliye Vekaleti tarafından tekrar neşredilmeye başlandığının, *Ceride-i Adliye*'nin ilk sayısının baroya gönderilmesiyle haber alındığı ifade edilerek ceridenin içeriği hakkında okurlara bilgi verilmiş; cerideyi incelemek isteyenlerin baro kütüphanesine müracaat edebilecekleri ifade edilmiştir²¹.

¹⁸ BCA. 30-10/45-289-2/2, 22 Ağustos 1338 (1922).

¹⁹ BCA. Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-1/8-50-12, 30 Kânunısânî 1340 (1924).

²⁰ "Ceride-i Adliye", *İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavânîn Mecmuası*, sy. 10, 31 Kânunievvel 1325 (13 Ocak 1910), s. 284. Yazı için bkz. Ek 5.

²¹ "Ankara'da Ceride-i Adliye", *Muhâmât*, sy. 5-49, 1 Mart 1338 [1922], s. 161. Aynı mecmuada, ceride hakkındaki başka bir yazı için bkz. "Ankara'da Ceride-i Adliye", *Muhâmât*, sy. 8-52, 1 Haziran 1338 [1922], s. 239-240.

Ceride-i Adliye'nin Ankara'daki II. dönemine ait sayılar da çeşitli kurumların kütüphanelerinde yer edinmiştir. Örneğin, Başvekaletle Riyaset-i Cumhur Kitabesi arasındaki bir yazışmaya göre, Riyaset-i Cumhur Kütüphanesine konulmak üzere ceridenin 22 ila 28. sayıları gönderilmiştir²². Başka bir kayıta, İngiltere Sefareti aracılığıyla *Ceride-i Adliye*'nin üç nüshasını talep eden Foreign Office Kütüphanesine ilgili sayıların gönderilmesine karar verilmiştir²³. Bir dönem Adliye Nezareti müşavirliğinde bulunan Kont Ostrorog, Londra Üniversitesi'nde kurulan "Türk hukuku" kürsüsünün başına getirildiğinde Londra sefiri Zekai Apaydın'ı ziyaret ederek kendisinden Türk hukukundaki son gelişmeler hakkında bilgi istemiş; sefarette kendisine gösterilen *Ceride-i Adliye* sayılarının içeriğinden memnun kalmıştır. Türk hukukundaki tekemmülün yabancılara gösterilmesinin faydalı olacağı düşüncesiyle Adliye Vekaleti tarafından üniversiteye ceridenin tam koleksiyonu gönderilmiştir²⁴.

Ceride-i Adliye'nin Ocak 1922 tarihinde Ankara'da neşredilen ilk sayısıyla başlayan II. döneminde ceride, Kasım 1928 tarihli 76. sayıya kadar Arap harfleriyle çıkmıştır. Harf inkılabıyla birlikte ceride, Aralık 1928 tarihli 77. sayıdan itibaren Latin harfleriyle yayımlanmaya başlamıştır. Ceridenin son kez *Ceride-i Adliye* adıyla yayımlandığı Haziran 1929 tarihli 83. sayıyla birlikte *Ceride-i Adliye*'nin II. dönemi sona ermiştir.

Ceride-i Adliye'den Sonra: 1929'dan Bugüne

Makale fihristi ve yazar dizinini vereceğimiz *Ceride-i Adliye*'nin Haziran 1929 tarihli 83. sayısından sonra ceride, Temmuz 1929 tarihli 84. sayıdan itibaren *Adliye Ceridesi* adıyla yayımlanmaya başlamıştır. 1934 yılı sonundaki 149. sayıya kadar birbirini takip eden sayı numaraları, Ocak 1935'ten itibaren tekrar 1'den başlatılmış ve bu numaralandırma, 1936 yılı sonundaki 24. sayıya kadar devam etmiştir. 1936 yılından itibaren ise her yılın ilk sayısı 1., son sayısı 12. sayı olacak şekilde numaralandırılmıştır.

Adliye Ceridesi adıyla 1943'te çıkan son sayı olan 34. senenin 12. sayısı ile birlikte ceridenin adı değişmiştir. Selef ve haleflerine nispetle daha kısa bir süre yayımlanmış olan *Adliye Dergisi*'nin ilk sayısı, 1944'te çıkan 35. senenin 1. sayısıdır.

²² BCA. Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10-9-01/1-6-9/2, 10.12.1340 (1924).

²³ HR. İM. 162/81/1-2, 14 Teşrinievvel 1341 (1925).

²⁴ Ali Adem Yörük, "Ömer Rıza Doğrul'un 1928 Tarihli *Angora Reform* Tercümesi-Türkiye'nin Adli İnkılabı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 28, 2019 Güz, s. 57.

“Yeni Yıla Başlarken” başlıklı giriş yazısında²⁵, derginin *Ceride-i Adliye* ve *Adliye Ceridesi* adıyla çıktığı dönemlere dair bilgiler verilmekte; ihtiyaç ve taleplere daha iyi cevap verebilmek amacıyla dergide yapılan değişiklikler ve getirilen yenilikler üzerinde durulmakta; Türkçe’deki değişimlere uygun olarak ceridenin adının *Adliye Dergisi* olarak değiştirildiği ifade edilmektedir²⁶.

1945 yılında *Adliye Dergisi* adıyla çıkan 36. senenin 3. sayısından sonra derginin adı değiştirilerek dergi, Nisan 1945 tarihli 4. sayısından itibaren *Adalet Dergisi* adıyla yayımlanmaya başlamıştır. 1959 ve 1960 yıllarında bir dönem *Adliye Dergisi* adıyla çıktıysa da Haziran 1960 tarihli 51. senenin 2-6. sayısı ile birlikte tekrar *Adalet Dergisi* olarak yayımlanmaya devam etmiştir²⁷.

Adalet Dergisi, 1991 yılı başında *Kararlar Dergisi* ile birleştirilmiş; Ekim 1999’da bu dergiden ayrılarak tekrar *Adalet Dergisi* adıyla yayımlanmaya başlamıştır. 2019 yılında yayımlanan “Türk Hukuk Tarihi” temalı 62-63. sayısı ile akademik hakemli dergi niteliği kazanan *Adalet Dergisi*’nin son olarak 2020 yılında 64. sayısı yayımlanmıştır.

Şekil Bakımından Ceride-i Adliye

Ceride-i Adliye’nin 5 Kânunievvel 1325 tarihli ilk sayısının 1. sayfasında ceridenin adı çerçevesiz, sade bir rika hatla yazılmıştır. Takip eden 2. sayıdan 61. sayıya kadar ceridenin adı aynı hatla, ancak işlemeli bir çerçeveyle verilmiş, daha sonra 1. sayıdaki şekline dönmüştür. Ceridenin boyutları, 20x27 cm.’dir²⁸. İlk beş sayı, sadece Rumi tarihle (5 Kânunievvel 1325 gibi) çıkmış, 6-148. sayılarda hicri ve rumi tarihler birlikte verilmiştir. Buraya kadar ceride, iki haftada bir sayı olarak neşredilmiştir. Ceride, aylık periyoda döndüğü 149. sayıdan itibaren sadece rumi ay ve yıl (Ağustos 1332) belirtilerek yayımlanmıştır. Ankara’da yayımlanmaya başlanan *Ceride-i Adliye*’nin ilk 26 sayısında rumi ay ve yıl, 27 ila 37-38-39. sayıları arasında ise hicri ve rumi tarih birlikte verilmiştir. 1926 yılı başından itibaren miladi takvimin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte 40-41-42. sayı, Kânunısânî (Ocak) 1926 tarihiyle neşredilmiştir.

²⁵ “Yeni Yıla Başlarken”, *Adliye Dergisi*, Sene: 35, sy. 1, 1944, s. 3.

²⁶ Hukuk dilindeki dönüşümü, tam da ceridenin dergiye dönüştüğü dönemde, İstanbul Üniversitesi ve Hukuk Fakültesi’ndeki terim komisyonlarının faaliyetleri üzerinden ele alan bir çalışma bkz. Fethi Gedikli, “İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Hukuk Fakültesinde 1941-1944 Yılları Arasında Yapılan Terim Çalışmalarına Dair”, *Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Anısına Armağan*, haz. Abuzer Kendigelen, Saadet Yüksel, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 555-586.

²⁷ 1935-1979 yılları arasındaki sayıların fihristi Ejder Yılmaz ve Tacar Çağlar tarafından hazırlanarak “Dizin 1935-1979” başlığıyla (Ankara, Yarı Açık Cezaevi Matbaası, 1980) yayımlanmıştır.

²⁸ Önder, “Ceride-i Mehakim’den Yargıtay Dergisi’ne (1873-1975)”, s. 130.

Adliye Nezareti tarafından 1909'un sonunda İstanbul'da neşredilmeye başlanan I. dönem *Ceride-i Adliye*'nin İstanbul'daki son sayısı olan 177-178-179. sayısı (Aralık 1918-Şubat 1919) birlikte, yedinci senesinin son sayısı ve sekizinci senesinin ilk sayıları çıkmış oldu. Daha sonra ceridenin Adliye Vekaleti tarafından Ankara'da çıkarılmaya başlandığı II. dönemin Ocak 1922 tarihli ilk sayısı, iç kapakta "seki-zinci sene"nin birinci sayısı olarak neşredildiyse de takip eden sayıdan itibaren bu *hata* düzeltilerek "birinci sene" yapılmıştır. Ceridenin "yedinci sene"sine ait Haziran 1929 tarihli 83. sayıyla *Ceride-i Adliye*'nin II. dönemi sona ermiştir.

Ceridenin İstanbul'daki ilk sayısı, 1. sayfadan başlamıştır. Daha sonra 149. sayıda sayfa numaralandırması tekrar 1'den başlamıştır. Ankara'da yayımlanmaya başladığı II. dönemde de ceride 1'den başlanarak numaralandırılmıştır. Dolayısıyla sayfa numaraları iki kez 1'den başlatılmıştır.

Ceride-i Adliye, İstanbul'da Adliye Nezareti tarafından idare edildiği dönemde Matbaa-i Âmire tarafından basılmıştır. Ceridenin Ankara'daki sayılarının basıldığı matbaalar ise Adliye Vekaleti Matbaası, Yenigün Matbaası, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Yeni Matbaa ve Zelliç Biraderler Matbaasıdır.

Ceride-i Mehâkim ve *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* sayıları; kanun, nizamname, tamim, tevcih gibi sabit içeriğe sahip olup bu itibarla *Ceride-i Mehâkim* başlangıçta sekiz, sonrasında on altı sayfalık, *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* ise dört sayfalık bir gazete formatında basılmıştır. *Ceride-i Adliye* ile birlikte ceridenin *mecmua* formatına geçmesiyle her sayının sayfa sayısı farklılık göstermiştir. Örneğin, ceridenin 1909'daki ilk sayısı 32, Haziran 1929 tarihli son sayısı (ilave forma hariç) 48 sayfa olarak basılmış; Türk Ceza Kanunu, Türk Kanun-ı Medenisi, Hâkimler Kanunu gibi kanunların da ilave edildiği Mayıs 1926 tarihli 43-44-45-46. sayı, ilave formlarla birlikte, neredeyse 400 sayfaya ulaşmıştır.

Ceride-i Adliye'nin Kısım-ı Resmîsi

Ali Şehbaz Efendi'nin *Ceride-i Mehâkim*'in idaresine tayin edilmesiyle cerideye getirilen resmî ve gayr-i resmî kısım ayrımı, *Ceride-i Adliye*'de de genel itibarıyla uygulanmıştır. *Ceride-i Adliye*'nin "Kısım-ı Resmî" bölümünün başlıca içeriğini, mahkeme içtihatları, kanunlar, nizamnameler, tevcihât, tebligat-ı umumiye, Şura-yı Devlet mazbataları, Encümen-i Adliye mukarrerâtı, kanun tadil komisyonlarının raporları ve şuun-ı adliye oluşturur.

Kanunların tefsiri ve ne yolda uygulanacağını göstermesi bakımından büyük bir öneme sahip olan ve *Ceride-i Adliye*'nin 149. sayısındaki "Program" başlıklı yazıda,

kanunların güncelliğinin korumasını sağlamak için hâkimlerin elindeki en önemli kuvvet olarak tasvir edilen mahkeme içtihatlarını, ceridenin en önemli malzemesi olarak zikretmek yanlış olmaz. Mahkeme-i Temyiz kararlarından seçkiler, ceridenin ilk sayısından itibaren kendine yer bulmuştur. Mahkeme-i Temyiz kararlarını, sonraki sayılarda istinaf mahkemesi kararlarıyla bidayet hukuk, ticaret ve ceza dairelerinin kararlarından örneklerin yayınlanması takip etmiştir. Bu sayede kanunların ne şekilde uygulandığını tasvir edebilmeye yetecek genişlikte bir *karar havuzu* oluşmuştur. Türk Kanun-ı Medenisi'nin kabulünden sonra Mayıs 1926 tarihli 43-44-45-46. sayıdan itibaren İsviçre Federal Mahkemesi kararları, resmî kısım içerisinde değil, "Kısım-ı Gayr-i Resmî" bölümünün sonunda verilmiştir.

Ceridenin neşredildiği dönem boyunca, özellikle adliyeyle dair kanun ve nizamnamelerin neşri ve gerekli görüldüğünde kanunların esbâb-ı mucibe layihaları, ilk sayıdan itibaren ceridede yer almıştır. Hâkimler ve adliye memurlarını ilgilendiren talimat ve umumî tebliğlerin ilan mercii *Ceride-i Adliye* olmuş, hâkimlerin tayinlerine dair kararların ilanı da ceride vasıtasıyla yapılmıştır. Ayrıca Encümen-i Adliye'nin kararları ve *muamelat-ı intibahiye* başlığıyla disipline ilişkin işlemler de ceridenin içeriği arasındadır.

Ceridede önemli yer tutan diğer bir husus, Şura-yı Devlet mazbatalarıdır. Eğer bir mesele Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyesi önüne gelmişse, Şura-yı Devlet'in ilgili dairesinin karar mazbatası, heyet-i umumiye mazbatasıyla birlikte verilmiştir.

Kanunlaştırma çalışmalarının olduğu dönemlerde ceridenin diğer bir fonksiyonu, kanun tadil komisyonlarının raporlarına yer vermesidir. Bunlara *Ceride-i Adliye*'nin I. döneminden Mecelle Tadil Komisyonu ve Hukuk-ı Aile Komisyonu, II. döneminden ise Türk Kanun-ı Medenisi, Türk Ceza Kanunu gibi temel kanunları hazırlayan komisyonların raporları örnek gösterilebilir.

Şuun-ı adliye de ceride sayılarının büyük bir kısmında yer almaktadır. Bu başlık altında adliye ve nezarete dair haberler ve bilgiler bulunmaktadır. Ceridenin II. döneminde "Aramızdan Ayrılanlar" başlığıyla adliye mesleği mensuplarından vefat edenlerin duyurusu yapılmış, bunlar hakkında biyografik malumat verilmiştir.

İçerik Bakımından Ceride-i Adliye'nin *Kısım-ı Gayr-i Resmîsi*

Bu kısmın içeriği, fihristi hazırlanan makalelerden oluştuğu için çalışmamızın esasını teşkil etmektedir. *Ceride-i Adliye*'nin ilmî makaleleri ihtiva eden bu kısmı, uzun bir süre "Kısım-ı Gayr-i Resmî" olarak adlandırılmış; ancak zaman zaman bu adlandırma terk edilmişse de ceridede *kısım-ı gayr-i resmî ruhu* hep devam etmiştir.

Zamanla ceridenin belirli bir yazar kadrosunun oluştuğunu söylemek mümkündür. Ali Haydar Efendi, Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi reisliğinde bulunan Osman Bey ve Mahkeme-i Temyiz azasından Talat Bey, makale sayısı itibariyle ceridenin önde gelen yazarları arasında sayılabilir. Bu isimlere, daha sonra *Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye* adıyla kitaplaşan²⁹ ve ceridede tefrika usulüyle neşredilen makalelerin yazarları olan Halil Cemaleddin ve Hrand Asadur’u da eklemek gerekir.

Ceridedeki makaleler, belli bir konuda bir makale yahut birkaç makalelik diziler halinde yayımlanmıştır. Dizi halinde neşredilen makalelere Ali Haydar Efendi’nin “Usul-i İstima-i Dava”, Halil Cemaleddin ve Hrand Asadur’un “*Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye*”, Adliye nazırlarından Memduh Bey’in “*Mülâhazât-ı Cezaiye*”, Halep mebusu Artin Boşgezenyan’ın “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi” ve Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi reislerinden Osman Bey’in “Kanun-ı Medeni Hakkında Bir Tedkik” başlıklı dizileri örnek gösterilebilir.

Meslekleri itibariyle incelendiğinde, ceride yazarlarının ekseriyetini adliye mensuplarının oluşturduğu görülür. Bunlar arasında çeşitli yer ve derecelerdeki mahkemelerin reis ve azalarının yanında, müddeiumumiler ve müddeiumumi muavinleri, icra memurları, katipler, adliye müfettişleri yer almaktadır. Adliye mesleği mensuplarının haricinde müderrisler, muhâmîler, dava vekilleri, Mekteb-i Hukuk talebeleri de ceridenin yazarları arasındadır.

Ceride-i Adliye’nin önemli kısımlarından biri de ilave formalardır. İlave formların neşrindeki maksat, tefrikanın bitmesiyle ilave formların ciltlenerek kitaplaşmasına imkân sağlamaktır. Hukukun çeşitli alanlarına ilişkin telif ve tercüme kitaplar, Avrupa devletlerinin kanunlarından yapılan tercümeler, kanun komisyonlarının mazbatalarından bazıları bu usulle yayımlanmıştır. İlave forma halinde yayımlanan telif kitaplara, Adliye Vekaleti müsteşarı [Yusuf] Kenan Bey’in [Öner] *Tekerrür-i Cürüm* adlı kitabı örnek verilebilir³⁰. Türk Kanun-ı Medenisi’nin yürürlüğe girmesinden sonra Henri Capitant’ın “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal” başlığıyla tercüme edilen çalışması, Teşrînievvel (Ekim) 1926 tarihli 51. sayıda Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi eski reislerinden Osman Bey tarafından

²⁹ Halil Cemaleddin - Hrand Asadur, *Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye*, İstanbul, Hukuk Matbaası, 1331.

³⁰ *Ceride-i Adliye*, sy. 27, Teşrînievvel 1340 (Ekim 1924). Bu kitap, ilk olarak 1918’de basılmıştır: Yusuf Kenan, *Felsefe-i Cezaiye Etüdlerinden: Tekerrür-i Cürüm*, İstanbul, Arşak Garoyan Matbaası, 1335, 87 s.

tercüme edilmeye başlanmış ve bilahare Abdülhak Kemal Bey'in [Yörük] tercümesiyle ilave forma olarak basılmaya devam etmiştir. Alman Ceza Kanunu'nun tercümesi, ilave forma halinde ceridenin Ağustos 1340 (1924) tarihli 25. sayısından itibaren yayımlanmıştır. İlave forma halinde yayımlanan komisyon mazbatalarına, Temmuz 1339 (1923) tarihli 12. sayıdan itibaren yayımlanmaya başlanan "Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonu" zabıtları örnek gösterilebilir.

Ceridenin adliye çalışmaları bakımından kıymet atfedilecek önemli kısımlarından biri de mahkeme istatistikleridir. *Ceride-i Adliye*'nin I. döneminden itibaren zaman zaman mahkemelere yıl boyunca gelen iş ve mahkemelerin verdikleri karar sayılarına ilişkin çeşitli istatistikler yayınlanmıştır. Ceridenin Ankara'da yayımlandığı dönemde dış kapaklar renklendirilerek çeşitli diyagramlarla adliyeye dair istatistikler verilmiştir.

Makale Fihristi, Yazar Dizini ve Eklere Dair

Çalışmada kullanılan *Ceride-i Mehâkim*, *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* ve *Ceride-i Adliye* sayılarına İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi, Adalet Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nun sayısal arşivlerinden ulaştık. Rumi ve hicri tarihleri, miladi tarihe çevirirken Türk Tarih Kurumu'nun *Tarih Çevirme Kılavuzu*'na³¹ başvurduk.

Çalışmanın kapsamı, *Ceride-i Adliye*'de yayımlanmış olan ilmî makalelerle sınırlı olduğundan içerisinde bu nitelikte yazıların olmadığı sayıları fihristte göstermedik³². İçerisinde ilmî makale bulunan sayılar, birbirlerinden ayrılarak gösterilmiş olduğundan künye içerisinde ayrıca sayı ve tarih bilgisi verilmemiştir. Künyeler *yazar(lar)ın adı* (yabancı yazarların *soyadı*), *makalenin adı*, (varsa) *bölüm başlığı*, *sayfa aralığı* şeklinde gösterilmiştir (*Rudolf Heinze*, "*Harb ve Osmanlı Adli-*

³¹ (<https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu>).

³² Fihristte gösterilmeyen sayılar şunlardır: *Ceride-i Adliye*, sy. 39, 5 Temmuz 1327; sy. 75, 5 Kânûnisânî 1328; sy. 108, 20 Mayıs 1330; sy. 109, 5 Haziran 1330; sy. 112, 20 Temmuz 1330; sy. 113, 5 Ağustos 1330; sy. 114, 20 Ağustos 1330; sy. 115, 5 Eylül 1330; sy. 116, 20 Eylül 1330; sy. 120, 20 Teşrînîsânî 1330; sy. 121, Kânûnievvel 1330; sy. 124, Kânûnisânî 1330; sy. 125, 5 Şubat 1330; sy. 126, 20 Şubat 1330; sy. 127, 5 Mart 1331; sy. 128, 20 Mart 1331; sy. 129, 5 Nisan 1331; sy. 130, 20 Nisan 1331; sy. 131, 5 Mayıs 1331; sy. 132, 20 Mayıs 1331; sy. 133, 5 Haziran 1331; sy. 134, 20 Haziran 1331; sy. 135, 5 Temmuz 1331; sy. 136, 20 Temmuz 1331; sy. 137, 5 Ağustos 1331; sy. 138, 20 Ağustos 1331; sy. 139, 5 Eylül 1331; sy. 140, 20 Eylül 1331; sy. 142, 20 Teşrînievvel 1331; sy. 22-23-24, Mayıs-Haziran-Temmuz 1340; sy. 25, Ağustos 1340; sy. 31, 1 Şubat 1341; sy. 69-70, Nisan-Mayıs 1928.

yesi”, (*Bend-i Mahsus*), s. 110-112, gibi). Başlığı olmayan makalelere, içeriğe uygun bir başlık verilmiştir ([*Hayvan Sirkatî*], (*Fikr-i Mahsus Layihaları*), s. 1558-1569, gibi). Başlığı olmakla birlikte, makalenin içeriği hakkında bilgi vermeyen başlıklar muhafaza edilerek künyenin sonuna içeriğe ilişkin açıklamalar eklenmiştir (*Ali Haydar*, “*Mesele, Sual*”, (*Mesâil-i Fıkhiyye*), s. 132-133. (*Ayn-ı müşterekin kazaen taksimi hakkında*), gibi).

Yazar dizini hazırlanırken yazarlar, isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmış; yabancı yazarlarda ise soyadları esas alınmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla yazarların soyadları, dizinde [] ile gösterilmiştir. Makalelerde yazarın adıyla birlikte gösterilen mesleğine dair bilgiler, dizine eklenmiştir. Ayrıca bir mütercim dizini hazırlanmayarak mütercimler de yazar dizini içerisine alınmıştır.

Ceride-i Mehâkim, *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* ve *Ceride-i Adliye*’nin yukarıda bahsedilen çıkış yazıları, mukaddimelerinin çeviriyazısı çalışmanın sonunda verilmiştir. *Ceride-i Mehâkim* ve *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*’nin çıkış yazılarının da alınmış olmasının sebebi, *Ceride-i Adliye*’ye kadar ceridenin yayın siyasetindeki değişimi takip edebilmeye katkı sağlayacak olmasıdır. Çeviriyazısını verdiğimiz bir başka metin olan Mehmed Arif Bey’in, içerisinde tanıtma ve takdir etmenin yanında içerisinde tenkit satırları da bulunan “*Ceride-i Adliye*” başlıklı yazısından, ceridenin dönemin hukuk neşriyatında ne şekilde karşılanmış olduğuna dair fikir edinmek mümkündür. Çeviriyazılardan sonra, *Ceride-i Mehâkim*’den itibaren ceridenin çıkış yazıları, makaleler, istatistiklerden çeşitli görseller seçilerek yayımlanmıştır.

*

MAKALE FİHRİSTİ

I. DÖNEM, 1909-1919 (İSTANBUL)

sy. 1, 5 KÂNÛNİEVVEL 1325 [18 ARALIK 1909], s. 1-32

1. [Küçük] A[li] Haydar [Efendi], “*Mehâkim-i Nizâmiye Vezâifinin Takyidi*”, s. 25-27.

2. Mahmud Esad [Seydişehrî], “*Kavâid-i Hukukiyenin Menşei*”, (*Hikmet-i Hukuk*), s. 27-29.

3. Talat, “Bir Nazariye-i Kanuniye”, (Hukuk-ı Cezaiye), s. 30-32³³. (Tahkikat hâkimlerinin mâfûviyet kararı itasına salahiyet-i kanuniyelerinin olup olmadığı hakkında).

sy. 2, 19 KÂNÛNIEVVEL 1325 [1 OCAK 1910], s. 33-64

4. Mahmud Esad [Seydişehirî], “Örf ve Âdet”, (Hikmet-i Hukuk), s. 52-55.

5. Mehmed Aziz, “Hikmet-i Hukukun Tekâmülünden”, s. 56-57.

6. Bereketzâde İsmâil Hakkı, “Hukuk”, s. 58-60.

7. Yanko, “Bizde Tıbb-ı Kanunîye Dair Birkaç Söz”, (Tıbb-ı Kanunî I), s. 60-63.

sy. 3, 2 KÂNÛNISÂNÎ 1325 [15 OCAK 1910], s. 65-112

8. Agop Boşnakyan, [Arazi ile ilgili Temyiz Mahkemesi tarafından beyyine gerekçe gösterilerek bozulan hüküm hakkında Agop Boşnakyan'ın sorusu], s. 91. (“Ceride-i Adliye'nin birinci nüshasında münderiç Mahkeme-i Temyiz Hukuk Dairesi'nin 7 Teşrînievvel sene 325 tarihli îlâmı hakkında bâzı istîzahâtı hâvî dava vekillerinden Agop Boşnakyan Efendi tarafından gönderilen varakanın mevzu-ı bahse taalluk eden fikarâtı zîre derc olunmuştur”).

9. [Ali] Haydar Efendi, “Zilyedin Hâriç Aleyhine Men‘-i Taarruz Davası”, s. 91-95. (Men‘-i taarruz ve def‘-i taarruz davalarının arazi-i emîriye hakkında da ikame edilebileceğine dair Agop Boşnakyan’a cevap; bkz. nr. 8).

10. Mehmed Aziz, “Tekerrür-i Cürüm”, s. 96-99.

11. Servet, “Kanun Yoksulluğu, Sarâhat Yoksulluğu”, s. 100-101.

12. Misak Makaryan, “Yalan Şahitliği (Faux Témoignage)”, s. 102-105.

13. Yanko, “Tıbb-ı Kanunî II”, s. 105-109.

14. M[im]. Eşref, “İstiklâl-i Mehâkim”, s. 109-111.

sy. 4, 17 KÂNÛNISÂNÎ 1325 [30 OCAK 1910], s. 113-144

15. Ali Haydar, “Mesele, Sual”, (Mesâil-i Fıkhiyye), s. 132-133. (Ayn-ı müsterekin kazaen taksimi hakkında).

16. Ahmed Reşid, “Hâkim Beynelhasmeyn Adl İle Memurdur”, s. 133-136.

17. Yusuf Ziya [Özer], “Kanun-ı Ceza Layihasının Hutut-ı Asliyesi I” (Hukuk-ı Cezaiye), s. 136-142.

18. Mehmed Aziz, “İçtima-i Cerâim”, (Hukuk-ı Cezaiye), s. 142-144.

³³ Ceride-i Adliye’de Talat’a ait makalelerin birçoğu Mazhar ve Talat imzasıyla yayınlanan *Esbâb-ı Nakziye-i Temyiziye ve Mesalih-i Mütenevvî-i Adliye* adlı kitaba (1. Kitap, Mürettibîn-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1327, 267 s.) girmiştir.

sy. 5, 2 ŞUBAT 1325 [15 ŞUBAT 1910], s. 145-180

19. Osman, “Mesâil-i Fıkhiyye”, s. 167-169. (Ayn-ı müşterekin kazaen taksimi hakkında; bkz. nr. 15).

20. Ali Haydar, “Kefâlet, Teminat”, (Hukuk-ı Âdiye), s. 169-171. (Hacz-i ihtiyati hakkında Nevrekop kazası dava vekillerinden Mehmed Celaledin Efendi tarafından gönderilen varakaya cevaptır).

21. Talat, “Aleniyet-i Muhakeme”, s. 171-176.

22. Bereketzâde İsmâil Hakkı, “Yalan Yere Yemin yahut Yemin-i Kâzibe”, s. 176-179.

sy. 6, 17 ŞUBAT 1325 [2 MART 1910], s. 181-212

23. Talat, “Muktatafât-ı Kanuniye”, (Hukuk-ı Cezaiye), s. 205-209. (Nakl-i Davaya Dair).

24. Diran [Yerganyan], “[İctimâ’-ı Cerâim Hakkında] Muallim Mehmed Aziz Beyefendi’ye”, s. 210-211. (Nr. 18’deki yazının eleştirisi).

25. M[im]. Eşref, “Mahbusiyet-i Nâ-Meşruaya Karşı Hürriyet-i Şahsiyenin Suret-i Vikayesi I”, s. 212.

sy. 7, 4 MART 1326 [17 MART 1910], s. 213-244

26. Mehmed Aziz, “Bir Mesele-i Cezaiye: [İctimâ’-ı Cerâim]”, (Hukuk-ı Cezaiye), s. 237-241. (Nr. 24’teki yazıya verilen cevap).

27. “[İlamât-ı Gıyabiye’nin Temyizi]”, s. 241-242. (İlamât-ı gıyabiyenin temyizi hakkında Manastır İstinaf Mahkemesi azasından Nikolaki Logoşeni’nin iki sorusu ve cevaplar).

28. M[im]. Eşref, “Mahbusiyet-i Nâ-Meşruaya Karşı Hürriyet-i Şahsiyenin Suret-i Vikayesi II”, s. 242-244.

sy. 8, 20 MART 1326 [2 NİSAN 1910], s. 245-308

29. Yusuf Ziya [Özer], “İmtiyazât-ı Ecnebiyye ve Mesele-i Tâbiyyet”, s. 291-298.

30. Talat, “Kanun”, s. 298-301.

31. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye ve Muamelât-ı Umumiye I”, s. 301-307.

sy. 9, 5 NİSAN 1326 [18 NİSAN 1910], s. 309-378

32. [Yusuf] Ziya [Özer], “Kanun-ı Ceza Layihasının Hutut-ı Asliyesi II”, s. 363-367.

33. Talat, “Ehliyet-i Kanuniye”, s. 368-373.

34. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye ve Muamelât-ı Umumiye II”, s. 373-378.

sy. 10, 20 NİSAN 1326 [3 MAYIS 1910], s. 387³⁴-432

35. Osman, “Hisse-i Şâyi‘anın Bey‘i Hakkında” s. 420-423.

36. Talat, “[Esbâb-ı Nakziye I]”, s. 424-426. (İfade-i Mahsûsa).

37. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye III”, s. 427-431.

sy. 11, 5 MAYIS 1326 [18 MAYIS 1910], s. 433-472

38. Talat, “[Esbâb-ı Nakziye II]”, s. 465-469. (Tevdi ve tebliğ, emr-i isticvab, tayin-i vekalet, iddia-yı mefsuhiyet).

39. Yusuf Ziya [Özer], “İdare-i Mülkiye ve Adliye Nokta-i Nazarından Tefrik-i Kuvâ I”, s. 469-472.

sy. 12, 20 MAYIS 1326 [2 HAZİRAN 1910], s. 473-512

40. Talat, “Esbâb-ı Nakziye III”, s. 503-506. (Muayene-i evrak, ihale-i vazife, şehadet-i mazbuta, taleb-i evrak, cerâim-i müştereke, heyet-i hâkime, teşkil-i tarafeyn).

41. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye IV”, s. 507-511.

42. Yusuf Ziya [Özer], “İdare-i Mülkiye ve Adliye Nokta-i Nazarından Tefrik-i Kuvâ II”, s. 511-512.

sy. 13, 5 HAZİRAN 1326 [18 HAZİRAN 1910], s. 513-552

43. Osman, “Gayr-i Muntazam Ciro Hakkında”, s. 543-545.

44. Talat, “Esbâb-ı Nakziye IV”, s. 545-549. (Usul-i muhakeme, ihzar-ı müttehem, tayin-i sin, ihtarât-ı kanuniye, zaman-ı vaka, tasvir-i cürm, istima-i şühûd).

45. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye V”, s. 550-552.

sy. 14, 20 HAZİRAN 1326 [3 TEMMUZ 1910], s. 553-592

46. Ali Haydar, “Mesele-i Hukukiye”, s. 583-585. (Karz davasında ispat yükünün kime ait olduğuna dair; bkz. nr. 49).

47. Talat, “Esbâb-ı Nakziye V”, s. 585-589. (Usul-i tahlif).

48. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye VI”, s. 590-592.

³⁴ 9. sayı, 378. sayfada bitmiştir. 10. sayının da 379. sayfadan başlaması gerekirken 387. sayfadan başlamıştır. *Ceride-i Adliye*’nin ilerleyen sayılarında da bu tarz dizgi hatalarını yeri geldiğinde gösterdik.

sy. 15, 5 TEMMUZ 1326 [18 TEMMUZ 1910], s. 593-632

49. Ali Haydar, “Mesele-i Hukukiye’nin Cevabı” s. 623. (Karz davasında ispat yükünün kime ait olduğuna dair fetvâ-i şerîfe; bkz. nr. 46).

50. Talat, “Esbâb-ı Nakziye VI”, s. 623-627. (Şahitler arasındaki mübayenet).

51. Talat, “Mevadd-ı Hukukiye’de Nakl-i Dava’ya Dair - İstîzaha Cevap”, s. 627-628. (Nakl-i davaya dair “Muktatafat-ı Kanuniye” başlıklı metin için yapılan açıklama; bkz. nr. 23).

52. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye VII”, s. 629-632.

sy. 16, 20 TEMMUZ 1326 [2 AĞUSTOS 1910], s. 633-672

53. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava I”, s. 663-666.

54. Talat, “Esbâb-ı Nakziye VII”, s. 666-670. (Celb olunan şahitlerin duruşmaya gelmemesi hakkında).

55. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye VIII”, s. 671-672.

sy. 17, 5 AĞUSTOS 1326 [18 AĞUSTOS 1910], s. 673-712

56. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava II”, s. 703-707.

57. Talat, “Esbâb-ı Nakziye VIII”, s. 708-710. (Şahitler hakkında).

58. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye IX”, s. 711-712.

sy. 18, 19 AĞUSTOS 1326 [1 EYLÜL 1910], s. 713-766

59. Osman, “Adliye Nezaret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine”, s. 729-733. (Poliçe ve emre muharrer senede dair kanunların yeknesaklaştırılması maksadıyla Lahey’de toplanan konferansa dair).

60. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava III”, s. 757-760.

61. Talat, “Esbâb-ı Nakziye IX”, s. 761-764. (Şehadet-i kâzibe hakkında).

62. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye X”, s. 764-766.

sy. 19, 5 EYLÜL 1326 [18 EYLÜL 1910], s. 767-810

63. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava IV”, s. 797-804.

64. Talat, “Esbâb-ı Nakziye X”, s. 804-807. (Mahkemeye gelmeyen veya gelip de şahitlik etmeyen şahıslar hakkında).

65. Mazhar, “İstintakın Suret-i İcrasına Dair Bazı Kavâid-i Esasiye XI”, s. 808-810.

sy. 20, 20 EYLÜL 1326 [3 EKİM 1910], s. 811-860

66. Ali Haydar, "Usul-i İstima-i Dava V", s. 841-846.

67. Osman, "Heyet-i Udul Hakkında I", s. 846-853.

68. Talat, "Esbâb-ı Nakziye XI", s. 853-856. (Müttehem hakkında).

69. Mustafa Nazmi, "Bidayeten Sâdır Olan Ahkâm-ı Cezaiye Aleyhine İstinâf-ı Dava Vukuunda Mürâat Olunması Lazım Gelen Bazı Malumat", s. 856-858.

70. Cemaleddin, "Hâciz, Medyunuyla Şahs-ı Sâlis Arasındaki Bey'in Fesadını İddia Edebilir Mi?", s. 858-860.

sy. 21, 5 TEŞRÎNİEVVEL 1326 [18 EKİM 1910], s. 861-908

71. Ali Haydar, "Usul-i İstima-i Dava VI", s. 891-898.

72. Osman, "Heyet-i Udul Hakkında II", s. 898-905.

73. Talat, "Esbâb-ı Nakziye XII", s. 905-908. (Mahkeme heyetinin karar verme usulü).

sy. 22, 20 TEŞRÎNİEVVEL 1326 [2 KASIM 1910], s. 909-968

74. Ali Haydar, "Usul-i İstima-i Dava VII", s. 943-953.

75. Ali Haydar, "Fâsiden Satılan Malın Haczi", s. 953-956. (Dersaadet İstinâf Mahkemesi aza mülazımı Cemaleddin'in "Hâciz, Medyunuyla Şahs-ı Sâlis Arasındaki Bey'in Fesadını İddia Edebilir Mi?" yazısına verilen cevap; bkz. nr. 70).

76. Memduh, "Mülâhazât-ı Cezaiye I", s. 956-961. (Ceza mahkemelerinde görev ve yetki usulü hakkında).

77. İsmail Sem'i, "Esbâb-ı Feshiye", s. 961-965.

78. Temistukli Efkalidis, "Sirkat I", s. 965-967.

sy. 23, 5 TEŞRÎNİSÂNÎ 1326 [18 KASIM 1910], s. 969-1024

79. Ali Haydar, "Usul-i İstima-i Dava VIII", s. 999-1002.

80. Memduh, "Mülâhazât-ı Cezaiye II", s. 1003-1005. (Hukuk mahkemesinde kullanılan sahte evrak ve senetten dolayı icra edilecek ceza yargılaması hakkında).

81. Osman, "Heyet-i Udul Hakkında III", s. 1006-1010.

82. Mustafa Nazmi, "Mehâkim ve Devâir ve Bazı Memurîn Huzurunda Vukua Gelen Cerâimin Usul-i Muhakemât ve Mücazâtı Hakkında Bazı Mütâlaat", s. 1011-1016.

83. Fahreddin, "Şehadet-i Kâzibe ve İctihad-ı Temyiz", s. 1016-1021.

84. Temistukli Efkalidis, "Sirkat II", s. 1021-1023.

85. Lutfik Kuyumcuyan, “Muallim-i Muhterem Zöhrab Efendi’ye Hukuk-ı Cezaya Müteallik Bir Sual”, s. 1024. (Osmanlı vatandaşının başka bir memlekette işlediği cünha ve kabahat cürümlerinin cezalandırılmayacağı görüşüne dair soru).

sy. 24, 20 TEŞRÎNİSÂNÎ 1326 [3 ARALIK 1910], s. 1025-1080

86. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava IX”, s. 1057-1065.

87. Osman, “Bey-i Murâbaha ve Tevliyet ve Vazîaya Dair”, s. 1065-1071.

88. Bereketzâde İsmâil Hakkı, “Mürur-ı Zaman”, s. 1071-1075.

89. Tatyos Rıfkı, “Tevkif-i Eşhas”, s. 1075-1077.

90. Temistukli Efkalidis, “Sirkat III”, s. 1078-1080.

sy. 25, 5 KÂNÛNIEVVEL 1326 [18 ARALIK 1910], s. 1081-1144

91. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava X”, s. 1112-1137.

92. Memduh, “Mülâhazât-ı Cezaiye III”, s. 1137-1142. (Adem-i mesuliyet kararının mahiyeti hakkında; ayrıca bkz. nr. 119).

93. [Kirkor] Zöhrab, “Usul-i Cezaiye’nin 7. ve 22. Maddeleri Arasındaki Müba-yenet”, s. 1142-1143. (Kirkor Zöhrab’ın Lutfik Kuyumcuyan’a verdiği cevaptır; bkz. nr. 85).

sy. 26 KÂNÛNIEVVEL 1326 [2 OCAK 1911], s. 1145-1208

94. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava XI”, s. 1175-1183.

95. Osman, “Poliçe’nin Karşılığına Dair”, s. 1183-1191.

96. Temistukli Efkalidis, “Sirkat IV”, s. 1191-1193.

97. Mişon Ventura, “Ahkâm-ı İflas Hakkında İcrası Muktezi Tadilat-ı Esasiye”, s. 1194-1207.

sy. 27, 5 KÂNÛNİSÂNÎ 1326 [18 OCAK 1911], s. 1209-1280

98. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava XII”, s. 1239-1246.

99. Mansurîzâde Said, “Tatbikat-ı Mecelle’nin Kitabü’l-İcâreye Ait Olan Kısmı I”, s. 1247-1255. (bkz. nr. 108)³⁵.

100. Diran [Yerganyan], “Kanun-ı Ceza’nın 216’ncı Maddesi Hakkında Bazı Mülâhazât”, s. 1255-1259. (Ekarib arasında vuku bulan sirkat hakkında).

³⁵ Yazarın, Mecelle’nin 169-401. maddelerini ihtiva eden *Tatbikat-ı Mecelle* adlı eserinin (Cüz-i Evvel Kitabü’l-Büyû’, Matbaa-i Ebû’z-ziya, Kostantiniyye, 1328, 150 s.) devamı niteliğinde olan iki sayılık yazı dizisidir. Bu makaleler, Mecelle’nin 433-459. maddelerini içermektedir.

101. Mişon Ventura, “Ahkâm-ı İflas Hakkında İcrası Muktezi Tadilat-ı Esasiye II”, s. 1259-1270.

102. Ali Haydar, “Bir Suale Cevap”, s. 1271-1272. (Alacaklının haczettirdiği malda üçüncü bir kişinin hak talebinde bulunması durumu ile ilgili Mihaliç’ten gelen soruya verilen cevap).

sy. 28, 20 KÂNÛNISÂNÎ 1326 [2 ŞUBAT 1911], s. 1281-1366

103. Osman, “Şehadet-i Kâzibeye Dair”, s. 1317-1325.

104. Yusuf Ziya [Özer], “Usul-i Muhakeme-i Cezaiye’nin Menâbi’i ve Tadilat-ı Hâzıra”, s. 1325-1329.

105. Temistukli Efkalidis, “Sirkat V”, s. 1329-1333.

106. Mişon Ventura, “Ahkâm-ı İflas Hakkında İcrası Muktezi Tadilat-ı Esasiye III”, s. 1333-1342.

107. Seyyid Haşim, Ahmed Esad [Arsebük], “Akd ve İn’ikad”, s. 1343-1348.

108. Mansurîzâde Said, “Tatbikat-ı Mecelle’nin Kitabü’l-İcâreye Ait Olan Kısım II”, s. 1348-1354.

sy. 29, 5 ŞUBAT 1326 [18 ŞUBAT 1911], s. 1367-1446

109. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava XIII”, s. 1401-1409.

110. Osman, “İstihkaka Dair”, s. 1410-1420.

111. Talat, “Tefsir-i Kanun”, s. 1420-1428.

112. Yusuf Ziya [Özer], “Tevhid-i Muhakeme”, s. 1428-1433.

113. A[bdurrahman] Talat, “Kanun-ı Cezanın Birinci Maddesinin İzahı I”, s. 1433-1439.

114. Fahreddin, “Netâyic-i Tatbikiye”, s. 1439-1446. (Güncel ceza yargılaması ve uygulamalarına dair).

sy. 30, 20 ŞUBAT 1326 [5 MART 1911], s. 1447-1512

115. Memduh, “Mülâhazât-ı Cezaiye IV”, s. 1481-1482. (Cünha davası olarak devam eden yargılamanın konusunun cinayet olarak değişmesi üzerine takip edilmesi gereken usul hakkında).

116. A[bdurrahman] Talat, “Kanun-ı Ceza’nın Birinci Maddesinin İzahı II”, s. 1483-1495.

117. Zeynelabidin zâde Seyyid Nesib, “Zamân-ı Menfaat Meselesinde Hanefiye ile Şâfiye’nin Münâzara-i İctihadiyesi ve Müctehidîn-i Hanefiye’den Kemal ibn

Hümmam'ın Galebe-i Gaspta Menâfiin Alelîtlak Mazmuniyeti ile İftânın Lüzumu Hakkındaki Kavli I", s. 1495-1502.

118. Ali Haydar, "Mesâil-i Hukukiye Hakkında İrâd Olunan Dört Sualin Cevabı", s. 1502-1510. (Bir mahkeme reisi tarafından gönderilen sorulardır: 1. Muhakemenin alenen icra edilmesi hakkında. 2. Akara müteallik davalarda ziyedlik hakkında. 3. Şahitlerin şehadeti hakkında. 4. Oy çokluğuyla alınan kararların bu şekilde alındığının belirtilmesi hakkında).

119. Selim Baz Efendi, "[Adem-i Mesuliyet Kararının Mahiyeti Hakkında]", s. 1510-1511. (Baş müddeî-i umumî Memduh Beyefendi'ye Cebel-i Lübnan İstinaf müddeî-i umumîsi Selim Baz Efendi tarafından gönderilen mektubun suretidir; bkz. nr. 92, 120).

120. Memduh, "[Adem-i Mesuliyet Kararının Mahiyeti Hakkında]", s. 1511-1512. (Esbâb-ı beraati teşkil eden mevaddan emr-i resmîyi ifa sadedinde zabıta memurlarının îka eylediği katl ve cerh efâinden dolayı cinayet mahkemelerinden verilmiş olan mâfüviyet kararlarının temyizden nakzı üzerine tekrar-i muhakeme lazım gelmeyip sair beraat kararları hakkındaki nakz gibi nakz-ı vakı'ın nef'an li'l-kanun olacağına dair; nr. 119'daki yazıya verilen cevap).

sy. 31, 5 MART 1327 [18 MART 1911], s. 1513-1584

121. Ali Haydar, "Usul-i İstima-i Dava XIV", s. 1545-1555.

122. Osman, "Çeklere Dair", s. 1555-1565.

123. A[bdurrahman] Talat, "Yalan Şahitliği", s. 1565-1573.

124. Temistukli Efkalisid, "Sirkat VI", s. 1573-1576.

125. Zeynelabidin zâde Seyyid Nesib, "Zamân-ı Menfaat Meselesinde Hanefiye ile Şâfiye'nin Münâzara-i İctihâdiyesi ve Müctehidîn-i Hanefiye'den Kemal ibn Hümmam'ın Galebe-i Gaspta Menâfiin Alelîtlak Mazmuniyeti ile İftânın Lüzumu Hakkındaki Kavli II", s. 1577-1583.

sy. 32, 20 MART 1327 [2 NİSAN 1911], s. 1585-1654

126. Ali Haydar, "Usul-i İstima-i Dava XV", s. 1627-1634.

127. Memduh, "Mülâhazât-ı Cezaiye V", s. 1635-1637. (Cünha davasının, muhakeme neticesinde kabahate dönüşmesi halinde istinaf yoluna başvurulup başvurulamayacağına dair).

128. [Halil] Cemal[eddin], Hrand Asadur, "Ecânibin Memâlik-i Osmaniye'de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye I", s. 1637-1648³⁶.

³⁶ Tefrika kitaplaşmıştır: Halil Cemaleddin - Hrand Asadur, *Ecânibin Memâlik-i Osmaniye'de Hâiz Oldukları*

129. Ali Haydar, “Sual”, s. 1648-1653. (Bazı hukuk erbabının iki sorusu: 1. İştirak olarak tasarrufta bulunan bir akarda ortaklardan birisi, diğer ortağın tek başına kiraladığı kiracısını ihraç edebilir mi? 2. İki ortağın, akarı kiraladıktan sonra birinin vefatı sonrasında, varisleri kiracıyı ihraç edebilir mi?).

sy. 33, 5 NİSAN 1327 [18 NİSAN 1911], s. 1655-1724

130. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava XVI”, s. 1691-1697.

131. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye II”, s. 1697-1706.

132. Zeynelabidin zâde Seyyid Nesib, “Zamân-ı Menfaat Meselesinde Hanefiye ile Şâfiye’nin Münâzara-i İctihâdiyesi ve Müctehidîn-i Hanefiye’den Kemal ibn Hümmam’ın Galebe-i Gaspta Menâfiin Alelittlak Mazmuniyeti ile İftânın Lüzumu Hakkındaki Kavli III”, s. 1707-1713.

133. Vahan Malziyan, “Mısır Mehâkim-i Muhtelitesi Nezdinde Bulunan Mukavelât Muharrirleri (notaires) Hakkında Mısır Mahkeme-i Muhtelite-i İstinâfiyesi Muhâmîlerinden Vahan Malziyan Efendi Tarafından Kaleme Alınan Layihadır”, s. 1713-1716.

134. Mehmed Sami, “Cerâimde Esbâb ve Müessirât”, s. 1716-1724.

sy. 34, 20 NİSAN 1327 [3 MAYIS 1911], s. 1725-1814

135. Ali Haydar, “Usul-i İstima-i Dava XVII”, s. 1779-1784.

136. Talat, “İade-i Hukuk-ı Memnua”, s. 1785-1791.

137. Yusuf Ziya [Özer], “Cezada Tehir-i İcra veyahud Mahkûmiyet-i Mukayyede”, s. 1792-1800.

138. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye III”, s. 1801-1814.

sy. 35, 5 MAYIS 1327 [18 MAYIS 1911], s. 1815-1866

139. Memduh, “Mülahazât-ı Cezaiye VI”, s. 1845-1847. (Cerâim-i müstereke veya mürtebitânın tevhid-i tahkikat ve muhakemâtı hakkında).

140. Talat, “Kaziyye-i Muhkeme”, s. 1848-1854.

141. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye IV”, s. 1855-1866.

İmtiyazât-ı Adliye, İstanbul, tâbi’ ve nâşiri: Hukuk Matbaa ve Kitabhanesi sahibi Eşref Hızrî, Hukuk Matbaası, 1331, VIII+588+10 s. Kitabın çeviriyazısı için bkz. Fatma Kul, “*Ecânibin Memâlik-i Osmâniyye’de Ha’iz Oldukları İmtiyazât-ı Adliyye* Adlı Eserin Tahlil ve Transkripsiyonu”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2018.

sy. 36, 20 MAYIS 1327 [2 HAZİRAN 1911], s. 1867-1914

142. Talat, “Ahkâm-ı Gıyabiyye”, s. 1897-1899.

143. A[bdurrahman] Talat, “Kavânîn-i İcraiyeinin Mukayesesi I”, s. 1899-1904.

144. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye V”, s. 1904-1914.

sy. 37, 5 HAZİRAN 1327 [18 HAZİRAN 1911], s. 1915-1962

145. Talat, “Maznun veya Müttehem ve Mahkûmun Vefatı Hakkında Bir Mütâlaa”, s. 1951-1952.

146. A[bdurrahman] Talat, “Kavânîn-i İcraiyeinin Mukayesesi II”, s. 1953-1957.

147. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye VI”, s. 1957-1962.

sy. 38, 20 HAZİRAN 1327 [3 TEMMUZ 1911], s. 1963-2010

148. Memduh, “Mülâhazât-ı Cezaiye VII”, s. 1995-1998. (Cünha ve kabahate ilişkin ilamların temyiz edilmesi hakkında).

149. A[bdurrahman] Talat, “Kavânîn-i İcraiyeinin Mukayesesi III”, s. 1998-2001.

150. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye VII”, s. 2001-2006.

151. Diran [Yerganyan], “Kanun-ı Cezanın 229’uncu Maddesi”, s. 2006-2010. (Cebren sened almak veya imzalatmak suçu).

sy. 40, 20 TEMMUZ 1327 [2 AĞUSTOS 1911], s. 2065-2112

152. Talat, “Mürur-ı Zaman”, s. 2097-2108³⁷.

153. A[bdurrahman] Talat, “Kavânîn-i İcraiyeinin Mukayesesi IV”, s. 2109-2110.

154. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye VIII”, s. 2110-2112.

sy. 41, 5 AĞUSTOS 1327 [18 AĞUSTOS 1911], s. 2113-2160

155. Memduh, “Mülâhazât-ı Cezaiye VIII”, s. 2145-2148. (Müsâdeme-i bahriye sebebiyle vuku bulan telef-i nefis ve mecruiyet davaları hakkında).

156. Talat, “Tedkikat-ı Fenniye”, s. 2148-2151. (Cinayet fiilleri hakkında fennî tedkikat).

157. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye IX”, s. 2151-2157.

³⁷ Metinde makalenin son sayfası, sehven 3008. sayfa olarak gösterilmiştir. Bu sayının devam eden makalelerinde de aynı hata devam ettirilmiştir.

158. Temistukli Efkalidis, “Ecânib Tarafından Fransa Tebaası Aleyhine İkame Edilen Deâvî-yi Hukukiyenin Tabi Bulunduğu Şerâit-i Teminiye”, s. 2157-2160.

sy. 42, 20 AĞUSTOS 1327 [2 EYLÜL 1911], s. 2161-2208

159. Ali Haydar, “Es’ile-i Kanuniye ile Ecvibesi”, s. 2173-2177. (Metinde: 1. İlam-ı ibtidânin bozularak yeniden hüküm verilmesi hakkında, 2. Usul-i Muhakemât-ı Hukukiye’nin 23. maddesi; kefâlet akçası hakkındaki iki soruya cevap verilmiştir).

160. Osman, “Teşebbüs-i Cürme Dair”, s. 2178-2185. (Makalenin ikmal ve tashih edilmiş hali için bkz. nr. 248).

161. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi I”, s. 2185-2205. (Sayfa 2185-2186’da giriş mahiyetinde “Bir İki Söz” başlıklı bir yazı bulunmaktadır. Devamında ilgili maddeler, şerhler ve tenkitler vardır)³⁸.

162. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye X”, s. 2206-2208.

sy. 43, 5 EYLÜL 1327 [18 EYLÜL 1911], s. 2209-2256

163. Ali Haydar, “Bir Sualin Cevabı”, s. 2229. (Arazi Kanunnamesi’nin ilgili maddelerindeki hakk-ı rüçhan davaları hakkında 159. nr.’daki soruya verilen cevaptır).

164. Memduh, “Mülahazât-ı Cezaiye IX”, s. 2229-2231. (Yalan yere yemin davasının ispatı hakkında).

165. Tatyos Rıfkı, “Tekerrür-i Cürüm (Le recidive)”, s. 2232-2236.

166. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi II”, s. 2237-2253.

167. Celaledin, “Muhterem Üstadım Memduh Beyefendi Hazretlerine”, s. 2254-2256. (Kanun-ı Cezanın cerh ve darb ile ilgili 179’uncu madde-i kaimesinin eldeki işlere uygulanıp uygulanmayacağı hakkında).

sy. 44, 20 EYLÜL 1327 [3 EKİM 1911], s. 2257-2304

168. Osman, “İştirak-i Cürme Dair”, s. 2283-2293.

169. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi III”, s. 2293-2304.

³⁸ Tefrika kitaplaşmıştır: Haleb mebusu Artin [Boşgezenyan], *Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Hakkında Teşrih ve Tenkit*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1327.

sy. 45, 5 TEŞRÎNİEVVEL 1327 [18 EKİM 1911], s. 2305-2352

170. Memduh, “Dersaadet İkinci Ceza Dairesi Reisi Celal[eddin] Beyefendiye”, s. 2335-2336. (Celaleddin Beyefendinin nr. 167’deki yazısına cevaptır).

171. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi IV”, s. 2336-2346.

172. Diran Yerganyan, “Yeni Kanun-ı Cezanın 179’uncu Maddesi İlavesinin Tatbiki Hakkında Bir Mütâlaa”, s. 2347-2349. (Darb ve cerh ile ilgili Ceza Kanununun 179. maddesi hakkında).

173. Temistukli Efkalidis, “Ukud ve Mukavelât-ı Ticariyenin Suver-i Sübûtiyesi”, s. 2349-2351.

174. Ali Kemal [Elbir], “[Müsâdeme-i bahriye sebebiyle vuku bulan telef-i nefis ve mecruiyet davaları hakkında]”, s. 2351-2352. (Baş müddeî-i umumî Memduh Beyefendi’ye Selânik Mekteb-i Hukuku Usul-i Muhakemât-ı Cezaiye Kanunu muallimi, vükelâ-yı deâvîden Ali Kemal Bey’den varid olan mektup suretidir; bkz. nr. 155).

sy. 46, 20 TEŞRÎNİEVVEL 1327 [2 KASIM 1911], s. 2353-2392

175. Yusuf Ziya [Özer], “Tekerrür-i Cürme Dair I”, s. 2377-2382.

176. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi V”, s. 2382-2392.

sy. 47, 5 T TEŞRÎNİSÂNÎ 1327 [18 KASIM 1911], s. 2393-2432

177. Yusuf Ziya [Özer], “Tekerrür-i Cürme Dair II”, s. 2421-2425.

178. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi VI”, s. 2425-2432.

sy. 48, 20 TEŞRÎNİSÂNÎ 1327 [3 ARALIK 1911], s. 2433-2472

179. Osman, “Tekerrür-i Cürme Dair”, s. 2461-2470.

180. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi VII”, s. 2471-2472.

sy. 49, 5 KÂNÜNİEVVEL 1327 [18 ARALIK 1911], s. 2473-2512

181. Talat, “Kıyas Hakkında Bazı Mesâil-i Mühimme”, s. 2499-2502.

182. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi VIII”, s. 2502-2512.

sy. 50, 20 KÂNÛNIEVVEL [2 OCAK 1912], s. 2513-2552

183. Fahreddin, “Katl Kasdıyla Cerh, Cinayet Mi Cünha Mıdır?”, s. 2539-2542.

184. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi IX”, s. 2542-2552.

sy. 51, 5 KÂNÛNISÂNÎ 1327 [18 OCAK 1912], s. 2553-2592

185. [Halil] Cemaledin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XI”, s. 2581-2585.

186. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi X”, s. 2586-2592.

sy. 52, 20 KÂNÛNISÂNÎ 1327 [2 ŞUBAT 1912], s. 2593-2632

187. [Halil] Cemaledin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XII”, s. 2619-2624.

188. Artin [Boşgezenyan], “Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi Reis-i Hikmet-enîsi Osman Beyefendi Hazretlerine”, s. 2624-2627. (Osman Beyefendi’nin nr. 179’daki “Tekerrür-i Cürme Dair” başlıklı makalesi hakkında).

189. A[yn]. Şefkatî, “[Şahsî Dava ve Kamu Davası Hakkında]”, s. 2627-2628. (Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi azasından Talat Beyefendi’ye soru; bkz. 196).

190. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi XI”, s. 2629-2632.

sy. 53, 5 ŞUBAT 1327 [18 ŞUBAT 1912], s. 2633-2672

191. Talat, “İstirdad-ı Mücrimîn”, 2659-2663.

192. İbrahim Hesabî, “[Tahfif-i Cezayı Muceb Esbâb-ı Takdiriye ve Cezanın Suret-i Tahvili]”, s. 2664. (Kanun-ı Cezanın 27. madde-i kaime çerçevesinde Halep mebus-ı sabıkı Artin Efendi’nin nr. 169’daki yazısına eleştiri; cevap için bkz. nr. 193).

193. Artin [Boşgezenyan], “Konya Hukuk Mektebi Hukuk-ı Ceza Muallimi İbrahim Hesabî Efendi Hazretlerine”, s. 2665-2666. (Nr. 192’deki yazıya verilen cevaptır).

194. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi XII”, s. 2666-2672.

sy. 54, 20 ŞUBAT 1327 [4 MART 1912], s. 2673-2710

195. Osman, “Mukabele ve Müdâfaaya Dair I”, s. 2701-2706. (Katl, darb ve cerh fiillerine karşı icra edilen mukabele ve müdâfaa-i meşrua hakkında).

196. Talat, “Erzincan Bidayet Mahkemesi Azasından A. Şefkatî Efendiye Cevap”, s. 2707-2708. (A. Şefkatî Efendi’nin nr. 189’daki mektubuna cevap).

197. Mıgırdiç Haylak, “Ecânibin Tard ve Teb’idi Hakkında Birkaç Söz”, s. 2708-2709.

sy. 55, 5 MART 1328 [18 MART 1912], s. 2711-2750

198. Osman, “Mukabele ve Müdâfaaya Dair II”, s. 2735-2740.

199. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi XIII”, s. 2740-2750.

sy. 56, 20 MART 1328 [2 NİSAN 1912], s. 2751-2790

200. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XIII”, s. 2779-2784.

201. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi XIV”, s. 2784-2790.

sy. 57, 5 NİSAN 1328 [18 NİSAN 1912], s. 2791-2830

202. Fuad, “Açık Bonolar ve Mahkeme-i Temyiz’in Bir Kararı”, s. 2817-2820.

203. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XIV”, s. 2820-2824.

204. Artin [Boşgezenyan], “Kanun-ı Cezanın Mevadd-ı Kaime ve Muaddelesi Şerhi XV”, s. 2824-2830.

sy. 58, 20 NİSAN 1328 [3 MAYIS 1912], s. 2831-2870

205. Talat, “İstirdad-ı Mücrimîn Bahsinin Tetimmâtından İkinci Makale”, s. 2859-2862. (İlk makale için bkz. nr. 191).

206. Abdurrahman Asım, “Hıfzu’s-sıhha Nokta-i Nazarından Hapishâneler I”, s. 2862-2867.

207. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XV”, s. 2867-2870.

sy. 59, 5 MAYIS 1328 [18 MAYIS 1912], s. 2871-2910

208. Abdurrahman Asım, “Hıfzu’s-sıhha Nokta-i Nazarından Hapishâneler II”, s. 2899-2904.

209. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XVI”, s. 2905-2910.

sy. 60, 20 MAYIS 1328 [2 HAZİRAN 1912], s. 2911-2950

210. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XVII”, s. 2937-2943.

211. Bedros Karayan, “Ganâim-i Bahriye I”, s. 2943-2949.

212. Edhem Sani, “[İktisab-ı Katiyet Eylemiş Bir İlamın Mürur-ı Zamana Tabi Olup Olamayacağı]”, s. 2949-2950. (Mahkeme-i Temyiz Hukuk reisi fezâil-enîsi Haydar ve Mahkeme-i Temyiz aza-yı kiramından Bereketzâde İsmâil Hakkı Beyefendiler hazarâtıyla mehere-i hukukiyûndan Dersaadet mebusu Kirkor Zöhrab Efendi Hazretlerine).

sy. 61, 5 HAZİRAN 1328 [18 HAZİRAN 1912], s. 2951-2990

213. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XVIII”, s. 2979-2988.

214. Bedros Karayan, “Ganâim-i Bahriye II”, s. 2988-2990.

sy. 62, 20 HAZİRAN 1328 [3 TEMMUZ 1912], s. 2991-3030

215. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XIX”, s. 3017-3027.

216. Fuad, “Dâvetiye Varakası ve Usul-i Muhakemenin 99’uncu Maddesi”, s. 3017-3030.

sy. 63, 5 TEMMUZ 1328 [28 TEMMUZ 1912], s. 3031-3070

217. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XX”, s. 3057-3070.

sy. 64, 20 TEMMUZ 1328 [2 AĞUSTOS 1912], s. 3071-3110

218. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXI”, s. 3105-3110.

sy. 65, 5 AĞUSTOS 1328 [18 AĞUSTOS 1912], s. 3111-3154

219. Franz von Liszt, “Siyaset-i Cinaiyenin Esasları”, (Alman Felsefe-i Cezaiyesinden), çev. Yusuf Ziya [Özer], s. 3143-3151.

220. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXII”, s. 3151-3154.

sy. 66, 21 AĞUSTOS 1328 [3 EYLÜL 1912], s. 3155-3198

221. Talat, “Tenkit”, s. 3187-3190. (Kabil-i temyiz olan bir ilam-ı cinaî hakkında).

222. [Halil Cemaleddin, Hrand Asadur], “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXIII”, s. 3191-3197.

223. Muavinzâde Zühdü, “Bir Sual”, s. 3198. (Üçüncü kişiye ciro edilen karşılıksız bono hakkında).

sy. 67, 5 EYLÜL 1328 [18 EYLÜL 1912], s. 3199-3250

224. Mişon Ventura, “Mahkeme-i Temyiz’in Teşkilatıyla Vezâîfine Müteallik Ahkâm-ı Kanuniyenin Muhtaç Olduğu Tadilat-ı Esasiye”, s. 3237-3249.

sy. 68, 21 EYLÜL 1328 [4 EKİM 1912], s. 3251-3290

225. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXIII” s. 3279-3287.

226. Mişon Ventura, “Roma Hukukunun Memleketimizde Lüzum-ı Tedrisi ve Mecelle ile Hukuk-ı Garbiye Arasında Bazı Mukayesat I”, s. 3288-3290³⁹.

sy. 69, 5 TEŞRÎNİEVVEL 1328 [18 EKİM 1912], s. 3291-3330

227. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXIV”, s. 3319-3323.

228. Mişon Ventura, “Roma Hukukunun Memleketimizde Lüzum-ı Tedrisi ve Mecelle ile Hukuk-ı Garbiye Arasında Bazı Mukayesat II”, s. 3324-3328. (Bu yazının dizgi hatası nedeniyle eksik olan kısmı sy. 70, s. 3368-3370’de yayımlanmıştır).

229. Mahmud Ahmed, “Erbâb-ı Hukuktan Bir İstîzah”, s. 3329-3330. (Birden fazla suç işleyen mücrimlerin nasıl cezalandırılacağı, bir olaya uygulanacak genel ve özel kanunların varlığı halinde hangi kanunun uygulanacağı, fiil-i şeni’ davasının takibi için şikayete yetkili olan velinin kim olduğu hakkında üç soru. Verilen cevap için bkz. nr. 237).

sy. 70, 20 TEŞRÎNİEVVEL 1328 [2 KASIM 1912], s. 3331-3370

230. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXV”, s. 3359-3365.

231. Mişon Ventura, “Roma Hukukunun Memleketimizde Lüzum-ı Tedrisi ve Mecelle ile Hukuk-ı Garbiye Arasında Bazı Mukayesat III”, s. 3366-3368.

³⁹ Bu dizinin çeviriyazısı için bkz. “Mişon Ventura’nın Kaleminden Türkiye’de Roma Hukuku Öğretimi ve Mukayeseli Hukukun İşlevi (1912)”, haz. Ali Adem Yörük - Rıdvan Abdurrahman Demirtaş, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 29, 2020 Bahar, s. 301-316.

sy. 71, 5 TEŞRÎNİSÂNÎ 1328 [18 KASIM 1912], s. 3371-3410

232. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXVI”, s. 3399-3402.

233. Kahveciyan Haçik, “Temyiz Mahkemesi Üçüncü Derecede Bir Mahkemeye Munkalib Olsa Yine Mevcut Derecât-ı Mehâkim Fevkinde Bir Temyiz Mahkemesi Tesisi Lazımdır”, s. 3402-3410. (Mişon Ventura’nın nr. 224’teki yazısına cevaptır).

sy. 72, 20 TEŞRÎNİSÂNÎ 1328 [3 ARALIK 1912], s. 3411-3446

234. [Halil] Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXVII”, s. 3439-3442.

235. Fuad, “İade-i İtibar”, s. 3443-3446. (Ayrıca bkz. nr. 238).

sy. 73, 5 KÂNÛNİEVVEL 1328 [18 ARALIK 1912], s. 3447-3484

236. Osman, “Lahey Poliçe Konferansı’nda Devlet-i Aliyye Murahhası Sıfatıyla Hazır Bulunan Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi Reisi Osman Beyefendi Tarafından Adliye Nezaret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine Takdim Olunan Rapor Suretidir”, s. 3475-3484. (Bu konferans sonucunda kabul edilen düzenlemelerin tercümeleri için bkz. sy. 74, s. 3513-3522; sy 75, s. 3553-3568; sy 76, s. 3597-3601).

sy. 74, 20 KÂNÛNİEVVEL 1328 [2 OCAK 1913], s. 3485-3524

237. Hasan Behçet, “69 Numaralı Ceride-i Adliye’de Münderiç Suallere Cevap”, s. 3522-3524. (Mücrimîn-i mükerrire hakkında; bkz. nr. 229).

sy. 76, 20 KÂNÛNİSÂNÎ 1328 [2 ŞUBAT 1913], s. 3569-3608

238. Kahveciyan Haçik, “Mürur-ı Zaman-ı Şer’î ve Mürur-ı Zaman-ı Nizamî”, s. 3602-3608. (Yazar, nr. 235’te yer alan “İade-i İtibar” başlıklı metni okuduktan sonra bu makaleyi kaleme almıştır).

sy. 77, 5 ŞUBAT 1328 [18 ŞUBAT 1913], s. 3609-3648

239. Osman, “İçtima-i Cerâime Dair”, s. 3637-3647.

sy. 78, 20 ŞUBAT 1328 [5 MART 1913], s. 3649-3696

240. Talat, “Her Mebhas-ı Fasl Delâlet Eder ki Beraat Asıldır”, s. 3677-3684.

241. Said Hikmet, “Rusya Tebaasının Talep Ettiği Tazminat-ı Şahsiyenin Tehir-i Tediyesinden Dolayı Devlet-i Aliyye ile Rusya Hükümeti Beynindeki İhtilafın Halli Hakkında Lahey Heyet-i Hakemiyesi Tarafından İta Olunan Karara Dair I”, s. 3685-3692.

242. Fahreddin, “Emniyeti Suistimal, Dolandırıcılık ve Şahsa Müteallik Sah-tekarlık Davaları Hakkında Bir Mütâlaa (Müddeî-i umumîler emniyeti suisti-mal davalarında istidâ-yı şahsî ile mukayyed midirler? Niçin mukayyeddirlere? Bu takyid, dolandırıcılık ve şahsa müteallik evrak-ı mahsusada sahtekarlık gibi cerâime de şâmil midir?)”, s. 3692-3695.

243. Abdurrahman Şeref, “Mahkeme-i Temyiz Reis-i Evvel-i Hasâfet-Enîsi Ali Haydar Efendi Hazretlerine”, s. 3695-3696. (Metinde arazi davalarında tayin-i husumet meselesi ve vekalet-i âmmeye ile tevkil ve azletme hakkında iki soru sorul-muştur).

sy. 79, 5 MART 1329 [18 MART 1913], s. 3697-3742

244. Yusuf Ziya [Özer], “Cürüm Hakkında Nazar-ı Umumî”, s. 3723-3730.

245. [Said Hikmet], “Rusya Tebaasının Talep Ettiği Tazminat-ı Şahsiyenin Tehir-i Tediyesinden Dolayı Devlet-i Aliyye ile Rusya Hükümeti Beynindeki İhti-lafın Halli Hakkında Lahey Heyet-i Hakemiyesi Tarafından İta Olunan Karara Dair II”, s. 3730-3741.

sy. 80, 20 MART 1329 [2 NİSAN 1913], s. 3743-3790

246. Talat, “Emr-i Tahrîrî-yi Kanunî”, s. 3771-3777.

247. Said Hikmet, “Rusya Tebaasının Talep Ettiği Tazminat-ı Şahsiyenin Tehir-i Tediyesinden Dolayı Devlet-i Aliyye ile Rusya Hükümeti Beynindeki İhtilafın Halli Hakkında Lahey Heyet-i Hakemiyesi Tarafından İta Olunan Karara Dair III”, s. 3777-3789.

sy. 81, 5 NİSAN 1329 [18 NİSAN 1913], s. 3791-3838

248. Osman, “Teşebbüs-i Cürme Dair”, s. 3827-3835. (nr. 160'taki aynı adlı makalenin ikmal ve tashih edilmiş halidir).

249. Said Hikmet, “Muharebat-ı Bahriyede Sancak Tebdili Meselesi I”, s. 3836-3838.

sy. 82, 20 NİSAN 1329 [3 MAYIS 1913], s. 3839-3890

250. Memduh, “Mülâhazât-ı Cezaiye X (Hakk-ı Tevkif ve Mevkufiyet-i Gayr-i Meşrua)”, s. 3879-3885.

251. Said Hikmet, “Muharebât-ı Bahriyede Sancak Tebdili Meselesi II”, s. 3886-3890.

sy. 83, 5 MAYIS 1329 [18 MAYIS 1913], s. 3891-3950

252. Memduh, "Mülâhazât-ı Cezaiye XI (Hakk-ı Duhul-ı Mesakin ve Hakk-ı Taharri)", s. 3946-3950.

sy. 84, 20 MAYIS 1329 [2 HAZİRAN 1913], s. 3951-3996

253. Osman, "Şufaya Dair I", s. 3983-3992.

254. Bereketzâde İsmâil Hakkı, "Siyaset-i Şer'îye", s. 3992-3996.

sy. 85, 5 HAZİRAN 1329 [18 HAZİRAN 1913], s. 3997-4042

255. [Ali Haydar], "Emval-i Gayrimenkulenin Tasarrufuna Ait Mevadd-ı Kanuniyye I", s. 4025-4032.

256. Osman, "Şufaya Dair II", s. 4032-4042.

sy. 86, 20 HAZİRAN 1329 [3 TEMMUZ 1913], s. 4043-4094

257. Ali Haydar "Emval-i Gayrimenkulenin Tasarrufuna Ait Mevadd-ı Kanuniyye II", s. 4071-4087.

258. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, "Ecânibin Memâlik-i Osmaniye'de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXVIII", s. 4087-4093.

sy. 87, 5 TEMMUZ 1329 [18 TEMMUZ 1913], s. 4095-4148

259. Memduh, "Mülâhazât-ı Cezaiye XII", s. 4130-4138. (Mukarrerât ve ilâmât-ı cezaiyenin nakzı için Mahkeme-i Temyiz'e vuku bulacak müracaatlar hakkında).

260. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkulenin Tasarrufuna Ait Mevadd-ı Kanuniyye III", s. 4138-4144.

261. Osman, "Şufaya Dair III", s. 4144-4148.

sy. 88, 20 TEMMUZ 1329 [2 AĞUSTOS 1913], s. 4149-4216

262. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkulenin Tasarrufuna Ait Mevadd-ı Kanuniyye Dair Teşrihat IV", s. 4183-4210.

263. Halil Celaleddin, Hrand Asadur, "Ecânibin Memâlik-i Osmaniye'de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXIV", s. 4211-4215.

sy. 89, 5 AĞUSTOS 1329 [18 AĞUSTOS 1913], s. 4217-4268

264. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkulenin Tasarrufuna Ait Mevadd-ı Kanuniyye Dair Teşrihat V", s. 4246-4260.

265. Bereketzâde İsmail Hakkı, "Meşakkat Teysiri Celb Eder", s. 4261-4267.

sy. 90, 20 AĞUSTOS 1329 [2 EYLÜL 1913], s. 4269-5022

266. Ali Haydar, “Emval-i Gayrimenkulenin Tasarrufuna Ait Mevadd-ı Kanunîye Dair Teşrihat VI”, s. 4295-5010⁴⁰.

267. Halil Cemaleddin, Hrand Asadur, “Ecânibin Memâlik-i Osmaniye’de Hâiz Bulundukları İmtiyazât-ı Adliye XXV”, s. 5011-5021.

sy. 91, 5 EYLÜL 1329 [18 EYLÜL 1913], s. 5023-5076

268. Ali Haydar, “Emval-i Gayrimenkulenin Tasarrufuna Ait Mevadd-ı Kanunîye Dair Teşrihat VII”, s. 5051-5065.

269. Said Hikmet, “Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye I (Propriété littéraire et artistique)”, s. 5066-5075.

sy. 92, 20 EYLÜL 1329 [3 EKİM 1913], s. 5077-5120

270. Ali Haydar, “Emval-i Gayrimenkulenin Tasarrufuna Ait Mevadd-ı Kanunîye Dair Teşrihat VIII”, s. 5107-5113.

271. Said Hikmet, “Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye II (Propriété littéraire et artistique)”, s. 5113-5120.

sy. 93, 5 TEŞRÎNİEVVEL 1329 [18 EKİM 1913], s. 5121-5160

272. Mehmed Memduh, “Fransa’da Sindiklerin Kontrolü”, s. 5147-5153.

273. Said Hikmet, “Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye III (Propriété littéraire et artistique)”, s. 5154-5160.

sy. 94, 20 TEŞRÎNİEVVEL 1329 [2 KASIM 1913], s. 5161-5208

274. Ali Haydar, “Eşhas-ı Hükmiyenin Emval-i Gayrimenkuleye Tasarruflarına Mahsus Kanun-ı Muvakkat I”, s. 5195-5208.

sy. 95, 5 TEŞRÎNİSÂNÎ 1329, [18 KASIM 1913], s. 5209-5246

275. Ali Haydar, “Eşhas-ı Hükmiyenin Emval-i Gayrimenkuleye Tasarruflarına Mahsus Kanun-ı Muvakkat II”, s. 5233-5241.

276. Basmacızâde Cevdet Ferid [Basma], “Sicill-i Cezaî (Casier judiciaire)”, s. 5241-5245.

sy. 96, 20 TEŞRÎNİSÂNÎ 1329 [3 ARALIK 1913], s. 5247-5310

277. Ali Haydar, “Emval-i Gayrimenkulenin Deyn Mukabilinde Teminat İraesine Dair Kanun-ı Muvakkat I”, s. 5291-5301.

⁴⁰ 4297. sayfadan sonra takip eden sayfa sehven 5098 olarak yazılmıştır.

278. Basmacızâde Cevdet Ferid, "Sicill-i Cezaî (Casier judiciaire) II", s. 5302-5309.

sy. 97, 5 KÂNÛNIEVVEL 1329 [18 ARALIK 1913], s. 5311-5348

279. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkulenin Deyn Mukabilinde Teminat İraesine Dair Kanun-ı Muvakkat Hakkında II", s. 5337-5348.

sy. 98, 20 KÂNÛNIEVVEL 1329 [2 OCAK 1914], s. 5349-5392

280. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkulenin Deyn Mukabilinde Teminat İraesine Dair Kanun-ı Muvakkat Hakkında III", s. 5379-5392.

sy. 99, 5 KÂNÛNISÂNÎ 1329 [18 OCAK 1914], s. 5393-5432

281. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkulenin Deyn Mukabilinde Teminat İraesine Dair Kanun-ı Muvakkat Hakkında IV", s. 5421-5424.

282. Bedik Efendi, "Fransa'da Jüri Usulü I (Erbâb-ı Hukukun Mütâlaatı, Jüriyi Lağvetmeli Mi? Mazarrat ve Muhassenatı, Tadilatın Lüzumu Hakkında Serdedilen Esbâb)", s. 5424-5432.

sy. 100, 20 KÂNÛNISÂNÎ 1329 [2 ŞUBAT 1914], s. 5433-5484

283. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkule Kanunu, Bi'l-iştirak Tasarruf Olunan Emval-i Gayrimenkulenin Taksimi Hakkında Kanun-ı Muvakkattir I", s. 5469-5480.

284. Bedik Efendi, "Fransa'da Jüri Usulü II", s. 5481-5484.

sy. 101, 5 ŞUBAT 1329 [18 ŞUBAT 1914], s. 5485-5532

285. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkule Kanunu, Bi'l-iştirak Tasarruf Olunan Emval-i Gayrimenkulenin Taksimi Hakkında Kanun-ı Muvakkata Dair II", s. 5515-5526.

286. Ali Haydar, "Sevm-i Şirâ Sevm-i Nazar", s. 5527.

287. Bedik Efendi, "Fransa'da Jüri Usulü III", s. 5528-5532.

sy. 102, 20 ŞUBAT 1329 [5 MART 1914], s. 5533-5582

288. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkule Kanunu, Bi'l-iştirak Tasarruf Olunan Emval-i Gayrimenkulenin Taksimi Hakkında Kanun-ı Muvakkat Hakkında III", s. 5567-5578.

289. Bedik Efendi, "Fransa'da Jüri Usulü IV", s. 5579-5582.

sy. 103, 5 MART 1330 [18 MART 1914], s. 5583-5630

290. Ali Haydar, "Emval-i Gayrimenkule Kanunu, Bi'l-iştirak Tasarruf Olunan

Emval-i Gayrimenkulenin Taksimi Hakkında Kanun-ı Muvakkate Dair IV", s. 5615-5622.

291. Bedik Efendi, "Fransa'da Jüri Usulü V", s. 5622-5630.

sy. 104, 20 MART 1330 [2 NİSAN 1914], s. 5631-5678

292. [Kemal Paşazade] Said Bey, "İsviçre Kanunname-i Medenisi (Code Civil Suisse, Mütercimi: Muallimîn-i hukuktan ve Selanik Mahkemesi aza-yı sabıkasından Doktor Nazaret Haçeryan), Mütebahhirîn-i hukuk-şinasândan Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi reis-i sabıkı atufetlü Said Beyefendi Hazretlerinin takrizleridir", s. 5663-5664.

293. Nazaret Haçeryan, "İfade-i Mahsusa", s. 5664-5671. (İsviçre Medeni Kanunu tercümesi hakkında).

294. İbnü's-Salih Ahmed Refik, "Tarih-i Hukuktan, Devlet-i Osmaniye ile Akvam-ı Kadime ve Hükûmat-ı Muhtelifede Müddeî-i Umumîliğin Suret-i Zuhur ve Tekemmülü ve Hukuk-ı Umumiye Davasının İkamesindeki Suver-i Erbaa I", s. 5674-5678.

sy. 105, 5 NİSAN 1330 [18 NİSAN 1914], s. 5679-5726

295. İbnü's-Salih Ahmed Refik, "Tarih-i Hukuktan, Devlet-i Osmaniye ile Akvam-ı Kadime ve Hükûmat-ı Muhtelifede Müddeî-i Umumîliğin Suret-i Zuhur ve Tekemmülü ve Hukuk-ı Umumiye Davasının İkamesindeki Suver-i Erbaa, II", s. 5721-5726.

sy. 106, 20 NİSAN 1330 [3 MAYIS 1914], s. 5727-5784

296. A[li] H[aydar], "El-İfsâhu fi Mesâili Ademi'l-İnfisah I", s. 5773-5776. (Taraflardan birinin ölümü halinde kira sözleşmesinin durumu hakkında).

sy. 107, 5 MAYIS 1330 [18 MAYIS 1914], s. 5785-5836

297. A[li] H[aydar], "El-İfsâhu fi Mesâili Ademi'l-İnfisah II", s. 5825-5830.

sy. 110, 20 HAZİRAN 1330 [3 TEMMUZ 1914], s. 5949-6012

298. Basmacızâde Cevdet Ferid [Basman], "Prusya'da Hâkim Nasıl Yetişir? I", s. 5999-6004.

sy. 111, 5 TEMMUZ 1330 [18 TEMMUZ 1914], s. 6013-6052

299. Basmacızâde Cevdet Ferid [Basman], "Prusya'da Hâkim Nasıl Yetişir? II", s. 6041-6044.

sy. 117, 5 TEŞRÎNİEVVEL 1330 [18 EKİM 1914], s. 6247-6288

300. H[a]. Zühdü, “Üstad-ı Muhterem Semahatlı Ali Haydar Efendi Hazretlerine I”, s. 6277-6279. (“El-İfsâhu fî Mesâili Ademî'l-İnfisah” başlıklı akar icarı ile ilgili nr. 296 ve 297'deki metinler hakkında.)

sy. 118, 20 TEŞRÎNİEVVEL 1330 [2 KASIM 1914], s. 6289-6328

301. H[a]. Zühdü, “Üstad-ı Muhterem Semahatlı Ali Haydar Efendi Hazretlerine II”, s. 6317-6318.

sy. 119, 5 TEŞRÎNİSÂNÎ 1330 [18 KASIM 1914], s. 6329-6368

302. Osman, “Âkidin Vefatıyla İcârenin Adem-i İnfisahına Dair I”, s. 6357-6362. (Bu metin, Ali Haydar Efendi'nin nr. 296 ve 297'deki iki makalesi ile ilgilidir.)

sy. 122, 20 KÂNÛNİEVVEL 1330 [2 OCAK 1915], s. 6437-6484

303. Basmacızâde Cevdet Ferid [Basman], “Emval-i Gayrimenkule Defâtir-i Kuyudiyesi (Grundbuch, Registre foncier) I”, (Alman Hukuk-ı Medeniyesi Tedkikatından), s. 6475-6478.

sy. 123, 5 KÂNÛNİSÂNÎ 1330 [18 OCAK 1915], s. 6485-6532

304. Basmacızâde Cevdet Ferid [Basman], “Emval-i Gayrimenkule Defâtir-i Kuyudiyesi (Grundbuch, Registre foncier) II”, (Alman Hukuk-ı Medeniyesi Tedkikatından), s. 6521-6525.

sy. 141, 5 TEŞRÎNİEVVEL 1331 [18 EKİM 1915], s. 6995-7020

305. Osman, “İcâre-i Müşâ'a Dair”, s. 7018-7020.

sy. 143, 5 TEŞRÎNİSÂNÎ 1331 [18 KASIM 1915], s. 7049-7088

306. Osman, “Zevâid-i Mağsûbun Zamânına [Tazminatına] Dair”, s. 7083-7087.

sy. 144, 20 TEŞRÎNİSÂNÎ 1331 [3 ARALIK 1915], s. 7089-7128

307. Osman, “Menâfi-i Mağsûbun Zamânına Dair”, s. 7124-7127.

sy. 145, 5 KÂNÛNİEVVEL 1331 [18 ARALIK 1915]⁴¹, s. 7129-7160

308. Mehmed Sabri, “Baş Müddeî-i Umumî Memduh Beyefendi Hazretlerine”, s. 7158. (Mustantıkların hüviyeti meçhul olan maznunlar aleyhine tahkikat icra etmeleri hakkında; bkz. nr. 309)

⁴¹ Kapakta 20 Kânûnievvel 1331 ve 11 Safer 1334 tarihleri vardır. İkincisi periyoda uygun olarak 5 Kânûnievvel 1331 tarihine denk gelmektedir.

309. Memduh, “Mahkeme-i Temyiz Baş Müddeî-i Umumîsi Memduh Beyefendi Hazretleri Tarafından Cevaben Tahrir Buyurulan Makale”, s. 7158-7160. (bkz. nr. 308).

sy. 146, 20 KÂNÛNIEVVEL 1331 [2 OCAK 1916]⁴², s. 7161-7192

310. Osman, “Tefsir-i Kanuna Dair”, s. 7187-7191.

sy. 147, 5 KÂNÛNISÂNÎ 1331 [18 OCAK 1916], s. 7193-7252

311. Osman, “Âkideynden Birinin veyahut İkisinin Vefatı Takdirinde İcârenin Adem-i İnfisahına Dair II”, s. 7248-7252.

sy. 148, 20 KÂNÛNISÂNÎ 1331 [2 ŞUBAT 1916], s. 7253-7271

312. Osman, “Zilyetliğe Dair”, s. 7269-7271.

sy. 149, AĞUSTOS 1332 [AĞUSTOS/EYLÜL 1916], s. 1-76

313. “Adliye Nezaret-i Celîlesine Mahkeme-i Teftiş-i Evkâf Hakkında Takdim Edilen Layiha”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 45-51.

314. “Taraf-ı Devletten Mansub Hükâmın Usul-i İntihab ve Terakkileriyle Meslek ve Tebdil-i Memuriyetlerine Dair Dersdest-i Tanzim Olan Kanun Layihasının Bazı Esasâtı Hakkında Mütâlaatı Mutazammın Layiha-i İbtidâiye”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 52-58.

315. “Tecil-i Düyun Kanununa Bir Nazar”, s. 70-75.

sy. 150, EYLÜL 1332 [EYLÜL/EKİM 1916], s. 77-132

316. “Nezaret-i Celîleye Takdim Olunan Layihadan”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 96-97. (Görölmekte olan davanın neticelenmesini temin için tarafların mahkemeye çağırılması ve özürsüz olarak tarafların mahkeme emrini dinlememesi hakkında.)

317. Rudolf Heinze, “Harb ve Osmanlı Adliyesi”, (Bend-i Mahsus), s. 110-112.

318. “Ahz-ı Asker Kanununun 88’inci Maddesinden Mütevellid Bazı Mesâil” (İlmî Makaleler), s. 114-116. (Seferberlik esnasında hafif cünha suçları faillerinin takibâtı ve faillere verilen hükümlerin icrası hakkında.)

319. “Füruk-ı İcraiye”, (İlmî Makaleler), s. 117-127. (Sulh Kanunuyla İcra Kanunu beynindeki icraî farklar.)

320. “Mal-ı Merhûnun İâresine Dair”, (İlmî Makaleler), s. 128-131.

⁴² Kapakta 5 Kânûnisânî 1331 ve 26 Safer 1334 tarihleri vardır. İkincisi periyoda uygun olarak 20 Kânûnievvel 1331 tarihine denk gelmektedir.

sy. 151, TEŞRÎNİEVVEL 1332 [EKİM/KASIM 1916], s. 133-196

321. “Hukuk-ı Medeniyeden Iskat ve Ref-i Rütbe ve Mahrumiyet Cezaları Hakkındaki Mevadd-ı Kanuniyenin Suver-i Tatbikiyesine Dair Mukayeseli Tedkikat”, (Kavânîn Mukayeseleri), s. 183-187.

sy. 152, TEŞRÎNİSÂNÎ 1332 [KASIM/ARALIK 1916], s. 197-270

322. “Sulh Kanununun Tadili Münasebetiyle”, (Mevzuat-ı Kanuniyemiz Hakkındaki Mütâlaalar), s. 216-224. (Hüdavendigar Merkez Sulh hâkim muavini tarafından yazılmıştır).

323. Rudolf Heinze, “Alman Teşkilat-ı Adliyesine ve Muhakemenin Tarz-ı Tekemmülüne Serî Bir Nazar”, (Bend-i Mahsus), s. 225-230.

324. “Mukayese ve Taklid-i Kavânîn”, (Şark ile Garb Arasında İttisal-i Efkâr Sahifeleri I), s. 233-238⁴³.

325. “İntihab ve Terfi ve İnzibat-ı Hükkâma Dair”, (İlmî Makaleler), s. 239-248.

326. “Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü I”, s. 249-261⁴⁴.

sy. 153, KÂNÜNİEVVEL 1332 [ARALIK/OCAK 1916-1917], s. 271-338

327. Rudolf Heinze, “Alman Hukuk-ı Medeniyesinin Suret-i Tedvini”, (Bend-i Mahsus), s. 300-306⁴⁵.

328. “Sindiklerin Masa Emvalini Tarz-ı İdareleri”, s. 313-317.

329. “Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü II”, s. 318-335.

330. “İstihsal-i Hukuk İçin Müsâraa (La lutte pour le droit)”, (Şark ile Garb Arasında İttisal-i Efkâr Sahifeleri II), s. 336-338.

sy. 154-155, KÂNÜNİSÂNÎ, ŞUBAT 1332 [OCAK, ŞUBAT 1917], s. 339-428

331. “Sarraflık veya Kambiyoculuk (Vasf-ı Kanunîsi, Kambiyö Muamelâtından Mütevellid Deâvînin Merci-i Rüyeti, Düvel-i Muhasama Tebaasına Ait Müddeayâtın Mehâkim-i Osmaniyece Mesmu Olmayacağına Dair Olan Kanun Düvel-i Mezku-re Tebaasının Sarraflık veya Kambiyoculuk Edebilip Edememeleriyle Alakadar Mıdır?, Bu Babdaki Mukteziyât-ı Hukukiye, Mehâkimimizdeki Cereyan)”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 348-351.

⁴³ Çeviriyazısı için bkz. “Kanunların Taklidi, Mukayesesi ve İvicaclarına Dair Fransız Hukukçu Jean Cruet’den İki Tercüme (1910, 1916)”, haz. Ercan Karaismailoğlu, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 29, 2020 Bahar, s. 276-283.

⁴⁴ Dizinin mütalaaları içeren kısımlarının çeviriyazısı için bkz. “Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü”, haz. Yasin Yılmaz, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 25-26, 2018 Bahar-Güz, s. 103-160.

⁴⁵ Çeviriyazısı için bkz. Rudolf Heinze, “Alman Hukuk-ı Medeniyesinin Suret-i Tedvini”, haz. Serhan Yıldırım, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 19-20, 2015 Bahar-Güz, s. 85-92.

332. Rudolf Heinze, “Hükkâmın La-yen‘azillîği ve İnzibatı Hakkında Düvel-i Muhtelif-i Garbiyede Mevcut Usul ve Hukuk”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 357-373.

333. “Tezkiye-i Şühûd Mesâiline Dair”, (İlmî Makaleler), s. 396-402.

334. “Memâlik-i Ecnebiyedeki Sulh Mahkemeleri Hakkında Tedkikat”, s. 403-415.

335. “Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü III”, s. 416-427.

sy. 156, MART 1333 [1917], s. 429-496

336. “Mazi-i Kavânînimize Nazar: Dokuzuncu ve Onuncu Asr-ı Hicrîde Osmanlı Kanunnameleri I”, s. 463-470.

337. “Cihet-i Hukukiyede Li-eclî‘ş-şehade Mahkemeye Gelmeyen Şahitlerin Resmen ve İnde‘l-Hace Cebren İhzarına İhtiyaç Var Mı? – Kavânîn-i Mevzuamızın Bu Husustaki Vaziyeti, Tatbikatça Teessüs Eden Teamül – Sulh Hâkimleri Kanun-ı Muvakkatinde Kabul Edilen Esas - Bu Babdaki Ahkâm-ı Fıkhiye”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 471-475.

338. “Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü IV”, s. 480-496.

sy. 157, NİSAN 1333 [1917], s. 497-596

339. “Zarar ve Ziyana Dair”, s. 520-528

340. Rudolf Heinze, “[Heinze tarafından makam-ı nezarete takdim edilen ıslahat programı layihası]”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 529-561. (Kısım başlıkları sırasıyla şöyledir: Kanun-ı Ceza ve Usul-i Muhakemât-ı Cezaiye, Müdde‘i Umumîlik Daireleri, İstintak Dairesi, Hey‘ât-ı İttihamiyenin Tatbikatı, Tatbikat-ı Mehâkim, Mücazâtın İnfazı, Evrak ve Defâtir, Tedkikat ve Muamelât-ı Umumiye).

341. “[Rüşvete Dair]”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 562-587.

342. “Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü V”, s. 588-596.

sy. 158, MAYIS 1333 [1917], s. 597-694

343. “[İade-i Mücrimîne Müteallik Usul ve Merasim I]”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 606-633.

344. “Mevadd-ı Kanuniye‘de Tazyik-i Cismanî (Contrainte Par Corps)”, (Müteferrik Mütâlaalar), s. 653-660.

345. “Ayn-ı Menkulde Hisse-i Şâyiaya Dair”, (İlmî Makaleler), s. 661-668

346. “Mazi-i Kavânînimize İrcâ‘-ı Nazar: Dokuzuncu ve Onuncu Asr-ı Hicrîde Osmanlı Kanunnameleri II”, s. 669-683.

347. “Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü VI”, s. 684-693.

- sy. 159, HAZİRAN 1333 [1917], s. 695-790
348. "İade-i Mücrimîne Müteallik Usul ve Merasim II", (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 703-737.
349. "Vasiyet Hakkında Mukayeseli Tedkikat", (Kavânîn Mukayeseleri), s. 755-771.
350. "Mehâkim-i Sulhiyede Davanın Muvakkaten Sukutuna Mütedair", (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 772-778.
351. "Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü VII", s. 779-790.
- sy. 160-161-162, TEMMUZ, AĞUSTOS, EYLÜL 1333 [1917], s. 791-942
352. Rudolf Heinze, "[Alman Medeni Kanunu'na Dair]", (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 851-862.
- sy. 163-164-165-166-167, TEŞRİNİEVVEL, TEŞRİNİSÂNÎ, KÂNÜNİEVVEL 1333 [EKİM, KASIM, ARALIK 1917], KÂNÜNİSÂNÎ [OCAK], ŞUBAT 1334 [1918], s. 943-1212
353. Osman, "Mahkeme-i Temyiz Reis-i Evveli Osman Beyefendi Hazretleri Tarafından Tevatüre Dair Gönderilen Makale", (Tenkit Sahifeleri), s. 1071-1074. (Ceride-i Adliye'nin 160-161-162. sayısının *İctihad-ı Mehâkim* kısmında s. 844-850'de yayımlanan "Tevatür Beyyinesi Hakkında" başlıklı yazı üzerine yazılmıştır).
354. "Kanun-ı Medeni Tali Komisyonu Layihasına Nazaran Mecellemiz", s. 1076-1084.
355. "Hakk-ı Rüçhan", s. 1085-1093.
356. "Memurîn ve Hükâm Aleyhine Tâkibatın Tabi Olduğu Kavâid Hakkında Mukayeseli Tedkikat", (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 1102-1118.
357. "Tashih-i Sin ve İsim ve Kayıt Davaları Hakkında Tedkikat", (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 1118-1125.
358. "Akitte Şahs-ı Sâlis Menfaatine Şart (Stipulation Pour Autrui)", (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 1125-1131.
359. "Alâmet-i Fârîka Sahiplerinin Hukuku: Markaların Enva' ve Aksamı, Müdde-i Umumîlerin Alâmet-i Fârîka Mesâilinde Salahiyeti", (İlmî Makaleler), s. 1132-1145.
360. "İstinabe Varakaları (Commission Rogatoire)", (İlmî Makaleler), s. 1146-1151.
361. "Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü VIII", s. 1152-1174.
362. "Şahitlerin Mehâkim-i Hukukiyeye Cebren İhzarı Etrafında", (Müteferrik Mütâlaalar), s. 1175-1187.

363. “Karz (Prêt)”, (Müteferrik Mütâlaalar), s. 1188-1195.

364. “Mazi-i Kavânînimize Bir Nazar: Dokuzuncu ve Onuncu Asr-ı Hicrîde Osmanlı Kanunnameleri III”, s. 1196-1211.

sy. 168-169-170, MART, NİSAN, MAYIS 1334 [1918], s. 1213-1366

365. “Senedât-ı Ticariye Hakkında Hukuk-ı Düvel Ahkâmı”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 1288-1301.

366. “Fill-i Tahtimin İspatına İhtiyaç Bulunup Bulunmadığı Mesâiline Dair”, (İlmî Makaleler), s. 1302-1308.

367. “Deâvî-yi Cezaiyenin Merci-i Rüyeti Hakkında”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 1309-1315.

368. “Nahiye Müdürlerine Salahiyet-i Kazaiye İtası ve Cerâim-i İntihabiye Hakkında”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 1315-1321.

369. “Memurîn Muhakemâtı Kanunu Hakkında”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 1321-1331.

370. “Kanun-ı Cezamızın Edvâr-ı Tekâmülü [IX]”, s. 1332-1366.

sy. 171-172-173, HAZİRAN, TEMMUZ, AĞUSTOS 1334 [1918], s. 1367-1422

371. “Hesab-ı Cari (Le Compte Courant)”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 1404-1409.

372. “Muvazaalı Senetler, İkramiye Senetleri (Effets de Complaisance)”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 1409-1414.

373. “Gıyaben Mahkûm Olan Eşhasın Emval ve Emlakinin Suret-i Haciz ve İdaresi Hakkındaki Ahkâm-ı Kanuniye”, (İlmî Makaleler), s. 1415-1422.

sy. 174-175-176, EYLÜL, TEŞRÎNİEVVEL [EKİM], TEŞRÎNİSÂNÎ [KASIM] 1334 [1918], s. 1423-1496

374. “[Umumî ve Hususî Af Hakkında]”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 1480-1484.

375. “Sulh Mahkemeleri Hakkında”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 1485-1496.

sy. 177-178-179, KÂNÛNİEVVEL 1334 [ARALIK 1918], KÂNÛNİSÂNÎ [OCAK], ŞUBAT 1335 [1919], s. 1497-1569

376. “Tesri’-i Tahkikata Dair”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 1550-1557.

377. “[Hayvan Sirkatı]”, (Fikr-i Mahsus Layihaları), s. 1558-1569.

II. DÖNEM, 1922-1928 (ANKARA)

sy. 1, KÂNÛNİSÂNÎ 1338 [OCAK 1922], s. 1-48

378. Mehmed Şeref [Aykut], “Hâkim-i Münferid, Hâkim-i Müçtemi (Hukukta

ve Cezada)", s. 39-41.

379. Celal Nuri [İleri], "Fenn-i Hukuktaki İnkılab Hakkında Musâhabe", s. 41-45⁴⁶.

380. İsmâil Hakkı, "Akar, Tâbir-i Âharla Gayrimenkulde Zilyedlik veya Vaz'-ı Yed Beyyinesi", s. 45-48.

sy. 2, ŞUBAT 1338 [1922], s. 49-96

381. İsmâil Hakkı, "Tezkiye-i Şühûd", s. 77-79.

382. Celal Nuri [İleri], "Hapishâneler", s. 80-83.

383. Veliyyüddin Tahsin, "Tabâbet-i Kanuniyenin Mesâil-i Adliyedeki Vazife ve Hidemâtı", s. 84-88.

384. Ferid, "Kanun-ı Cezamızda Envâ-ı Katl", s. 89-91.

sy. 3, MART 1338 [1922], s. 97-144

385. Yusuf Cemaleddin, "Kavânîn-i Mevzuamız Ahkâmınca Emval-i Gayrimenkule Davalarında Zilyedliğin Keyfiyet ve Lüzum-ı İsbâtı ve Bazı Mütâlaat", s. 133-138.

386. Ahmed Ramiz, "Müteaddid Esbâb-ı Muhaffife-i Kanuniye ile Esbâb-ı Muhaffife-i Takdiriyenin İctimai Halindeki Ahkâm-ı Cezaiyemiz", s. 138-142.

sy. 4, NİSAN 1338 [1922], s. 145-192

387. Mehmed Şeref [Aykut], "Heyet-i Udul", s. 177-181.

388. Ali Rıza, "Men'-i Müskirat Kanunu Münasebetiyle Hadd-i Şer'î Hakkında Mütâlaat", s. 182-185⁴⁷.

389. İsmâil Hakkı, "Kütüb-i Fıkhiyede Akar Davasında Zilyedliğin Keyfiyet-i Sübûtu", s. 186-188.

sy. 5, MAYIS 1338 [1922], s. 193-240

390. Mehmed Şeref [Aykut], "Sulh Teklifleri Münasebetiyle Türkiye'de Hukuk", s. 225-231.

391. Fahreddin [Karaoğlu], "Cinayette Beraat Kararlarının Âdiyen Nakzına Dair", s. 232-233.

392. Mehmed Süreyya, "Teşebbüs, Min Gayr-i Taammüdin Kasden Vâki Efâl-i Katliyede Niçin Mevzû-ı Bahs Olamasın?", s. 234-236.

⁴⁶ Çeviriyazısı için bkz. "Celâl Nuri'nin Fenn-i Hukuktaki İnkılab Hakkında Musahebe Adlı Yazısı", haz. Yasin Yılmaz, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 28, 2019 Güz, s. 115-120.

⁴⁷ Çeviriyazısı için bkz. "Men-i Müskirat Kanunu Hakkında Üç Hukukî Mütalaa", haz. İbrahim Enes Onat, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 29, 2020 Bahar, s. 111-116.

sy. 6, HAZİRAN 1338 [1922], s. 241-288

393. Mehmed Nusret, “Kanun-ı Cezanın 197’nci Maddesinin Birinci Fıkrasıyla 200’üncü Maddenin Birinci Zeyli Hakkında Bir Mülâhaza”, s. 273. (Fiil-i şeni’ hakkında.)

394. Velibabazâde M[im]. Kemal, “Mesuliyet, Adem-i Mesuliyet”, s. 276-278.

395. Hisabî, “Tecil-i Mücazât Hakkında”, s. 279-282.

sy. 7-8-9, ŞUBAT 1339 [ŞUBAT 1923], s. 289-432

396. Hasbî, “Talak, Nafaka, Tercih-i Beyyinat, Tezkiye-i Şühûd ve Vakfa Dair”, s. 397-405.

397. Hisabî, “İftira Cürmü, 214’üncü Madde”, s. 405-406.

398. Şevket Mehmed Ali [Bilgişin], “Şahitler ve Ahval-i Ruhiyeleri Hakkında Tedkikat”, (Adlî Ruhiyat Mebâhisinden), s. 407-411.

399. Ahmed Hamdi, “Meskukât-ı Madeniye ile Evrak-ı Nakdiye Arasındaki Farkların Tevlid Eylediği Ahvale Ait Bir Mütâlaa”, s. 412-420.

400. Ramiz İlhami, “Bir Şerh-i Muhalefet ve Kanun-ı Cezamızın 175’inci Maddesi”, s. 420-424. (Öldürme suçunda fail tarafından meçhul olan “esbâb-ı mütekaddime” hakkında.)

401. Hilmi, “Cinayet Beraat Kararlarının Âdiyen Nakzı Usul-i Muhakemât-ı Cezaiye-i Hazıra ve Tatbikat-ı Müteamile-i Müstakarraya Nazaran Doğru Mudur?”, s. 424-430.

sy. 10, MAYIS 1339 [1923], s. 433-480

402. Şevket Mehmed Ali [Bilgişin], “Almanya’da Vahdet-i Adlî Nasıl Temin Edildi?”, (Tarih-i Hukuk Mebâhisinden I), s. 466-469.⁴⁸

403. Hisabî, “Cinayâtta Beraat ve Mahkûmiyet Kararları”, s. 469-473.

404. Ahmed Refik, “İcra Kanunu ve Devâir-i İcraiye”, s. 473-477.

sy. 11, HAZİRAN 1339 [1923], s. 481-528

405. Şevket Mehmed Ali [Bilgişin], “Fransa’da Vahdet-i Adlî Nasıl Temin Edildi?”, (Tarih-i Hukuk Mebâhisinden II), s. 524-528.⁴⁹

⁴⁸ Çeviriyazısı için bkz. “Almanya, Fransa ve İtalya’da Vahdet-i Kaza Nasıl Temin Edildi”, haz. Niyazi Varoğlu, Mert Burak Ersan, Beyza Nur Bıyık, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 29, 2020 Bahar, s. 199-205.

⁴⁹ Çeviriyazısı için bkz. “Almanya, Fransa ve İtalya’da Vahdet-i Kaza Nasıl Temin Edildi”, s. 205-211.

sy. 12, TEMMUZ 1339 [1923], s. 529-560

406. Şevket Mehmed Ali [Bilgişin], “İtalya’da Vahdet-i Adlî Nasıl Temin Edildi?”, (Tarih-i Hukuk Mebâhisinden III), s. 557-560.⁵⁰

sy. 13-14-15, AĞUSTOS, EYLÜL, TEŞRÎNİEVVEL 1339 [1923], s. 561-624

407. Mehmed Vehbi, “Hukuk-ı Ticaretin Tekevvünü”, s. 606-612.⁵¹

408. Şevket Mehmed Ali [Bilgişin], “Kanunlarımızda Vahdet Prensibi”, s. 613-617.

409. Esad, “Men’-i Müskirat Kanunu Hakkında Bazı Mütâlaat”, s. 618-624.⁵²

sy. 16-17-18, TEŞRÎNİSÂNÎ, KÂNÛNİEVVEL, KÂNÛNİSÂNÎ 1339 [KASIM, ARALIK 1923 – OCAK 1924], s. 625-704

410. Mustafa Reşid [Belgesay], “Mehâkim-i İstinafiye Teşkilatına Dair”, s. 696-701.

411. Ali Şevket, “Kalb-i Ceza”, (Tatbikat-ı Cezaiye Notlarından), s. 702-704.

sy. 19-20-21, ŞUBAT, MART, NİSAN 1339-1340 [1924], s. 705-784

412. Şevket Mehmed Ali [Bilgişin], “Şahsiyet-i Hukukiye Nazariyesi”, (Asrî Hukuk Tetebbularından), s. 754-765.

413. Ahmed Refik, “Sabi[nin] Sirkat ve Tagayyübü ve Adem-i Teslimi”, s. 766-770.

414. Ali Şevket, “Emniyeti Suistimal”, (Tatbikat-ı Cezaiye Notlarından), s. 770-784.

sy. 26, EYLÜL 1340 [1924], s. 937-1016

415. “İtalya’da Kıyafet-i Hükkâm: 14 Kânûnievvel [Aralık] 1865’ten beri İtalyan Hükkâm ve Memurîn-i Adliyesinin İktisâ Etmekte Oldukları Kıyafet-i Resmîye Hakkında bir Etüd”, s. 1013-1016.

sy. 27, TEŞRÎNİEVVEL 1340 [EKİM 1924], s. 1017-1100

416. Galib Bingöl, “İngiltere’de Mahkeme-i Veraset [Veraset ve Vesayete ve Umûr-ı Eytama Dair I]”, s. 1084-1091.

417. Enrico Ferri, “Hukuk-ı Cezaya Dair Bir Nutuk”, s. 1091-1098.

418. Kenan [Öner], “Tekerrür-i Cürüm I”, (ilave forma), s. 1-16⁵³.

⁵⁰ Çeviriyazısı için bkz. “Almanya, Fransa ve İtalya’da Vahdet-i Kaza Nasıl Temin Edildi”, s. 211-215.

⁵¹ Çeviriyazısı için bkz. Mehmed Vehbi Sarıdal, “Hukuk-ı Ticaretin Tekevvünü (1923)”, haz. Yasin Yılmaz, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, bu sayı.

⁵² Çeviriyazısı için bkz. “Men-i Müskirat Kanunu Hakkında Üç Hukukî Mütalaa”, s. 116-120.

⁵³ Yusuf Kenan [Öner], *Felsefe-i Cezaiye Etüdlerinden: Tekerrür-i Cürüm*, İstanbul, Arşak Garoyan Matbaası, 1335.

sy. 28, TEŞRÎNÎSÂNÎ 1340 [KASIM 1924], s. 1101-1180

419. İhsaiyât ve Müdevvenât-ı Kanuniye Müdüriyeti, “Veraset ve Vesayete ve Umûr-ı Eytama Dair”, (Mukaddime), s. 1154.

420. Tahir [Taner], “Felemenk’te Tereke ve Eytam Muamelâtı [Veraset ve Vesayete ve Umûr-ı Eytama Dair II]”, s. 1155-1162.

421. Ferid Davud, “Bulgaristan’da Vesayet Teşkilatı [Veraset ve Vesayete ve Umûr-ı Eytama Dair III]”, s. 1163-1172.

422. Suad, “İtalya’da Verasete, Emval-i Eytam ve Terekeye Mütcellik Bir Tedkik [Veraset ve Vesayete ve Umûr-ı Eytama Dair IV]”, s. 1173-1175.

423. P. Do. Casabianca [?], “İtalya’da Açık Neşriyat ile Mücadele: Müttefikan Parlamentodan Geçen ve Tedkik Edilemeyen Bir Layiha”, s. 1176-1179. (Mugayir-i âdâb neşriyata müteallik layiha hakkında).

424. Kenan [Öner], “Tekerrür-i Cürüm II”, (ilave forma), s. 17-24.

sy. 29, KÂNÛNİEVVEL 1340 [ARALIK 1924], s. 1181-1276

425. Sabri, “Mahkeme-i Evkâfın Vaziyet-i Hukukiyesi”, (Tedkik ve Telhis), s. 1229-1231.

426. Şarl Borye [?], “Belçika’da Mahbusînin Vesait-i İlmiye ve Tıbbiye ile Islahı Meselesi”, (Garbda Tatbikat-ı Cezaiye Islahatı), s. 1232-1234.

427. Mehmed Servet, “Jüri Teşkilatı: Tarifi, Muhtelif Şekilleri, Tarihi, Suret-i Teşekkülü”, (Tedkik ve Tefahhuz), s. 1249-1254.

428. Yusuf Ziya, “Jüriye Dair (İstanbul Barosu’nun Nokta-i Nazarı)”, s. 1255-1258.

429. “Romanya’da İdare-i Emval-i Eytam”, (Veraset ve Vesayete ve Umûr-ı Eytama Dair V), s. 1266-1269.

430. Hasan Fehmi, “Nüfus Kanunu Hakkında Bir Tedkik”, s. 1270-1273.

431. Sami, “Tecrid-i Hücrevî Karşısında: Hapishâne ve Tevkifhânelerimiz”, s. 1274-1276.

432. Kenan [Öner], “Tekerrür-i Cürüm III”, s. 25-40 (ilave forma).

sy. 30, 1 KÂNÛNÎSÂNÎ 1341 [OCAK 1925], s. 1277-1340

433. Mukbil, “İsveç’te Kavânîn ve Teşkilat-ı Adliye” (Garbdaki Teşkilat-ı Mehâkimden Numuneler), s. 1332.

434. “Sanat-ı Taknin ve Usul-ı Tedvin [İsviçre, İngiltere ve Fransa’da Kavânînin Suret-i Tanzim ve Isdarı]”, (Şark ile Garb Arasında İttisal-i Efkâr Sahifeleri III), s. 1333-1335.

435. Kenan [Öner], “Tekerrür-i Cürüm IV”, s. 42-51 (ilave forma).

sy. 32, 1 MART 1341 [1925], s. 1389-1436

436. H[a]. A[yn]. Kemal, "Cemiyet-i Akvam (Société des nations)", s. 1424-1431.

437. Mustafa Reşid [Belgesay], "Medyunun Hileli Tasarrufâtının İptali I", (Tedkik Sahifeleri), s. 1431-1432.

438. Ferid, "Nakayis-i Kanuniyemiz I", s. 1433-1436. (Usul-i Muhakeme-i Cezaiye ve Kanun-ı Ceza'da bulunan bazı eksikliklere dair).

sy. 33, 1 NİSAN 1341 [1925], s. 1437-1484

439. Bahaeddin, "İtlâf-ı Nevzad", (Tıbb-ı Kanuniden Meseleler), s. 1469-1474.

440. Ferid, "Nakayis-i Kanuniyemiz II", s. 1475-1477. (Kanun-ı Ceza'da bulunan bazı eksikliklere dair).

441. Mustafa Reşid [Belgesay], "Medyunun Hileli Tasarrufâtının İptali II", (Tedkik Sahifeleri), s. 1477-1484.

sy. 34-35-36, 1 TEMMUZ 1341 [1925], s. 1485-1516

442. Mustafa Reşid [Belgesay], "Medyunun Hileli Tasarrufâtının İptali III", (Tedkik Sahifeleri), s. 1511-1516.

sy. 37-38-39, 1 TEŞRİNİEVVEL 1341 [EKİM 1925], s. 1517-1564

443. Bahaeddin, "İskat-ı Cenin", (Tıbb-ı Kanunî Meselelerinden), s. 1560-1564.

444. Raşid, "Avrupa Devletleri Teşkilat-ı Adliyesi Hakkında Mer'î Ahkâm-ı Umumiye I", (Tedkikat ve Müşahedât), (ilave forma), s. 1-8. (Müfettiş Raşid Beyefendi'nin Almanya, Prusya, Saksonya, Bavyera, Hamburg ve Leipzig ile Avusturya, Fransa ve İngiltere'de yaptıkları adli tedkikat ve müşahedât).

445. Raşid, "Avrupa Devletlerinde Mer'î Umûr-ı Zatiye Teşkilatı I", (Saksonya Müstakil Adliye Nezareti, Avrupa devletleri hükkâm ve memurîn-i adliyesinin umûr-ı zatiyesine müteallik ahkâm-ı mer'îye), (ilave forma), s. 1-8.

sy. 40-41-42, 1 KÂNÛNİSÂNÎ [OCAK] 1926, s. 1565-1596

446. Raşid, "Avrupa Devletleri Teşkilat-ı Adliyesi II", (ilave forma), s. 9-24.

447. Raşid, "Avrupa Devletlerinde Mer'î Umûr-ı Zatiye Teşkilatı II", (ilave forma), s. 9-16.

sy. 43-44-45-46, 1 MAYIS 1926, s. 1597-1620

448. Osman, "Kanun-ı Medeni Hakkında Bir Tedkik I", s. 1605-1609.

449. Raşid, "Avrupa Devletlerinde Mer'î Umûr-ı Zatiye Teşkilatı III", (ilave forma), s. 17-24.

450. Raşid, "Avrupa Devletleri Teşkilat-ı Adliyesi III", (ilave forma), s. 25-32.

sy. 47-48-49, 1 AĞUSTOS 1926, s. 1621-1668

451. Osman, “Kanun-ı Medeni Hakkında Bir Tedkik II”, s. 1651-1657.

452. Raşid, “Avrupa Devletleri Teşkilat-ı Adliyesi IV”, (ilave forma), s. 33-48.

453. Raşid, “Avrupa Devletlerinde Mer’î Umûr-ı Zatiye Teşkilatı IV”, (ilave forma), s. 25-40.

sy. 50, 1 EYLÜL 1926, s. 1669-1716

454. Osman, “Kanun-ı Medeni Hakkında Bir Tedkik III”, s. 1702-1705.

455. Raşid, “Avrupa Devletleri Teşkilat-ı Adliyesi V”, (ilave forma), s. 49-56.

sy. 51, 1 TEŞRÎNİEVVEL 1926, s. 1717-1764

456. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal I”, çev. Osman, s. 1749-1758.

sy. 52, 1 TEŞRÎNİSÂNÎ 1926, s. 1765-1812

457. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal II”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 11-18.

458. Raşid, “Avrupa Devletlerinde Mer’î Umûr-ı Zatiye Teşkilatı IV”, (ilave forma), s. 41-43.

sy. 53, 1 KÂNÛNİEVVEL [ARALIK] 1926, s. 1813-1844

459. Raşid, “Adliye Kuvveti Birliği, İnfaz ve Tebliğ Usulleri”, (Tedkik Sahifeleri), s. 1823-1828.

460. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal III”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 19-26.

sy. 54, 1 KÂNÛNİSÂNÎ [OCAK] 1927, s. 1845-1894

461. Raşid, “Tevkifhâne ve Hapishânelerimiz”, s. 1862-1868.

462. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal IV”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 27-42.

sy. 55, 1 ŞUBAT 1927, s. 1895-1942

463. “Miras Hukukuna Bir Nazar”, (Tetebbu Sahifeleri), s. 1932-1934.

464. Paul Eugene, “Çocukların İşledikleri Memnu Fiiller”, s. 1935-1942.

465. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal V”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 43-50.

sy. 56, 1 MART 1927, s. 1943-1990

466. Vladimir Solnaş, “Çekoslovakya Ceza Kanunu Layihasında Gayr-i Muayyen Mahkûmiyetler”, (Tedkik ve Tetebbu Sahifeleri), s. 1987-1990.

467. Mustafa Hayrullah [Diker], “Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb I”, (ilave forma), s. 1-8⁵⁴.

468. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal VI”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 51-58.

sy. 57, 1 NİSAN 1927, s. 1991-2022

469. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal VII”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 59-66.

470. Mustafa Hayrullah [Diker], “Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb II”, (ilave forma), s. 9-24.

471. “İsviçre’de Vasiyetnameler Nasıl Tanzim Olunur?”, (ilave forma), s. 1-16. (İsviçre’de bir mütehassıs tarafından yazılan bu yazı, tercüme edilerek yayımlanmıştır).

sy. 58-59-60, 1 MAYIS, HAZİRAN, TEMMUZ 1927, s. 2023-2086

472. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal VIII”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 67-74.

473. Mustafa Hayrullah [Diker], “Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb III”, (ilave forma), s. 25-40.

sy. 61-62-63, AĞUSTOS, EYLÜL, TEŞRİNİEVVEL [EKİM] 1927, s. 2087-2150

474. “Nesebin Sıhhati”, (Tedkik ve Tetebbu Sahifeleri), s. 2119-2128

475. S[abir] Ş[akir] Ansay, “Mirasa Dair”, s. 2129-2135.

476. Said Hikmet, “Sulh Muahedeleri ve Teşriî Salahiyet”, (Üç profesör tarafından Çekoslovakya hükûmetine verilen rapordan telhis edilmiştir), s. 2136-2145.

477. “Kıbrıs Adliye Teşkilatı”, s. 2146-2148.

478. Mustafa Hayrullah [Diker], “Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb IV”, (ilave forma), s. 41-48.

479. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal IX”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 75-82.

⁵⁴ Mustafa Hayrullah [Diker], *Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb*, (Adliye Meslek Mektebi talebesine takrir edilmiştir), Ankara, Adliye Vekaleti Matbaası, 1927.

sy. 64-65, TEŞRÎNİSÂNÎ, KÂNÛNİEVVEL [KASIM, ARALIK] 1927, s. 2167-3230⁵⁵

480. “İhtiyati Tedbirler (Les Mesures Provisoires-Provisionnelles/Vorläufige einstweilige, vorsorgliche, provisorische Massnahmen-verfügungen)”, (Ankara Hukuk Mektebi’nde takrir edilen notlardan), s. 2208-3222.

481. “İsviçre’de Evlenmenin Şerâiti ve Merasimi I”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 3223-3227.

482. Mustafa Hayrullah [Diker], “Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb V”, (ilave forma), s. 49-56.

sy. 66-67-68, KÂNÛNİSÂNÎ [OCAK], ŞUBAT, MART 1928, s. 3231-3310

483. Mustafa Hayrullah [Diker], “Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb VI”, (ilave forma), s. 57-72.

484. Henri Capitant, “Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal X”, çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 83-90.

sy. 71-72, HAZİRAN, TEMMUZ 1928, s. 3311⁵⁶-4436⁵⁷

485. Andreas von Thur, “Borçlar Kanunu Ahkâm-ı Umumiyesi I”, çev. S[abri] Ş[akir Ansay], s. 4409-4430.

486. Mustafa Hayrullah [Diker], “Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb VII”, (ilave forma), s. 73-80.

sy. 73-74-75, AĞUSTOS, EYLÜL, TEŞRÎNİEVVEL [EKİM] 1928, s. 4437-4548

487. Albert Lévit, “Beynelmilel Ceza Kanunu”, s. 4469-4478.

488. Erich Pritsch, “İsviçre Hukuk-ı Medeniyesinin Türkiye’de Kabulü”, çev. S[abri] Ş[akir Ansay], s. 4479-4490.

489. “İsviçre’de Evlenmenin Şerâiti ve Merasimi II”, (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), s. 4491-4496.

490. Andreas von Thur, “Borçlar Kanunu Ahkâm-ı Umumiyesi II”, çev. S[abri] Ş[akir Ansay], s. 4497-4517.

491. Alâiddin, “Faşist Hukuk-ı Cezası”, (Garb Hukuk-ı Ceza Tettebbuatından), s. 4518-4521.

492. [Louis] Vervaeck, “Lombroso ve Nazariyesi ve Mücrim Antropolojisi Tekâmülü”, çev. Mustafa Şakir, s. 4522-4535.

⁵⁵ Bu sayıda 2210. sayfadan sonra sehven 3211. sayfa gelmiş ve bu hata izleyen sayılarda da devam etmiştir.

⁵⁶ 3417. sayfa olması gerekirken sehven 3311. sayfa olarak dizilmiştir.

⁵⁷ 3324. sayfadan sonra 3326. sayfaya geçilmiş bundan sonra da 4341. sayfaya atlanmıştır.

sy. 76, TEŞRÎNÎSÂNÎ [KASIM] 1928, s. 4549-4612

493. Donnedieux de Vabres, "Lotus Meselesi ve Beynelmilel Hukuk-ı Ceza", çev. Mehmed Cemil [Bilsel], s. 4575-4581.

494. Andreas von Thur, "Borçlar Kanunu Ahkâm-ı Umumiyesi III", çev. S[abri] Ş[akir Ansay], s. 4582-4590.

495. "Amerika'da Ceza ve Terbiye", (Tedkik ve Tettebbu Sahifeleri), çev. Alâttin, s. 4591-4594.

496. Georges Ripert, "Deniz Müsâdemesinde Cezai Salahiyet", çev. İrfan, (Tenkit ve İktibas Sahifeleri), s. 4595-4598.

497. Henri Capitant, "Hukuk-ı Medeniye Tedkikatına Medhal XI", çev. Abdülhak Kemal [Yörük], (ilave forma), s. 91-97.

sy. 77, KÂNÛNIEVVEL [ARALIK] 1928, s. 4613-4702

498. Andreas von Tuhr, "Borçlar Kanunu Umumî Hükümleri IV", çev. S[abri] Ş[akir Ansay], s. 4669-4678.

499. İ. Maksivel, "Cürmün Mefhumu İctimaîsi I", çev. Mustafa Şakir, s. 4679-4692.

500. Ali Rıza, "Hukuku Hususiyede Kazaî Kararların (Jurisprudence) Ehemmiyeti", s. 4693-4702.

sy. 78-79, KÂNÛNÎSÂNÎ [OCAK], ŞUBAT 1929, s. 4703-4814

501. Sabri Şakir [Ansay], "[Hukuk Usulünde] Islah (Reforme) [Yolu]", s. 4750-4760.

502. İ. Maksivel, "Cürmün Mefhumu İctimaîsi II", çev. Mustafa Şakir, s. 4761-4786.

503. Jan Hendrik Willem Verzijl, "Lotus Meselesi, Beynelmilel Daimî Adalet Divanı Huzurunda I", (Nakil ve İktibas Sayfaları), s. 4787-4801.

504. Mustafa Hayrullah [Diker], Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb VIII, (ilave forma), s. 81-96.

sy. 80, MART 1929, s. 4815-4862

505. Jan Hendrik Willem Verzijl, "Lotus Meselesi, Beynelmilel Daimî Adalet Divanı Huzurunda II", s. 4846-4854.

506. Mustafa Hayrullah [Diker], Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb IX, (ilave forma), s. 97-112.

sy. 81, NİSAN 1929, s. 4863-4910

507. Jan Hendrik Willem Verzijl, “Lotus Meselesi, Beynelmilel Daimî Adalet Divanı Huzurunda III”, s. 4891-4899.

508. Mustafa Hayrullah [Diker], Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb X, (ilave forma), s. 113-128.

sy. 82, MAYIS 1929, s. 4911-4966

509. S[abri] Ş[akir Ansay], “Akit Yapma (Der Vertragsschluss)”, s. 4943-4954.

510. Mustafa Hayrullah [Diker], Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb XI, (ilave forma), s. 129-136.

sy. 83, HAZİRAN 1929, s. 4967-5014

511. Emil Loran, “Mücrim Çocuklar”, çev. Mustafa Şakir, s. 4997-5004⁵⁸.

512. Mustafa Hayrullah [Diker], Hukuk-ı Ceza ve İlm-i Tıb XII, (ilave forma), s. 137-144⁵⁹.

⁵⁸ Devamı için bkz. *Adliye Ceridesi*, sy. 84, s. 5057.

⁵⁹ Devamı için bkz. *Adliye Ceridesi*, sy. 85, (ilave forma), s. 145.

YAZAR DİZİNİ

A

- A[bdurrahman] Talat (Dersaadet İstinaf Hukuk ve Ticaret Mahkemesi azası), 113, 116, 123, 143, 146, 149, 153
- A[yn]. Şefkatî (Erzincan Bidayet Mahkemesi azasından), 189
- Abdurrahman Asım (Hapishâneler müdür-i umumîsi), 206, 208
- Abdurrahman Şeref (tâlibîn-i hukuktan), 243
- Abdülhak Kemal [Yörük] (Tütün İdare-i İnhisariyesi Umûr-ı Hukukiye müdür muavini), 457, 460, 462, 465, 468, 469, 472, 479, 484, 497
- Agop Boşnakyan (dava vekili), 8
- Ahmed Esad [Arsebük] (Adliye Nezaret-i celîlesi tarafından ikmâl-i tahsil etmek üzere Avrupa'ya i'zâm olunan talebelerden), 107
- Ahmed Hamdi (Çerkeş Kazası Bidayet hâkimi), 399
- Ahmed Ramiz (Midillili, Kayseri İstinaf reisi), 386
- Ahmed Refik (Gorbon) (Dersaadet/İstanbul icra memuru), 404, 413
- Hacı Ahmed Reşid (Paşa) (Esbak Musul valisi), 16
- Alâiddin (C[eza] İşleri m[üdü]r m[uavini]), 491, 495
- Alâttin (bkz. Alâiddin)
- Ali Haydar (bkz. Küçük Ali Haydar)
- Ali Kemal [Elbir] (Selanik Mekteb-i Hukuku Usul-i Muhakemât-ı Cezaiye Kanunu muallimi, dava vekili), 174
- Ali Rıza (Mersin İstinaf Mahkemesi reisi), 388
- Ali Rıza (İstanbul ve Paris Hukuk fakültelerinden mezun), 500
- Ali Şevket (Adliye müfettişi), 411, 414
- Artin [Boşgezenyan] (Halep mebusu), 161, 166, 169, 171, 176, 178, 180, 182, 184, 186, 188, 190, 193, 194, 199, 201, 204

B

- Bahaeddin (Doktor, Sıhhiye Vekaleti Etfal ve Emraz-ı İctimaiye mütehasısı ve Tıbb-ı Kanunî muallimi), 439, 443
- Basmacızâde Cevdet Ferid [Basman] (Dersaadet ve Paris Mekteb-i Hukuklarından mezun ve Almanya mehâkiminde stajyer, İstinaf müddeî-i umumî muavini), 276, 278, 298, 299, 303, 304
- Bedik Efendi, 282, 284, 287, 289, 291
- Bedros Karayan (Ticaret-i Bahriye Mahkemesi aza mülazımı, Paris Ulûm ve

- Fünun-ı Siyasiye Mektebinden mezun), 211, 214
Bereketzâde İsmâil Hakkı (Mahkeme-i Temyiz azası, baş müddeî-i umumî), 6, 22, 88, 254, 265
Borye, Şarl [?], 426
C
Capitant, Henri (Paris Darülfünunu Hukuk Fakültesinde Hukuk-ı Medeniye müderrisi), 456, 457, 460, 462, 465, 468, 469, 472, 479, 484, 497
Casabianca (P. Do.) [?], 423
Celal Nuri [İleri] (Gelibolu mebusu), 379, 382
Celaeddin (Dersaadet İkinci Ceza Mahkemesi reisi), 167
Cemaleddin (Dersaadet İstinaf Mahkemesi aza mülazımı), 70
D
de Vabres, Donnedieux (Paris Hukuk Fakültesi profesörü), 493
Diran [Yerganyan] (Mekteb-i Hukuk muallimi, dava vekili), 24, 100, 151, 172
E
Edhem Sani (Milas Bidayet Mahkemesi baş kâtibi), 212
Esad (Bursa Yenişehir Bidayet hâkimi), 409
Eugene, Paul (Mun'da Çocuklar hâkimi), 464
F
Fahreddin (Pirlepe Kazası ceza reisi), 83, 114, 183
Fahreddin (İpek müddeî-i umumî muavinliğinden müstafî), 242
Fahreddin [Karaoğlu] (Adliye müfettişi), 391
Ferid (Menteşe İstinaf reisi), 384
Ferid (Mahkeme-i Temyiz baş müddeî-i umumî muavinlerinden), 438, 440
Ferid Davud, 421
Ferri, Enrico, 417
Fuad (Bağdat Ticaret Mahkemesi reisi), 202, 216, 235
G
Galib Bingöl (İhsaiyat ve Müdevvenât-ı Kanuniye müdürü), 416
H
H[a]. Zühdü (Yanya Merkez Bidayet Mahkemesi hukuk reisi), 300, 301
H[a]. A[yn]. Kemal (Paris Hukuk Fakültesi mezunlarından), 436
Halil Cemaleddin (Ticaret-i Bahriye Mahkemesi azasından), 128, 131, 138, 141, 144, 147, 150, 154, 157, 162, 185, 187, 200, 203, 207, 209, 210, 213, 215, 217, 218, 220, 222, 225, 227, 230, 234, 258, 263, 267

Hasan Behçet (Urfa'da dava vekili), 237

Hasan Fehmi (Kütahya Mahkeme-i Asliye müddeî-i umumîsi), 430

Hasbî (Mahkeme-i Temyiz azasından), 396

Haydar Efendi (bkz. Küçük Ali Haydar)

Heinze, Rudolf (Doktor, Adliye Nezareti müşaviri), 317, 323, 327, 332, 340, 352

Hilmi (Konya'da dava vekili), 401

Hisabî (Mahkeme-i İstinaf reisi, Adliye müfettişi), 395, 397, 403

Hrand Asadur (Ticaret-i Bahriye Mahkemesi azasından), 128, 131, 138, 141, 144, 147, 150, 154, 157, 162, 185, 187, 200, 203, 207, 209, 210, 213, 215, 217, 218, 220, 222, 225, 227, 230, 234, 258, 263, 267

İ

İbnü's-Salih Ahmed Refik (Dersaadet İstinaf müddeî-i umumî muavini), 294, 295

İbrahim Hesabî (Konya Hukuk Mektebi Hukuk-ı Ceza muallimi), 192

İhsaiyât ve Müdevvenât-ı Kanuniye Müdüriyeti, 419

İrfan (Mardin müddeî-i umumîsi, Paris Hukuk Fakültesinden mezun), 496

İsmâil Hakkı (Ankara kadısı), 380, 381, 389

İsmâil Sem'î (İstinaf Cünha azasından), 77

K

Kahveciyan Haçik (Dersaadet'te Köprülü Hanı'nda muhâmî), 233, 238

Kenan [Yusuf Kenan Öner] (Adliye müsteşarı), 418, 424, 432, 435

Kirkor Zöhrab (dava vekillerinden, İstanbul mebusu), 93

Küçük Ali Haydar (Mahkeme-i Temyiz reis-i evveli), 1, 9, 15, 20, 46, 49, 53, 56, 60, 63, 66, 71, 74, 75, 79, 86, 91, 94, 98, 102, 109, 118, 121, 126, 129, 130, 135, 159, 163, 255, 257, 260, 262, 264, 266, 268, 270, 274, 275, 277, 279, 280, 281, 283, 285, 286, 288, 290, 296, 297

L

Lévitt, Albert (St. Lawrence Darülfünununun Brooklyn Mekteb-i Hukukunda hukuk profesörü, Cemâhir-i Müttehhide-i Amerika Baş Müddeî-i Umumîliği muavin-i sabıkı), 487

Loran, Emil (doktor, Paris On Dokuzuncu Arrondissement Mektepleri sıhhiye müfettişi), 511

Lutfik Kuyumcuyan (Mekteb-i Hukuk üçüncü sınıf talebesi), 85

M

M[im]. Eşref (Encümen-i Adliye zabıt kâtibi, Ceride-i Adliye muharriri), 14, 25, 28

Mahmud Ahmed (İkinci Kolordu-yı Hümayun hukuk müşaviri), 229

- Mahmud Esad [Seydişehirî] (Defter-i Hâkanî nazırı), 2, 4,
Maksivel, İ. (tıp ve hukuk doktoru, Paris İstinaf Mahkemesi müddeî-i umumî muavini), 499, 502
Mansurîzâde Said (Manisa mebusu), 99, 108
Mazhar (Baş Müddeî-i Umûmi baş muavini), 31, 34, 37, 41, 45, 48, 52, 55, 58, 62, 65
Mehmed Aziz [Kavurzâde, muallim], 5, 10, 18, 26
Mehmed Cemil [Bilsel] (Hukuk-ı Düvel müderrisi), 493
Mehmed Memduh (Dersaadet ve Paris Hukuk fakültelerinden mezun), 272
Mehmed Nusret (Bitlis Mıntıka Müfettişliğinden müstafi), 393
Mehmed Sabri (Süleymaniye Bidayet müddeî-i umumîsi), 308
Mehmed Sami (Adliye Nezareti Tahrirat Kalemi hulefâsı ve Mekteb-i Hukuk mezunu), 134
Mehmed Servet, 427
Mehmed Süreyya (Kuşadası [Mahkeme] reisi), 392
Mehmed Şeref [Aykut] (Edirne mebusu), 378, 387, 390
Mehmed Vehbi (Ticaret müdür-i umumisi), 407
Memduh (Mahkeme-i Temyiz baş müddeî-i umumîsi, Adliye nazır-ı esbakı), 76, 80, 92, 115, 120, 127, 139, 148, 155, 164, 170, 250, 252, 259, 309
Mıgırdiç Haylak (Paris Hukuk Fakültesi müdâvimlerinden), 197
Misak Makaryan (Ticaret icra memuru), 12
Mişon Ventura (sabık Selanik Hukuk Fakültesi muallimlerinden, Dersaadet ve Paris Hukuk fakültelerinden mezun), 97, 101, 106, 224, 226, 228, 231
Muavinzâde Zühdü (müntesibîn-i hukuktan), 223
Mukbil (Stockholm Sefareti maslahatgüzarı), 433
Mustafa Hayrullah [Diker] (doktor), 467, 470, 473, 478, 482, 483, 486, 504, 506, 508, 510, 512
Mustafa Nazmi (Beyrut Merkez ceza reisi), 69, 82
Mustafa Reşid [Belgesay] ([Darülfünun] Hukuk Fakültesi Usul-i Muhakemât-ı Hukukiye ve İcra muallimi, Usul-i Muhakeme-i Hukukiye müderrisi), 410, 437, 441, 442
Mustafa Şakir (tabib-i adlî, ruh hekimi, Paris Tabâbet-i Adliye ve Ruhiye müessesesinden mezun), 492, 499, 502, 511
N
Nazaret Haçeryan (Selanik İstinaf Mahkemesi aza-yı sabıkasından), 293

O

Osman (Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi reisi, Lahey Polisi Konferansı'nda Devlet-i Aliyye murahhası), 19, 35, 43, 59, 67, 72, 81, 87, 95, 103, 110, 122, 160, 168, 179, 195, 198, 236, 239, 248, 253, 256, 261, 302, 305, 306, 307, 310, 311, 312, 353, 448, 451, 454, 456

P

Pritsch, Erich (doktor, Berlin Land Mahkemesi hâkimi), 488

R

Ramiz İlhami (İstinaf reisi), 400

Raşid, 444, 445, 446, 447, 449, 450, 452, 453, 455, 458, 459, 461

Ripert, Georges (Paris Hukuk Fakültesi Hukuk-ı Medeniye müderrisi), 496

S

Sabri (İstanbul Dokuzuncu Mahkeme-i Asliye azası), 425

Sabri Şakir [Ansay], 475, 485, 488, 490, 494, 498, 501, 509

Said Bey ([Kemal Paşazâde], Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi reis-i sabıkı), 292

Said Hikmet (Paris Ulûm-i Siyasiye Mektebi mezunu), 241, 245, 247, 249, 251, 269, 271, 273

Said Hikmet, 476

Sami (İstanbul mustantıklarından), 431

Selim Baz Efendi, 119

Servet (Birinci Mahkeme-i Ticaret azası, Mekteb-i Hukuk muallimi), 11

Seyyid Haşim (Adliye Nezaret-i celîlesi tarafından ikmâl-i tahsil etmek üzere Avrupa'ya i'zâm olunan talebelerden), 107

Solnaş, Vladimir (doktor, Prag Çek Darülfünununda serbest müderris), 466

Suad, 422

Ş

Şevket Mehmed Ali [Bilgişin] (İhsâiyyât ve Müdevvenat-ı Kanuniye müdürü), 398, 402, 405, 406, 408, 412

T

Tahir [Taner] ([Darülfünun] Hukuk Fakültesi müderrisi), 420

Talat (Mahkeme-i Temyiz azasından), 3, 21, 23, 30, 33, 36, 38, 40, 44, 47, 50, 51, 54, 57, 61, 64, 68, 73, 111, 136, 140, 142, 145, 152, 156, 181, 191, 196, 205, 221, 240, 246

Tatyos Rıfkı (Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi azasından), 89, 165

Temistukli Efkalidis (Adliye müfettiş muavini, Mahkeme-i Temyiz Hukuk Dairesi mümeyyizi, dava vekili), 78, 84, 90, 96, 105, 124, 173

V

Vahan Malziyan (Mısır Mahkeme-i Muhtelite-i İstinafiyesi muhâmîlerinden), 133
Velibabazâde M[im]. Kemal (Diyarbakirli, Urfa İstinaf Mahkemesi azası, doktor),

394

Veliyyüddin Tahsin (Doktor, Meclis-i Tıbb-ı Adlî reisi ve Tıbb-ı Adlî Müessesesi
müdürü), 383

Vervaeck, [Louis] (doktor, Brüksel Hapishâne tabibi), 492

Verzijl, Jan Hendrik Willem (Utrecht Darülfünunu müderrisi), 503, 505, 507

von Liszt, Franz, 219

von Thur, Andreas, 485, 490, 494, 498

Y

Yanko (Bafralı, doktor), 7, 13

Yazarı yok (Y.y.), 27, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 324, 325, 326, 328, 329,
330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349,
350, 351, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369,
370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 415, 429, 434, 463, 471, 474, 477, 480, 481, 489

Yusuf Cemaleddin (Sivas Heyet-i Temyiziye azası), 385

Yusuf Ziya (muhâmî), 428

Yusuf Ziya [Özer] (Adliye müfettişi, Umûr-ı Hukukiye müdürü), 17, 29, 32, 39, 42,
104, 112, 137, 175, 177. 219, 244

Z

Zeynelabidinazâde Seyyid Nesib (Dersaadet İstinaf Mahkemesi aza mülazımı),
117, 125, 132

EKLER

Ek 1. *Ceride-i Mehâkim*'in İlk Sayısının “Mukaddime”si (21 Nisan 1873)⁶⁰

Herkes hakkına razı olsa âlemde dava ve niza kalmaz; insan için hâkime, mahkemeye ihtiyaç olmazdı. Lakin insan, hırs u tama‘ ve ucb u gazab gibi birçok hasâil-i nefسانيye ile meftur olduğundan beyne’l-beşer muhakeme ve muhasama tabîiyü’l-vukudur.

İki hasımdan her biri müddeasında ya kendini haklı zu‘m eder veyahut haklı olmadığını bildiği halde hasâil-i nefsanıyesi sevkiyle hasmına galebe tarikini bulmağa çalışır. Bir zayıfı, bir kavi darp [ve]ya malını gasp etse, bi’n-nefs mukabeleden âciz olan zayıf ne yapsın? Bir âcizenin zevcini bir zalim cerh veya katl etse, bizzat istifa-yı hakka iktidarı olmayan kadın ne işlesin? Bu halde, hasmeynin ikisinden de akvâ bir kuvvet-i âliye ve galibe lazımdır ki onun hüküm ü kararı ve kuvvet ü iktidarı ile mazlumun hakkı zalimden alınsın ve istifa-yı hukukta zayıf ve kavi müsavi olsun. İşte hükümet ve hâkim ve mahkeme ve nizam ve kanun ve adalet hep bu esastan çıkmıştır. İbtida-yı hilkat-i benî-âdemde yeryüzü yalnız üç şahsa ikâmetgah iken bile dava ve muhakeme ve hükümet zuhura geldi. Hâbil ve Kabil’in huzur-ı Hazret-i Âdem’de muhakemeleri malumdur. Fakat cemiyet-i beşeriyenin ve bi’l-istilzam usul-i medeniyetin terakki ve teessüsüyle münazaât-ı vakıanın bir kaide-i mazbuta ve âdile dairesinde faslına lüzum görülerek cihanın her ikliminde nice şeriatler, nice kanunlar ve bunların muhafazasıyla icra-yı ahkâmı maksadıyla şekl-i gûnâgûnde nice hükümetler teessüs ve teşekkül etmiş ve hangi şeriat ve hükümet esasen adl ü hakkaniyete ziyade mukarenet etti ise onun saye-i hükmünde müstazıl olan akvâm, en ziyade huzur ve âram ile imrar-ı ömür ve eyyâm etmişlerdir. Bundan sabit olur ki her hükümet ve devletin mebnıyyün-aleyhi kaziye-i hüküm ü adalet ve her kavmin saadet ü selâmetine ancak tabi olduğu hükümet-i âdile vasıta ve alettir. Bir kavmin hukuku ne derece taht-ı emniyette bulunursa tarik-i terakki ve saadette o nispetle ilerleyeceğinden ve her devletin kuvvet ve şan ve şevketi dahi zîr-i hükmünde bulunan ahali ve tebeanın bulunduğu hal-i huzur ve saadetle muvazene edileceğinden bir devletin kıvam-ı hayatı için umur-ı maliye ve maarif gibi tadad olunan esbâb-ı esasiye sırasında ahkâm-ı adliye birinci derecede sayılmağa şâyândır. Hukukun emniyeti ise hükümet-i âdilenin icra-yı ahkâm-ı kavânîn-i mevzuada meşhud olan tesebbüt

⁶⁰ “Mukaddime”, *Ceride-i Mehâkim*, sy. 1, 9 Nisan 1289 (21 Nisan 1873), s. 1-2. Krş. Önder, “*Ceride-i Mehâkim*’den Yargıtay Dergisi’ne (1873-1975)”, s. 122-124.

ve ikdamıyla muhakemat ve muamelat-ı nizamiyenin aleniyetine vabeste olup Tanzimat-ı hayriye usul-i mehâsin-şumulünün esası dahi bu maksad-ı mühimme mübteni olduğundan ve Cenab-ı Hak, ömr ü şevket ü iclâlini ruz-efzûn buyursun, velinimet-i bî-minnetimiz nüsha-i kübrâ-yı adalet ve merhamet padişahımız efendimiz hazretlerinin aksa-yı himemât-ı mülûkâneleri cümle-i tebaa ve zîr-destanın bilâ-istisna nail-i nimet-i adl ü dâd olması ve mehâkim-i müessesede kavânîn ve nizam-ı mevzua üzere herkesin istifa-yı hukuk-ı meşrua eylemesi esbâbının istikmaline matuf olarak teşkil buyurulan mehâkim-i nizamiyede cereyan eden murafaât ve muhakemat, eğerçi hasbe'n-nizam suret-i aleniyede icra olunmakta ise de bunlarda verilen hüküm ve kararın dahi bir vasıta-i neşriye ile pîş-i nazar-ı ammeye konulması bir kat daha emniyet ve itimadı mucib olacağından [Divan-ı] Ahkâm-ı Adliye Nezaret-i celilesinin taht-ı tetkik ve idaresinde olarak işbu gazetenin tab u neşrine irade-i seniye-i cenab-ı padişahî müteallik ve şeref-sünûh ve sudûr buyurulmuştur.

Bu vasıta ile Mehâkim-i Nizamiye'de deâvi-i hukukiye ile cünha ve cinayât maddelerinde kavânîn ve nizam-ı müesseseye ne derecelerde tatbik-i hükm ü muamelât olduğu herkese malûm olacağından başka, ona derc edilecek ilâmat mütâlaasıyla ibârât-ı nizamiyenin mehâkimce ne türlü şerh ve tefsir olduğu dahi anlaşılacağından ve çünkü gerek Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti'nin ve gerek onun idaresinde teşkil kılınan devâir ve mehâkim-i nizamiyenin suret-i tesis ve muamelatına ve vezâifine müteallik tanzim olunan nizam, eğerçi matbuat vasıtasıyla bi'd-defeat neşr ü ilan kılınmış ise de bunlar muhtelif tarihlerle müteferrikan tab ve ilan olunmağla ve nizam-ı mezkureye müteferri muahharan ittihaz ve icra kılınan bazı usul ve tadilat dahi henüz neşredilmemekle bunların cümlesi bir yerde topluca bulundurulmak ve hîn-i iktizada müracaat edilmek üzere mezkur gazetenin gerek burada ve gerek taşralarda bulunan cemî'-i mehâkim-i nizamiyeye bi'l-irsal oralarda numara tertibiyle kitap şeklinde hıfz ve teclit ettirilmesi mukarrer bulunduğundan ibtidaki nüshasından bed' ile beher nüshasına zikrolunan nizam ve tadilattan bir takımı derc olunacaktır. Bundan hem mahkemelerce ve hem de mehâkim hizmetinde bulunan ve bulunmak isteyen ketebe ve memurîn ve dava vekillerince husule gelecek fevâid ve menâfi ise müstağni-i beyandır.

Ek 2. Ceride-i Mehâkim Ali Şehbaz Efendi'nin Yönetiminde Çıkmaya Başlarken Yapılan Açıklama (9 Ağustos 1884)⁶¹

Asr-ı bâhirü'n-nasr-ı mülûkânelerine yetişmek şerefiyle müftehir olduğumuz velinimet-i bî-minnetimiz padişah-ı adalet-penâh efendimiz hazretlerinin cümle-i âsâr-ı bedâyi'-i şîâr-ı mülûkânelerinden olmak üzere mücerred temin-i hukuk-ı ibâd ve teyid-i asayiş-i bilâd maksad-i âlisiyle tesis buyurmuş oldukları teşkilat-ı ahire-i adliyenin cümle-i levazımından olan *Ceride-i Mehâkim*'in neşrine ibtidâr olunmuş olduğu gibi işbu teşkilatın semeresi olarak hukuk-ı umumiye ve şahsiye deâvisinin usul-i tedkikatı ile netayicinin an-be-an bir hal-i intizama girmeğe başlaması ve ara sıra zuhur edegelen mesâil-i mühimme-i kanuniyenin halli yolunda mehâkimce kavânîn-i mevzuanın daire-i tefsirinin tevessü eylemesi hususları ceride-i mezkurenin dahi ihtiyacât-ı mevcudenin derece-i ehemmiyeti ile mütenasip bir surette tertip ve tanzimi lüzumunu meydana koymuş olmağla sâye-i terakkiyât-vâye-i hazret-i şehinşâhîde bugünden itibaren ceride-i mezkure münderecatı resmî ve gayr-i resmî unvanlarıyla iki kısma münkasım olduğu halde neşrolunacak ve kısm-ı resmîde tevcihât-ı resmiye-i adliye ile Adliye Nezareti'nin tensibi üzerine tayin ve istihdam kılınacak memurîn-i adliyeden başlıcalarının memuriyetleri ve ileride adliyeye müteallik tesis buyurulacak kavânîn ve talimat ile nezaret-i müşarunileyhadan tastir olunacak muharrerât-ı umumiye suretleri ve bir de hükkâm ve sair memurîn-i adliyenin esbâb-ı mucibe-i infisalleri derc ve ilan olunacağı gibi, kısm-ı gayr-i resmîde dahi mehâkimden sâdır olup da şâyân-ı ehemmiyet ve mütâlaa bulunan ilamâtın hûlasaları ve kat'a şahsiyât ve siyasiyâta müteallik olmamak şartıyla mesâil-i mühimme-i kanuniyeye dair ashab-ı malumat tarafından tanzim ve ita olunacak her nev mütâlaanameleler ile gerek memâlik-i Devlet-i Aliyye ve gerek memâlik-i ecnebiye mehâkiminde vuku bulacak muhakemât-ı aleniye ve meşhurenin suret-i cereyanıyla cerâim-i azime ashabının resimleri ve alelumum umûr-ı adliyeye dair havadis derc kılınacaktır.

Ek 3. Ceride-i Mehâkim-i Adliye'nin İlk Sayısında "İfade-i Mahsusa" (12 Ekim 1901)⁶²

Velinimet-i bî-minnetimiz padişah-ı adl ü dâd ve şehriyâr-ı mekârim-mutad efendimiz hazretlerinin makâsıd-ı celile-i mülkdâr-ı âzamîleri bilumum tebaa ve

⁶¹ [Ali Şehbaz], "İfade-i Mahsusa", *Ceride-i Mehâkim*, sy. 260, 28 Temmuz 1300 (9 Ağustos 1884), s. 2081-2082.

⁶² "İfade-i Mahsusa", *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*, sy. 1, 29 Eylül 1317 (12 Ekim 1901), s. 1. Krş. Önder, "Ceride-i Mehâkim'den Yargıtay Dergisi'ne (1873-1975)", s. 125-126.

zîr-destan-ı hümayun-ı mülûkânelerinin mütesaviyen dil-sîr-i niam-ı adalet ve her halûkârda mazhar-ı salâh ü saadet olmaları esbâb ve vesâilinin istihzar ve istikmalî hususâtına matuf bulunmasıyla hukuk-ı umumiye ve şahsiyenin ahkâm-ı şer'îye ve kanuniye dairesinde rüyet ve temşiyeti vazife-i mukaddesesıyla mükellef olan mehâkimce Peyderpey teşkilat-ı lazıme ve ıslahat-ı kâmile icra buyurulmakta ve bilcümle hükkâm ve memurînin kaide-i adl ü hakkaniyete tevfikân hüsn-i ifa-yı vezâife be-gayet dikkat ve itina eylemeleri şeref-pîrâ-yı sahâyîf-i sünûh ve sudûr buyurulan iradât-ı ma'delet-âyât-ı şâhâne cümle-i mübeccelesinden bulunmakta olmasıyla mehâkim ve devâir-i adliyece cereyan eden muhakemat ve muamelat ve her gûne mukarrerâtı ve hususiyle umur-ı memurelerinde suistimalâtı görülen hükkâm ve sair memurîn-i adliye haklarında icra kılınan mücazâtı enzâr-ı umumiyye irae maksadıyla ve *Ceride-i Mehâkim* namıyla haftalık bir gazete tab ve neşredilmekte idiye de bu gazetenin suret-i tesisi saye-i meâlî-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde teşkilat-ı adliyece el-yevm husule gelen intizam ve mükemmeliyetle pek de mütenasip olmadığından onun yerine *Ceride-i Mehâkim-i Adliye* namıyla haftada iki defa çıkmak üzere bir gazetenin suret-i muntazamada neşri, bu kere şeref-müteallik buyurulan irade-i isabet-âde-i hazret-i şehriyârî iktizayı celilinden olmakla işbu gazetenin bi-mennihi Teâlâ bugünden ve bir numaradan itibaren tab ve neşrine ibtidâr olunmuş ve çünkü bu gazete Mahkeme-i Temyiz'in mukarrerât-ı mühimmesiyle kavânîn ve nizamâtça vuku bulan tadilat ve tebligat-ı umumiye ve sair muamelat ve ilanât-ı adliyeyi muhtevi olacağına binaen, kemâkân ve bittabi politika ve edebiyat vesaireden bahsetmeyeceği de mukarrer bulunmuştur. Heman cenab-ı ahkemü'l-hâkimîn halife-i ruy-i zemin ve padişah-ı adalet-karîn efendimiz hazretlerini ilâ âhiri'd-devran serir-ârâ-yı şevket ü şân buyursun, âmin.

Ek 4. *Ceride-i Adliye*'nin "Mukaddime"si (18 Aralık 1909)⁶³

Bir heyet-i içtimaiyenin kuvve-i adliyesinden maksat, ol heyet ile onu terkip eden efrâd-ı milletin hukuk-ı umumiye ve şahsiyesini taht-ı temine almak kaziyesi olduğu ve şu ümniyenin hayyiz-i ârâ-yı husul olabilmesi ahkâm-ı kavânînin hüsn-i cereyan ve tatbikine mütevakıf bulunduğu halde devr-i meş'um-i istibdadın kuvâ-yı umumiye-i devlete ika ettiği tesirât-ı eliminin netayic-i müessifesinden olmak üzere muamelât-ı adliye dahi mihver-i kanunîde cereyan edemediğinden

⁶³ "Mukaddime", *Ceride-i Adliye*, sy. 1, 5 Kânûnievvel 1325 (18 Aralık 1909), s. 1-2. Krş. Önder, "Ceride-i Mehakim'den Yargıtay Dergisi'ne (1873-1975)", s. 130-131.

hukuk-ı umumiye ve şahsiyeyi muhafazaya ait vesait-i kanuniyeye tevessül, adeta derece-i istihaleye takarrüp etmiş ve kuvve-i adliyemizin ma'kes-i şuunu olan *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*'de alelade ve gayet basit deâvîyi mutazammın ilamât ve birkaç satır ilanâtan ibaret olmak üzere neşredilmekte bulunmuş idi. El-minnetü lillâh meşrutiyet-i meşruamızın ilanı her şube-i idare gibi idare-i adliyemizin dahi matlup olan derece-i intizam ve tekemmülüne ait vesâilin istikmalini icap ettirmekle bir taraftan adliye tensikatının ve diğer cihetten dahi mehâkim-i lâzime teşkilâtının icra ve ihtiyacât-ı hazıramıza muvafık kavânîn-i cedide tanzimi misillü levâzım-ı ma'deletin ifa olduğu şu sırada devr-i celîl-i adlîmizin icabât-ı aliyesiyle mütenasip ve umumun istifade-i külliyesini mucib olabilecek bir tarz-ı bihin ve nevin üzere ve *Ceride-i Adliye* namıyla bir ceride-i mevkutenin tab' ve neşri Adliye Nezaretince takarrür eyledi.

Ceride-i Adliye'nin münderecâtı, resmî ve gayr-i resmî olarak iki kısma tefrik olunmuştur. Kısım-ı resmî, Mahkeme-i Temyiz'in tefsir-i kavânîne müteallik ita edeceği mukarrerât-ı mühimme ile usul-i muhakeme ve tatbikat-ı kanuniyeye ait ilamâtı ve merâci-i mahsusasından sâdır olan idarî ve kanunî tebligat ve sair resmî muamelâtı ihtiva edeceği gibi, kısım-ı gayr-i resmîsi dahi mesâil-i celîle-i fikhiye ve her gûne ahval ve terakkیات-ı hukukiyeye dair mebâhis-i ilmiye ve mehere-i mütehassisîn-i hukukun makalât ve her nev mesâil-i hukukiye ve mevadd-ı kanuniye üzerine tefsir-i ilmî suretiyle vaki olacak mütâlaât-ı müfidelere ve ecânibin müessesât ve ulûm-i hukukiyesi hakkında malumat ve izahat-ı mükemmeleyi muhtevi bulunacaktır.

Ceridenin kısım-ı resmîyi teşkil eden münderecâtı ve bilhassa Mahkeme-i Temyiz heyet-i muhteremesinin tefsir ve tatbik-i kanuna müteallik mukarrerâtı bütün mehâkim-i Osmaniye için halât-ı mümasilede tevhid-i tatbikatı müstelzim bir rehber-i tettebbuat ve tedkikat olmak itibarıyla umum mehâkim memurlarına fevâid-i azime temin edeceği gibi, kısım-ı gayr-i resmîyi terkip eden makalâtın dahi memurîn-i adliye ve müntesibîn-i ilm-i hukuka ziyadesiyle faide-bahş olacağı şüphesizdir.

Mesâil-i fikhiye ve hukukiye ve cezaiye ve ticariye hakkında sair erbâb-ı hukuk tarafından dahi gönderilecek makalât-ı ilmiye ma'a'l-iftihar derc ve müntesibîn-i hukukun mesâil-i fikhiye ve tayin-i manasında tereddüt eyledikleri mevadd-ı kanuniye üzerine vuku bulacak istîzahları derhal nazar-ı dikkate alarak hall-i meseleye gayret edilecektir. El-hasıl *Ceride-i Adliye*'nin maksat ve mevzu-ı meşruh üzere karilerinin cidden istifadesini kâfil bir mertebe-i mükemmeliyette devam-ı intişarı neye mütevakıf ise tevessül olunmak mukarrer bulunduğundan husul-ı

muvaaffakiyet eltâf-ı sübhaniyeden me'mul ve müstedadır. Ve minallahi't-tevfik.

Ek 5. Bir Tanıtım Yazısı (13 Ocak 1910)⁶⁴

Her yerde, her şube-i idare ve hatta her şube-i fen mensubînini muâmelât-ı câriyeden haberdar etmek, onlara ifa-yı vazife hususunda rehberlik eylemek üzere resmî mecmua, ceride neşretmek usul-i mer'iyedendir. Filhakika bu mecmualar, o şube-i idare ve fenne pek nâfi hidemât ibraz eder, mensubîni için birer rehber-i hakiki olur. Bu usul-i müstahsen bizde de bazı devâirce tatbik olunurdu. Adliye Nezareti tarafından da *Ceride-i Mehâkim* neşrediliyordu. *Ceride-i Mehâkim*, vaktiyle pek mükemmel, hakikaten ihtiyac-ı adlîmizi temin edecek bir surette âsâr ve makalât-ı nâfiayı, mukarrerât-ı mehâkimi ihtiva ediyordu. Muahharan bozuldu. İlm-i hukuk ve tatbikatına dair makalâtı hâvi olmak şöyle dursun; içinde adliye mensubînini müstefid edecek bir mahkeme kararına nadiren tesadüf edilir bir hale gelmişti. Ceride böyle bir hal-i pür-melâlde olmakla beraber, memurîn-i adliye ona zorla para verirlerdi. Senelerce para verip de hiçbir sahifesini açmamış olan pek çok mensubîn-i adliye vardır.

Vaktâ ki meşrutiyet ilan edildi. *Ceride-i Mehâkim-i Adliye*'nin memurîn-i adliye cebrîen satılmak zamanı geçti. Mecmua da çıkmaz oldu.

Adliyenin mecmuadan mahrumiyeti bir buçuk sene kadar devam edip nihayet geçen ay ibtidasında *Ceride-i Adliye* tekrar meydan-ı intişara çıktı. On beş günde bir kere neşredilmekte olduğu için şimdiye kadar ancak dört nüshası sâha-ârâ-yı matbuat oldu.

Ceride-i Adliye, muamelat-ı adliyenin rehber-i sahihi, mensubîn-i adliyenin merci-i daimîsi olacağı cihetle memleketimizin ondan beklediği hizmet pek ziyadedir. O ceridedir ki, neşredeceği mehâkim mukarrerâtıyla memurîn-i adliyeyi tenvir edecek, onlara tatbikat-ı kanuniye hususunda kılavuzluk eyleyecektir. O ceridedir ki, yazacağı adli makalât ve âsâr ile mensubîn-i adliyenin tevsî-i malumatına yardım edecektir.

Hâsılı, *Ceride-i Adliye* memurîn ve müntesibîn-i adliye için en istifade-bahş, en lüzumlu, en ehemmiyetli bir eser, bir rehberdir. Fakat bu lüzum ve ehemmiyeti nispetinde ihtiyacâtı temine mehmâ-emken kâfi derecede münderecât ve malumatı ihtiva etmek de lazımdır.

Fransa'da adliye müntesibîninin tenvir-i efkarına ve tatbikat-ı kanuniye husu-

⁶⁴ [Mehmed Arif], "Ceride-i Adliye", *İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavânîn Mecmuası*, sy. 10, 31 Kânunievvel 1325 (13 Ocak 1910), s. 284-288.

sunda merci ittihazına salih müteaddid mecmua ve cerideler ve ilm-i hukukun her şubesine, hukuka, cezaya, ticaret-i berriye ve bahriyeye dair hususî mecmualar olduğu gibi, mehâkimin günü gününe mukarrerât ve ahkâmının en mühimlerini neşreden ceride-i mehâkim (*Gazette des tribunaux*) ve tefsir-i kavânine müteallik üç mühim mukarrerât mecmuası [*Recueil*] Dalloz, [*Recueil*] *Pandectes* [*françaises périodiques*] ve [*Recueil*] Sirey mevcuttur ki, bunlara müracaatla herkes Fransa'da hangi bir madde-i kanuniyenin ne vechile tefsir edilmiş olduğunu, tatbikat-ı hâziranın ne merkezde bulunduğunu ve o maddenin mehâkimce şimdiye kadar ne suretle tatbik edilmiş olduğunu âsâr-ı mezkûreye müracaatla derhal halletmek mümkündür.

Halbuki bizde mehâkim-i temyiziye her gün birçok kararlar vermiş olduğu halde, bunları görmek, tedkik etmek ve ahval-i mümâsilede tatbik-i hareket eylemek kabil olmadığından her mahkeme, her hususu memurînin malumat ve irfanı, zeka ve istidadı ile halletmeğe mecburdur. Bu vechile sırf şahsi malumat ve tefsirâta tebean sâdır olan hüküm ve kararların birçoğunun Mahkeme-i Temyiz'in tefsirine mutabık olmadığından nakz edileceği tabiidir, ki bundan mehâkim beyhude meşgul ve ashâb-ı mesâlih mutazarrır olur.

Diğer cihetten memurân-i adliyemizin hepsinin ifa-yı vazifeye kâfi derecede ashab-ı malumat ve iktidardan olduğunu farz etmek pek doğru olmaz, sanırım. Birçok deâvi-i hukukiye, cezaiye ve ticariye hakkında sâdır olan ilamât, memurînin kifayetsizliğinden dolayı mafevk mehâkim mecâlisince fesh ve nakz ediliyor, ki bundan da doğrudan doğruya mutazarrır olan yine ashab-ı mesâlihtir.

Bunun içindir ki *Ceride-i Adliye*'nin neşri, tevzi-i adalet-i memleket için mühim, pek mühimdir.

Bütün bu hizmetleri ifa, mehâkimi tenvir ve memurîn-i adliyeyi ikaz etmek *Ceride-i Adliye*'nin vazifesi, vazife-i esasiyesidir.

O halde *Ceride-i Adliye*'den muntazar olan fevâid ve hidemât, ancak amelî ve tatbikî münderecâtı ihtiva etmesi ile temin edilebilir. Yoksa, mahall-i tatbiki senelerce bir kere bulunamayacak olan nazariyat-ı hukukiye makaleleri, fikrimce, *Ceride-i Adliye* için ikinci, belki de üçüncü derecede haiz-i ehemmiyettir.

Esasen bizde bir hastalık var! Hem maatteessüf bu hastalık sınırlarımıza işlemiş, âdet-i sâniye hükmünü iktisab etmiştir: Nazariyatçılık...

Belki hiçbir şube-i âliyyede terakki edemememize bunun, bu hastalığın da pek ziyade tesiri olmuştur. Mesela, ulûm-i riyaziyenin en müşkil muadelelerini halletmeğe muktedir olduğu halde, en küçük amelî bir hesabı neticelendirmeğe

muvaffak olmayan pek çok riyazîlerimiz vardır. Belki hepimiz de öyleyiz.

Halbuki bunun ne kadar mantıksız olduğunu söylemeğe hacet yok. Nazariyat, tatbikatı teshil etmek, onu bir kaide-i salimeye rabt eylemek için lazımdır. Mesâil-i hukukiye ve kanuniyede de biz, aynı kaideyi tatbik ediyoruz. Memurîn-i adliyemizden ekserîsi vazifelerini ifadan aciz oldukları halde, biz sırf onların istifadelerini temin etmek için neşr ettiğimiz ceridede, onlara ait amelî, tatbikî malumatı muhtevî makaleler yazacağımız yerde, hukukun en mühim mebâhisi[nin] tatbikatta kullanılmayacak, belki de pek nadir olarak kullanılacak, nazariyatını yazıyoruz.

Ben eminim ki *Ceride-i Adliye* nüshalarının kısm-ı gayr-i resmîsinde neşredilmiş olan makalât-ı ilmiye ve nazariye yerine, “mustantıklar, istintakî şu yolda ifa etmelidirler”, “zabıt katipleri, zabıt ve ilamâtı şu vechile tanzim eylemelidirler”, “mukavelat muharrirleri, icra memurları, şu mesâilde böyle hareket etmelidir” diye, sırf tatbikî ve amelî makaleler ve bir mesele-i kanuniye hakkında mütâlâât ve tettebbuât-ı amîka neşredilmiş olsa idi, şüphesiz daha nâfi, daha istifadebahş olurdu. Bizde bu kadar müntesibîn-i adliye mevcuttur. Bunların arasında bu yolda makale yazacak zevat da vardır. Onlar teşvik ve terğib edilecek olursa, zannetmem ki, yazı yazmaktan çekinsinler.

Mesela, geçende Siroz’da bir vaka oldu. Almanya tebeasından biri, polis üzerine teşhir-i silah etti, cürm-i meşhud halinde yakalandı. Memurlarımız ne yapacaklarını bilemediler. Mafevkleri de ne emir vereceklerinde mütereddid bulundular. Cerideye, bundan böyle olsun, bu gibi bir hal zuhurunda memurîn-i adliyenin nasıl hareket edeceklerine dair bir makale yazıldı mı? Senelerden, belki teşkilat-ı adliyemizin bidayetinden beri uzun muhaberat-ı siyasiyeye sebebiyet vermiş olan bu tevkif-i muvakkat meselesinde, hükümetimizin hatt-ı hareketi ne olduğuna, sefarâtın mütâlââtı ne merkezde bulunduğu dair beş on sahifelik bir makale, eminim ki memurîn-i adliyece şimdiye kadar ceridenin derc etmiş olduğu birçok nazari makalelerden daha dikkatli mütâlâa edilir ve daha da ziyade istifade temin ederdi.

Diğer cihetten mehâkim-i mevcudeye bir istikamet-i muayyene vermek vazifesiyle mükellef olan mehâkim-i temyiziye mukarrerâtının hemen ekserîsi cerideye derc edilmelidir ki umum mehâkim ahval-i mümasilede hatt-ı hareketini temin edebilsin, ashab-ı mesâlih de mutazarrır olmasın! Vâkiâ ceridede müteaddid mukarrerât-ı temyiziye mevcuttur. Fakat ben arzu ediyorum ki devâir-i silsile-i temyiziyenin bütün mühim mukarrerâtı ceridede bulunsun. Ve mademki biz bugün *Dalloz* vesaire gibi, sırf bu hususa dair mecmua çıkaramayacağız, ceride o vazifeyi de mümkün olduğu kadar ifa edebilsin.

Hâsılı, ceridenin hal-i hazırı ile de adliyemiz için mühim ve nâfi bir eser olduğunu teslim etmekle beraber, makalât-ı nazariyeden ziyade, memurîn-i adliyeyi muamelat-ı mehâkimde tenvir edecek mütâlaât-ı tatbikiye ve ameliyeyi ihtiva edecek olursa maksad-ı tesis ile daha tevafuk eder.

Bu mütâlaadan nazariyatın hiç lüzum ve ehemmiyeti yok anlaşılmasın. Fakat tatbikata olan ihtiyacımız, yukarıda zikredildiği esbâba mebni nazariyattan ziyade, bin kat ziyadedir. İbtida iş, sonra nazariye...

Şurasını da ilave edelim ki *Ceride-i Adliye*'nin neşrini dâimî himmet ve hamiyetlerine almış olan heyet-i muhtereme, ihtiyacât-ı hazır-ı adliyemize bi-hakkın vakıf oldukları cihetle, günden güne nevâkısını bi'l-ikmal daha nâfi bir ceride haline vaz' edeceklerine şüphe edilemez.

Ek 6. Ceride-i Adliye'nin Yeni "Program"ı (Ağustos 1916)⁶⁵

Malum-ı âlî-i nezaret-penâhileri buyurulduğu vechile, kanunlar ihtiyacât-ı içtimaiye ve hadisât-ı iktisadiyenin mevlûdât-ı tabiiyesi olmadıkça muhitlerinin munazzım-ı âmâl ve temayülâtı olamıyorlar. Vâzı'-ı kanunlar, müstağni-i arz ve izahtır ki, kavânînin mucitleri değil, safahat-ı hadisât ve ihtiyacâta bakarak onları oradan bütün icabâtıyla ve esasât-ı ilmiye dairesindeki tadilatıyla istinsah eden münşileri, müdevvinleridir. Hakiki vâzı'n-ı kavânîn ise ihtiyacât ve hadisâtıdır. Bu maruzata nazaran bir kanunun ihzarı, heyet-i vâzı'asının kalb-i hadisât ve ihtiyacâta nüfuz eden nazarlar ve melekelerle mücehhez olmasına ve *terkibî* ve *tahlilî* olmak üzere iki ameliye-i mühimmeye tabi tutulmasına vabeste olur. Bir kanunun muvaffakiyet-i tatbikiye ile kabiliyet-i hayatiyesi kendisini ilad eden avâmilin derece-i kuvvetine merbut, bir taazzuv-ı içtimai olduğından muhitlerinin hadisât ve ilcaâtına bigane olarak tekvin edilen mürde-zad kanunlar, veladet [ve] vefatı bir gün içinde suhuletle vuku bulan sakat fertler gibi beyhude bir külfet şeklinde tekvin ve halkın ma'raz-ı ihtiyacâtıyla mehâkimin kürsi-i tatbikatına vaz edilmeye bedel ceride-i hükümet sütunlarına tedfin edilmekle kalıyorlar; nitekim

⁶⁵ "Program: Adliye Nezaret-i celilesine Ceride-i Adliye'nin tarz-ı tahrir ve tertibi hakkında takdim edilen ve ceridenin programını ihtiva eden layiha", *Ceride-i Adliye*, sy. 149, Ağustos 1332 (1916), s. 1-6. Layihanın altında isimleri bulunan "Heyet-i Tahririye" reis ve azaları: Reis: Ahmed Esad [Arsebük] Bey (Umûr-ı Hukukiye müdürü); aza: İsmâil Bey (Umûr-ı Cezaiye müdür muavini); aza: İsak Ferara Efendi (Umûr-ı Cezaiye müdür muavini); aza: Cemil Bey (Dersaadet İstinaf Müdde-i Umumîliği muavinlerinden); aza: Hıralumbos Efendi (Umûr-ı Hukukiye müdür muavini); aza: Şevket Bey (Baş Müdde-i Umumîlik başmümeyyizi); aza: Fahreddin [Karaoğlu] Bey (Adliye müfettişi); aza ve Kâtip: Midhat Cemal [Kuntay] Bey (Kalem-i Mahsus müdür muavini).

son senelerde mülkümüzün hakiki ve milli ihtiyaçlarına merbut olmayarak tedvin edilmiş olan bir kısım kanunların *Takvim-i Vekayi* sayfelerine kemiyet temin etmekten ibaret olan mazhariyet-i müessifesi mütâlaa-i maruzayı müeyyittir; binaenaleyh şimdiye kadar Garb memleketlerinden mülkümüze kıyafet elfazında cüz'î bir tebeddül ile girmiş birer siyah mütenekkirü'l-kıyafe vaz'-ı acîbinde bulunan ve fakat artık bugün bu vaziyet-i maziyesinden kurtulması icap eden Osmanlı kavânîninin muhitin hangi ihtiyacât-ı samimiyesiyle alakadar bulunduğu izah etmek derece-i vücubdadır.

Fertler gibi taazzuv ve tekâmül devirleri olan kavânîni tatbikat sahasında vakıfâne itinalar ve müşkülpesendâne sıyanetlerle namzet oldukları kemale takrip veya îsal edecek olanlar da meslek-i hâkimiyet mensuplarıdır. Hâkim, sair memurîn-i devlete nispetle, hadisât-ı içtimaiyeyi adeden pek çok ve mahiyeten pek kolay görmek, tanımak hususunda memuriyetinin müsaadât-ı müfidesine nail olduğu için cemiyeti en hurde, en nazar-girîz yerlerinden kemirip yıpratan marazları görmeye her memur-ı devletten ziyade salahiyet ve kudret sahibidir; marazı teşhis için vasıtası, müdâvâtına matuf her meramını kanunun yüksek mehâfiline iblağ için elinde “içtiha-d-ı mehâkim” denilen bir kudret-i mahsusası vardır. Vâkıa bu hususta son söz kendisine ait değildir: Mâfevk mahkeme muamelâtını murakabe eder, bilhassa Mahkeme-i Temyiz, nezaret-i kamilesiyle kanunda keyfe-mâ-yeşâ tasarrufunu takyit kılar; fakat buna mukabil, hadisâtı bir menşur-ı muhallil kudretiyle rüyet ve takip edebilmek nüfuz-ı nazarına malik olan hâkimlerin kanun hamisi olmuş, onları Mahkeme-i Temyiz kararlarına muhalefet, mevkilerinde “ısrar” salahiyetiyle teşhiz etmiştir ki, küçük hâkimlerin hadisâtan mülhem olarak “musırran” ısdar edecekleri hükümlerin manzara-i isabeti Mahkeme-i Temyiz'e bir hutut-ı hareket-i yekûnu arz eder ve şu suretle “içtiha-d-ı mehâkim”, bu mukarrerât ve ahkâmın müfid oldukları mana-yı içtimaiyi tespitten başka bir şey değildir.

Fakat fevâid-i maruzanın istihsali, hâkimlerin vazifelerini ifa ederler iken ne ulviyette bir hizmet-i içtimaiye icra ettiklerini bilmelerine mütevakıf olmakla beraber, mâdûn hükkâmın mâfevk hâkimlere karşı mücadele-i ilmiyelerinde mazhar-ı müzaheret olmalarına da menuttur. Avrupa'da bu müzaheret, mütead-dit suretlerle ibraz edilir: Bir mahkeme hükmü, içtimâî bir inkılap mübeşşiri ise, meslek-i hükkâm haricinde bile müzahirler, müdâfiler bulur. Hukuk alimlerinin o hükümlere şerh ve tahliller yazan aklâm-ı teyit ve takdiri kadar matbuat-ı edebiye de o içtihatlardaki isabetlere bir ma'kes-i hassas olur; malum-ı devletleridir ki,

idam cezasının imhası fikrini İtalya'da bir ceza alimi olan Cesare Beccaria'nın şahsı kadar Fransa'da şair [Victor] Hugo'nun kalemi müdâfaa etmişti. Bizde ulema-yı hukuk ile hükkâm-ı adliyenin fikirlerini, içtihatlarını, izah ve müdâfaa için matbuat-ı edebiye şöyle dursun; şerâitini câmi' matbuat-ı kanuniye sahifeleri henüz mevcut değildir.

Hükkâmın içtihadâtının ise ehemmiyetçe ulemanın nazariyatından, hatta kavânînin ahkâmından dün bir mevkide bulunmadığı ise malum-ı devletleridir. Mesela Garbın, kavânîni en az tadile uğramış bir yeri var ise Fransa'dır. Öyle iken orada kanunlar, üzerlerine çökmek isteyen asır-dîde gubâr-ı nisyanı dele-rek, dağıtarak ve hâkimlerin sâid-i içtihadâtına dayanarak daima birer şahika-i teceddüt şeklinde yükselirler; köhnelik tareyan etmeyen tarâvetleriyle, mazi olmayan halleriyle yaşarlar. Fransa'nın, müstesniyât-ı kalilesi bertaraf edilince, hemen hiç tadil edilmediği iddia edilebilecek olan ve kadim olduğu halde köhne olmayan kanunlarına iâre-i tarâvet eden kuvvet, yeni hadiselerin tesadümğâhında parlayan yeni içtihatlar olmuştur. İşte hükkâmının bu içtihadât-ı cedidesi sayesindedir ki, Fransa kanunları, zamanın hak ve adl inkılabâtına bigane ve ba'id kalmadı. Meşhurdur ki, [Jean-Étienne-Marie] Portalis [1746-1807] hayat sigortasına, mümzisinin hayatına hatime verir bir cinayet, bir mukavele-i caniyâne nazarıyla baktı, fakat aradan bir müddet geçip de halkın bu ihtiyacını zamanın icabâtı teyit ettikçe Fransa hâkimi, Fransa vâzı'-ı kanunundan evvel bu mukaveleye mehâkimde mevki-i mer'iyet verdi ve sigorta mukavelelerinin makbuliyeti, içtihad-ı hâkim şeklinde başlayarak nihayet nass-ı kanun oldu. Keza Fransa'da Kanun-ı Medeni tedvin edilir iken metnine sa'y u amel hakkında ahkâm konulmadı, fakat vâzı'-ı kanunun lâkayt kaldığı bu ihtiyac-ı iktisadîyi hâkim, içtihadıyla himaye etti. Nitekim deniz kazasında gark olan bir vapurda bulunan zevcin memarı tahakkuk etmedikçe zevcesi tehhül edemezdi. Vâkıa bu memnuiyeti ref' eden 1893 Kanunu oldu; fakat bu kanunu ibda' eden, bir asır evvelinden beri müesses içtihad-ı hükkâm idi.

Kavânînin mülhem olduğu esasâtı tedkik eylemekle beraber bir de hâkimlerin içtihatları kanunların bir nüvesi, bir taazzuv-ı mütekaddimi olduğuna nazaran bu içtihatları neşr, izah, hatta tenkit etmek pek müfid olur. İşte bir taraftan kavânîni muhitlerinden mülhem oldukları esasât ve diğer taraftan içtihadâtı müessisleri olan hâkimlerin ibtina eyledikleri mütâlaât ile neşreden sahâyif-i ilmiyenin fıkdanı, hayat-ı adliye bir inkılab-ı sâib vaat ve o vaad-i mebruru mukaddemât-ı fiiliyat-ı memduhasıyla incaz eden zaman-ı nezaret-i devletleri için bir noksan-ı hazin

manzarası arz eder. Bu vazifeyi, yeniden tesis edilecek bir mecmuanın teessüs ve temadiye derece-i kabiliyeti tecrübe edilmemiş sahifelerine tevdi etmekten ise mazideki neşriyat-ı müfidesi itibariyle sevâbık-ı fâhiresi ve hal-i hazırdaki şekl-i nâ-tamamıyla bile kariîn-i müdâvimesi bulunan ve nezaret-i celîlelerinin müessesât-ı kadimesinden olan *Ceride-i Adliye*'ye tahmil eylemek daha muvafık olur zannındayım. *Ceride-i Adliye* ise eslâf-ı âsafâneleri zamanında istihâlât edvârı geçirdi; zaman zaman münderecât-ı müfide ihtiva etmekle beraber ekseriya ve ber-mu'tâd memurîn tevcihlerini, devâir-i temyiziye kararlarını, devâir tamimlerini neşreder hâiz-i maddiyet fakat mahrum-ı ruh bir mecmua mahiyetinde kaldı. Bu cerideye ifâza-i hayat etmek, memurîni meslek-i hâkimiyet mensuplarından müteşekkil ve şuun-ı adliyeyi hamil bir daire-i resmiye dahilinde intişar etmesi itibariyle pek mümkündür. Ancak bu imkan, ceridenin evvela hutut-ı esasiye-i mesaisinin bir heyet-i mahsusa tarafından tespit, saniyen münderecâtının cerideye rabt-ı fikir ve kalem etmiş bir heyet tarafından ihzar ve tahrir edilmesiyle mukayyettir. Ceride, bir kere böyle muayyen bir programın veted şâhıslarını (*jalons*) takip eder, sonra da münderecâtı bir heyet-i muvazzafa tarafından ihzar olunursa itimat buyurulsun ki sahâyıfı, hükkâmın, ulema-yı hukukun, vükelâ-yı deâvînin dimağları arasında bir ittisal vasıtalığı vazifesini, arkasında mefâhir-i mahsusa terk etmek şekl-i şeref-âverinde ifa eder.

Mesâil-i ilmiyenin leb-i gâmızını bir üslub-ı ilmî ile ihtiva eden müellefât-ı hukukiyenin bu vazifeyi ifa edemeyeceği ise bedihiyâtandır. Bu kabil kitaplar ancak sa'yı muallimliğe yahut büyük sınıfta hâkimliğe müntehi olan namzed-i ihtisas zevâta vaad-i fevâid eder. Halbuki *Ceride-i Adliye*'nin sahâyıfı, bir program şirazesıyla yekdiğerine ahenkdar surette merbut olursa cazibe-i fevâidi etrafında pek ziyade enzâr-ı tettebbu celp ve cem eder. Fakat böyle ilmî bir mecmua, yukarıda arz-ı huzur-ı sâmilîleri kılındığı vechile, bir heyet-i tahririyeye muhtaçtır. Mahsul-ı tesadüf imzalar fevkindeki makalelerle bir mecmua-i ilmiye sahâifinin ne derecede i'tilâ-yab-ı kemal olabileceği müstağni-i arz ve izahtır.

Ceride-i Adliye'nin en tabîî heyet-i tahririyesi ise, nezaret-i celîleleri devâirinin daima mesâil-i şettâ hakkında tedkikatta bulunan muavinleridir. Dairelerinde her gün tahaddüs eden mesâil-i müteferriayı hall[eden], mukarrerât ve netâyici ihzar eden bu muavinler ceride için en salahiyettar bir müstahzır-ı münderecât olurlar. Bu muavinlerin cerideye matuf hizmetleri zaten meşâgil-i memurelerinin mahiyetinde dahil bulunacağından vazife-i resmîyelerinin ifasınca da teehhür ve teşevvüş-i mahzurları varit olamaz. Ancak bu heyet-i tahririyenin murakabe-i

faaliyeti ve mesaisinin tanzim ve idaresi için nezaret-i celîleleri müdirânından birinin riyaseti tahtında olarak muayyen zamanlarda içtima etmesi elzemdir; heyet her içtimasında, münderecât-ı cerideyi münakaşa eder, vahdet-i münderecâtı ihlal edecek, mecmuayı *malumu ilam*, *bedîheyi izah* dereke-i mu'tâdesine düşürecek yazıların dercine mani, aks-i mahiyettekilerin de neşrine hâdim olur.

Şimdiki hacmiyle ayda bir defa çıkacak olan ceride, hususât-ı âtiyeyi ihtiva edecektir:

- 1- Tevcihât-ı adliye.
- 2- Sebeb-i mucib layihalarıyla birlikte kavânîn.
- 3- Mahiyet-i ilmiyeyi ihtiva ettikleri müzakere heyetiyle takarrür eden muharrerât-ı umumiye ve bunlara terdifi icap eden izahnameler.
- 4- Kanun layihalarının mahâfil-i teşriiyede takip edeceği safahat: Bir kanun, fikr-i mahsus layihası olduğu zamandan kanuniyet iktisap ettiği vakte kadar aksamının tadil ve tenkihihine, kelimât ve ıstılâhâtının tebdiline, eda ve müedda-sının tavzih ve tayinine ait olarak birçok tedkikat safhalarından geçtiğine göre kavânîni, safahat-ı mütekaddimesinden nispeti munkatı mevadd-ı mücerrede silsilesi şeklinde neşretmek, bir mecmua-i ilmiyenin ilan edilen unvan ve meslek-i ilmiyesini tekzip eder. Binaenaleyh *Ceride-i Adliye*, bu safahata bir ma'kes-i mufassal olmalıdır. Çünkü kanunlarla istihdaf edilen gayeyi vuzuh ve sübût ile bilen hükkâm, ancak o kavânînin istihzar edilirken istinat ettiği tedkikat safahatını bilen hükkâmdır.

5- İctihad-ı mehâkim: *Ceride-i Adliye*, şimdiye kadar içtihad-ı hükkâm namına yalnız Mahkeme-i Temyiz mukarrerâtını ihtiva ederdi. Halbuki, nezaret-i celîlelerinin bu mukarrerâtı neşreden bir başka mecmuası bulunduğu nazaran ceridenin yalnız bunlara hasr-ı sahâif etmesi doğru olamazdı. Hususiyle içtihad-ı mehâkim, yalnız mukarrerât-ı temyiziyeden ibaret değildir. Küçük mahkemelerin, bilhassa istinaf mehâkiminin, bir kaide-i cedide tesis ve tazammun eden hükümleri olur ki, içtihad-ı mehâkimin en kıymetli kısmını teşkil eder; binaenaleyh ba'dezin *Ceride-i Adliye*, yalnız ilamât-ı temyiziyenin destgâh-ı tab'a vasita-i irsali olmaktan çıkarak bilcümle mehâkimin ilamâtını -esaslı ve sabit kavâid ihtiva edenlerinin intihabı suretiyle ve o zamana kadar müesses bir usulü tebdil ve tağyir ediyorlarsa onları ve sebep ve saiklerini göstermek şartıyla- ma'raz-ı istifadeye koyan bir mecmua olacaktır.

6- Fikr-i mahsus layihaları: Ceride, gerek nezaret-i celîlelerinin emrine binaen, gerek resen makam-ı devletlerine takdim edilen fikr-i mahsus layihalarını da mev-

zubahis ve tedkik edecek, müdâfaa ettiği nukâtı tervicen ve malumat-ı mukteziye ile te'kiden neşreleyecektir. Layihaları mucib-i takdir olanların mütâlaalarını izahen ve tevsian tasvip suretiyle ceride, layihât-ı ilmiye muharrirlerinin mesa-isini manen tediye, arzu-yı gayretlerini zımnem teşci' edecektir.

7- Dava vekilleri ve katib-i adller: Hayat-ı adliyenin bütün teferruatını bir dimağın tearîc ve telafîfî gibi teşrih ve irae etmesi icap eden ceride, teferruat-ı müfide kabilinden olarak ruhsatname alan avukatlarla katib-i adller esamisine, hüviyetine mahsus bir sütun ayıracaktır; şu suretle halk, bazen haysiyet veya iffetinin, bazen mal veya servetinin hakk-ı muazzez-i müdâfaasını tevdi edeceği elin iltivaât-ı ahlakiye ve kudret-i ilmiyesini yakından görecek ve hazine-i hükümeti maide-i in'âm zannetmekten mütevellit bir gaflet veya tegafülle memuriyet mesleğine şitâb edenler de katib-i adl hizmetinin hem nefsinin, hem nefsinden gayrısını müstefid etmek kabiliyetinde ne kadar ilmî ve müfid bir meslek olduklarını anlayacaklardır.

8- İzahât ve mütâlaât-ı lâzime ile birlikte ihsaiyât cetvelleri.

9- Teşkilat-ı adliyede vuku bulacak tebeddülât ve tahavvülât.

10- Neşrinde mahzur görülmeven teftiş layihaları.

11- Makalât-ı ilmiye: Bu makalâtın, herhalde bir ihtiyac-ı adlîye cevap-ı tatmin verir bir şekilde olması icap eder. Yoksa yarım sütun ile ifadesi pek mümkün olan bir fikr-i muhtasarı, birçok sahifeye sermeye sevâd olacak bir şekl-i mutavvele sokmaktan içtinap edilecektir. Heyet-i tahririyenin yazacakları makalelerden ıslahata, derdest-i tezekkür olan hususâta taalluk edenleri cerideye tercihan derç edilecektir. Çünkü bu yazılar, daire-i aidesi nazarında tenevvür-i mesâile medar ve herhalde mutasavver ıslahata saik-i teeyyüt olur.

12- Kavânîn ahkâmından bazıları muhtelif zamanlarda tadil, tağyir veyahut feshedildiğine nazaran, kavânîn metinleri bâlâya ve mevadd-ı muaddele ve mümasile suretleri zîre konulmak ve kavânînin safahat-ı tahavvülü bu yolda nazar-ı istifade önünde tespit edilmek ve kitap suretinde cem ve telfikleri mümkün olacak surette matbaaca tab' ve tertip olunmak ceridenin servet-i münderecâtını temin edeceği gibi, esasen kitap suretinde tab'ları mukarrer olan kavânîn-i mezkurenin ayrıca basılmaları için masraf ihtiyar edilmemiş olması faide-i iktisadiyesini de istihsal eylemiş olur. Bundan maada, Bütçe Kanunu'nun nezaret-i celîleleri kısmındaki sarahat, umûr-ı cezaiye ve hukukiye müdürîyetlerinin vezâîfî meyanında kanunların bu tarzdaki tedkikatını da idhal eylemiş olduğuna göre, bu müdürlerden birinin riyaseti tahtında müdürîyetler muavinlerinin iştirakiyle teşekkül edecek

olan ceride heyet-i tahririyesi tarafından kavânîne ait bu mesainin ifa edilmesi muvafık ve makul olur.

Mütâlaât-ı maruza, *Ceride-i Adliye*'nin müessesât-ı adliye bir inkılab-ı mes'ud-ı mübeşşiri olan icraat-ı devletleri devrine layık surette bir kisve-i kemale bürüne-rek intişarının temin-i esbâbı hakkında varid-i hatır olmakta ise de icra-yı icabı menut-ı ferman-ı sâmilere'dir.

Ek 7. Ankara'da Çıkmaya Başlarken *Ceride-i Adliye*'nin "Maksad"ı (Ocak 1922)⁶⁶

İçinde bulunduğumuz büyük ve milli mücahedenin gayesi, istiklal ve bu istiklali tarsin ve teyit edecek adalet olduğuna göre, mefkuremiz pek kutsî ve insanîdir. Ancak her mefkureye, kendini tevhit eden anâsır-ı faaliyeti idame ve ikmal sayesinde vusul kabil olacağından adalet gayesine de ulaşmak için fikir ve vicdanların, onların hakâyık-ı eşya ve hukuk mefhum ve sa'yının şümülüyle idrakine ihtiyaç bulunduğu tabîidir. İşte bu maksatlardır ki, evvelden beri intişar eden ve maa-lesef bizzat adliyecilerin her ferdinin bile alıp okumasına imkân hasıl olmayan *Ceride-i Adliye*'yi, bu defa her türlü yoksulluk içinde pek mükemmel olmasa bile, tekemmüle doğru hatve atmak emel-i halisanesiyle neşre ibtidâr ettik.

Ceridede meslekdaşların tenevvür ve istifadelerini temin için muhtelif mebâhis ve şun-ı hukukiye ve adliye bulunacak ve şâyân-ı takdir görülen makalât da mühim bir mevki ihraz edecektir. İlk nüshasının ihtiva ettiği mevadd-ı muhtelif, takip edilen maksadın bir numunesi addolunabilir.

İşgal veya sair esbâb dolayısıyla ziyaa uğrayan yahut her nasılsa elde edilemeyen kavânîni ale't-tedric cerideye derc suretiyle mühim bir noksanı ikmal etmeyi esaslı bir vazife addeyledik. Bunun için hangi kanunların dercine ihtiyaç bulunduğunun bildirilmesini rica ederiz.

Çalışmak bizden, tevfiğ Allah'tan.

⁶⁶ Heyet-i Tahririye, "Maksad", *Ceride-i Adliye*, sy. 1, Kânûnisânî 1338 [Ocak 1922], s. 1. Krş. Önder, "Ceride-i Mehakim'den Yargıtay Dergisi'ne (1873-1975)", s. 133.

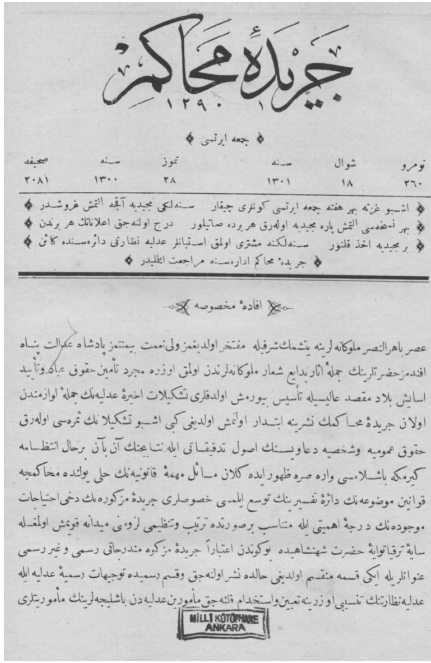

Mahkeme-i Temyiz azasından ve Mekteb-i Mülkiye ve Hukuk-ı Şâhâne muallimlerinden, Ceride-i Mehâkim müdürü Ali Şeh-baz kulları. (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüp-hanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, Yer Numarası: NEKYA90850/94).

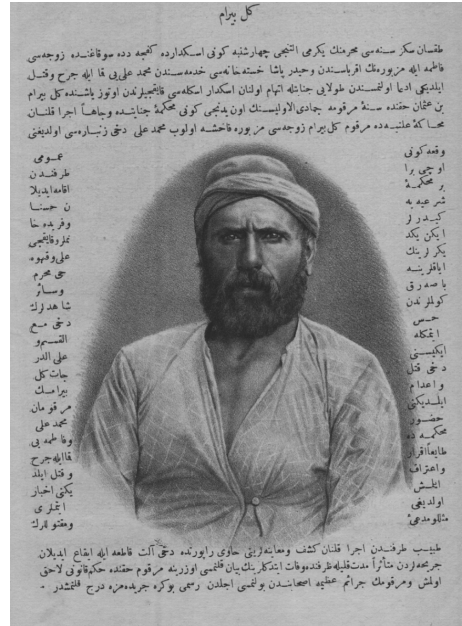
Ceride-i Mehâkim'in "Mukaddime" başlıklı çıkış yazısını da içeren ilk sayısının 1. sayfası

(Ceride-i Mehâkim, sy. 1, 9 Nisan 1289 [21 Nisan 1873], s. 1).

İdaresine Ali Şehbaz Efendi'nin getirilmesiyle ceridenin içeriğinde yapılan değişikliklerin anlatıldığı "İfade-i Mahsusa" yazısını da içeren *Ceride-i Mehâkim*'in 260. sayısının ilk sayfası (*Ceride-i Mehâkim*, sy. 260, 28 Temmuz 1300 [9 Ağustos 1884], s. 2081).

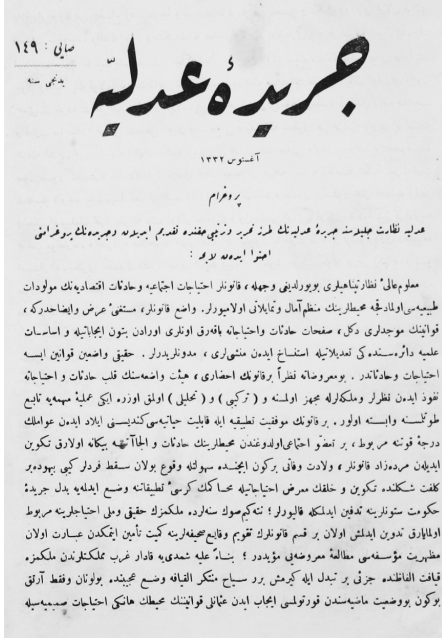
"26 Muharrem 1298 [29 Aralık 1880] günü Üsküdar Kefçededeki Sokağında, karısı Fatıma ve karısının akrabası Haydarpaşa Hastahanesi hademelerinden Mehmed Ali'yi katl eylemekten mahkûm olan Üsküdar İskelesi kayıkçılarından Kel Bayram" (*Ceride-i Mehâkim*, sy. 260, 28 Temmuz 1300 [9 Ağustos 1884], s. 2086).

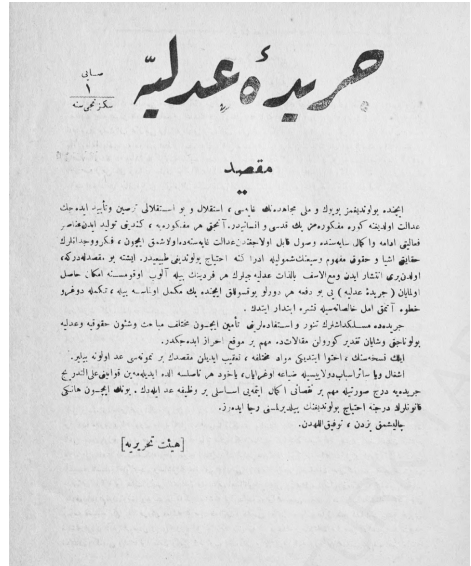
Ceride-i Mehâkim-i Adliye'nin “Muhteviyatı, umûr-ı adliyye mütealliktır.” ifadesiyle çıkan ilk sayısının 1. sayfası (*Ceride-i Mehâkim-i Adliye*, sy. 1, 29 Eylül 1317 [12 Ekim 1901], s. 1).

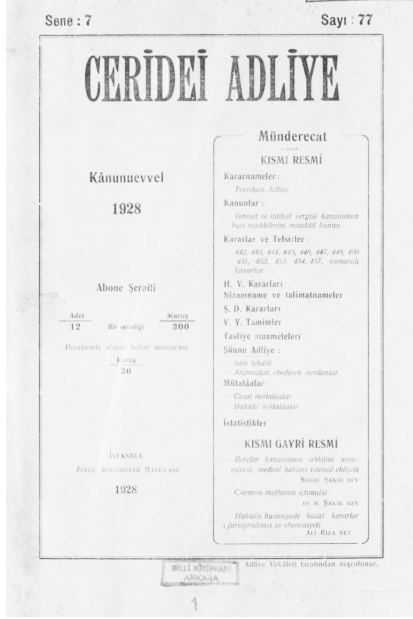
II. Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra yayımlanmasına ara verilen ceridenin, *Ceride-i Adliye* adıyla çıkan ilk sayı ve “Mukaddime” başlıklı çıkış yazısının 1. sayfası (*Ceride-i Adliye*, sy. 1, 5 Kânunievvel 1325 [18 Aralık 1909], s. 1).

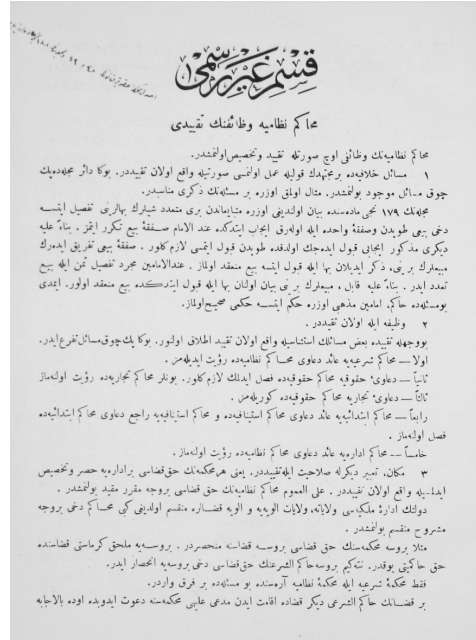
Mahkeme içtihadının önemine vurgu yapılan ve ceridenin yeni yayın düzeninin çerçevesini veren “Program” başlıklı yazının ilk sayfası (*Ceride-i Adliye*, sy. 149, Ağustos 1332 [Ağustos/Eylül 1916], s. 1).

Ankara'da Adliye Vekaleti tarafından yayımlanan *Ceride-i Adliye*'nin ilk sayısı (*Ceride-i Adliye*, sy. 1, Kânûnîsânî 1338 [Ocak 1922], s. 1).

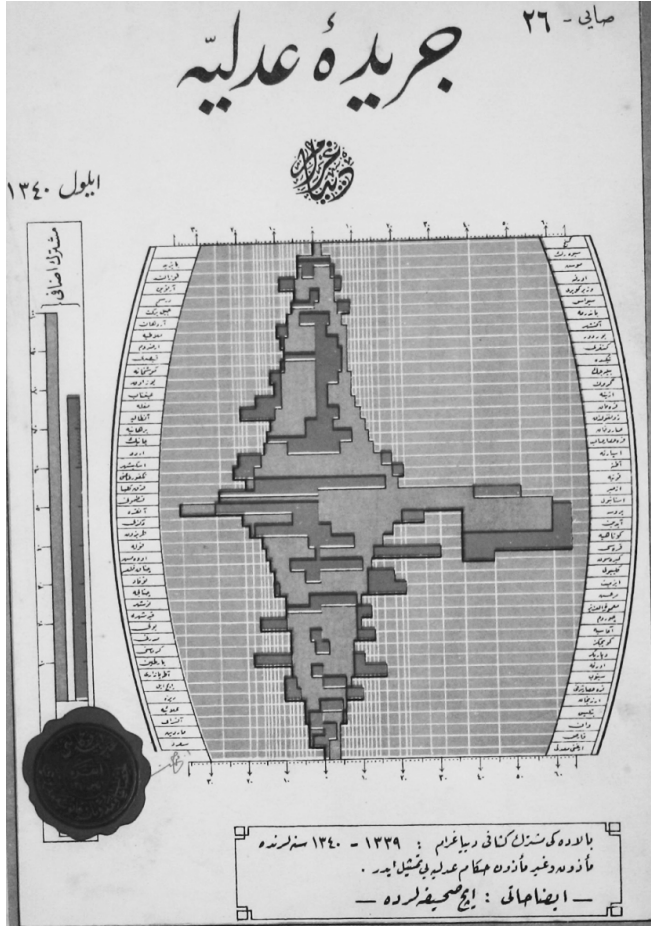
Ceride-i Adliye'nin Latin harfleriyle çıkan ilk sayısının dış kapağı (*Ceride-i Adliye*, sy. 77, Kânûnıevvel [Aralık] 1928).

Ceride-i Adliye'de yayımlanan ilk makale: Küçük Ali Haydar Efendi, “Mehâkim-i Nizamiye Vezâifinin Takyidi” (*Ceride-i Adliye*, sy. 1, 5 Kânûnıevvel 1325 [18 Aralık 1909], s. 25).

[illegible]

1326 [1910-1911] senesinde cünha veya kabahat suçundan mahkûm olanları suç türü ve vilayete göre gösteren cetvel (*Ceride-i Adliye*, sy. 151, Teşrîniyevvel 1332 [Ekim/Kasım 1916] s. 190-191).

Bazı sayıların dış kapaklarında çeşitli istatistiklere yer verilmişti. Örnek olarak, 1339-1340 [1923-1924] senelerinin vilayetlere göre hâkim dağılımını gösteren diyagram (Ceride-i Adliye, sy. 26, Eylül 1340 [1924]).

HUKUK REFORMU METİNLERİ 19: SANAT-I TAKNİN VE USÛL-İ TEDVİN (1925)*

Haz. Ercan Karaismailoğlu**

İsviçre, İngiltere ve Fransa’da kanunların hazırlanması ve ısdar edilmesini konu alan bu kısa metin, 1925 yılının başında *Ceride-i Adliye*’de yayımlanmıştır¹. Başka bir çalışmamızda, 1916-1917 yıllarında “Şark ile Garb Arasında İttisal-i Efkâr Sahifeleri” başlığı altında çıkan iki yazı hakkında bilgi verilmiş, biri yayımlanmış, ayrıca bu diziden başka bir yazı çıkmadığı belirtilmişti². Konuyla ilgili bilgi notlarından ibaret olan³ ve oldukça farklı şartlar altında çıkan “Sanat-ı Taknin ve Usul-i Tedvin”in de bu dizinin parçası olduğunu tespit ettik. Metin, başlıktan bekleneni vermemektedir; bununla beraber hem büyük iddialarla⁴ yola

* Dizi hakkında bilgi için bkz. Ali Adem Yörük, “Hukuk Reformu Metinleri - Giriş”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 21, 2016 Bahar, s. 83-86. Bu dizide yer alan metinlerden birinin (“Adliyenin Islahına Dair Komisyon Raporu (9 Mart 1896)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 29, 2020 Bahar, s. 335-346) daha önce yayımlanmış olduğu gözden kaçtığı için önceki çalışma, yerinde zikredilememiştir. Raporun özeti ve belge suretlerini de içeren bu çalışma için bkz. Osman Köksal, “Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Layiha”, *OTAM*, sy. 9, 1998, s. 263-285; çeviriyazıyı krş. agm, s. 269-278.

** Arş. Gör., Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

¹ “Sanat-ı Taknin ve Usûl-i Tedvin”, *Ceride-i Adliye*, sy. 30, 1 Kanun-ı sâni 1341 [1 Ocak 1925], s. 1333-1335.

² “Hukuk Reformu Metinleri 14: Kanunların Taklidi, Mukayesesi ve İvicaclarına Dair Fransız Hukukçu Jean Cruet’den İki Tercüme (1910, 1916)”, haz. Ercan Karaismailoğlu, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 29, 2020 Bahar, s. 273-287.

³ Başta şöyle bir not vardır: “Memâlik-i ecnebiyede kavânînin suret-i tanzim ve ısdarı hakkında Vekâletce sebk eden talep üzerine muhtelif memleketlerdeki emsale dâir mümessilliklerden vârid olan malumat, peyderpey *Ceride-i Adliye* ile neşredilecektir”.

⁴ Dizi şu iddiayla başlamıştı: “*Ceride-i Adliye*, kârileriyle Garp nazariyeleri arasında vasıta-i ittisal olmak vazifesini bu nüshadan itibaren bu makale ile ifaya başlıyor, ancak tercüme edilen satırlardan lisan-ı ecnebinin milliyet üslûbunu bütün izleriyle silmekteki ehemmiyete ve bir memleket-i ecnebiyeden iktibas edilen malumatın millî ve öz muhitimizin icabâtıyla te’lif edilmesindeki zarurete heyet-i tahririye lâ-kayd kalmamaya itinaı hiçbir zaman unutmayacaktır”. Bkz. “Mukayese ve Taklid-i Kavânîn”, *Ceride-i Adliye*, sy. 152, Teşrinisani 1332 (Kasım 1916), s. 233.

çıkan dizinin vardığı düzeyi, başka bir deyişle fikrî daralmayı göstermek, hem de yeni kanunlaştırma hareketinin hazırlık safhası hakkında bilgi vermek bakımından faydalı olacağını düşünüyöruz.

ed. Ali Adem Yörük

*

İsviçre Hükümât-ı Müttehidesi'nde Kavânînin Sûret-i Tanzim ve Isdarı

Kanunun taalluk ettiği daire (Département) tarafından evvel emirde bir lâyiha-i kanuniye tanzim edilir. (İsviçre'de; Umûr-ı Siyâsiye, Dahiliye, Adliye ve Zabıta, Askeriye, Maliye ve Gümrük, İktisad-ı Umûmî, Posta ve Şimendifer ünvanlarıyla yedi daire mevcuttur).

Hükümât-ı Müttehida Meclisi (Conseil fédéral) mezkûr lâyihayı tetkik ettikten sonra Meclis-i Âyan mesâbesinde olan Şûrâ-yı Hükümet'e (Conseil des États) ve Meclis-i Mebusân makamında bulunan Meclis-i Millî'ye (Conseil national) tevdi eder. Bu iki meclis reisleri müzâkerat-ı umûmiyenin küşadından evvel levâyihi mevdûanın hangi meclise, yani Âyan'a mı, Mebusân'a mı verilmesi lazım geleceğini kararlaştırırlar. Bu iki meclisten her biri kendine havâle edilen kanun lâyihasını münasip gördüğü encümene sevkeder. Oraca müzâkeratın hitamında esbab-ı mûcibe lâyihasıyla beraber meclise takdim olunur. Her meclis kendi encümeninden aldığı lâyihayı tetkik ve müzâkere ettikten sonra diğer meclise irsal eder. Bir mecliste bir lâyiha hakkında verilen karar diğer meclisce şâyân-ı kabul görölmediği takdirde tekrar mevki-i müzâkereye konulmak üzere evvelki meclise îade olunur. Lâyiha her iki meclisce müttefikan tasvip edilinceye kadar bu muamele devam eder. İki meclisce de kabul edilen kanun bir heyet-i tahririyeye (Commission de rédaction) verilir. Heyet-i mezkûre, kanunun metnini Fransızca ve Almanca olarak tesbit eder. Bu sûretle tesbit edilen metn-i kanun, karar-ı intihâîye arz olunmak üzere sâlifü'z-zikr iki meclise tevdi edilir. Her iki meclisce karar verildikten sonra Dîvan-ı Kuyûd (Chancellerie), kanunun aslını her iki meclis namına reislerine ve başkâtiplerine imza ettirerek Heyet-i Vekile'ye sevkeder ve Heyet-i Vekile de cerîde-i resmiye (Feuille fédérale) ile neşreder. Cerîde ile tarih-i neşrinden itibaren doksan gün zarfında otuz bin İsviçreli vatandaş yahut Hükümât-ı Müttehida'den sekizi tarafından (Canton) mezkûr kanunun ârâ-yı umûmiyeye vaz'ı talep edilebilir. Böyle bir talep vukuunda Heyet-i Vekile kanunu ârâ-yı umûmiyeye vaz' eder. Tasnif-i ârâ neticesinde kanun kabul veya reddolunur. Müddet-i muayyene

zarfında şerâit-i mesrude dairesinde bir talep ve itiraz vuku bulmadığı takdirde kanun kesb-i kat'iyet etmiş addedilir. Kanunun tarih-i mer'iyeti metn-i kanunda tasrih edilmemiş olduğu halde bunu Heyet-i Vekile tayin eder.

İngiltere'de Kavânînin Usûl-i Tanzim ve Isdârı

Avam Kamarası'na kavânîn gerek hükümet gerek mebuslar tarafından teklif edilebilir. Lâyiha-i kanuniye kamarada üç defa "kırâat" yani müzâkere olunur. Üçüncü müzâkereden evvel mebuslardan müntehab bir encümen tarafından tetkik edilir. Üçüncü kırâattan sonra Avam Kamarasınca kabul edildiği takdirde Lordlar Kamarası'na gider. Lordlar Kamarasınca da kabul edildiği takdirde *Statute Book* denilen kavânîn düsturuna derc olunur.

Hükümet tarafından teklif edilecek levâyih evvela daire-i aidesi tanzim eder ve ba'dehu Âyan reisi olan zâtın (Lord Chancellor) taht-ı riyâsetinde bir heyet tetkik eder. Law Officers of the Crown tabir olunan meclis, müteşerri'eyn, Attorney Général ve Solicitor Général ünvanlı iki müddeî-i umûmî mevkiinde bulunan zât ile bir kâtipten ibarettir. Lâyiha meclise tevdi edilmezden mukaddem Heyet-i Vükelâ'dan geçer.

Kanun kabul edildikten sonra hükümet matbaasında tab' olunarak nezaretlere tevzi olunur. Nezaretler bu sûretle kanunun kabulünden haberdar olur. Bundan sonra sâlifü'z-zıkr meclis doğrudan doğruya nezaret-i aidesine kanunun kesb-i mer'iyet ettiğini tebliğ ve mevki-i icrâya vaz'ını emreder.

Fransa'da İhzar-ı Kavânîn İşî ve Usûl-i Tedvin

Fransa'da kanunların ihzarı ve neşr ve ta'mimi meselesi malum olduğu üzere hukuk-ı esasiye ile takrîr ve tesbit edilmiş bir keyfiyettir. Ez-cümle 24 Şubat 1875 Kanun-ı Esasisinin 8'inci maddesiyle 25 Şubat 1875 Kanun-ı Esasisinin 1 ve 3'üncü maddeleri bu bahse mütedâirdir. Fakat bugünkü Fransız Parlamentosu'nda "ihzar-ı kavânîn" için hâkim olan usûlün tafsilat-ı fer'îyesiyle tarz-ı cereyan-ı idare eden kavâid her iki meclis-i teşriînin nizamnâme-i dâhilileriyle ikmal edilmiştir. "İhzar-ı Kavânîn" kazıyyesi üç muhtelif simada mütecellidir. Birincisi "teşebbüs-i kanunî", ikincisi "teklif-i kanunî", üçüncüsü "tezekkür ve tasdik"tir. "Teşebbüs-i kanunî", reis-i cumhura verilmiş teşriî bir selâhiyet olduğundan reis-i cumhur bu selâhiyeti "kanun projesi" namıyla hem kendisi ve hem de nüzzârdan bir veya birkaçı tarafından ihzar edilmiş bir "dekre" [décret] şeklinde parlamentoya yani meclis-i teşriîden laalettayin birisine ve fakat ekseriyetle Meclis-i Mebusân'a

teklif tarikiyle istimal eder. Binâenaleyh projeyi parlamentoya tebliğ ve tevdi eden nâzır veya nâzırların bu babdaki vazifeleri münhasıran reis-i cumhurdan alınan talimatı harfiyen ifadan ibarettir.

Bu “teşebbüs-i kanunî”yi parlamento azasından her birisinin ayrı ayrı veya fırka fırka istihsale hakları vardır ki buna da “teklif-i kanunî” denilmektedir. “Teşebbüs-i teşriî”nin bu şekli parlamentoya maddede yazılmış mufasssal ve sarîh esbab-ı mücibeyi muhtevi bir lâyiha şeklinde veriliyor. Parlamento bu lâihayı her ay tecdid edilen “teşebbüs-i teşriî encümeni”ne havâle eder ve o da ba’det-tetkik bir ihticac ve adem-i ihticac raporu tanzim eder. Eğer Meclis-i Mebusân veya Âyan bu raporu ba’det-tezekkür zamana muvafık görür ise tıpkı kuvve-i icraiye projesi gibi derhal tab’ ettirir ve tarih-i tezekkürden üç gün evvel azâ-yı Meclise dağıtır. Eğer bu proje bütçeye müteallik ise tarih-i tezekkürden sekiz gün evvel tevzi edilir. Mamâfih müstâceliyet kararına istinad eden projelerin yalnız yirmi dört saat evvel tevdi lazımdır. Sûret-i maruzada madde madde kaleme alınmış bulunan lâyiha, Meclis tarafından yine madde madde tezekkür, tadil, ikmal ve takrir edildikten sonra Meclis-i Âyan’a gider ve orada da aynı safahattan geçtikten sonra tasdik-i ahîre iktiran eder etmez Meclis reisi tarafından riyâset-i cumhura gönderilir. Reis-i cumhur bu kanunu, 6 Nisan 1876 Nizamnâmesinde tavzih ve tasrih edildiği vechile bir “décret” ile neşrini takrir ve o “décret”yi adliye nâzırı ile müttehiden imza eder.

Bundan sonra büsbütün kat’î bir şekil alan kanun derakab 5 Teşrin-i Sani 1870 Nizamnamesi mücebince münhasıran neşr ve ta’im-i kavânin vazifesiyle mükellef bulunan cerîde-i resmiyeye Adliye nazırı tarafından gönderilip ertesi günü intişar eder.

“Bu yeni kanun, metnini muhtevi bulunan cerîde-i resmiye nüshasının her vilâyet, livâ ve kazaya vürudu tarihinden bir gün sonra o havâli ahâlisi tarafından duyulmuş, bilinmiş sayılır ve mer’iyyü’l-icrâ tutulur”. Mesela Paris’te Salı günü intişar eden bir kanun yine Paris’te ancak Perşembe günü mevki-i mer’iyete girer. Çünkü kanunun neşri günüyle vacibü’l-mürâat olacağı tarih arasında kanunen yirmi dört saatlik sarîh bir müddetin cereyanı lazımdır. Mamâfih cerîde-i resmiyenin mülhakâta bazen vakt-i merhunundan daha geç varabilmek ihtimali melhuz olduğundan yukarıda arz edildiği vechile metn-i kanunun vali, mutasarrıf ve kaymakam gibi rüesâ-yı idare tarafından da ayrıca bir ilannâme şeklinde münasip mahallerde ilanını emretmektedir ki bu talimat vilâyat rüesâ-yı idaresine bittabi Dahiliye nâzırından verilir.

HUKUK REFORMU METİNLERİ 20:

DROİT İLE USÛL-İ İSLÂMİYEYİ CEM' - ALİ SUAVİ'NİN DURUVA: İLM-İ USÛLÜ'L-HUKUK'U (1870)

Haz. Yasin Yılmaz*

Çağdaş Türk düşüncesinin öncü isimlerinden Ali Suavi'nin (1839-1878)¹, Paris'te çıkardığı *Ulûm Gazetesi*'nde yayımlanan, “*Duruva: İlm-i Usûlü'l-Hukuk*” başlıklı yazısı², “hukuk”un bir disiplin olarak konu alınıp değerlendirildiği ilk Türkçe metinlerden biridir³. Ali Suavi, yazının başında, “Fransızların tedvin etmiş oldukları bir ilim” olarak “*droit*”dan bahse-deceğini, kelimenin Fransızca'daki diğer mânalarını dışarıda bırakacağını belirtmiştir. Yazıya tabii haklarla başlamış, “*droit*” kelimesine de haklar üzerinden (“*ilm-i hukuk*” değil) “*ilm-i usûlü'l-hukuk*” veya “*usûlü'l-hukuk*” şeklinde karşılık vermiştir ki bu isimlendirmelerin “*usûlü'l-fıkh*”tan mülhem olduğu açıktır⁴. Metinde “hukuk” kelimesinin tek başına geçtiği yerlerin çoğunluğunda, terkibe girdiği yerlerin ise tamamında “haklar” murad

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, e-posta: yasinyilmaz@erbakan.edu.tr.

¹ Ali Suavi için bkz. Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994; Abdullah Uçman, “Ali Suâvi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-suavi>.

Yardımlarından ötürü İsmail Kara hocamıza teşekkür ediyoruz.

² “*Duruva: İlm-i Usûlü'l Hukuk*”, *Ulûm Gazetesi*, aded: 18, 1287/1870, (Paris, Trouville), s. 1065-1082. Yazının çıktığı tarihi günü gününe tespit edememekle beraber *Ulûm Gazetesi*'yle ilgili bilgilerden yola çıkarak yazıyı 1870 olarak tarihlendirdik. Bu yazının başka bir neşri yapılmıştır, ancak çeviriyazıda ciddi hatalar vardır. Krş. Mümtaz'er Türköne, *Siyasî İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yay., 1991, s. 283-289.

³ Hukuk kelimesinin tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, “‘Hukuk’ Kelimesi Kaç Yaşında? Etimoloji Bize Ne Söyler?”, www.anayasa.gen.tr/hukuk-kac-yasinda.htm (yayın tarihi: 31 Temmuz 2019). Bu yazıda anılan örnek metinlerden biri de Ali Suavi'nin “*Duruva: İlm-i Usûlü'l Hukuk*”udur.

⁴ Ali Suavi, iki yıl kadar önce *Arabî İbâre Usûlü'l-Fıkh Nâm Risalenin Tercümesi* adlı bir eser yayımlamıştı. Risalenin metni ve tarihsel bağlama ilişkin geniş açıklamalar için bkz. Sami Erdem, “Ali Suavi'nin Usûl-i Fıkh'a Dair Bir Risalesi: *Arabî İbâre Usûlü'l-Fıkh Nâm Risalenin Tercümesi*”, *Dîvân*, 1998/2, s. 283-296.

edilmektedir. “*Droit: hukuk*” şeklinde bir kullanımı düşündürecek bazı cümleler varsa da bu telakkinin billurlaştığını söylemek zordur. Benzer bir bulanıklık “*usûl*” terimi için de söz konusu edilebilir.

Ali Suavi, ilimler tasnifinin sunduğu en uygun çerçeve olduğunu belirterek bu yeni bilgi alanını “mevzu” (cihet-i vahdet-i zâtiye) bakımından değerlendirmeye çalışmış; bu alandaki “mebde”ler ve bilgi değeri açısından kaziyeler üzerinde durmuş; ilmin “gâyet”ini (cihet-i vahdet-i araziye) ise yazının sonunda bir iki cümleyle ifade etmiştir. Ali Suavi, Avrupa hukukuyla “İslâm usûlü”nü esasen “hüsün ve kubuh”un aklî veya şer’î olması üzerinden karşılaştırarak bunların uzlaştırılabileceğini ispat etmeye girişmiş; Hanefî-Mutezîlî usulcülerin temel yaklaşımının bu bakımdan uygunluğunu vurgulamıştır.

Yazı boyunca tanımlama ve karşılaştırmalarda tabii hukuk perspektifinin⁵ izlerine rastlanmaktadır. Bunun veya başka hususların yerindelîği bir yana; meydan okumaların ve ilk karşılaşmaların, temel çelişkileri ve uzlaştırma çabalarını içermesinden dolayı böyle bir bağlamda üretilmiş metinlerin güncelliğini yitirmediği söylenebilir. Bir süre sonra başına Osmanlı, İslâm, Türk sıfatları getirilecek olan “*duruva*”nın tarihine ilgi duyanlar için ihmal edilmemesi gereken bir metin, Ali Suavi’nin “İlm-i Usûlü’l-Hukuk”u.

ed. Ali Adem Yörük

*

“*Duruva*” [*droit*] kelimesi fi’l-asl Latince’den me’hûz müstakim ve mutabık kaide mânasına olup şimdi Fransızca’da bir çok me’ânî-i mütekâribede istimal olunur. Fakat bizim burada muradımız “*droit*” namıyla Fransızların tedvin etmiş oldukları bir “ilim”dir.

Avrupalılar ulûm-ı müdevveneyi birbirinden gayât ve mahmûlâtına nazaran temyiz ederler. Bizde dahi bir vakit öyle idiye de muahharan mevzuât-ı ulûma yani her ilmin cihet-i vahdet-i zâtiyesine nazaran temyiz ile tedvin, ahsen-i tertib ittihaz olunmuş ve bu tertib bi’l-cümle muhakkikîn cânibinden kabul edilmiştir. Binâenaleyh biz dahi şu ilmi mevzuuna nazaran ve bizdeki tertibe tatbikan tarif ve şerh edeceğiz. Ve bizce müfid bazı ebhâsı dahi aralıkta kaydederiz.

Droit: Mehaz-ı Hukuk Olan Usûlün İlmi

Bu ilmin mevzuu “usûlü’l-hukuk”, binâberîn bu ilme “ilm-i usûlü’l-hukuk” tesmiye kılınsa becâdır.

“Hukuk” nedir? Bu ilim erbabı dediler ki hukukta aslolan hukuk-ı beşeriye-

⁵ Bu çerçevede bir değerlendirme için bkz. Ömer Faruk Ocakoğlu, “Yeni Osmanlıların Tabii Hukuk Anlayışı”, 1. *Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Fethi Gedikli, İstanbul, XII Levha Yay., 2014, s. 539-551; Ali Suavi özelinde bkz. *agm*, s. 545-546; Türköne, *age*, s. 133-135.

dir. Şol hak ve selâhiyetlerimiz ki bizimle beraber doğmuş, her zamanda ve her mekânda bizimle sâbit ve gayr-ı mütegayyerdır, onlara “hukuk-ı beşeriye” tesmiye olunur. Bazen “hukuk-ı zâtîye” veya “hukuk-ı tabîiye” dahi denir.

Cümle-i hukuk-ı beşeriye; 1. hayat, 2. ihtiyar, 3. temellük selâhiyetlerine râcidir. İnsan hayat (1) ile insandır. Hayatını muhafaza insanın birinci hakkıdır. İnsan hür ve muhtar (2) doğdu, çünkü indallah a'mâlinden mesul değil mi? Eğer insan ef'âl-i ihtiyariye sahibi olmasa mesuliyet ne üzerine terettüb eder?⁶ Öyle ise ihtiyar ve “hürriyet”, şahsiyetin şart-ı aslîsidir. Hakk-ı temellük (3) ise hürriyet ve ihtiyarın muktezasıdır. Demek ki hukuk-ı beşeriyenin aslı üç[tür]; bu üçten “müsâvât” (4) intâc edip onu dahi hukuk-ı beşeriyeden addederler. Bazılar müsâvâtın şânına itina için hukuk-ı tabîiye merciini dört sayarlar: Hayat, ihtiyar, temellük, müsâvât. Müdafaa-i şahsiye ve müşâreket-i muhtare gibi hak ve selâhiyetler hep bu dörtten tevellüd eder. Bunlar hem menba ve hem mercidir.

İşbu menâbi, hukuk-ı beşeriyenin şahsına ve keza cemaatına müteallik olduğuna nazar olundukta insanın hakkı olduğu gibi bir de “zimmet”i olduğu görülür. “Hak” ve “zimmet”, her lisanda iki isim ile ve her şeriatla iki asl-ı mütenevvi'ü'r-revâbıt tahtındadır. Ancak hikmet-i ameliyeden “ahlâk” kısmında “hak” ve “zimmet” bir mânayadır.

Şu alaka ile ki her zimmet bi'l-mukabele bir hak intâc eder. Mesela cemaat içre benim diğerlerin temellüküne hürmet zimmetimdir. Öyle ise nefsimin temellüküne hürmet hakkımdır. İşte böyle bi'l-mukabele mâna alakasıyla hak ve zimmet birbirini makamında mecazen istimal olunur. Sebebi budur ki hikmet-i ameliyede “usûl-i zimmet” ekseriya hukuk-ı tabîiye ünvanıyla bast olunur.

Mademki cemaat içre hak ve zimmetimiz var; öyle ise hüsün ve kubuha nazarı, menfaat-i cemaat içinde istifade ettirmek gerektir. Yani münasebât-ı ictimaiyeyi tanzim lâ-büddür.

Münasebât-ı ictimaiyeyi tanzim ne ile olur? Şer ve kanun ile. Şer' ve kanun ne

⁶ Binâberin bir devletin intizamıyla halkın istirahatına en ziyade yardım eden “din”dir ki mesuliyet itikadını tezyid eder. İşbu 1870 sâl-i milâdî ibtidâsında Fransa'da tab' ve neşr olunan kütüb-i cedideden siyasete dair kitapların en alâsı olduğu takdir olunan *Usûl-i İlmu's-Siyaset* [*Principes de la Science Politique*, Paris, 1870] nam kitapta (sahife 280; kitab-ı mezbûrun müellifi, Fransa'nın Şura-yı Devlet Meclisi'nin vekil-i reisi Mösyö [Félix Esquirou de] Parieu [1815-1893]) diyor ki: “Usûl-i diniyenin kâbil-i itiraz olmayan âsârından biri dahi şudur ki insanlarda mesuliyet itikadını tezyid eyler. Ve insanların emellerini bir ırak yevm-i ceza imanıyla tadil eder”. [Ali Suavi, İsra suresinin 36. âyetinden yaptığı kısmî iktibas, Parieu'dan tercüme ettiği iki cümle arasına yerleştirmiştir: “Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme”]; “çünkü kulak, göz, gönül, bunların her biri ondan mesul bulunuyor”.

gibi? Usûl-i siyaset, nizâmu'l-ümem, ahkâm-ı cinayât, ahkâm-ı ticaret ve diğer ki bunlara hukuk-ı mevzua tesmiye etmişler, demek ki “*droit*” ve hukuk tarifi hikmet-i nazariyeden hikmet-i ameliyeye ve hususen siyasete tecavüz etti. Ve bu tecavüz bazılarının zumu gibi akla gayr-ı mülâyim bir vasıta-i itibariye ile olmayıp ancak beyanımız vechile gayet sehlü'l-iltihak bir silsile-i mütevâsıla ile. Hâsılı hukuk-ı tabiiye ile hukuk-ı mevzua beyninde tevâsül-i aklî var.

İşte bu takririmizle, vârid olabilecek her bir itiraz hallolunur. Ancak yukarıda işaret ettiğimiz vechile hukuk-ı beşeriyeyi “hukuk-ı tabiiye” diye tesmiyeye vecih ne olduğunu beyan kalır, o dahi gelecek “mebâdî” faslından anlaşılır.

[İlm-i Usûlü'l-Hukukun Mebnâsı: Hüsün ve Kubuh]

İlm-i usûlü'l-hukukun mebnâsı nedir? Kanun-ı hikmet-i ameliyedir. Yani hüsün ve kubuh.

Zamanımızda müşkilâtan addolunur bir mesele de şudur ki:

“Avrupalıların usûl-i ahkâmı olan ilm-i usûlü'l-hukuk mebnâsı ‘hüsün ve kubuh’tur. Halbuki bu ilme göre hüsün ve kubuh, aklîdir. İslam usûlünde ise hüsün ve kubuh, şerîdir. Binâberîn mebnâlar taban tabana zıttır. Maahaza Avrupalılar şöyle bir ilim tedviniyle ahkâm ve kavânîne nazarı [kavânîni nazârî] tedkik ettiklerinden idarelerinde nizam ve memleketlerinde umrân hâsıl ve bu nizâm ve umrânı görerek İslâm’da dahi bu ilme meyl ü rağbet peyda oldu. Kaldı ki bu usûl ile usûl-i İslâmiyeyi cem nasıl müyesser olur?”

Bu mesele bahis götürür. Lakin zannolunduğu derecelerde işkâl olmadığını göstermek için bu bahsi ber-vech-i telhîs yazalım.

Evvelen taharri edelim ki İslâm usûliyyûnu ıstılahında hüsün ve kubuh tarifi nedir?⁷ Örf-i usûliyyûnda “hüsün” üç mânada ıtlak olunuyor:

1- Birinci mânâ, “bir şeyin tab’a mülâyim olması”. Bu tarifte tab’dan murâd câlib-i menâfi ve dâfi’-i mazârr olan tabiat-ı insaniyedir, mizaç değil. Şu tarifce hüsün ve kubuh, şâb ve şeker gibi aklen maruftur. Yani tatlı tab’an mülâyim ve acı tab’an münâfirdir.

2- İkinci mânâ, “bir şeyin sıfat-ı kemâl olması”. Bu tarifce hüsün ve kubuh ilim ve cehl gibi aklen malumdur. Yani ilim, hasendir; çünkü sıfat-ı kemâldir. Cehl, kubuhdur; çünkü sıfat-ı noksandır.

3- Üçüncü mânâ, “bir şeyin mütealliku’l-medh olması”; demek ki mütealliku’z-

⁷ Kubuh, hüsnün ademinden ibaret ise de mukabil mânalarla birbirini izah için ikisi dahi tarif olunmak de’b-i kadîmdir.

zemm olması kubuhtur.

Kitaplarda hüsün ve kubuhu[n] “kırk elliye baliğ” tarifât-ı kesîre[si] görülürse de cümlesi işbu üç mânaya râcidir.

Malum ola birinci ve ikinci mânalara göre hüsün ve kubuh aklen sâbit olur. Bu hükümde Eşâire ve Maturidiyye ve Mutezile'den kimse ihtilaf etmedi. Ancak mâna-yı sâlise göre hüsün ve kubuhun hâkiminde ihtilaf ettiler. Hâsıl-ı ihtilaf şudur: Eşâire ve bir iki Hanefiyye dediler ki şeriatın emr ettiği şey hasen olur ve nehy ettiği kabihtir. Hüsün ve kubuh eşyanın nefsinde olmayıp fakat emir ve nehiy eseridir. Binâberîn şeriattan emir ve nehiy vürûdundan akdem hasen ve kabihi idrâk “aklen” mümkün olmaz.

Diğerân dediler ki hasen, nefsinde hasendir. Hasen olduğu içindir ki emr olundu. Bunlara göre memurun-bihin ve menhiyyun-anhın hüsün ve kubuhu, şer'î[ın] vürûdundan evvel nefislerinde sâbit olup emir ve nehyin bunlara delâleti, muktezânın muktezâyı delâleti kabîlinden olur.

Mutezile derler ki ne kadar memurun-bih var ise kâffesi zâten hasendir. Ne kadar menhiyyun-anh var ise kâffesi zâten kabihtir. Akıl, hüsün ve kubuhun hâkimidir, fakat icmalen. Bazısını tafsilen dahi müdriktir.

Ekser-i Hanefiyye tafsil ve taksime kâil oldular. Dediler ki bazı me'murât ve bazı menhiyâtın hüsün ve kubuhu zâten [zâtında] olmayıp emir ve nehiy âsârıdır ve bazısında hüsün ve kubuhu zâtında olup aklen maruftur⁸. *Kavâtî'* ve *Keşf* nam kitaplarda yazdı ki ekser-i Hanefiyye ve Mutezile tafsil ve taksime müttefiktir.

Şimdi biz deriz ki itikad ve amele sâlih kavi budur. Yani ekser-i Hanefiyye ve Mutezilenin müttefik oldukları kavli-i tafsildir. Zira mesela bazı namazın iki ve bazısının üç ve bazısının dört rekat olmasında hüsün elbette bir emr-i şer'î eseridir, yoksa aklen nasıl idrak olunur? Bir cihetten de bakılınca şeriatta mütealliku'l-medh olan nice ahkâm-ı adliyenin hüsnü aklen maruftur.

Anlaşıldı ki hüsün ve kubuhun iki evvelki mânalarınca Avrupalıların ilm-i usûlü'l-hukuku ile usûl-i İslâmiyeyi cem de bir işkâl yok. Çünkü her ikisince hüsün ve kubuh aklidir. Üçüncü mânaya nazaran dahi ekser-i Hanefiyye ve Mutezile kavliyle cem de dahi işkâl yok. Çünkü “usûlü'l-hukuk”ta hüsün ve kubuh aklidir. Fakat aklıye münhasır değil. Zira “hukuk-ı mevzua”dan dahi bahseder. Hukuk-ı mevzuada ise şeriyât ve nakliyât ve âdât ahkâmına dahi nazar olunur. Ancak Şafîi-

⁸ “Hâzâ küllün hülasatun mâ fî” [şu kitaplardan özetlenmiştir:] *Şerhu'l-Mevakıf ve'l-Adudî* ve havâşiyehu [Adudüddin el-İcî'nin kelâma dair eserine Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin yazdığı şerh ve bunun haşiyeleri] ve *et-Telvîh* ve Haşiyetü'l-Mevlevi Abdülhakim [Tefâtânî'nin yazdığı *et-Telvîh* ve Abdülhakim es-Siyâlkûtî'nin haşiyesi].

mezheb memleketlerde bu ilim iktizasınca müşkilât yok değildir. Çünkü mezheb-i Şafiî’de re’y ve istihsan yoktur. Gariptir ki Şafiîler re’y ve istihsanı reddettiklerinden fazla mezheb-i Hanefiden dahi re’y ve istihsanı mahva tasallut eylediler.

Şarânî Mizan’ında fasl-ı mahsus ile re’yi zemmetti ve Ebu Hanife’yi (rahimehul-lah) dahi re’y ve istihsandan tenzihe çalıştı. En kavî delili Şeyh Muhyiddin Arabî’den naklettiği kelam-ı Ebî Hanife’dir ki “*İyyakum ve’l-kavlu fi dinillahi bi’r-re’yi ve aleykum bi’t-tibâi’s sünneti fe men harace minha dalle*” [“Allah’ın dini hakkında re’y ile görüş bildirmekten sakının ve sünnete uyun. Kim onun dışına çıkarsa dalâlete düşer”]. Bu kelimadan ne mâna çıkar, fi dinillah re’yden tahzir anlaşılır. Pek âlâ; yoksa muamelât-ı diniyeyi dahi câmi olarak yazılmış fıkihtan re’y ve istihsanı mahv anlaşılmaz.

Fukahâ-yı Hanefiyye kütüb-i fikhiyede re’y ve istihsan ile nice mesâil yazdılar. Bunlar Şarânî kadar kendi mezheblerine âlim değiller mi idi? Kaldı ki kütüb-i fikhiye-i Şafiyye’de bile “*ani’s Şafiî ennehû kâle istahsene fi’l mut’ati en yekûne selâsîne dirhemen ve istahsene terke şey’in li’l-mükâtebi min nücûmi’l kitâbeti...*” [“Şafiî’den mut’anın miktarının otuz dirhem, şüfanın müddetinin üç gün olarak takdir edilmesinde ve mükâteb kölelerden bir miktar kitabet taksidinin alınmaması konularında istihsana başvurduğu rivayet edilmiştir”] ibarelerini görüyoruz.

Hiç öyle lakırdı mı olur? Ahkâmda re’y ve istihsan nasıl münsed olur; ki Kur’an’da ahsen-i ârâ’ya ittibâ edenler medh olundular: “Onlar ki sözü dinlerler, sonra da en güzelini tatbik ederler, [işte onlar Allah’ın kendilerine hidayet verdiği kimselerdir ve işte onlardır o temiz akıllılar”, Zümer, 39/18]. Ehâdisde re’y ve icad-ı re’y medh olundu: “*mâ raâhu’l mü’minûne hasenen fe-huve’indallahi hasenün*” [“Müminlerin güzel gördükleri Allah indinde de güzeldir”] (hadis-i mevkuf); “*men senne fi’l İslâmi sünneten haseneten fe-lehû ecruhâ ve ecru men amile bihâ ba’dêhû min gayri en yenkusa min ucûrihim şey’en ve men senne fi’l İslâmi sünneten seyyieten kâne aleyhi vizruhâ ve vezru men amile bihâ min gayri en yenkusa min evzârihim şey’en*” [“Kim müslümanlıkta güzel bir sünnet koyar ve bu kendisinden sonra sürdürülürse, ona uyanların sevabından bir şey eksilmeksizin bir misli de o sünneti ortaya koyana yazılır. Kim kötü bir sünnet ortaya koyar da ondan sonra başkaları ona uyarsa; o uyanların günahından bir şey eksilmeksizin bir misli de bu ilkinde yüklenir”].⁹

İlm-i Usûlü’l-Hukukta Mebâdî

Bu ilmin mebâdîsi kâffeten beyyine değildir. Diğer bir ilimde beyân olunmuş “mesele”yi bu ilim “asıl” ve “kaide” gibi kabul eder. Mesela “hüsn-i aklî” ilâhiyâtta

⁹ Kemâ ravâhu Müslim fi’s-Sahih [Müslim’in Sahih’inde rivayet edilir].

bir meseledir, bu ilimde asıl ve mebnâ. Ve mesela bu ilimde “hukuk-ı tabiiye” asıldır. Hukuku, “tabiiye” deyu vasıftaki mâna ise “ilâhiyât”ta beyyinedir. Çünkü “hukuk-ı tabiiye” ne demek? İhtirâât-ı beşeriyeden olmayıp mahza min-indillâh akl-ı beşerde ve her mukaveleden akdem mevcut olan hak ve selâhiyetler demek. Yani “hukuk-ı tabiiye” dendikte bunun mânası mesela zayıf insanlar avâkıb-ı za'fiyetlerini bi't-tezekkür akvîyâyâ müdafaa edebilmek için silah ihtirâ eder gibi bu hukuku icad eylemişler yahut şâri'ler ihtilalin ve te'âruz-ı hevesâtın avâkıb-ı vahîmesini anlayıp cümleden a'lâ ve mutâ' olmak üzere öyle bir hukuk vaz' etmişler denmek değildir. Bu hukuk ne Hobbes'un zannı gibi kudret-i halk ile mahfuz evzâ' kabîlinden ne de bazılarının zu'mu gibi tederrüb ve mümârese ile ihtirââtan değil. Ancak “hüsün” hakikat-i mevcudesinden nebe'ân eder aklî ve cibillî (*innée*) mevcuttur.

Şu mâna anlaşıldıysa bu hukukun vaz'ı ve ca'li olmayıp aklî ve tabii olduğunu beyan ve isbat “ilm-i ilahiyât” meselesidir. Bu ilmin beyan ile meşgul olacağı mesele değil (ve kıs alâ hazâ [“gerisini buna kıyas et”]).

Bu ilimdeki mebâdî-i gayr-ı beyyine mademki diğer bir ilimde mesâil-i beyyinedir, bu ilimde usûl gibi teslim olunur; demek ki mebâdî-i gayr-ı beyyinesi “müsellemât”tır. Fakat bu müsellemâttan ekserisi usûl-i mevzua ve bazıları müşâderât yani mâ-bihî'l-isbat “istihsan”dan ibaret. Bazı “müsellemât”ı dahi bulunur ki bir kavim nazarında “müşâderât”, diğer nezdinde “usûl-i mevzua”dır.

İlm-i Usûlü'l-Hukuk Mevâdd-ı Akîsesi Nedir?

Bu ilmin mevâdd-ı akîsesi gayr-ı yakîniyâttır. Yani bu ilimde “burhan” yoktur, “cedel” vardır, “hatâbiye” vardır. Bu ilimde mevâdd-ı akîse “meşhûrât”tır. Yani şol kazıyyeler ki cem'î-i nâs onları itiraf eder, fakat müberhen olduğu için değil, rikkat ve hamiyet için ya maslahat-ı âmme için yahut şerâyi' ve âdât ve âdâbdan infî'âlât ve teessürât için; mesela “adl hasen”, “zulüm kabîh”, “mürâât-ı zu'efâ memduh[tur] gibi. Meşhûrâtın âmme ve hâssası.

Bu ilmin mevâdd-ı akîsesinden bazıları “müsellemât”tır. Yani hasmın teslim ettiği kazâyâdan ibarettir. Bazıları da “maznunât” ve ba'z-ı âhar “makbulât”. İşte “meşhûrât” ve “müsellemât”tan müellef kıyasa, “cedel” ve “makbulât” ve “maznunât”tan mürekkeb kıyasa “hatâbiye” tesmiye kılınır. Hele bu “hatâbiye” tehzib-i ahlâka ne çok yardım eder. Medeniyetin hüsn-i intizamı da tehzib-i ahlâk iledir.

Avrupa'ya “pozitivist” denilen ehl-i burhan şu usûlü'l-hukuk dediğimiz

müdevveni ulûmdan addetmezler. Haksız değiller ya. Çünkü onların ıstılahınca “ulûm” demek “müberhen” demektir. Bu gibi ilimlerde ise “burhan” nerede? Lakin Fransa’da usûlü’l-hukuk ulemasından bazı mantık bilmeyenler bu ilmin bazı mesâilini “müberhen” derecesinde tutmak istediler. Beyhude zu’m. Mesela “ihtiyar” (*liberté*) dendikte bunca tabiiyyûna ve cebriyyeye karşı insanın ef’âl-i ihtiyariye sahibi olduğuna burhan nerede? İnsanın ef’âl-i ihtiyariye (*hürriyet*) sahibi olması ilahiyâtta meseledir. Yani mevâddan mücerred meseledir. Madde olmayan yerde burhan yürümez.

Tenbih

Avrupaya geldim geleli şuna pek şaşarım ki “ve’l-acâibu cemmet” [“gariplikler hep burada toplanmış”. Fransa’nın büyük şehirlerinde “ilahiyât” hemen hemen kalmamış. Münkir-i ilah dehrîler ile dolmuş. Bu dehrîler eşyayı tesadüfe ve tabiata isnad eder oldukları halde gazeteler yazıp “*liberté*” den bahsederler.

İşte anlayamadığım mesele budur. Eğer “tabîi” iseler demek ki “ef’âl-i ihtiyariye” sahibi değiller; yani insan mecbur. Bu surette fûlanın zulmü, falanın adaleti hep mecburiyetle oluyor. “*Liberté*”, “*hürriyet*”, “*ihtiyar*” nerede? Be ne şaşkın herifler! Bir yandan “hukuk” ve hürriyetten bahsederler, diğer taraftan Fâil-i muhtârı inkâr eder cebrîdirler. Cebre zehâb, gerek cebri Allah’tan bilsin, gerek tabiat ve tesadüften; hep netice mecburiyet demek olmaz mı?

Benim bildiğim şudur ki hukuktan bahsetmek, adalet ve zulüm taharri eylemek, Fail-i muhtâra inanmış müminlere sezâdır.

[İlm-i Usûlü’l-Hukukun Gâyeti]

İlm-i usûlü’l-hukukun cihet-i vahdet-i araziyesi nedir?

Ahkâm-ı hüsne tefrî’ eden usûlü arz ve tevsi ve bir milletin kanunlarını fehm ve iftâ ve tatbiki dair talim. İşte bu ilmin gâyeti de budur. Medeniyet ve nizam-ı l-ümem de bununla tanzim olunur. Ve’s-selam.

BEYYİNÂTIN ŞERÂİT-İ KABUL VE TAKDİRİ*

Mustafa Reşit Belgesay^{**}, haz. Fatma Zehra Yavuz^{***} - Beyza Nur Bıyık^{****}

I. [Usul-i Beyyinât]

Huzur-ı mahkemede bir hal-i tabî veya vaziyet-i müktesebenin yani zâhirin, hilâfını iddia eden her kimse müddeâsını ispat ile mükelleftir. Beyyine, vâsi mânasıyla, müddeâ-bihe hakimi ikna için istimal edilebilen her türlü vesâittir.

Hakimi bir meseleye ikna için ancak kanunun şâyân-ı kabul addettiği delâil istimal olunabilir. Beyyinâtın şerâit-i kabul ve takdirini tayin hususunda iki muhtelif usul vardır. Birincisi, beyyinât-ı kanuniye usulü olup hakimın kabulüne mezun olduğu delâili ve her birinin hüküm ve kuvvetini tayin eder. Hakim, ne delâil-i muayyene haricinde delil istimâ edebilir, ne de işbu delâili bî't-takdir mücebince amelden imtina edebilir.

İkincisi, beyyinât-ı takdiriye usulü olup hiçbir delilin hüküm ve kuvvetini ber-vech-i peşin tayin etmez, hükkâmı ancak kendilerini ikna edebilen delâil ile amele mecbur eder.

Hakim, kanunen şerâit-i ikame ve kabulü muayyen beyyinât haricinde delil istimâ'ından memnu olur ise, şerâit-i muayyeneyi haiz hüccet tedarikine imkan bulunmayan ahvâlde hiçbir kusuru olmadığı halde müddeâ ızzar edilmiş olur. Ale'l-umum vekâyi'in ispatı gibi ki daima ne müddeâ-aleyhe ikrar ettirmek

* Mustafa Reşit Belgesay, Mişon Ventura, Sıddık Sami Onar, Celâleddin Arif, Charles Crozat ve Diran Yerganyan'ın bu sayıdaki makaleleri; İstanbul Hukuk Fakültesi, Osmanlı Türkçesi Seminerleri bünyesinde oluşturduğumuz Hukuk Metinleri Atölyesi'ne devam eden öğrenciler tarafından, neza-retim altında hazırlanmıştır. Katkıları için İbrahim Enes Onat, Rıdvan Abdurrahman Demirtaş ve Furkan Şahan'a teşekkür ederiz (ed. Ali Adem Yörük). Bu yazının künyesi: Mustafa Reşid, "Hukuk-ı Medeniye Tedkikâtı: Beyyinâtın Şerâit-i Kabul ve Takdiri", *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 3, Temmuz 1332, s. 256-274.

** Mustafa Reşid, Hukuk Fakültesi *usul-i muhakemât-i hukukiye* mukarriri.

*** Stajyer avukat, Bursa Barosu.

**** Lisans öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

kâbil olur ve ne de daima vakanın şahideyn-i âdileyn huzurunda cereyan etmiş olmasına imkan bulunur.

Beyyinât-ı kanuniye usul-i mutlakının istilzâm ettiği ikinci netice de delâil-i muayyenenin hüküm ve kuvvetini takdire hakim muktedit olamamasıdır. Gerçi bazı ahvâlde hakimi bir dereceye kadar takyidde isabet var ise de daima onu takyid etmek, kanaat-i vicdaniyesi hilâfına hükme icbar eylemek doğru olamaz. Zira hiçbir delil, müddeâ-bihin hüccetine daima suret-i kat'iyede delâlet edemez. İbraz edilen evrak sahte, şahitler şehadetlerinde kâzib olabilir. Hükâmın sıd-kında tereddüt ettiği delili redde muktedit olamaması, müzevver delâili tezyide hâdim olur. Beyyinât-ı takdiriye usul-i mutlakı da şâyân-ı tavsiye olamaz. Zira hakime tensib ettiği delili muvâfık gördüğü şekil ve tarzda istimâ'a ve evvelce itina-yı mahsus ile tertib ve ihzar edilmiş olan hüccetleri redde selâhiyet verilir ise büyük sû'-i istimalâta yol açılmış olur; muamelâtta emniyet ve istikrar kalmaz.

Ale'l-umum kavânin-i cedidenin usul-i beyyinât hakkında vaz' ettiği bazı esasât ber-vech-i âtî arz olunur:

Evvelen: Mahkemelerce şâyân-ı kabul olacak delâil tayin edilmiştir; hükâm, bu delâil haricinde münasip gördüğü vesâitin tedkikiyle temin-i vicdan edemez. Mesela hakim hariçte istihsâl edeceği malumat üzerine hükmedemez.

Sâniyen: Ale'l-umum vekâyi gibi evvelce tarafeyn için hüccet tedarikine imkan olmayan mesâilin kanunen şâyân-ı kabul her türlü vesâit ile ispatı kâbidir. Ez-cümle şehadet veya karine-i kâtia ile mesâil-i mezkurenin ispatı mümkün olur. Tarafeynin bi'l-iltizam hüccet tedarik etmedikleri nazar-ı dikkate alınarak vekayi'-i mezkurenin ispatı zımnında ikame edilecek delâilin ihtiva edeceği şerâit, hadd-i asgarîye tenzil olunmuştur.

Sâlisen: Tarafeyn için evvelce hüccet tedarikine imkan olan hususâtın, mukavelâtın ispatı için edille-i makbule-i kanuniye pek mahduddur. Suret-i umumiyede şehadet ve karâin-i kâtia esbâb-ı hükümden ma'dud değildir.

Râbian: Hükâm, ikame edilmek istenilen delâili kanunen muayyen olan usule tevfikân istimâ ve tedkik edebilirler.

Hâmisen: Ekser-i delâili takdir için hakim serbest olup kâni olmadığı delâil ile amele mecbur değildir. Maahazâ senedât-ı resmiye veya hatt ve imzası inkâr edilmeyen senedât gibi bazı delâili takdire hükâm muktedit olmayıp mücebine amel ve hükmetmeye mecburdurlar.

II. [Kanunlarımıza Göre Usul-i Beyyinât]

Ahkâm-ı kanuniyemizce şâyân-ı ihticac olan beyyinâtın bazıları kanunî, diğer

bazıları takdirîdir. İkrar, şehadet, yemin ve yeminden nükûl, beyyinat-ı kanuni-yedendir. Kanun, işbu delâilin usul-i ikame ve şerâit-i kabul ve hüküm ve kuvvetini suret-i kat'iyede tayin etmekle hükkâm, şerâit-i muayyeneyi haiz olmayan delâil-i mezkureden hiçbirisiyle temin-i vicdan edemediği gibi işbu delâilin hilâfına hükme de mezun değildir. Hakim yek-diğerini münâkız iki beyyine karşısında bulununca kanaat-i vicdaniyesinin ve zâhir-i halin teyid ettiği tarafın beyyinesini tercihe muktedir olmayıp tercih-i beyyinat için kanunun vaz' ettiği ahkâma ittiba' a mecburdur. (Hakimin beyyinat-ı kanuniyeyi ne dereceye kadar takdire mezun olduğunu aşağıda izah edeceğim).

Rü'yet-i dava esnasında hakim, keşf-i mahall veya ehl-i hibreden istîzâh-ı keyfiyet tarikiyle istihsâl edeceği malumat, karine-i kâtia, tevâtür, beyyinat-ı takdriyedendir. Yani delâil-i mezkure ancak hakimi ikna ettiği takdirde vâcibu'l-amel olur. Karine-i kâtia ile tevâtürün neden ibaret olduğu ve ne gibi şerâiti ihtiva etmesi lâzım geleceği de kanunen tayin edilmemiştir. Elverir ki bazı âsâr-ı maddiye veya bazı muhbirlerin ifadeleri, müddeâ-bihin sıhhatine delâlet ettiğine hakimce kanaat gelsin.

Mecelle mücebince vekayi'-i âdiye olsun, mukavelât olsun, her mesele beyyinat-ı kanuniye ve takdriye ile ispat olunabilir.

Mecelle ve me'hazı olan ahkâm-ı fikihiyemize nazaran beyyinat-ı kanuniyenin en mühimmi şehadet olup ona binâen verilecek hüküm, eşhâs-ı sâireye te'addî eder. Mecelle ve ahkâm-ı fikihiyemiz mücerred şehadet-i kâzibenin önünü almak maksadıyla, şehadetin kabulünde o kadar şerâit aramıştır ki şerâit-i mezkurenin cem'ine el-yevm imkan olmadığı gibi istişhâd eden tarafın, şehadeti[n] şâyân-ı kabul olup olmadığına evvelce vâkıf olması da gayr-ı mümkündür. Fi'l-hakika âdil zannıyla birini istişhâd eden kimse, şahidinin kendince meçhul olan bazı esbâbdan nâşî, müzekkilerce tezkiye edilmediğini görebilir. Binâberîn şehadetin kabulü bu gibi nice şerâite tâbi tutulur ise kimse hakkından emin olmaz ve muamelâtta istikrar kalmaz. Halbuki şeriatın şahitlerde aradığı ekser-i şerâitin fıkhdanı takdirinde o şahide pek de emniyet caiz değildir.

İzahât-ı sâlifeden müstebân olduğu vechile -zamanımızda- şehadetin beyyinat-ı kanuniyeden addedilmesi caiz olmayıp ancak bazı delâil ve emârâtı takviye ettiği veya hakimi ikna eylediği takdirde esbâb-ı hükümden addolunabilir. Tabir-i âharla şehadet, beyyinat-ı kanuniyeden değil, beyyinat-ı takdriyeden olmalıdır. Beyyinat-ı kanuniye resmen tanzim edilmiş olan veya hatt ve imzası inkâr edilmeyen senedâta hasredilmelidir.

Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu, 80'inci maddesinde evvelce delil tedarikine imkan olan ve bin kuruşu mütecaviz bulunan mevâdda şehadeti beyyinât-ı kanuniye idâdından ıskât eylemiştir. Hususât-ı mezkurenin şehadet ile ispatı el-yevm kâbil değildir. Bin kuruşa kadar olan de'âvînin el-yevm şehadet ile kâbil-i ispat olmasına sebep, ekseriya muamelât-ı cüz'îye için senet tedariki müşkil olmasıdır. Sâniyen, yazısı olmayan kimseleri her muamele için yazıcı ücreti i'tâya icbar etmek de münasip değildir.

Şehadetin Şerâit-i Kabulü

Mecelle, şehadetin şerâit-i makbuliyetini biraz ifrat derecede tayin etmiştir ki asıl mevzu-ı makalemiz şerâit-i mezkurenin teşrih ve tenkidi olacaktır.

1. Adet Şartı

Mecelle, 1685'inci maddesinde, nisâb-ı şehadeti iki erkek veya bir erkek ile iki kadın olarak tayin etmiştir. Ancak erkeklerin ıtlîlâ'ı mümkün olmayan yerlerde ve yalnız mal hakkında kadınların şehadeti makbul olur.

Müddeî için müzevver bir şahit bulmak ne kadar sehl ise müteaddid şahit ve hatta adetleri hadd-i tevâtüre bâliğ olacak mertebe müzevver muhbirler bulmak da o kadar sehl olduğuna nazaran, mantıkan şehadetin kabulünde adedin meşrut olmaması iktiza eder ise de "...erkeklerinizden iki hâzırı şahit de yapın, şayet ikisi de erkek olamıyorsa o zaman doğruluğuna emin olduğunuz şahitlerden bir erkekle iki kadın ki biri unutulunca diğeri hatırlatsın, şahitler de çağırıldıklarında kaçınmasınlar..."¹ âyet-i celilesinde iki şahit ile istişhâd lüzumu emredildiğinden Mecelle, her hususta adedi şart etmiştir. Fi'l-hakika iki müzevver şahit tedariki de şahid-i vâhidin tedariki kadar sehl ise de esna-yı şehadette, ekseriya beynlerinde ihtilaf vâki olmamak kâbil olmaz. Hakimin her iki şahidi isticvâbı ile, hakikate daha kat'î bir surette vâsıl olması muhtemeldir. İki şehadetin yek-diğerine tevâfuku takdirinde mesele bütün vuzûhuyla meydana çıkmış olur, şahitler tarafından yanlış tefsir edilmiş olması ihtimali kalmaz. Şu kadar ki şahit tedarikine imkan olmayan mevâdda müddeîyi iki şahit ile isbat-ı müddeâyı mecbur etmek caiz değildir. Zira ale'l-umum vekayî'in hadd-i yakîne bâliğ olan emârât-ı maddiye ile ispatı kâbil iken, hakimi ikna edebilen bir tek şahit ile ispatını gayr-ı caiz addetmek doğru olamaz. Bu takdirde cemiyet, hakikat-i mutlakaya vusûlün ta'azzürü bahanesiyle ihkâk-ı haktan istinkâf etmiş olur; memlekette vuku bulup birçok kimseleri ızzar

¹ Bakara, 2/282. âyetten nâkıs iktibas.

eden bir hayli vekayi'e nazar-ı iğmâz ile bakılmak icab eder ki intizam-ı âmmе nokta-i nazarından asla şâyân-ı tecviz olamaz.

Onun içindir ki fukahâ, bu gibi bazı mesâilde, vâhidin ve hatta mer'e-i vâhidinin şهادeti makbul olacağını ictihad eylemişlerdir. Nitekim sıbyan mekteplerindeki vekayi'e tek bir muallimin şهادeti ve âdeten erkeklerin ıttılâ'ı mümkün olmayan mahalde cereyan eden vekayi'e kadın olsun, erkek olsun, vâhidin şهادeti makbul olur. Fakat zannımıza göre fukahânın şahid-i vâhidin şهادeti şâyân-ı kabul olacak mesâili tayin için kaide-i umumiye vaz' etmeyip envâ'-ı mesâili ta'dâd ile iktifa etmelerinde isabet yoktur; fi'l-hakika âdeten mesâil-i mezkurede nasıl şahideyn tedariki kâbil değil ise bir kırdâ, تنها bir mahalde de adl ve makbulü's-şehade iki şahidin daima tedarik edilmesi kâbil değildir. Ve zaten bir kimsenin diğerine karşı mûcib-i damân bir fiili esna-yı icrasında tesadüfen bulunabilecek kimselerin tahammül-i şهادete de mecburiyetleri yoktur.

İzahât-ı sâlifeden müstebân olduğu üzere şart-ı aded, ancak rıza-yı tarafeyn ile icra edilen muamelât-ı hukukiyenin ispatı için talep edilmelidir. Ancak bu takdirde tarafeyn için makbulü's-şehade iki şahit tedarikine imkan vardır.

İmam Şafii rahimehullâh müddeînin yalnız bir şahidi mevcut ise, hakimın müddeîyi tahlif ederek lehine hükmedebileceğini ictihad etmiştir. Vekâyi'in ispatı için imam-ı müşarun-ileyhin ictihadı ile amel olunmak ihtiyac-ı asra muvâfıktır zannederim. Roma ve Fransa hukuk-ı kadîmesinde dahi nisâb-ı şهادet iki olarak tayin edilmiş ise de bugünkü Fransa Kanunu, şهادeti kat'iyen beyyînât-ı takdiriye meyânına idhal ederek hakimi ikna edebilen vâhidin şهادetini esbâb-ı hükümden addetmiştir.

2. Ehliyet Şartı

Tezvirât ve sût-i istimalâtı mümkün mertebe tahdid maksadıyla kanun, şهادetlerinde şüphe-i tezvir gördüğü kimselerin şهادetlerini gayr-ı makbul addetmiştir. Bazı kimselerin davada olan menfaat-i maliyeleri kendilerini yalan şهادete sevk eder. Şهادât-ı mezkurenin kabulü, nev'ammâ bir kimsenin kendi lehine şهادetini kabul menzilesinde olur. Hakimi, şahitlerin menfaat-i maliyesini nazar-ı dikkate alarak takdir-i şهادete mezun etmek ile hakikate vusûl temin edilmiş olmaz. Zira hakim, takdirâtına ekseriya şهادât-ı vâkıanın kâffesini esas ittihaz eder. Binâberîn mukavelesini şahit ile ispat etmek arzu eden kimse, kanunun bî-taraf addettiği kimseleri istişhâd etmelidir.

Maahazâ itiraf edilmek lâzımdır ki hayat-ı hakikiyede cereyan eden vekâyi'in

ekserisi için istişhâd edilmez. Belki lede'l-icab vekâyi'-i mezkure, bi't-tesadüforada bulunmuş kimselerin şهادetiyle ispat edilmek zaruri olur. Binâberîn kanun, vekâyi'in ispatı için hükkâmı takdirâtında serbest bırakmak şartıyla şahitlerin haiz olması lâzım geleceği şerâit-i ehliyeti hadd-i asgarîye tenzil etmelidir.

Şهادete Ehil Olmayanlar

Evvelen, hukuk-ı medeniyeden sâkıt olanlar veya cünha ile mahkum olup mahkemece şهادete ehliyetten ıskât olunanlardır. (Kanun-ı Ceza, madde 38).

Mahkumiyet-i cezâiye ile şهادete ehliyetten sâkıt olan kimselerin, hukuk-ı memnuaları iade olunmadıkça, şهادetleri mesmu olmaz; velev ki bilahare tashih-i ahlak ile vâsf-ı adaleti ihraz ettiklerini ispat etmek istesinler. Fransa Kanun-ı Cezası'ndan muktebes olan hükm-i mezkur müellifince tenkit edilmiştir. Ez-cümle Bentham diyor ki: "Kanun, vakanın yegane şahidi olan mücrimi şهادete ehliyetten ıskât eder ise, aynı zamanda bir bî-günahın, meşhûdun-lehin vücuduna bir kılınç saplamış olur".

Kanun-ı Ceza'nın 31'inci maddesi mücebince hukuk-ı medeniyeden ıskât edilenler, ifadeleri bayağı malumat kabîlinden addedilmek üzere bir davanın esna-yı tahkikinde istimâ olunabilirler, fakat hükkâm bu gibileri tahlif edemez ve ifadelerini lafz-ı şهادet ile tevsik ettiremez. Mücerred ifadeleri üzerine hükmeyleyemez. Şu kadar ki ifadeleri âsâr-ı maddiyei teyid ve tevsik eder ise karine-i kâtianın husûlüne hâdim olabilir. Hukuk-ı medeniyeden ıskât edilen kimselerden edilen istîzâhın, vicdan-ı hükkâma tesir-i azîmi gayr-ı münker iken kendilerinin şahit olmamalarına binâen yalan şهادet cürmüyle mahkum olmalarına imkan yoktur. Binâberîn kanunun karine-i kâtia ile kâbil-i ispat olan de'âvîde hukuk-ı medeniyeden sâkıt olanları, şهادetleri hakimnin takdirine tâbi olmak üzere, şهادete ehil addetmesi temenni olunur.

Fransa Kanunu mücebince hukuk-ı medeniyeden sâkıt olanlar iade-i itibar etmedikçe asla şهادete ehil değillerdir. İade-i itibar etmiş olanlar her ne kadar ehil iseler de kendilerine bu sebepten dolayı meşhûdun-aleyh ta'n ederek şهادetlerinin istimâ edilmemesini talep edebilir.

Sâniyen, Âdil Olmayanlar: Seyyiâtı hasenâtına galip olan yani kizb ile maruf veya mesâvî-i sâire-i ahlakiyeyi itiyad eden kimselerin yalan şهادet etmeleri ihtimalinin ziyade olmasına mebni vâzı'-ı kanun bu misillülerin şهادetini gayr-ı makbul addetmiştir. Tarafeynin ancak ahlak-ı memduha sahibi olmakla maruf kimseleri istişhâd etmeleri lâzımdır. Şu kadar ki kanunun, adaletin ispatı için

kabul ettiği şekil, tezkiye, şâyân-ı itiraz görülmektedir. Tezkiyeden başka bir tarik ile adaletin ispatı kâbil olmazsa en namuslu kimseler bile ifa-yı şهادetten bi-hakkın imtina edebilirler. Şeriat-ı garrâmız, şهادetin adem-i kabulünden havf eden şahidi eda-yı şهادete icbar etmemiştir.

Müzekkîler, ya şahide veya meşhûdun-lehe olan sût-i zanlarından veya bir adâvet-i hafiyelerinden veya ahvâl-i hususiyelerine adem-i vukûf cihetiyle vesveselerinden nâşî mestûreyi bilâ-işare iade edebilirler. Ve şu selbî muamele ile şahitlerin namusuna tecavüz edilmiş olur; mütecavizun-aleyh kendisince meçhul olan mütecavize karşı hiçbir şey yapamaz ve namuslu ve mürüvvet sahibi olduğunu umûm muvâcehesinde ispat edemez. Buna mukabil müzekkî, şahide olan hüsn-i zannından veya onunla hem-ayar olmağla bir gün dahi kendisinin şahitten tezkiye edileceğini teemmül etmesinden dolayı şahidi adaletle tezkiye edebilir. Buna da ale'l-amyâ itimad caiz olmaz. Zamanımızda ekseriya tezkiyenin neticesi, şahit ile müzekkînin derece-i münasebâtına tâbi olup şahidin adaletine tâbi olmadığı müşahede edilmektedir. Çünkü zamanımızın ahlâkı eslâfın ahlâkına müşâbih olmadığı gibi herkesin ahlâkı mahallesinde veya idaresinde eskisi kadar müştehir değildir. Şهادetleri mücebince hükmedildikten sonra yalan şهادetle mahkum olan şahitler az değildir. Hele hüsn-i sıyt sahibi kimselerin tezkiyesi pek bî-mana idi. Onun için Sulh Hakimleri Kanunu, hakimleri şahitlerin tezkiyesinde muhtar bırakmıştır. Mehâkim-i sulhiyede şهادetin mecburi olduğu nazar-ı dikkate alınırsa buradaki lüzum-ı teceddüd derhal teslim edilir. Mehâkim-i nizamiyede de, ziyâ'-ı hakka sebebiyet vermemek için, şهادetin mecburi olması ve tezkiye usulünün tadil ve hatta hazfı temenni olunur.

3. Def'-i Mağrem veya Cerr-i Mağnem Dâ'iyesine Binâen Gayr-ı Makbul Olan Şهادât

Mecelle'nin 1700'üncü maddesi kaide-i umumiye olarak def'-i mazarrat veya celb-i menfaat dâ'iyesi mevcut olan şهادetin makbul olmadığını beyan ettikten sonra işbu dâ'iyenin mevcut olduğu ahvâli ta'dâd etmiştir.

İnsanlar hep melek-haslet olmadıkları için, kendi menfaatleri icab ettirdiği veya tarafeynden birine karşı muhabbet veya adâvetleri olduğu takdirde beyan edecekleri ifadelerine itimad caiz olmaz.

Şهادet, sıdk ve kizbe ihtimali bulunan bir haberden ibarettir. Bu haberdeki cihet-i sıdk, ancak muhbirin bî-taraf, tarafeynin her ikisine karşı aynı vaziyette bulunduğu ve davada alakadar olmadığı takdirde tereccüh eder. Namuslu ve

mevsûku'l-kelim kimselerin bile böyle bir menfaat karşısında vakayı yanlış telakki etmiş olmalarına ihtimal vardır.

Esbâb-ı ma'rûzadan nâşî bazı kavânîn-i ecnebiyede def-i mazarrat veya celb-i menfaat dâ'yesinin mevcut olduğu ahvâlde şehadeti gayr-ı muteber addedilmiştir. Maahazâ vakanın ispatı zımnında şahit ikame eden kimse, şahitlerini serbestçe intihab etmiş olmadığından ve ancak tesadüfen vakayı müşahade eden kimseyi işhâd etmek mecburiyetinde bulunduğu müddeî bilhassa ailesi arasında cereyan eden vekâyi'i ekseriya ispattan âciz kalır. Onun için müellifin-i Garbiyeden birçokları, celb-i menfaat dâ'yesinin mâni'-i kabul-i şehadet olmaması fikrinde-dirler. İhtimal burada, yukarıda izah ettiğimiz gibi, vaka ile mukavelâtın tefrik edilmesinde ve mukavelâtın bî-taraflığında şüphe olunan kimseler ile ispatına müsaade edilmemesinde isabet vardır.

A- Usul ve fûrû'un ve zevceynin yek-diğeri lehine şehadeti muteber değildir. Fî'l-hakika zevceyn veya ebeveyn ile evlad arasındaki ihtiramât ve muhabbet-i tabîye bunları yek-diğeri lehine şehadete temayül ettirir. Ve zaten evlad ve ahfâd ile ebeveyn ve zevceyn âdeten birbirinin malından müntefi' olduklarından burada def-i mazarrat ve celb-i menfaat dâ'yesi de vardır. Mecelle işbu akrabanın yek-diğeri aleyhine şahadetini, def-i mazarrat ve celb-i menfaat dâ'yesi mülâhaza etmediği cihetle, muteber addetmiştir.

Bugün âlem-i hakikide görülüyor ki ebeveyni ve evladı veya zevc ve zevcesi aleyhine şahadet edenler, mehâfetullah için değil, belki onlara karşı besledikleri adâvetten dolayı şahadet etmektedirler. Fî'l-hakika bir kimsenin bir muhabbet-i cibilliyesi olması iktiza eden bir kimse aleyhine şahadet için mahkemeye koşması, zıddiyet-i menâfi'in iki karîb arasında muhabbet yerine adâvet ikame ettiğini ispat eder.

Eğer şahit mücerred ihkâk-ı hakka hizmet kastıyla o zahmeti ihtiyar etmiş ise nezakete muhalif olan şu muamele, iki karîb arasında hiss-i münâferet husûle getirir. Vâzı'-ı kanunun hüsn-i maîşet-i aileyi ihlal edecek ahvâlden mucânebet etmesi lâzımdır. Binâenaleyh zannımıza göre ebeveyn ile evlad veya zevceyn-den her biri yek-diğeri aleyhine şehadete mecbur olmamak ve hatta şahadetleri intizam-ı âmmeyi muhafazaten gayr-ı makbul olmak lâzımdır ve zaten ahvâl-i ictimaiyemize nazaran ebeveyn aleyhine şahadetle bir nev' adâvet-i dünyeviye zâhir olmuş addolunabilir zannındayım.

Usul ve fûrû'dan mâadâ akraba arasında derece-i irtibat zayıftır. Ekseriya muhabbet mevcut olsa da iştirak-i menâfi yoktur ve aralarında mevcut olan ihti-

ram, ebeveyn ile evlad arasındaki muhabbete makîs değildir. Onun için Mecelle “bunlardan mâadâ akraba” arasındaki şehadeti tecviz etmiştir.

Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu’nun 62’nci maddesinde mahkeme azâsından birinin tarafeynden biriyle kardeş veya ‘am veya ‘amzâde olmak gibi dördüncü dereceye kadar karâbet veya sıhriyeti olması, redd-i hakim esbâbından addedildiği halde bu misillü akrabanın yek-diğeri leh ve aleyhine şehadeti Mecelle mücebince caiz olmaktadır. Halbuki hükkâmın işgal etikleri mevki-i ictimaînin ehemmiyeti, alenen cereyan edecek bir muhakeme ve münakaşa üzerine hüküm vermek ve verdikleri hükmü esbâb ve ilele istinâd ettirmek mecburiyetleri onların kolayca hissiyâta mağlup olmalarına mâni olur. Şahitlerin sıdklarını temin için ise buna mümâsil ahkâm mevcut değildir. Şahitlerin sıdkı kontrol edilemediği halde, âmme davayı hakim ile beraber kendi sıralarında muhakeme ederler. Kanunlarımız arasında şu tezatın izâle edilmesi temenni olunur.

“Bir şahs-ı hükmîyi terki eden efrâddan birinin usul ve fûrû veya zevc ve zevcesi o şahs-ı hükmî lehine şehadet edebilir mi?” meselesi cây-ı teemüldür. Şahs-ı hükmî farazî ve nazarî bir şahıstan ibaret olmayıp belki efrâdının heyet-i mecmuasından ibarettir². Binâberîn şürekâdan her birinin evlad ve ahfâdının o şirket lehine şehadeti kısmen ebeveyni lehine şehadet olur ki caiz olamaz. Maahazâ anonim şirketleri gibi sermayesi eshâma münkasım olan şirketlerde şürekânın şahsı bir ehemmiyeti haiz olmadığından ve her bir şerik temettü’ün tevzi’inden mukaddem hissesini âhara devir hakkına mâlik olduğundan şirket lehine şehadet, şerik lehine şehadet addolunamaz; meğer ki şürekâdan birinin bilhassa şirkette bir menfaati mevcut ola. O halde evlad ve ahfâd veya ebeveyni istişhâd edemez. Mesela müdirân-ı şirketten bazıları beraat-ı zimmetlerini icab ettiren muamelât-ı şirketi akrabalarının şehadeti ile ispat edemezler. Şahitlerin yek-diğeri ile karîb olmaları şehadetlerine mâni olmaz.

B- Bir kimsenin infakıyla ta’ayyüş eder adamının ve ecîr-i hâssının kendi lehine şehadeti makbul olmaz. Diğerinin infakıyla ta’ayyüş etmekte olan bir kimse üzerinde sahib-i nafakanın nüfuz-ı manevisi olması pek tabiidir. Şahidin veliyyü’n-nimetinin lehine şehadetten imtina ettiği takdirde teveccühünü kaybederek elindeki nimeti kaçırmaktan havf etmesi ihtimali vârid olmağla şehadetini kanun bî-taraf addetmemiştir.

Mecelle’deki infakıyla ta’ayyüşten maksat, mutâd vechile ta’ayyüş demek olup, şehadete davetinden sonra[sın]da, şahidin meşhûdun-lehin ziyafetine

² Bazıları bu fikre muhaliftir, meselenin tafsili sadedden hariçtir.

gitmiş olması veya onunla beytûtet etmiş olması mâni-i şehadet olamaz. Fransa Kanunu şahidin istimâ'ına karar verildikten sonra tarafeynden birinin ziyafetine gitmiş veya evinde yemiş içmiş olmasını esbâb-ı ta'ndan addetmiştir. Kanun-ı mezkur istimâ'a karardan sonra şahidin böyle bir ziyafeti kabul etmesini töhmetli bulmuştur. Maahazâ mehâkim ve müellifinin ictihadlarına nazaran şahit istikametiyle tanınmış ve müddeînin hanesine nâzil olması sırf bir mecburiyet veya âdetten nâşî olmuş veya ziyafette hasım dahi hâzır bulunmuş ise, töhmet mevcut olmadığından, şehadetlerinin kabulü caizdir.

Ecîr-i hâssın efendisine sıkı bir rabita ile merbût olması, lehine şehadet takdirinde ücretinin ve rabitasının tezyidi ve aleyhine şehadet takdirinde rabitanın zayıflaması ve kendisine izin verilmesi ihtimaline binâen vâzı'-ı kanun bu şahidin bî-tarafılığından şüphe etmiştir.

Mecelle, ecîr-i hâss tabiriyle ecîr-i müşterekten ihtirâz ediyor. Ecîr-i müşterekin müste'cirîne olan rabitası pek zayıftır. Eğer böyle bir rabita mâni-i şehadet olsa en âdî muâmelât-ı hukukiyeyi akdetmiş olan iki kimsenin de menâfi'-i mütekâbilelerini sıyânet maksadıyla yalan şehadet edebileceklerini farz etmek lâzım gelir ki bu dereceye kadar ileri gitmekte isabet yoktur.

C- Bir kimsenin kendi fiiline şehadet etmesi: Mecelle'nin 1704'üncü maddesi, bir kimsenin kendi fiiline şehadetini gayr-ı makbul addetmiştir. Kanun bir kimsenin kendi fiilini ispat arzu etmesinde töhmet mevcut farz ediyor. Bir kimse bazen kendi fiilini ispat suretiyle müteneffi' olur. Mesela dellal ve simsarlar, ancak akd-i bey'in sübûtu takdirinde ücrete kesb-i istihkâk ederler. Maahazâ töhmet daima mevcut değildir. Ücretini tamamiyle kabz etmiş ve bu cihetle hiçbir alakası kalmamış dellallar veya malı teslim eden hamallar veya nakline bir vechile yardım etmiş olan kimseler, akd-i bey'e şehadetlerinde asla töhmetli değildirler; bazen de muamelenin yegâne şahidi bunlar olabilir ve bunların şehadetlerine müracaat mecburi olur. Fukahâ, kendi fiilini zikretmeksizin fiil-i mezkura binâen şehadet-i mutlakayı tecviz etmişlerdir. Belki şahitlerin meşhûdun-bihe suret-i ıttılâ'larını tefsir etmelerine müsaade etmek ve kendi fiiline şehadeti suret-i mutlakada gayr-ı makbul addetmemek daha doğrudur. Zira bu takdirde hakim meseleye etrafiyla kesb-i vukuf eder ve şahitlerin şehadetlerinde celb-i menfaat dâ'iyesi mevcut olup olmadığını müşahede eder.

Mecelle'nin zikrettiği esbâb-ı ta'n tahdidî midir, yoksa vukû'î midir? Yani Mecelle'de mezkur olmayan ve mamafih def-i mazarrat ve celb-i menfaat dâ'iyesi mevcut olan ahvâl-i sâirede hükkâm şehadeti reddedebilir mi? Mecelle'nin zâhir-i

ibaresinden hükkâmın bu bâbda serbest oldukları anlaşılabilir. Zira Mecelle, evvela bir kaide-i umumiye vaz' etmiş ve âdetâ misal kabîlinden dâ'îye-i menfaat mevcut olan ahvâlî ta'dâd etmiştir; şu kadar ki hakime bu bâbda serbestî-i tâm vermek, bazı nukât-ı nazardan ne kadar zaruri olursa olsun, diğer cihetten şâyân-ı tecviz olmayacak mehâzîrî dâ'î olabilir.

Zira hükkâmın takdirâta girişip en âdî münasabâtta celb-i menfaat dâ'îyesi müşâhede edebilmelerine imkan vardır. Fransa'nın eski hukuku, bu bâbda Mecelle gibi bir kaide-i umumiye vaz' etmiş idi. İşbu kaideyi tefsiren ekser-i hükkâm, şahitlerin fakirü'l-hal olmasını veya tarafeynden birinin dâyin veya medyûnu bulunmasını töhmetli addettiler.

Kanunu bu vechile tefsir, sût-i istimalâta bâdî olabileceğinden Mecelle'nin ta'dâd ettiği esbâb-ı töhmeti tahdidî addetmek daha münasiptir. Maksud-ı kanun da böyledir. Eğer kanun bu fikirde olmasa idi, şehadetin makbul olmadığı ahvâlî mufassalan beyan etmezdi.

Mecelle 174'üncü maddesinin fıkra-ı ûlâsında kaide-i umumiye vaz' etmemiş, belki mutâdî olduğu vechile vaz' ettiği ahkâma delil-i mantıkî göstermek istemiştir.

Binâenaleyh şahitlere meşhûdun-lehin ikram etmesi veya mesârif-i zaruriyelerini tesviye etmesi şehadetlerinin kabulüne mâni olmaz. Kezâlik asl-ı vakf hakkında mürtezikanın, bir şehir merâsı hakkında o şehir sekenesinden merâda hayvanını otlatmayanların şehadeti makbul olur. Her ne kadar Mecelle'nin 1700'üncü maddesi tahdidî olarak tefsir edilmek ve hükkâm hod be-hod esbâb-ı ta'n kabul edememek lâzım gelir ise de zannımıza göre delil-i evleviyet veya teşâbüh ile bazı esbâb-ı ta'n kabul edebilirler. Zira mesela zevceynin yek-diğeri lehine şehadeti, onlar arasındaki iştirak-i menâfi ve muhabbetten dolayı reddolunmak lâzım gelirken gayr-ı meşru bir surette yaşayan kadın ve erkeğin yek-diğeri lehine şehadetini kabul etmek hiçbir vechile makul olmaz. Kezâlik pederin evlad lehine olan şehadetini ona muhabbetten ve ihtimâlen vâris olabilmesinden dolayı reddederken meşhûdun-lehin vâris-i muhtemeli olan mesela bir karındaşının şehadetini kabul etmek pek mânasız olur.

Bunun gibi veled-i gayr-ı meşru'un kendisini terbiye ve infak eden ve tanıyan pederi lehine şehadeti de caiz olmamak lâzım gelir. Kezâlik cemî'-i emvâlini veya cemî'-i emvâlinin bir cüz'-i şây'i'ini vasiyet eden kimse lehinde mûsa-lehinin şehadeti makbul olmaz. Emvâl-i mevkûfenin hasılatını iddiada mürtezikanın şehadeti muteber değildir.

Mukâyese-i Kavânîn

Fransa Kanunu yukarıda arz ettiğimiz esbâba binâen bazı kimseleri şهادete nâ-ehil (*indigne*) veya gayr-ı muktedir (*incapable*) addetmiştir.

Şهادete nâ-ehil olanlar şهادet hakkından mahrumiyeti mûcib bir mahkumiyet-i cezaiyeye dûçar olanlardır. Bunların hiçbir davada şهادetleri kabul edilmez ise de ifadeleri bayağı malumat kabîlinden olmak üzere istimâ olunabilir.

Neseben veya sıhren usul ve fûrû, velev ba'de't-talak zevceyn yek-diğeri leh ve aleyhine şهادete gayr-ı muktedirdir.

Şهادete adem-i iktidar ile adem-i ehliyet arasında fark şudur ki gayr-ı muktedir olanların ifadesi bayağı malumat kabîlinden olarak dahi istimâ olunamaz. Gayr-ı muktedir olanların şهادetlerinin istimâ'ındaki memnuiyet, îcâbî yani intizam-ı âmmeyi muhafaza için olduğundan tarafeyn rızalarıyla işbu memnuiyeti ref' edemezler. Müddeî-i umumînin itirazı üzerine mahkemece bu misillü şahitlerin şهادeti mesmu olmadığına karar verilmek iktiza eder.

Fransa Kanunu mücebince "*reproachable*" denilen diğer bazı kimseler daha vardır ki onların şهادeti ancak hasmın itirazı üzerine mahkemedede kıraat olunamaz³. Kanun-ı mezkur esbâb-ı ta'nı ta'dâd etmiştir. Bu esbâb da celb-i menfaat veya def-i mazarrat dâ'iyesi mûlahazasıyla vaz' edilmiştir. Esbâb-ı ma'dûdenin tahdidî veya vukû'î olduğunda ihtilaf edilmiştir. Ekser-i müellifin esbâb-ı muayyeninin tahdidî olduğunu kabul ederler ise de Fransa Mahkeme-i Temyizi esbâb-ı mezkureyi vukû'î addetmektedir.

Esbab-ı ta'n nasıl ispat edilebilir? Kanun esbâb-ı ta'nın suret-i ispatını tayin etmediği cihetle kavâid-i umumiyeye tevfikân ya bir beyyine-i tahririye veya beyyine-i şahsiye ile ispat edilebilir. Maahazâ meselenin beyyine-i şahsiye ile ispatı bazı kerre müşkilât ihdas eder; olabilir ki def-i mağrem veya cerr-i mağnem dâ'yesini ispat için müddeâ-aleyhin ikame edeceği şuhûda da müddeî ta'n eder. Eğer müddeînin de meşhûdun-aleyhin şahitlerine ta'nını ispat için şahit ikamesine müsaade ediyor ise bu şahitlere bir defa daha müddeâ-aleyhin ta'n edebilmesi muhtemeldir. Bu teselsül ilâ-nihâye gidebilir. Sarâhat-i kanuniyenin

³ Fransa'da şahit mahkemece alenen istimâ edilmeyip belki istimâ için azâdan biri "*juge commissaire*" tayin olunur. "*Reproachable*" olan şahitler, "*juge commissaire*" tarafından istimâ olunur, fakat mahkemedede esbâb-ı ta'n beyan ve ispat olunarak "*juge commissaire*" tarafından tanzim olunan raporun kıraat olunmaması talep olunabilir.

fikdânı cihetiyle hükkâm her şahit hakkında dermeyan edilen esbâb-ı ta'nı tedkik mecburiyetindedir. Fransa Kanunu mücebince esbâb-ı ta'nı ispat için ikame olunan şuhûda edilecek ta'n ancak vesâik-i tahririye ile ispat olunabilir.

4. Sebk-i Dava Şartı

Mecellenin 1696'ncı maddesi mücebince hukuk-ı nâsa şehadetin sıhhatinde sebk-i dava şarttır. Hemân bi'l-umûm kavânîn-i mütemeddine, tarafeynden biri cânibinden talep vâki olmadıkça bir davanın re'sen rü'yet edilebilmesini tecviz etmezler. Derdest-i rü'yet bir dava mevcut değil iken hod be-hod bir kimsenin hasbeten şehadet etmesi bî-mânadır. Hakim abes ile iştigal etmez.

Fakat Mecelle'nin ibaresinden mahkemede bir kimsenin ikame-i şuhûd edebilmesi için mutlaka esas-ı hakkını iddia etmesi lüzumu istihraç olunur. (Zira Mecelle'ye göre dava, bir kimsenin diğerinden huzur-ı hakimde hakkını talep etmesidir). Bu itibarla madde-i mezkure şâyân-ı itirazdır. Çünkü olabilir ki müddeî henüz şerâit-i mukavelenin tahakkuk etmemesinden ve mesela henüz deynin vâcibi't-tediye olmamasından dolayı fi'l-hal ikame-i davaya muktedir olmaz. Fakat şahitlerinin ziyâ'ından havf eder. Veya mesela sahib-i imzanın fevt veya gâip olacağından şüphe ederek fi'l-hal tahkik-i imza ettirmekte kendisi için menfaat-i azîme bulur. Kendisinin esas-ı hakkını fasl ettirmemek üzere derhal şuhûdunu istimâ ve senedinin imzasını tedkik ettirebilmesi, intizam-ı âmme için hiçbir mahzuru dâî olmadığı gibi muhafaza-i hukuka hâdim olmak itibarıyla menâfi'i haizdir.

Fukahâ-yı ızâm hazerâtı müddeînin hakkının zâyi olmamasına çare olmak üzere şehade ale's-şehadeyi tecviz etmişlerdir. Şahitler tarafından tahmil edilen şehadete binâen hüküm caiz olur ise bi-tarîki'l-evlâ huzur-ı mahkemede edecekleri şehadete binâen bilahare hükmetmek iktiza eder ve çünkü şehade ale's-şehadede ihtimal-i kizb ziyadedir. Huzur-ı mahkemede ve muvâcehe-i hasmda, velev esas-ı hak talep edilmediği halde edilecek şehadatta ihtimal-i kizb nisbeten pek noksandır.

III. Takdir-i Beyyinat

Şerâit-i kanuniyeyi haiz olarak ikame edilen bir beyyinenin kabulüne hakimî icbar edip etmemekteki menâfi ve mehâzîri ve bu bâbdaki fikrimizi fıkra-i sâlifede izah ettik. Burada yalnız ahkâm-ı mevzuamıza nazaran meseleyi tedkik edeceğiz.

1. Beyyinât-ı Tahririyenin Takdiri

Mevâdd-ı hukukiyede, hükkâmın ikrar-ı sarîh-i kitâbîyi de takdir etmeksizin mantûkunca hükmetmeleri iktiza eder. Hükkâm, mukırrın kâzib olduğu kanaatinde bulunarak ikrarın hilâfına hükmedemezler.

Fakat hakimın hakk-ı takdiri olmaması, ancak ikrarın mukırrdan sudûru gayr-ı münker olan ahvâldedir. Eğer mukırr, senedin kendisinden sudûrunu inkâr eder ise nazar olunur: Senet, kanunun tayin ettiği usul ve merasim dairesinde tanzim olunmuş ve binâenaleyh resmî ise hükkâmın yine hakk-ı takdiri yoktur; senet imza sahibinindir. Fi'l-hakika hükkâmın bu gibi senedâtı takdir edebilmelerine müsaade edilmiş olsa o cemiyette kat'î nazarıyla bakılabilecek hiçbir hak mevcut olmaz ve her hak, hakimın takdirine tâbi olur. Hakimın senedât-ı resmiye ile amel etmesindeki vücûb, ol senedin resmiyeti inkâr edilemediği takdirdedir. Eğer senedin resmiyeti inkâr olunur yani resmî olduğu iddia olunan senedin hakikat-i halde müddeî tarafından tasnî' edildiği veya memur-ı mahsusunun hilâf-ı hakikat olarak sened-i mezkuru tanzim ettiği iddia olunur ise mahkeme, sened-i mezburu hakikat olarak kabule mecbur değildir.

Mahkemenin bu hususta vâsi selâhiyeti vardır. Sahtekârlık hakkında Usul-i Muhakemât-ı Cezaiye'de muayyen olan usule tevfi'kan dava rü'yet edilerek netice-i muhakemede hükkâm, vicdanlarının emrettiği vechile karar verirler. Ancak sahtekârlık davası, hukuk-ı umumiye davası kâbil-i ikame iken, mahkeme-i hukukta rü'yet edilemeyip ceza mahkemesinde rü'yet edilmek iktiza eder ve ceza mahkemesinin bu bâbda vereceği hüküm, hukukta kazıyye-i muhkeme teşkil eder; yani mahkeme-i hukukiye, mahkeme-i cezaiyenin mukarrerâtı hilâfında karar veremez.

Sahtekârlık bahsinde halletmek istediğimiz mühim bir mesele vardır: Ceza mahkemesi, sahtekârlık davasını rü'yet edebilmek için hukuk-ı umumiye davasının ikame edilebilmesi şarttır. Yani evvelâ, asıl sahtekarın veya muininin taayyün etmesi, ber-hayat olması ve dava-yı umumînin mürûr-ı zamanla sâkıt olmamış bulunması şarttır. Hukuk mahkemesinde sahte bir senedin istimali esnasında hukuk-ı umumiye davasının ikamesine bir mâni bulunabilir. Mesela vâris, mûrisinin sahte olarak tanzim ettiği bir senedi sahih zannıyla istimal edebilir. Müsta'melin, sahteliğine vâkıf olmadığı halde, hasmın "senet sahtedir, istimal edecek misin?" diye sualine rağmen sened-i münâza'un-fîh ile ihticâda ısrar etmesi, niyet-i cürmiyesine ve binâberîn muin olduğuna delâlet edemez. Kanun, bu sualin lüzum-ı îrâdını başka bir sebebe mebni talep ediyor. Eğer bazılarının

iddiası gibi böyle bir suale rağmen sened-i münâza'un-fihin istimali bir cürüm teşkil etse, hakkını kolay kolay ve hasmın sözüne, tehdidine binâen feda etmek istemeyen bî-günahlar cezalandırılır veyahut eğer sahib-i hak tab'an cebîn ise sût-i niyete mâlik imza sahipleri teşcî' edilir. Kezâlik sahtekârlık davası on veya üç sene mürûruyla sâkit olduğu halde senedin mutazammın olduğu hak, on beş sene mürûruna değin dava edilebilir.

Esbâb-ı mebhûseden nâşi ceza mahkemesinde sahtekârlık davasının ikamesi kâbil olmazsa hukuk mahkemesi, sahtekârlık davası rü'yet edebilir mi?

Biz, hukuk-ı umumiye davası sâkit olmuş ise hukuk mahkemesinin sahtekârlık davasını rü'yet edebileceğini zannediyoruz. Sahtekârlık iddiası, Usul-i Muhakemât-ı Cezâiye'de muayyen olan şekilde dermeyan edildiği ve mahkemece sahte olduğuna cezm edildiği takdirde mehâkim-i hukukiye, tedkik-i hatt u hâtem kavâidine tevfiikan sened-i mezkurun sahib-i imzadan sâdir olup olmadığını tahkik edebilir.

Mehakim-i hukukiyenin işbu selâhiyetine karşı bazılarının dermeyan etmek istedikleri itirazât kat'iyen vârid görülemez.

Zira evvelen, Usul-i Muhakeme-i Cezâiye Kanunu'nun ikinci maddesi mücebince mehâkim-i hukukiye, hukuk-ı umumiye davasının sâkit olup hukuk-ı şahsiyenin bâki kaldığı ahvâlde, mesela maznûnun-aleyhin vefatı takdirinde, hukuk-ı şahsiye davasını rü'yet edebilirler.

Sânîyen, Kanun-ı mezkurun 365'inci maddesinin mütalaasından münfahim olur ki: Sahtekârlık iddiası, esas-ı davayı rü'yet eden mahkemede dava-yı hâdise kabîlinden olmak üzere rü'yet olunur, meğer ki hukuk-ı umumiye davası kâbil-i ikame olsun (Madde 366). O takdirde kanunun sarâhati vechile "Maslahat, cinayet hakkında câri olan usule tevfiikan rü'yet olunur". Bu ifade ile kanun, sahtekârlık davasının ceza mahkemesinde rü'yet olunacağını söylemek istemiştir. Eğer hukuk mahkemesi, dava-yı umumî ikamesiyle zâhire ihraç mümkün olmayan sahtekârlık mesâilini rü'yete muktedir olmasa, mahkeme sahteliği ihtimali pek âşikar olan bir senetle amele icbar edilecektir ki buradaki tehlike ednâ bir mülâhaza ile anlaşılır.

Senedât-ı Hususiye: Senedât-ı hususiyenin hatt veya hâtemi inkâr edildiği takdirde hakimnin derece-i selâhiyeti nedir? Hakk-ı takdiri var mıdır?

Bir senedin imza veya hattı inkâr edilir ise mahkeme, usulüne tevfiikan tedkikat icrasıyla netice-i mütalaasını bildirmek üzere senedi ehl-i hibreye havale ve bu işe nezaret etmek üzere azâsından birini de memur eder.

Bize göre mahkeme, ehl-i hibre raporu üzerine vereceği kararda serbesttir. Tarafeyni ve lede'l-hâce sened-i münâza'un-fihin yazıldığını gören kimseleri

bir daha istimâ ile kanaat-i vicdaniyesinin âmir olduğu vechile hükmeder. Zira ehl-i hibre, ancak icra-yı tahkikatta hakimın vekilidir. Onların vazifesi vicdan-ı hakimi tenvidir. Ehl-i hibre hiçbir vakit la-yuhtî addedilemez. Yek-diğerine müşabih nice hatlar olduğu gibi bir kimsenin bi'l-iltizam hattını tebdil etmesi de müsteb'ad değildir. Ehl-i hibre ve naib, senedin yazıldığını müşahade eden kimselere müracaatla istihsâl edecekleri malumatı takdirlerine esas ittihaz ederler.

Mahkeme, lüzum görürse şahitleri bizzat da istimâ edebilir. Maahazâ mahkemeyi bizzat istimâ-ı şuhûda mezun edecek bir madde-i sarîha-i kanuniye olmadığından mahkemenin bizzat şuhûdu istimâ edebilmesi cây-ı tereddüddür. Ahîren neşredilen Sulh Hakimleri Kanunu mücebince hakimler, şuhûdu istimâ ve lede'l-icab ehl-i hibre ile birlikte münâza'un-fih olan senedi mukayese ederek tedkik-i hatt u hâteme mezun kılınmışlardır.

2. Beyyinât-ı Şahsiyenin Takdiri

Hükkâm, şuhûdun şehadetini bi't-takdir sıdkına kanaat hâsıl etmedikleri halde redde selâhiyetdar mıdır? Mesele muhtelefun-fihdir.

Bazı ulemâmız, hükkâmın beyyinât-ı şahsiyeyi takdire muktedir oldukları fikrindedir. Diğer bazıları ise aksi fikri iltizâm etmektedirler. Bize göre Mecelle, beyyinât-ı şahsiyenin takdirine hükkâmı mezun etmemiştir. Fî'l-hakika Mecelle'nin 1700'üncü maddesi, şehadet davaya muvafık ise kabul olunacağını söylüyor. Ve madde-i müteâkibesinde ne vakit şehadetin davaya muvafık olabileceğini dakik bir surette tayin ediyor. Eğer hükkâma serbestî bahşetmek isteseydi, bi't-tab' şehadetin davaya muvafakati için bir fasıl tahsisine lüzum görmez idi.

Mecelle'nin 1710'uncu maddesi mücebince milk-i mutlakı iddia eden müddeînin şahitleri ol vechile şehadet etseler kabul olunur. Fakat tesadüfen müddeî, sebep-i mülkiyetini beyan etmiş ise şehadetleri reddolunmak iktiza eder. Eğer Mecelle takdir-i şehadette hakime hakk-ı takdir tanımış olsaydı böyle bir şehadeti gayr-ı makbul addetmezdi. Mecelle, şehadetin reddi için sebep olarak işbu şehadet ile ziyadenin sâbit olacağı ve ziyadeye şehadette ise davaya muvafakat bulunmadığını izah ediyor. Esasen şahideynin milk-i mutlaka şehadet etmesiyle müddeînin iddia etmediği bir şeye hükmedilemez. Ve zaten şahidin milk-i mutlaka şehadetten maksadı, o malın dünyada mevcudiyeti anından beri müddeîye aidiyetini ispat etmek değildir. Binâberîn milk-i mutlaka şehadet takdirinde ziyadeye şehadet de yoktur. İmdi madde-i mezkurede beyan edilen sebep vârid değildir. Fakat şu madde, Mecelle'nin hükkâmı ne dereceye kadar şehadetle takyid etmek istediğine

vâzıh bir delil teşkil eder.

Mecelle, takdir-i beyyinâta hükkâmı serbest bırakmadığı için evvela envâ'-ı beyyinâtın, sâniyen her iki tarafın beyyinesinin te'âruzu halinde hangisinin şâyân-ı tercih olduğunu tayin etmiştir. Mesela hakim, tevâtüre karşı şehadet ile amel edemez. Tarafeynden her ikisi de ikame-i şuhûd etseler, hakim, Mecelle'nin tercih-i beyyinât faslında muayyen olan kavâide tevfikân icab eden tarafın beyyinesini tercih eder, yoksa şahitlerin ifadâtına ve delâil-i sâireye nazaran sahih olduğuna daha ziyade ihtimal verdiği beyyineyi değil.

SERBESTÎ-İ MUKAVELÂT*

Mişon Ventura**, haz. Mert Burak Ersan***

[Serbestî-i Mukavelât Kaidesi]

Serbestî-i mukavelât, tarafeynin icra etmiş olduğu herhangi bir mukavelede -kanunen muayyen bazı hudud ve kuyûd dahilinde- rızalarının hâkim olabilmesi demektir. Esasen icab ve isticâba ehil olan kimse kendi hukukunda dilediği gibi tasarruf edebilir. İşte bu hakk-ı tasarrufun serbestîsi neticesi olmak üzere tarafeyn bir mukavele icra ederek biri diğerine veyahut yek-diğerine karşı bazı taahhüdâtta bulunabilir. Bundan başka iktisadiyâtın terakkisi, tarafeynin her istedikleri mukaveleyi akde selâhiyettar ve akdettikleri mukavenenin kanunen muteber tutulacağından emin olmalarını istilzâm eder.

Tarafeyn, kendi hukuk ve menâfî'ine sahip olmak itibariyle diledikleri mukavelâtı akdedebilirlerse de menâfî'-i umumiye ve ahlâkı muhill olan mukavelât kanunen muteber addedilemez. Binaenaleyh serbestî-i mukavelât kaidesi mutlak olmayıp menfaat-i âmmeye ve ahlâka mugayir olmamakla mukayyedir. Fakat vâzı'-ı kanun, menfaat-i âmmeye mugayir olan nukâtı tasrih etmek mecburiyetindedir. Zaten kanun vaz' etmekten maksat, menfaat-i âmmenin mevzubahis olduğu ahvâl ve mevâddın takdirini hâkime terk etmeyip sarahaten tayin eylemektir. Fi'l-hakika menfaat-i âmmenin tayini keyfiyeti içtihad-ı zatîye terk olunacak olsa, emniyet-i muamelâtı tesis etmek mümkün olmaz. Zira tarafeyn, menfaat-i âmmeyi muhill olmadığı itikadıyla icra ettikleri bir mukavenenin mahkemece menfaat-i âmmeye mugayir telakki edilerek iptal edilmesi ihtimaline binaen arzu ettikleri ukûdu inşadan sarf-ı nazar edecekleri bedîhîdir. İşte bu itibar ile kanun ya menfaat-i umumiye muvafık gördüğü hususâtın ifasını emreder veyahut

* Mişon Ventura, "Serbestî-i Mukavelât (ve Usûl-i Muhakemât-ı Hukukiye Kanunu'nun 64'üncü Maddesini Tadil Eden 30 Nisan Sene [1]330 Tarihli Kanun-ı Muvakkat Hakkında Bazı Mülâhazât)", *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 1, Mart 1332 [Mart-Nisan 1916], s. 50-70.

** Hukuk Fakültesi Roma hukuku ve mukayese-i kavânîn-i medeniye ve felsefe-i hukuk müderrisi.

*** Stajyer avukat, İstanbul Barosu.

menfaat-i âmmeye mugayir addettiği hususâtı nehyeder ve tarafeyn, nevâhi-i kanuniye ile tearuz etmeyen herhangi bir mukaveleyi kanunun emrettiği şurûta riayet etmek şartıyla bî-perva icra ederler. Zira mukavele, kanunda musarrah olan evâmîr ve nevâhî nazar-ı itibara alınarak akdedildiği gibi kanun ileride tadil olunsa bile mâ-kabline şâmil olamayacağı cihetle mukavele-i vâkıanın her halde mer'î tutulacağından emin olurlar.

Hukuk-ı hususiye mevâddında evâmîr ve nevâhi-i kanuniyenin kuvve-i teyidiyesi butlandır. Binaenaleyh kanun, emir veya nehyettiği bir hususu butlan ile teyid etmemiş olsa bile emir veya nehy-i vâki hilâfına olarak yapılan muamele bâtıl olur; meğerki kanun ceza-yı nakdî veya zarar ve ziyan gibi diğer bir kuvve-i teyidiye tayin etmiş ola. Evâmîr ve nevâhi-i kanuniyeden bazıları umumî bir mâhiyeti hâiz olduğu cihetle her türlü ukûd ve mukavelât hakkında mâ-bihî't-tatbik ittihaz olunur. Mukavelâtın kâffesinde nazar-ı itibara alınmak lâzım gelen umumî kaide-i kanuniye, menfaat-i âmme mûlahazâtına müstenid ahkâm-ı kanuniyeye ve ahlâka mugayir mukavelenin butlanından ibarettir. Menfaat-i âmme mûlahazâtına müstenid ahkâm-ı kanuniye bütün hukukşinas[â]nca zaten malum olduğundan kanunda tasrihi zâiddir.

Menfaat-i âmme ile alakadar olan kavânîn üç nev'dir: 1. Ahvâl-i şahsiye ve ehli-yete, 2. Hakk-ı mülk ile ahkâmına ve bilhassa emvâl-i gayrimenkulenin tasarrufuna dair olan, 3. Kayıt ve tescil ve ilanât gibi eşhas-ı sâlisenin menâfi'ini himaye için ittihaz olunan tedâbire müteallik bulunan ahkâm-ı kanuniyedir. Ahvâl-i şahsiye bir kimsenin mensup olduğu cemiyet-i siyasiye ve ailedeki mevki-i hukukîsi itibarıyla hâiz olduğu evsafıdır; tâbiyet, zevciyet sıfatları gibi. Mülkiyet ve bilhassa emvâl-i gayrimenkulenin tasarrufuna dair olan ahkâm-ı kanuniyenin vaz'ında servet-i umumiyenin te'mini gayesi esas ittihaz olunduğu cihetle ahkâm-ı mezburenin menfaat-i âmme ile olan alakası zâhirdir. Binaenaleyh hakk-ı mülkün ve hukuk-ı mücerredenin hududunu tayin eden ahkâm-ı kanuniyeye mugayir olan mukavele bâtıldır.

Kezâlik kanun, eşhas-ı sâlisenin muhafaza-i hukuku için mukavelât-ı mün'akidenin şahs-ı sâlis hakkında muteberiyetini, ilan vukuuna veya defter-i mahsusuna kayıt ve tescil muamelesinin ifasına ta'lik eder; emvâl-i gayrimenkulenin ferağı ve bir ticarethanenin âhara devri muamelâtında olduğu gibi.

Evâmîr ve nevâhi-i kanuniyeden bazıları, hususî bir mâhiyeti hâiz olup bey' ve icâre gibi meşhur ve muayyen ukûd ve mukavelâtın tâbi tutulması lâzım gelen şerâit ve ahkâm-ı hususiyeyi mübeyyindir. Vâzı'-ı kanun bu bâbda bittabi umumî

bir nazariye tesis edemeyeceğinden hâlâ malum ve muayyen olan her akid ve mukavelenin hususî şerâit ve ahkâmını tasrih etmek mecburiyetindedir. Bundan başka terakkiyât-ı iktisadiye neticesi olarak peyderpey sâha-i husûle gelen ve bu sebeple mâhiyet-i hususiyeleri halen tayin edilemeyen mukavelât-ı cedide umumî bazı şerâit-i in'ikâda ve "kanunen memnu ve menfaat-i âmmeye mülahazâtına müstenid ahkâm-ı kanuniyeye ve ahlâka mugayir olmamak" gibi kuyûd-ı umumiyyeye tâbi tutulmakla iktifâ olunur ve bu suretle tarafeyn beyninde vücuda gelen mukavele, umumî şerâit-i in'ikâda ve ve mârrü'z-zikr kuyûd-ı kanuniyeye muvâfık bulunduğu surette her halde muteber tutulur ve mahkeme mukavele-i vâkıanın, menfaat-i âmmeye mugayir olduğu vesilesiyle iptali cihetine gidemez. Zira o mukavelenin menfaat-i âmmeye mülahazasına binaen ısdar olunan ahkâm-ı kanuniyeye tâbî tutulması suretiyle menfaat-i âmmeye taht-ı te'mine alınmış demektir. Gerçi vâzı'-ı kanun bir mukaveleye müteallik şurût ve ahkâmı vaz' ederken menfaat-i âmmenin icab ettiği kâffe-i hususâtı derpîş edememek ve binaenaleyh icabât-ı kanuniye dâiresinde akdolunan bir mukavelenin evvelce keşif ve tahmin olunamayan bir noktasında menfaat-i âmmeye mugayeret mevcut bulunmak ihtimali vardır. Fakat bu surette menfaat-i âmmenin min-küllî'l-vücuha te'mini vesilesiyle akd-i vâki'in iptali, muamelâtın emniyet ve istikrarını muhill bulunmak itibariyle tecvîz edilmemek iktiza eder. Fi'l-hakika akdolunan bir mukavelenin mahkemenin içtihadınca menfaat-i âmmeye mugayir olması zarar-ı âmm kabîlinden olduğu gibi mukavele-i mezburenin menfaat-i âmmeye mugayir olduğu ser-i riştesiyle tarafeynin, muteberiyetine zâhib olarak icra ettikleri bir mukavelenin iptali dahi muamelâtın emniyet ve istikrarını ihlâl etmek itibariyle bir zarar-ı âmm teşkil eder. Şu kadar ki evvelki zarar-ı âmm ancak mahkemenin tarz-ı telakkîsinden neş'et etmiş olduğundan bir mahkemenin menfaat-i âmmeye mugayir addettiği bir mukavelenin mutlaka herkes nazarında menfaat-i âmmeye mugayir olması lâzım gelmeyeceğinden mezkûr zarar-ı âmmın vücudu meşkûktür. Tarafeynin kuyûd u şurût-ı kanuniyeye muvâfık olarak akdettikleri bir mukavelenin menfaat-i âmmeyi muhill addolunduğu vesilesiyle iptali halinde ise, muamelâtın emniyet ve istikrarının muhtell olmasından mütevellid zarar-ı âmmın vücudu muhakkaktır. "Şek ile yakîn zail olmaz" kaide-i külliyesine mebni menfaat-i âmmenin ihlâli gibi meşkûk bir zararı def' için emniyet ve istikrar-ı muamelâtının ihlâline müsaade olunmamak lâzım gelir.

Serbestî-i mukavelât kaidesince, tarafeyn, mukavele ile biri diğerine veya yek-diğerine karşı her türlü vecâibi tahammül ve işbu vecâibin husûlünü veya

sukûtunu diledikleri şarta ta'lik edebilir. Yani mezkûr vecâib ve şurûtun kâffesi kanunen muteber tutulur. Kezâlik tarafeyn rızalarını diledikleri şekil ve surette izhar edebilir. Binaenaleyh serbestî-i mukavelât yalnız mukavelenin ahkâm ve şurûtunda cârî olmayıp rızanın suret-i izharında dahi tecelli eder. Mamâfih vâzı'-ı kanun bazen menfaat-i âmme mûlahazâtına istinat ederek ukûdu istisnaen bazı eşkâl-i muayyeneye rapteder. İşbu menfaat-i âmme mûlahazâtı iki nev'dir. Biri tarafeynin ehemmiyet-i azîmeyi hâiz bir akdi icra etmezden evvel layıkıyla teemmül-i keyfiyet etmelerini te'min lüzumundan mütevellid olur, akd-i nikâhta olduğu gibi. Kavânîn-i medeniyenin kâffesi, ehemmiyet-i içtimaiyesi muhtac-ı izah olmayan akd-i nikâhı bazı eşkâl ve merasime tabi tutmuşlardır. Bu eşkâlin en basiti hukuk-ı medeniyemizin kabul ettiği şekildir ki o da akd-i nikâhın mahzar-ı şuhûdda icrasından ibarettir. Yani bizde akd-i nikâh meclisinde bulundurulmuş, sırf esbâb-ı sübûtiye mâhiyetini hâiz olmayıp akd-i nikâhın dahi şerâit-i sıhhatinden ma'duddur. Bu itibar ile bizde dahi meclis-i akidde şahit bulundurulmak keyfiyeti, nikâhın şekli demek olur. şu kadar ki nikâhın şekline ait olan şart-ı mezbur, mâni'-i in'ikâd olmayıp belki mâni'-i sıhhattir.

Eşkâl-i ukûdun tayininde takip olunan diğer bir menfaat-i âmme mûlahazası dahi, ânifen beyan olunduğu üzere, eşhas-ı sâlisenin hukukunu te'min etmektir. Emvâl-i gayrimenkulenin Defter-i Hakanî memuru ve sefâinin liman memuru huzurunda ferâğı muamelâtında olduğu gibi.

Emvâl-i gayrimenkulenin terhin veya ferağının memur-ı mahsus huzurunda lüzum-ı icrası, emvâl-i gayrimenkulenin menkulâtta ziyâde hâiz-i kıymet bulunması cihetiyle, ferağını külfete tabi tutmak gibi kadimen mevcut olan fikre müstenid değildir. Bilakis zamanımızda esham ve tahvilât gibi bazı menkulât, emvâl-i gayrimenkulden daha kıymettardır.

Emvâl-i gayrimenkulenin memur huzurunda ferağ ve tescil lüzumu, eşhas-ı sâliseyi keyfiyet-i ferağdan haberdar kılmak ve bu suretle onların, ferağ ve mefrugun-leh ile olan münasebetinde hukukunu vikaye esbâbını istikmâl edebilmelerini te'min etmek maksadına matuftur.

Serbestî-i mukavelât, eskiden hukuk-ı tabiîyeden ma'dud olduğu halde asrımızın terakkiyât-ı ilmiyesi mahsulü olarak vücuda gelen bazı esasât-ı hukukiye, serbestî-i mukavelâtın daire-i şumûlünü peyderpey tahdid etmektedir. Mesela el-yevm oldukça taammüm eden "teavün-i içtimai" kaidesi, muhtelif sunuf-ı içtimaiyeden birinin diğer i üzerindeki tahakkümünü terk ederek birbirine müzahir olmasını müstelzim olduğundan serbestî-i mukavelât bu esasın icabâtı dairesinde, peyderpey tahdidâta dûçar olmaktadır.

Bu cümleden olarak Avrupa'da esasât-ı iktisadiyeyi izâle etmek, yani ehad-ı âkideynin hâiz bulunduğu mevki-i iktisadîden istifade ederek âkid-i diğere iste-diği şerâit-i tahmil etmesine müsaade eylememek üzere bazı mukavelât, şerâit-i akdi dilediği gibi münakaşa edemeyecek bir mevki-i iktisadîde bulunan tarafı, taraf-ı diğere karşı himaye edecek vechile, muayyen bazı şurûta tabi tutulmuş ve âkideynin akd-i mukavele hususundaki serbestîsi işbu şurût ile takyid olunmuştur. Mesela Avrupa'da amelenin, azami olarak günde çalışabileceği saatlerle ameleye verilebilecek ücretin hadd-i asgarîsi kanunen tayin edilmiş ve tarafeyn, mukavele ile bu bâbdaki ahkâm-ı kanuniyeyi tadil etmekten memnu bulunmuştur.

Bittabi serbestî-i mukavelâtın bu suretle tahdid olunması, amelenin şerâit-i mukaveleyi istediği gibi patronla münakaşa edemeyecek bir mevki-i iktisadîde bulunmasından münba'istir. Zaten devletin en mühim vazifesi, hukuk ve menâfî'ini vikayeden aciz bulunanları himaye ederek efradın menâfî'i beyninde husûl-i tevazüne hizmet etmekten ibarettir. Kezâlik kaideten bir müteahhit, eser-i taksir olarak taahhüdünü ifa etmediği surette müteahhidun-lehin bu yüzden dûçar olduğu zararı tazmin ile mükelleftir. Şu kadar ki müteahhidun-leh, hukuk ve menâfî'-i zâtiyesine sahip olduğu cihetle müteahhidin, kusurundan dolayı taahhüdünü ifa etmemesi halinde mesul olmayacağına dair vaz' olunan şartın muteberiyeti serbestî-i mukavelâtın icabâtından olduğu zannolunabilir. Halbuki şimendifer kumpanyaları gibi fiilî veya kanunî bir inhisara malik bulunan şirket-lerle efrad-ı ahali beyninde akdolunan mukavelâtta, şirketlerin mahza hukuk ve menâfî'-i zâtiyelerini nazar-ı itibara alarak istedikleri her nev' şerâit-i vaz' edecek-leri ve âkid-i diğere olan efrad-ı ahalinin işbu şerâiti kabulde muhtar kalacakları bedîhîdir. İşte serbestî-i mukavelât kaidesinin efrad-ı ahalinin zararına olarak suistimalini men' etmek ve tarafeyn-i âkideynce mecburiyü'r-riaye olmak üzere birçok ahkâm-ı kanuniye vaz' edilmiş ve mesela Fransa'da 1905 tarihinde neşro-lunan kanun-ı mahsus ahkâmınca şimendifer kumpanyalarının, memurlarının eser-i hatası olarak katarlara tahmil olunan emtiaya ârız olacak zarardan mesul olmayacaklarına dair vaz' ettikleri şartın bâtil olduğu tasrih olunmuştur. Hatta bu kaide, İsviçre'de Kanun-ı Medenî'nin 100'üncü maddesinin ikinci fıkrasıyla tevsî edilerek bu yolda adem-i mesuliyet şartını kabule razı olan müteahhitle akd-i mukavele zamanında müteahhidin hizmet-i hususiyesinde bulunduğu veyahut mesuliyet-i vâkıa, hükümetçe verilen imtiyaza binaen icra edilmekte olan bir sanattan mütevellid olduğu surette, müteahhidin her türlü mesuliyetten tahlisine dair akdolunan mukavelenin, mahkemece iptal olunabileceği tasrih olunmuştur.

İşbu fıkra-i kanuniyede mevzubahis olan sanattan maksat, hükümetten istihsal olunan imtiyaza binaen berri veya bahri nakliyat ile meşgul bulunan efrad veya şirketlerin icra ettikleri sanattır.

Serbestî-i Mukavelât Kaidesinin Tarihçesi

Serbestî-i mukavelât, kadimden beri câri bir kaide değildir. Roma hukukunda, mukavele ile akid yek-diğerinden tefrik edilmiş ve yalnız akid kanunen muteber bulunmuştur. Mukavele, tarafeynin bir hususta ittifak etmelerinden ibarettir.

Tarafeyn, rızalarını kanunen muayyen eşkâlde izhar etmedikçe icra ettikleri mukavele, akid namını ihraz etmez ve binaenaleyh kanunen muteber addedilmezdi.

Ukûdun in'ikâdında eşkâl-i kanuniyenin istimalini mûcib olan esbâbın en mühimmi, terâzînin eşkâl-i mezkûrede tecessüm ettirilerek akdi suret-i kat'iyede inşa ya razı olup olmadıkları noktasında vukuu melhuz her gûna şek ve tereddüdü izâle etmek ve bu bâbda niza tahaddüsüne mahal vermemekten ibaret idi. Roma hukukunda ukûd-ı mersume tabir olunan bu kabîl ukûdun en mühimmi *stipulatio* denilen akiddir. Stipulatio muamelesinde istimal olunan eşkâl ve merasim, müteahhidun-lehin müteahhide karşı “Sen taahhüt eder misin” sualini irad ve müteahhidin “Evet, taahhüt ederim” cevabını i'tâ etmesinden ibarettir. Şu kadar ki muamele-i mezkûre, bey' ve icare gibi ukûdun hilâfına olarak muayyen bir maksad-ı iktisadîyi te'mine mahsus olmayıp tarafeynden birinin diğer tarafa karşı herhangi bir hususu taahhüt etmesine vasıta ittihaz olunabilirdi. Tabir-i diğerle tarafeyn, kanun hüküm ve kuvvetini bahşetmek istedikleri herhangi bir mukaveleyi stipulatio muamelesi kisvesine büründürerek icra edebilirdi. Mesela bey' muamelesi, Roma hukukunda henüz müstakil bir akid mâhiyetini ihraz etmediği zamanlarda bey'de takip olunan maksad-ı iktisadîyi yani bâyi'in müşteriye karşı teslim-i mebi' ve müşterinin bâyi'e karşı edâ-yı semen taahhüdünü husûle getirmek için tarafeyn, birbirinden ayrı iki “stipulatio” muamelesini icra ederlerdi. Mesela müşterinin “teslim-i mebi'i taahhüt eder misin?” yolunda irad ettiği suale bâyi “evet taahhüt ederim” cevabını i'tâ ederek bâyi'in taahhüdü husûle getirildikten sonra, bâyi'i müşteriye “edâ-yı semeni taahhüt eder misin?” sualini irad ve müşteri dahi “evet, edâ-yı semeni taahhüt ederim” cevabını i'tâ ederek müşterinin edâ-yı semen taahhüdü vücuda getirilmiş olurdu.

Bilahare bey', icare, vekâlet ve şirketten ibaret olan ukûd-ı erbaa istiklal peydâ ederek hayat-ı iktisadiyede mûcib olduğu fevâid-i azîmeleri sebebiyle kemâl-i sür'atle te'min-i icrasına medâr olmak üzere şekil-perestlikten vareste tutulmuş ve

bu suretle sırf terâzî-i tarafeyn ile in'ikâd edebilmek üzere ilk defa olarak eşkâlden âri ukûd-ı muayyene husûle gelmiştir. Bundan başka karz, rehin, iâre, vedia akidleri dahi birer mâhiyet-i müstakille ihraz ederek tamamîyetleri müteahhidun-leh tarafından müteahhide bir şey teslimine vâbeste olduğu cihetle bunlara ukûd-ı ayniye namı verildi.

İzahat-i ânifeden müsteban olduğu vechile Roma hukukunda serbestî-i mukavelât kaidesi min-vechin mevcud, vech-i âharla dahi mefkud idi.

Evvela: kanunen muayyen eşkâle iktiran etmeyen bir mukavele muteber olmak ve binaenaleyh tarafeyn rızalarını istedikleri eşkâlde izhara selâhiyettar bulunmamak itibariyle serbestî-i mukavelât cârî değil idi. Fakat tarafeyn herhangi bir mukaveleyi eşkâl-i muayyene-i kanuniyeyi istimal ederek kanunen teyide kâdir bulunmak nokta-i nazarından akd-i mukavelât hususunda serbest idiler. Her türlü şekilden âri olarak sırf terâzî-i tarafeyn ile inşası câiz olan ânîfü'l-beyan ukûd-ı muayyene, kaide-i umumiyyeye istisna teşkil etmiş ve stipulatio şekline iktiran etmeyen bir mukavelenin asla muteber olmaması kaidesi Roma hukukunun devr-i nihaîsine kadar devam etmiştir. Gerçi İmparator Jüstinyen zamanında kanunen muayyen ve birer ism-i mahsus ile mevsum ânîfü'z-zıkr ukûda dahil olmayan mukavelâtın "ukûd-ı gayr-ı mevsume" namını ihraz ederek muteber tutulacağı takarrur etmiş ise de mukavelât-ı mezkûre, mutlaka taahhüdât-ı mütekabileyi müştemil olmak ve tarafeynden biri kendi taahhüdünü ifa etmiş bulunmak iktiza ederdi. Binaenaleyh mukavele-i vâkıa, yalnız bir tarafın taahhüdünü muhtevi olduğu veyahut taahhüdât-ı mütekabileyi müştemil olup da ehad-ı tarafeyn henüz taahhüdünü icra etmemiş bulunduğu surette mukavele-i mezbure, kaide-i umumiyyeye tevfikân mâhiyet-i gayr-i akdiyesini muhafaza ederek kanunen muteber tutulmaz ve binaenaleyh tarafeynden biri, taraf-ı diğeri ifa-yı taahhüde icbar edemezdi. Tarafeynin her türlü eşkâlden âri olarak inşa ettikleri mukavelenin her noktasında, rızalarının hâkim olması kaidesi ilk defa olarak ancak on üçüncü asırda Fransa'da teessüs etmiş ve kaide-i mezkûre bilahare peyderpey her yerde kabule mazhar olmuştur.

[Bizde Serbestî-i Mukavelât Kaidesinin Tesisi: 30 Nisan 1330 [13 Mayıs 1914] Tarihli Kanun-ı Muvakkat]

Kanun-ı Medenîmiz ahkâmına gelince bizde serbestî-i mukavelât kaidesinin tesisi maksadıyla, Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu'nun 64'üncü maddesi makamına kâim olmak üzere neşrolunan 30 Nisan sene [1]330 tarihli kanun-ı

muvaakkatin esbâb-ı mûcibesini izah eden ve Meclis-i Mebusan'ın 6 Temmuz sene 330 tarihli [19 Temmuz 1914] *Zabıt Ceridesi*'nin 848'inci sahifesinde mûnderic olan hükümetin beyanname-i umumîsinin kısm-ı mahsusunda musarrah olduğu vechile bizde “ukûd birçok şerâit-i butlan ve fesada maruz” kılındığı gibi şurût ve ahkâmı muayyen olan ukûd-ı şer'iyenin Roma hukukunda olduğu gibi, miktarı mahdud olduğundan tarafeyn işbu ukûd-ı muayyene haricinde hiçbir mukavele icra edemezlerdi. Bazen ihtiyacâta muvafık olduğu için kanunen teyide şâyân görülen bazı mukavelât dahi mevcut ukûd-ı muayyeneden birine mesela bey' muamelesine tevfiğ olunarak mer'iyetinin te'mini çaresine tevessül olunurdu. Bu hamleden olmak üzere ribanın şer'an memnuiyeti sebebiyle faiz mukavelesi doğrudan doğruya muteber olmadığından mukriz ile müstakriz beyninde muvazaaten bir bey' muamelesi icra olunur ve müstakriz faizi, ancak muvazaaten mebi' ittihaz olunan bir şeyin semeni olarak tedeyyün ederdi ki buna “devr-i şer'î muamelesi” itlak olunur.

Serbestî-i mukavelâtın tesisi maksadıyla intişar eden sâlifü'z-zikr kanun-ı muvaakkatin, Kanun-ı Medenîmizin ukûd ve muamelât ahkâmından hangilerini tadil ettiğini teşrih etmezden evvel mebhusun-anh olan kanun-ı muvaakkatin gerek metninin ve gerek esbâb-ı mûcibe mazbatası hükmünde olan ânifü'z-zikr beyanname-i umumînin kısm-ı mahsusunun aynen derci münasip görüldü. Kanun-ı Muvakkatin metni:

“1. Kavânîn ve nizamât-ı mahsusa ile memnu ve âdâb ve intizam-ı umumîyi muhill olmayan ve ehliyet-i âkideyn gibi ahvâl-i şahsiyeye ve irs ve intikale ve nukûd ve akarât-ı mevkufenin ve emvâl-i gayrimenkulenin tasarrufuna müteallik kavâid ve ahkâma muhalif bulunmayan bi'l-cümle mukavelât ve taahhüdât ahkâmı, âkidler haklarında mer'î ve muteberdir. Şu kadar ki makudun-aleyh mümkünü'l-husûl değilse butlan iddiası mesmudur.

2. Mal-i mütekavvim olan her şey makudun-aleyh olabilir. Ale'l-ıtlak tedavülü mütearef olan â'yân ve menâfi ve hukuk mal-i mütekavvim hükmündedir. Âtiyen mevcut olacak eşya üzerine akdedilecek mukavelât muteberdir.

3. Mukavelâtın nukât-ı esasiyesi hakkında âkideynin muvafakâtleri hâsıl olduğu takdirde nukât-ı fer'iyesi meskutun-anh kalmış olsa bile âkid tamam olmuş addolunur. Nukât-ı fer'îye hakkında muvafakat-i tarafeyn hâsıl olmadığı surette mahkeme işin mâhiyetini nazar-ı dikkate alarak nukât-ı mezkûreyi tayin eder”.

Sâlifü'z-zikr beyannamenin kısm-ı mahsusu:

“Ukûd ve mukavelâtın serbestî ve istikrarı, hukuk-ı tasarrufiyyenin serbestîsi derecesinde terakkiyât-ı iktisadiye üzerinde müessirdir. Mecellemiz ukûdu öyle şerâit-i butlan ve fesada maruz kılmıştır ki bugün mukavelât, kanunun te'minâtından ziyâde âkidlerin

hulûs-ı niyetine ibtina ediyor. Taahhüdâtını ifadan istinkâf etmek arzu eden âkideynin kısm-ı mühimmi ma'a't-teessüf Kanun-ı Medenîmizin hâl-i hâzırıyla mukavelâtı feshettirebilmekten emindir. Zira şurût-ı hâzıra ile fesad tehlikesinden masun olarak mukavele tanzimi bir emr-i düşvardır. Mecellemizi ihtiyacât-ı zamana evfak ve muamelât-ı nâsa erfak bir surette baştanbaşa tadil etmek bir teşebbüs-i azim ve şüphesiz ki ahkâm-ı fikhî-yemiz bunu mütekâfildir. Ne kadar müşkil olsa dahi bunu iktihâm etmek lâzım olduğunu takdir ile beraber tekemmülât-ı iktisadiyemizi buna ta'lik etmeyi muvâfık görmeyerek mukavelâtın serbestîsini te'min için bazı tedâbir-i kanuniyeye tevessül eyledik.

Usul-i Muhakeme'nin 64'üncü maddesini bu esası mümkün mertebe te'min edecek surette tadil ettik. Sair memâlik-i mütemeddinede mukavelât bazı şerâit-i umumiyeye tabi kılınmıştır. Bu şerâit dairesinde tanzim-i ihtiyacâtın günden güne tekessür, muamelât ve mübadelâtın her gün mütezayid bir kuvvetle tenevvü ve tevessü ettiği şu zaman-ı terakkide ukûd ve muamelâtın tabi olması icab eden bi'l-cümle şerâiti derpiş eylemek vâzı'-ı kanun için adîmül'-imkândır ve tarafeynin menâfi'-i hususiyelerini daha iyi takdir eyleyecekleri de şüphesizdir. Biz de bu yeni tadilde ehlerinden sâdır olup rıza-yı tarafeyn ile akid ve mahalline muzaf olan ve âdât ve intizam-ı âmmeyi muhafaza maksadıyla mevzu ahkâm u kavânîni muhîl bulunmayan bi'l-cümle mukavelâtın âkidler için mamulün-bih ve muteber olacağını kabul eyledik. Mahall-i akd olan mal-ı mütekavvimi tedavülü mütearef olan bi'l-cümle a'yân, menâfi ve hukuka teşmil ettik, bu suretle taahhüdât-ı mütekabileyi tereddüt ve teşevvüşten tahlis ve muamelât-ı medeniye ve ticâriyeye daha ziyâde emniyet ve istikrar bahşettik".

Sâlifü'z-zikr beyanattan müsteban olduğu üzere bizde eskiden serbestî-i mukavelât, fesat ve butlanı mûcib birçok esbâb-ı kanuniyenin vücudu sebebiyle pek mahdud idi. Bu sayede mukavele ile tahammül ettiği vecâibden halas olmak isteyen bir âkid, mukavelenin butlan veya fesadını mûcib bir sebebin mevcudiyesini bahane ittihaz ederek akdi feshettirebilmekten emin idi. Bu cihetle serbestî-i mukavelât kaidesi vaz' olunarak mukavelâtın umumî bazı şerâit ve kuyûd ile takyidi ile iktifa edilmesi tensip olunmuştur. İşbu izahâtta istihrac olunan neticeye göre bizde ukûdun butlan veya fesadını mûcib olan esbâb ile bâtıl olan şerâit tamamen kaldırılmış ve yerine sâlifü'l-beyan birtakım şerâit-i umumiye ikame olunmuştur. Bu itibar ile Kanun-ı Medenîmizde mûnderic ve adem-i riayeti ukûdun butlan veya fesadını mûcib olan şerâitten işbu kanun-ı muvakkatta zikredilmeyen şerâit kanunen mûlgadır. Binaenaleyh bey'de, mebi' ve semenin malumiyetine, mebi'in teslimi zararı müstelzim olmaması ve teslimi mesârif-i hammaliyeye mütevakıf bulunan semenin mekan-ı tesliminin beyan olunması lüzumuna, karz-ı hasende tecilin adem-i cevazına dair olan şerâit ile bey' ve icarede me'curun bilâ-ta'ad ve lâ-taksir telefî halinde müste'cir üzerine damân lâzım geleceğine veya me'cur bir hanenin müste'cir tarafından tamir olunması lüzumuna dair vaz' olunan şurût-ı

müfside ve kezâlik temlikâtın şarta ta’lîki ve şirkette bir aynın sermaye-i şirket ittihaz olunmaması ve zararın şüreka beyninde müsavaten taksimi lüzumuna müteallik olan şerâit tamamıyla mülğadır.

Kezâlik metn-i kanunda “kavânîn ve nizamât-ı mahsusa ile memnu olmayan ilh... mukavelât muteberdir” diye muharrer olduğuna nazaran Kanun-ı Umumî-i Medenîmizin, hilâfı meşrut olamayan ahkâm-ı kanuniyesine mugayir bir mukavele akdi câiz olmak iktiza eder. Mesela Mecelle’nin 428’inci maddesi mücebince sükna için isticar olunan hanenin âhara icar olunmaması mukavelesine müste’cirin riayete mecburiyeti yoktur. Fakat İcar-ı Akar Nizamnamesi’nin bu bâbdaki ahkâm-ı mahsusasından kat’-ı nazar, mârrü’l-beyan Kanun-ı Muvakkatin neşrinden itibaren mukavele-i mezburenin muteberiyetinde şüphe yoktur.

Acaba eşhas-ı sâlisenin nefini mücib olan ve kanunen lağv addolunan bir şartın adem-i muteberiyeti hakkındaki hükm-i kanunî baki midir, yoksa mezbur Kanun-ı Muvakkatin vaz’ı ile tesisi kastolunan serbestî-i mukavelât, ehad-ı âkideyne nefi olmayıp da şahs-ı sâlise nâfi’ olan şartın muteberiyetini dahi istilzâm eder mi?

Mebhusun-anh olan kanun-ı muvakkatin birinci bendinde; “... bi’l-cümle mukavelât ve taahhüdât ahkâmı, âkidler haklarında mer’î ve muteberdir” diye muharrer olmasına nazaran serbestî-i mukavelât kaidesinin teyid ettiği şurût, ancak âkideynin ikisine veyahut yalnız birine müteallik olan şerâittir. İmdi mukavele-i mezburenin tarafeyn hakkında muteber olacağına dair olan işbu hükm-i kanunîden istidlal olunur ki şahs-ı sâlis mezkûr mukaveleden istifade edemez. Zaten akid, ancak tarafeyni yek-diğerine veyahut yalnız birini diğerine rabta medâr olan bir rabita-ı şahsiye tevliğ ettiği cihetle âkideynin icra ettiği bir mukaveleden şahs-ı sâlisin müstefid ve mutazarrır olamaması mine’l-kadim mevcut bir kaide-i mantikiyedir. Bizde dahi şahs-ı sâlise nâfi’ olan bir şartın lağv addedilmesi bu hikmete müsteniddir. Hatta serbestî-i mukavelât kaidesini mübeyyin olan madde-i kanuniyenin, şahs-ı sâlisin nefine olarak mevzu şerâitin dahi muteberiyetine şâmil olmadığı şununla sabittir ki Avrupa’da ihtiyacâtın tekessür ve tenevvü etmesi üzerine, bir akidde şahs-ı sâlisin nefine olarak vaz’ edilmiş olan şurûtun teyidi lüzumu anlaşıldıktan sonra, bu bâbda bir kaide-i sariha vaz’ olunmuştur. İşte bizde, bir akid zımnında şahs-ı sâlis nefine olarak istihsal olunan bir taahhüdün muteberiyeti kaidesi kanunda musarrah olmadığı cihetle şahs-ı sâlise nâfi’ olan şartın muteber addine kavâid-i hukukiyemiz müsait değildir. Halbuki kaide-i mezkûrenin bizde dahi tatbikine olan ihtiyaç derkârdır.

Fi’l-hakika el-yevm terakkiyât-ı iktisadiye icabâtından olmak üzere memleke-

timizde şahs-ı sâlise nâfi şurûtu muhtevi birçok mukavelât icra olunduğu halde bir hâkim bu gibi mukavelâtın sıhhat ve muteberiyetini musaddık hiçbir esas-ı hukukîye tesadüf edemez. Hayat sigortaları bu kabîldendir.

Hayat sigortasının envaından biri, sigorta ettiren kimsenin vefatı halinde bir şahs-ı sâlise muayyen bir tazminat itâsı şartıyla akdolunan mukaveledir. Bu yolda in'ikâd eden bir mukavele, şahs-ı sâlise nâfi bir şartı muhtevi olup şart-ı mezbur, Kanun-ı Medenîmizce lağv addolunduğu gibi Muvakkat Kanun-ı cedidin mübeyyin olduğu serbestî-i mukavelât kaidesi dahi şahs-ı sâlisin lehine mevzu olan şurûtun muteberiyetine şâmil olamadığından ifrat derecesinde kanun-perest olan bir hâkim, bu gibi mukavelâtı iptal ederse pek ta'yib olunmamak lâzım gelir. Kezâlik hükümetin şimendifer ve tramvay kumpanyalarıyla akdettiği mukavelâtta ahalinin nef'ine olarak birçok şurût münderic olduğu halde işbu şurûtun sıhhat ve muteberiyetini teyid hususunda medâr-ı istinat olabilecek kaide-i hukukîyeyi bulmak bir emr-i müteazzirdir.

Bundan başka kanun, biri müfessir ve diğeri mecburi mâhiyeti hâiz iki nev' ahkâm ihtiva eder. Ahkâm-ı müfessire, tarafeynin mukavelede meskutun-anh geçirdikleri nukât hakkında mâ-bihî't-tatbik ittihaz edilmek ve tarafeynin mezkûr nukât hakkındaki maksadını müfessir olmak üzere mevzu olan ahkâmdır ki bu nev' ahkâm hilâfına olarak akd-i mukavelenin caiz olduğu bedîhîdir. Ahkâm-ı mecburiye, tarafeyn için mecburiyü'r-riaye olan ve binaenaleyh mukavelede hilâfı meşrut olamayan ahkâm-ı kanuniyedir. Kavânîn-i saire-i medeniyede olduğu misüllü Kanun-ı Medenîmiz dahi her iki nev' ahkâmı ihtiva eder. Mesela Mecelle'nin 285'inci maddesinde muharrer olduğu üzere mebi', hîn-i akidde bulunduğu mahalde teslim olunmak lâzımdır. Fakat tarafeyn, mebi'in mahall-i âharda teslimini mukavele edebilirler. Binaenaleyh bizde dahi hilâfı meşrut olabilen bu gibi ahkâm, ahkâm-ı müfessiredendir. Örf ve adet-i beldeye atfen mevzu olan ahkâm-ı kanuniye de bu cümledendir. Buna mukabil olarak, bizde tarafeyn için her halde mecburiyü'r-riaye olan bir hayli ahkâm vardır.

Ânifen mezkûr olduğu üzere Mecelle'nin 428'inci maddesi mücebince müstamelinin ihtilafıyla tahallûf etmeyen me'curun, mucirin izni olmaksızın âhara icarî câiz olduğuna dair olan hükmün aksine vaz' olunan şart muteber olmamak sebebiyle hükm-i mezbur, ahkâm-ı mecburiyedendir.

İmdi Kanun-ı Medenîmizin ukûd ve mukavelâta dair olan ahkâm-ı mecburiyesi mülga ise de ahkâm-ı müfessiresinin devam-ı mer'iyeti tabîidir.

Fî'l-hakika mebhusun-anh olan Kanun-ı Muvakkatin vaz'ından maksat, ancak

mukavelâtta tarafeynin rızasını, bazı kuyûd u şurût-ı umumiye dairesinde, hâkim kılmak hususundan ibaret olup yoksa tarafeynin mukavelelerinde meskutun-anh geçirdikleri nukâtta, ahkâm-ı kanuniyeyi bi'r-rıza kabul etmiş addolunmaları zaruridir. Zira aksi takdirde nukât-ı mezkûreden birine ait bir ihtilaf tahaddüsü halinde mahkeme için davanın faslına medâr olacak bir esas kalmamış demek olur. Bu suretle mahkemeyi, tarafeynin katiyen düşünmedikleri nukât hakkındaki maksatlarını lüzumsuz bir istiknah ile mükellef tutmaktan ise bu bâbdaki ahkâm-ı kanuniyenin mâ-bihî't-tatbik ittihaz olunması evlâdır. Zira tarafeyn, mukavelenin her noktasını istedikleri vechile tayinine selâhiyettar olduğu cihetle tarafeynin işbu selâhiyetlerini istimal etmemeleri, bu bâbdaki ahkâm-ı kanuniyeyi aynen dahil-i mukavele addetmek istediklerine delalet eder. Hatta ilaveten denebilir ki Kanun-ı Medenîmizin ahkâm-ı mecburiyesi bile külliyen mülga değildir. Yani mebhusun-anh olan Kanun-ı Muvakkat mucebince mezkûr ahkâm-ı mecburiye hilâfına olarak inşa edilen mukavelât muteber ise de bittabi mukavelede meskutun-anh kalan nukât hakkında, Mecelle'nin ahkâm-ı mecburiyesi müfessir bir mâhiyeti ihraz ederek nukât-ı mezkûreye dair tahaddüs eden ihtilafın faslında mâ-bihî't-tatbik ittihaz olunur. Mesela Mecelle'nin 293'üncü maddesi mücebince kable'l-kabz mebi' telef olsa hasar bâyi'e ait olur. İşbu hükm-i kanunî mukaddema ahkâm-ı mecburiyeden iken yani hilâfına vuku bulan mukavele muteber değil iken sâlifü'l-beyan Kanun-ı Muvakkatin neşrinden sonra mukavele-i mezbure muteberdir. Şu kadar ki tarafeyn hasarın hangi tarafa ait olacağını hin-i mukavelede tasrih etmemişlerse Mecelle'nin 293'üncü maddesi hükmü müfessir bir mâhiyeti ihraz etmesinden dolayı hasarın bâyi'e aidiyetine hükmolunmak lâzım gelir. Mamâfih tarafeynin mukavelesi olmadığı surette, "örfen maruf olan şey sarahaten meşrut kılınmış gibi" olacağından ahkâm-ı müfessire ile örf ve adetin tearuzu halinde örf ve adetin mer'î tutulması iktiza eder. Zira bir belde de bir husus hakkında örf ve adet mevcut olup da tarafeyn o husus hakkında sükûtu ihtiyar ettikleri takdirde örf ve adeti kanunun ahkâm-ı müfessiresine tercih etmiş olmaları ağıleb-i ihtimaldir.

[30 Nisan 1330 Tarihli Kanun-ı Muvakkatin Eksikleri]

Esasen Usul-i Hukukiye Kanunu'nun 64'üncü maddesi makamına kâim olan fıkârat-ı kanuniyenin mevki-i mer'iyete vaz'ı, hayat-ı iktisadiyemizin teshil-i inkişafına olan fâide-i azîmesi cihetiyle bir emr-i mesut teşkil ettiği kâbil-i inkar olmakla beraber, mezkûr Kanun-ı Muvakkatin muhteviyatı, serbestî-i mukavelâtı

tamamıyla teyide hadim olup olmadığı ve serbestî-i mukavelâtı mukayyed olmak üzere vaz' olunan kuyûd ve hududun kâfi olup olmadığı nukât-ı nazarından ber-vech-i zîr bazı mülahazât-ı muhikkayı davet etmekten hâli kalamaz. Şöyle ki:

Evvela: Mebhusun-anh olan Kanun-ı Muvakkatin birinci bendinde, “Kavânîn ve nizamât-ı mahsusa ile ... memnu olan” mukavelâtın gayr-ı muteber olduğu musarrah bulunmakla beraber ânîfü'z-zikr beyannamenin kısm-ı mahsusunda kanunun maksad-ı vaz'ı, ukûdun “maruz olduğu müteaddid şerâit-i butlan ve fesattan” kurtarılmasından ibaret olduğu beyan edilmesine ve bâtil veya fasit olan mukavelâtın kanunen memnuiyeti evleviyette kalacağına nazaran Kanun-ı Umumî-i Medenîmizin havi olduğu bi'l-cümle memnuât-ı kanuniye tamamıyla ilga edilmiş ve intizam-ı umumîyi muhill olmamak gibi şurût ve kuyûd-ı umumîye dairesinde yapılan her mukavelenin muteberiyetinin beyanıyla iktifa olunmuştur. Halbuki bir mukavele, kanunen muteber olabilmek için intizam-ı âmmeyi yani menâfi'-i âmmeyi muhill olmamak lâzım gelir ise de ânîfen tafsil olunduğu üzere menâfi'-i âmmeye mugayir olan nukâtın tayini vâzı'-ı kanuna ait olup bu cihetin takdiri selâhiyetinin hükkâma bahşedilmesi, serbestî ve istikrar-ı mukavelâta müt-hiş bir darbe indirmek mâhiyetini hâizdir. Fi'l-hakika tarafeyn, akdetmiş olduğu mukavelenin mahkemece her halde muteber tutulacağından emin olmadıkça icra-yı ukûddan tehaşi edecekleri bedîhîdir. İmdi bir mukavelenin muteberiyeti “intizam-ı umumîyi” muhill olmamak kayd-ı mübhemiyile takyid olunacak olur- sa tarafeyn, mahkemenin menâfi'-i âmmeyi ne yolda telakki edeceklerine vâkıf olmadığı cihetle, mukavele-i vâkıalarının iptal tehlikesine maruz olduğunu nazar-ı itibara alarak akd-i mukavele hususunda bi-hakkın tereddüt edebilirler. İşte vâzı'-ı kanunun asıl vazifesi bu gibi tereddütleri izâleye ve istikrar-ı muamelâtı te'mine medâr olmak üzere menâfi'-i âmmeye mugayir gördüğü hususâtı ya doğrudan doğruya veyahut evâmîr ve menhiyat-ı kanuniyenin kuvve-i teyidiyesi olan hükm-i butlan ve fesadı tasrih etmek suretiyle zımnen men' eylemektir. Tarafeyn, bu suretle kanunda sarahaten veya zımnen men' edilmemiş olan bir mukaveleyi inşa-ya mezun addedilmek lâzım gelir. Her ne kadar sâlifü'l-beyan beyannamenin kısm-ı mahsusunda “ukûd ve mukavelâtın tâbi olması icab eden şerâiti derpiş etmek vâzı'-ı kanun için adîmü'l-imkândır ve tarafeynin menâfi'-i hususiyelerini daha iyi takdir eyleyecekleri şüphesizdir” denilerek bi'l-cümle ukûd ve mukavelâtın umumî birtakım şurût ve kuyûd ile takyidi kifâyet edeceği ve ukûd ve muamelâtın tabi tutulması iktiza eden şurût ve ahkâm-ı hususiyenin tasrihi gayr-ı mümkün olduğu ve bu cihetin tarafeyne terki evlâ olduğu ifade edilmek istenilmiş ise de bu mütalaa,

ancak terakkiyât-ı hâzıra-ı iktisadiyenin icabâtından olarak gittikçe tenevvü ve tekessür eden ve serbestî-i mukavelât kaidesince muteber tutulması iktiza eden ukûd ve mukavelât-ı cedide hakkında varid olup yoksa bey', icare, rehin, vedia gibi mine'l-kadim cârî olan menâfi'-i âmmenin vikayesi için tabi tutulması lâzım gelen şerâit ve ahkâmı zaten müteayyen bulunan mukavelât-ı meşhure hakkında cârî olamaz. Bu gibi ukûdun menâfi'-i âmme ve âdâb mülâhazâtına müstenid olan ve bu sebeple mâhiyet-i mecburiyeyi hâiz bulunan şerâit ve ahkâmının tayini mümkün ve istikrar-ı muamelâtın te'mini nokta-i nazarından la-büddür. Nitekim ecnebi kavânîn-i medeniyesinin kâffesinde ukûd ve muamelâtın şerâit ve ahkâm-ı umumiyesi mastur olmağla beraber meşhur olan ukûddan birine mahsus olan şerâit ve ahkâm-ı mecburiye ayrıca tasrih olunmuştur. Mesela Mecelle'nin 342'nci madde[si] mucebince bâyi ayıp davasından berî olmak şartıyla vuku bulan bey' muamelesinde, müşterinin ayıp davası mesmu değil ise de bazen bâyi mebi'in uyûbunu bildiği halde ketmederek işbu uyûbdan beraat şartını vaz' ettiği surette, bu mukavele bâyi'in hilesinden dolayı ahlâkı muhill bulunduğu cihetle İsviçre Kanun-ı Medenîsi'nce bâtil addedilmiştir.

Kezâlik bizde hibenin tamamıyeti kabza mütevakıf olduğundan mevhubun teslimi taahhüdünü havi olarak akdolunan mukavele kanunen muteber bulunmamışken ba'de-mâ her türlü mukavele muteber olacağından ve hibe mukavelesinin in'ikâd ve tamamıyetine ait şerâit-i mahsusa-i kanuniye mevcut olmadığından bizde, hibe mukavelesinin suret-i mutlakada muteber olduğu ve binaenaleyh mevhubun-lehin vâhibden mevhubun teslimini talep ve davaya selâhiyettar bulunduğu neticesi bi-hakkın istihrac olunabilir. Halbuki hibe mukavelesi bir malikin bilâ-bedel temellükünü müstelzim olmak ve emvâlin bilâbedel kemâl-i suhuletle temlik servet-i umumiyeye iras-ı mazarrat etmek hasebiyle fevkalade mühim ve binaenaleyh mukavelât-ı mezkûrenin in'ikâdı vâhibin her halde kable'l-hibe nazar-ı dikkatini, akdedeceği mukavelenin derece-i ehemmiyeti üzerine celbe medâr olacak birtakım eşkâl ve merasime tabi tutulmak bir emr-i zaruri teşkil eder. Bu sebeple Avrupa kavânîn-i medeniyesince hibe mukavelesinin in'ikâdı mukavelename-i resmî tanzimine vabeste tutulmuştur. Binaenaleyh bizde dahi hibe mukavelesi, birtakım şerâit ve ahkâm-ı hususiyeye ve bu meyanda şekle ait hususi şerâit-i in'ikâda tabi tutulmak lâzım gelir ve bu kabîl şerâit-i hususiyeye kanunda musarrah olmadığı surette, hibe mukavelesinin in'ikâdı resmi mukavelenameye raptolunmaması keyfiyeti, mahkemece menâfi'-i âmmeyi muhill addedilmemek ihtimali olduğu gibi aksi farz olursa bile tarafeyn akd-i mukavele

zamanında mahkemenin bu tarz-ı telakkisini bittabi keşfedemeyecekleri cihetle, her türlü şekilden âri olarak akdettiği hibe mukavelesinin muteberiyetine zâhib olmakta haklıdırlar. Binaenaleyh “tarafeynin menâfi’-i hususiyelerini daha iyi takdir edecekleri” bahanesiyle ukûdun şerâit ve ahkâm-ı hususiyesinin tayinine lüzum olmadığı mütalaası bu gibi menâfi’-i âmme ve âdâb mûlahazâtına müstenid ve umumen malumiyeti te’min için kanunda tasrihi lâ-bûd olan ahkâm-ı mecburiye hakkında katiyen varid olamaz.

İşte bu mûlahazât-ı mühimmeye binaendir ki ekser kavânîn-i medeniye, ukûd-ı malume ve muayyenenin menfaat-i âmme esasına müstenid şurût ve ahkâm-ı hususiyesini tasrih etmekle beraber hem işbu ukûd-ı muayyene, hem de terakkiyât-ı iktisadiye mahsulü olmak üzere âtiyen vücuda gelecek mukavelât-ı cedide hakkında kâbil-i tatbik olmak üzere akdin umumî şerâit-i in’ikâdını tayin etmiş ve mukavelât-ı mezbureyi kanunen memnu ve ahlâka mugayir olmamak kuyûduyla takyidi kâfi görerek bir de “menfaat-i âmmeye” mugayir olmamak kaydını ilaveden ihtiraz etmişlerdir. Bunun en parlak delili Alman Kanun-ı Medenîsinin 134 ve 138’inci maddeleridir. 134’üncü maddede “Bir memnuiyet-i kanuniyeyi ihlâl eden mukavele bâtıldır” ve 138’inci maddede dahi “Âdâb ve ahlâkı muhill bulunan mukavele bâtıldır” denilmekle iktifa olunarak menfaat-i âmmeye ve -bizde metn-i kanunda müstamel tabir vechile intizam-ı umumîye- muhalif olmamak kaydı konmamıştır! İşbu 138’inci maddenin metn-i aslîsinde “intizam-ı umumîyi muhill olmamak” kaydı mevcut iken Reichstag Meclisinde icra kılınan medid müzakerât ve münakaşât neticesinde “intizam-ı umumî” tabirinin pek muhtelif ve indî tefsirata müsait ve bi’n-netice selamet ve istikrar-ı muamelâtı muhill olduğu nazar-ı itibara alınarak ekseriyet-i azîme ile kayd-ı mezburun ilgasına karar verilmiştir.

Fî’l-hakika menfaat-i âmmenin tayin-i mâhiyeti maksadıyla muhtelif pek çok ilmî ve felsefî mesalik vücuda gelmiştir. Her hâkim, menfaat-i âmmeyi kendi meslek-i ilmîsine göre tefsire kıyam edebilir. Mesela sosyalist nazariyatının isabet-i mutlakasına kani olan bir hâkim, kendisine arz olunan dava, patronla amele beyninde tanzim olunan bir mukavelenameden münba’is olduğu surette, amelenin hukuku kâfi derecede vikaye olunmadığını görerek mezkûr mukavelenin menfaat-i âmmeye mugayir olmak noktasından iptali cihetine gidebilir. Hatta mârrü’z-zikr 138’inci maddenin Reichstag Meclisinde müzakeresi esnasında “intizam-ı umumîye mugayir olmamak” kaydını en ziyâde müdafaa eden, sosyalistler olmuştur. Zaten vâzı’-ı kanunun evvelce her nasılsa derpiş-i mûlahaza

ile men' etmediği bir mukavele, mahkemece menâfi'-i âmmeyi muhill addolunsa ve mahkemenin telakkisinde isabet bulunduğu muhakkak olsa bile yine o mukavelenin muteber tutulmasından menâfi'-i âmme müteessir olmaz. Zira cerâimin asayiş-i umumîye ve bi'n-netice menfaat-i âmmeye iras ettikleri zarar ile menfaat-i âmmeye muhalif ukûd ve mukavelâtın iras ettikleri zarar-ı âmm beyninde fark vardır. Bir cürüm yalnız bir defa ika edilse bile asayiş-i umumî ve neticeten menâfi'-i umumîye derhal müteessir olur. Halbuki menfaat-i âmmeye mugayir bir mukavelenin bir defa tervec olunmasıyla menâfi'-i umumîyenin derhal muhtel olması lâzım gelmez. Eğer bu kabîl mukavelât tekerrür ederse menâfi'-i umumîye haleldar olur. Mesela kadimen derebeylik usulü, bir arz sahibiyle derebeyi beyninde ilk defa olarak icra kılınan mukavelâtın gitgide taammüm etmesinden tevellüd etmiştir.

İşte bir defa ika olunmağla menfaat-i âmmeye derhal iras-ı mazarrat etmek mâhiyetini hâiz olan cerâim hakkında bile "kanunsuz cezaya hükmolunamaz" kaidesi vardır. İşbu kaide-i cezaiye mücebince bir kimsenin ika ettiği fiil, asayiş-i umumîyi ihlâl etse bile mücib-i mücazât olduğu kanunda musarrah olmadıkça asâyiş-i umumînin vikayesi namına olarak o fiilin tecziyesi câiz olamaz. Bu surette ceza hâkiminin vazifesi, fiil-i mezburun âtiyen cezasız kalmamasını te'min etmek üzere bu bâbda yeni bir madde-i kanuniye vaz'ı lüzumu hakkında merciin nazar-ı dikkatini celbetmekten ibaret kalır.

İşte cerâim hakkında cârî olduğu misülli cihet-i hukukiyede dahi mahkeme, menfaat-i âmmeye mugayereti vâzı'-ı kanun tarafından derpiş olunmadığı cihetle sarahaten men' edilmeyen bir yeni mukavele veya malum bir mukavelenin yeni bir şartı karşısında bulunduğu surette o mukavele veya şartın muteberiyetini kabul etmekle beraber âtide keyfiyetin nazar-ı itibara alınarak iktiza eden tadilat-ı kanuniye icrası lüzumunu merciine iş'âr ile iktifa etmesi zaruri görünür. Gerçi mukavelenin âdâb ve ahlâka muvafık olup olmadığının takdirini mahkemeye ihale hususunda dahi takdir-i keyfiye mahal olduğu vârid-i hatır ise de ahlâka muvafık olup olmayan hususât, örfen muayyen olduğundan hususât-ı mezburenin takdiri bi'n-nisbe kolaydır. Bu sebeple mahkemenin takdiri, herkesin takdirine muvafık düşmek ihtimali galiptir. Maahaza Fransa Code Civil'inin hin-i müzakeresinde bile, mukavelenin âdâb ve ahlâka muvafakati keyfiyetinin takdir-i hükkâma terki münasip olup olmadığı dur u diraz mevzu'-ı münakaşa olmuş ve en-nihâye mahkeme bu noktayı takdire mezun addedilmiştir.

Ve'l-hasıl ukûd ve mukavelâtı takdir eden kuyûd-ı umumiyyeden “intizam-ı umumîyi muhill olmamak” kaydı, metn-i kanundan ref' edilmek ve onun yerine ukûd-ı meşhureden her birinin intizam-ı âmme mülâhazasına binaen tabi tutulması iktiza eden şerâit ve ahkâm-ı mecburiyesi kanunda tasrih edilmek ve bunun için dahi mezâhib-i erbaa ahkâmının gerek yek-diğeriyle ve gerek Avrupa kavânîn-i medeniyesi ahkâmıyla mukayese olunarak ihtiyacât-ı hâzıraya evfak olan ahkâmı mübeyyin bir ukûd ve mukavelât-ı kanunî tanzim edilmek vücut-ı kat'î tahtındadır. Ve ukûdun şerâit ve ahkâm-ı hususiyelerini mübeyyin olarak bu yolda bir kanun vaz' olunmadıkça mârrü'z-zikr Usul-i Hukukiyenin 64'üncü maddesini tadil eden Kanun-ı Muvakkatin neşrinden maksut olan serbestî ve istikrar-ı muamelâtın te'mini mümkün olamaz. Bundan başka “tarafeynin akd-i mukavele hususunda menâfi'-i zâtiyelerini daha iyi takdir edebilmeleri” mukavelenin kâffe-i nukâtını derpiş-i dikkat etmelerini icab etmez. Binaenaleyh tarafeynin mukavelede meskutun-anh geçirdikleri nukât hakkında, mâ-bihî't-tatbik ittihaz olunması lâzım gelen ahkâm-ı müfessire, tarafeynin maksat ve niyetini bi-hakkın müfessir bir mâhiyeti hâiz ve menâfi'-i zâtiyelerine muvafık olabilmek için gerek ahkâm-ı mezburenin ve gerek evvelce mecburi olup da mezbur Kanun-ı Muvakkatin intişarından sonra ânifen izah olunduğu üzere mâhiyet-i mecburiyesini zayi ederek müfessir mâhiyeti ihraz eden ahkâmın ihtiyacât-ı hâzıra ve tarafeynin menâfi'-i zâtiyelerine muvafık surette tadili ve bu hususta yine mezâhib-i erbaa ile Avrupa kavânîn-i medeniyesi ahkâmının mevki-i istifadeye vaz'ı münasip olur.

Saniyen: Zeyl-i mezburda mukavelâtın şerâit-i umumiyesi tamamen gösterilmemiştir. Fi'l-hakika makudun-aleyhin malum ve muayyen olması veyahut hiç olmazsa kâbil-i tayin olması lüzumuna dair Avrupa kavânîn-i medeniyesince mûnderic olan şart tasrih olunmuştur. Kezâlik mebhusun-anh olan muvakkat kanun-ı cedidde âtiyen mevcut olacak eşya üzerine akdedilecek mukavelâtın ale'l-ıtlak muteberiye-tinden bahsolunmuşsa da âtiyen husûle gelecek hukuk-ı irsiye hakkında vuku bulan mukavele, her yerde âdâb ve ahlâka mugayir telakki edilerek bâtıl addedilmesinden dolayı bu cihetin dahi mezkûr zeylde başkaca tasrihi iktiza ederdi.

Sâlisen: Metn-i mezburun birinci bendinde mastur olan “...ahvâl-i şahsiyeye ve irs ve intikale ve nukûd ve akarât-ı mevkufenin ve emvâl-i gayrimenkulenin tasarrufuna müteallik kavâid ve ahkâma muhalif olmayan mukavelât” ibaresinden maksat menâfi'-i âmme mülâhazâtına binaen vaz' edilmiş olan ahkâm-ı kanuniyeye mugayir olan mukavelâttır.

İmdi menâfi'-i âmme mülâhazâtından mütevellid esasât-ı hukukiyeye müstenid olan ahkâm-ı kanuniye, hukukşinas olması tabî olan hükkâmca malum olmak iktiza ettiğinden sâlifü'l-beyan metn-i kanunda "întizam-ı âmme mülâhazasına mebnî olan ahkâm-ı kanuniye" denilmekle iktifa olunabilirdi. Ve eğer ânîfû'z-zikr menâfi'-i âmme esasâtına müstenid ahkâm-ı kanuniye, bedîhiyattan görülmeyip de muhtac-ı tasrih addolunduğu surette menâfi'-i âmme ile alakadar olan sair ahkâm-ı kanuniyeden de bahsolunmak lâzım gelirdi. Fi'l-hakika menâfi'-i âmme mütalaasına mebnî olan ahkâm-ı kanuniye en ziyâde hukuk-ı umumiye taalluk eder. Malum olduğu üzere hukuk-ı umumiye, kuva-yı umumiyenin tarz-ı teessüs ve teşekkülüne ve serbestî-i ticaret ve serbestî-i tedris gibi efradın hâiz olduğu hukuk-ı umumiye müteallik kavâid-i hukukiyeyi gösterir. Binaenaleyh bu gibi ahkâm-ı kanuniye muhalif olan mukavelâtın adem-i muteberiyetinden dahi bahsedilmek lâzım gelirdi.

Rabian: Mevzu'-ı tedkik ittihaz olunan mârrû'z-zikr Kanun-ı Muvakkatin ikinci bendinin ikinci fıkrasında, ale'l-ıtlak tedavülü mütearef olan a'yân ve menâfi ve hukukun mal-ı mütekavvim hükmünde tutularak makudun-aleyh ittihaz olunabileceği beyan olunmuştur. İşbu fıkra-ı kanuniyede mevzubahis olan hukuk, ya hukuk-ı mücerrede gibi hukuk-ı ayniyeden olur veyahut duyûn yani hukuk-ı şahsiyeden olur. Malum olduğu üzere Mecelle ahkâmına göre hukuk-ı mücerrede, ancak arza tebaan satılabilir. Her ne kadar hakk-ı mürurun, müstakillen bey'i câiz olup olmadığında rivayât mütehâlif ise de Mecelle, hakk-ı mürurun ancak bi't-teba' satılabileceğine dair olan rivayeti kabul etmiştir. Mebhusun-anh olan fıkra-i kanuniyede hukukun ale'l-ıtlak makudun-aleyh olduğu mezkûr olmasından hukuk-ı mücerreden doğrudan doğruya makudun-aleyh ittihaz olunabileceği manasını istihrac etmek mümkün ise de bu tarz-ı tefsir kabul olunmamak lâzım gelir: Zira hakk-ı mürur, hakk-ı mesil, hakk-ı şirb gibi hukuk, mâhiyeten bir şahsın lehine mevzu olmayıp ancak bir arza ait bulunduğu cihetle hukuk-ı mezburenin, ait olduğu arzdan infikak ettirilerek bey'i mantıkan câiz değildir. Asıl hukuk tabiriyle duyûnun kastedilmiş olması melhuzdur. Fi'l-hakika Kanun-ı Medenîmiz ahkâmına göre deynin bey'i câiz değil iken mezkûr fıkra-i kanuniye metnine nazaran ba'de-mâ deynin medyundan mâadâsına bey'i suretiyle temlikî câiz olmak iktiza eder. Duyûnun cevaz-ı bey'i ihtiyacât-ı hâzıraya muvafık olmak itibariyle hukukun makudun-aleyh olabileceği kaidesinin vaz'ı, vaz'-ı kanun sahasında ciddi bir terakki teşkil eder ise de Avrupa kavânîn-i medeniyesi, duyûnun bey'ini birtakım şerâit ve kavâid-i mahsusaya tabi tuttuklarından duyûnun ale'l-ıtlak bey'i

cevazının kanunda tasrihiyle iktifa edilmeyerek şerâit ve kavâid-i mahsusasını mübeyyin ahkâm-ı kanuniye vaz'ı iktiza ederdi. Mesela şerâit-i mezburenin en mühimmi, deynin bey'i keyfiyetinin medyuna resmen tebliği maddesidir. Zaten medyun, deynin âhara bey' edildiğinden haberdar olmadıkça asıl dâine eda-yı deyne kendisini mezun addetmekte haklıdır.

Ânifü'z-zikr fıkra-i kanuniye ile, örfen tedavül eden bi'l-cümle eşya ve hukukun makudun-aleyh ittihaz olunabilmesi taht-ı te'mine alınmak istenilmişse de bu bâbdaki tabirât-ı kanuniyenin umumiyetine rağmen tedavülü mütearef olan ticarethanenin, mâhiyet-i külliyesi itibariyle bey'inin tecvizine kanun ma'a't-teessüf müsait olmamaktadır. Hukuk-ı Garbiye nazariyatınca bir ticarethane maddi ve gayrimaddi birtakım anasırın heyet-i umumiyesinden müteşekkil bir küll-i hukukîdir. Ticarethanenin anasır-ı maddiyesi, derununda bulunan emtia ile yerli olmayan dolap gibi ticarethanenin tevabi-i muttasıla-ı gayr-i müstakarresinden olan menkulâtta ve anasır-ı gayr-i maddiyesi dahi me'cur ticarethaneyi müste'cir sıfatıyla istimal etmek hakkından ve ticarethanenin müşterilerinin kesretinden dolayı hâiz olduğu kıymet-i iktisadiyeden ibarettir. İmdi bu mâna itibariyle bizde bir ticarethanenin makudun-aleyh ittihazına imkân-ı kanunî müsait olmadığı zâhirdir. Zira ticarethane, bir küll-i hukukî teşkil etmek itibariyle a'yân ve menâfi kabîlinden değildir.

Her ne kadar bir hak olmak nokta-i nazarından makudun-aleyh olabileceği vârid-i hatır ise de mebhusun-anh olan fıkra-i kanuniyedeki "hukuk" tabirinden maksat kanunen hak derecesine is'âd edilen menâfi'-i iktisadiye olup yoksa mâhiyet-i hukukiyeleri kanunen müeyyed olmayan menâfi'-i iktisadiyeye hak ıtlakı câiz olamaz. Binaenaleyh hukuk-ı Garbiyedeki mâna itibariyle bizde ticarethane, bir küll-i hukukî teşkil edebilmek için bu bâbda bir madde-i kanuniye vaz'ı iktiza eder mütalaasındayım; meğerki metn-i kanunda münderic "menâfi" tabirinden mâna-yı hukukîsi değil, mâna-yı lugavî ve iktisadîsi maksud ola. Malum olduğu üzere, mâna-yı hukukîsi itibariyle intifâ, ancak bir aynı istimal etmek demektir. Bu sebeple menfaat, rakabe mukabili olarak kullanılır. Halbuki lugavî ve iktisadî mâna itibariyle menfaat, mûcib-i fâide olan yani bir ihtiyacı tatmin mâhiyetinde olan maddi ve gayrimaddi her şeye ıtlak olunur. Mevâdd-ı kanuniyede müstamel tabirâtta, daima mâna-yı ıstilahîleri nazar-ı itibara alınmak iktiza ettiğinden bizde ticarethanenin bey'indeki adem-i cevaz-ı kanunî ma'a't-teessüf bakidir.

MESULİYET-İ AKDİYE VE MESULİYET-İ CÜRMIYE*

Sıddık Sami Onar, haz. Niyazi Varoğlu** - Zeynep Aygür***

Garb hukuk-ı medeniyesinde mesuliyet hukukunun esası failin kusurudur (*faute*). Fransa hukuk-ı medeniyesi ile ondan mülhem hukuk-ı medeniyelerde işbu kusur (*faute*), akitten mütevellid bir vecibenin ihlali mevzubahis olmasına göre “kusur-ı akdî” (*faute contractuelle*) ve bir gûnâ vecibe-i akdiye mevcut olmak-sızın şahıs-ı âharın mutazarrır olması, yani bir cürüm (*délit*) veya şibh-i cürüm (*quasi délit*) ikaı haline göre de kusur-ı cürmiye (*faute délictuelle*) namı ile iki kısma tefrik edilmiştir. Bu kusurlardan mütevellid mesuliyetler de “mesuliyet-i akdiye” (*responsabilité contractuelle*) ve mesuliyet-i cürmiye (*responsabilité délictuelle*) kısımlarına ayrılır.

Bu taksimin lüzum ve fevâidi Fransa’da birçok münakaşâtı mucib olmuş; bilhassa Mösyö [Marcel] Planiol [1853-1931], esassız ve lüzumsuz bir tefrik olduğunu iddia eylemiştir. Planiol’ün çok kuvvetli itirazâtına rağmen klasik nazariye, gerek nazariyât ve gerek tatbikat sahasında eski kuvveti ile hüküm sürmekte ve birçok ince ve müşkil mesele tevliid eylemektedir. Biz, evvela klasik nazariyeyi, ba’dehu Mösyö Planiol’ün itirazâtını ve en nihayet nazariyenin tatbikatta tevliid ettiği şâyân-ı dikkat meseleyi tedkik ve izaha çalışacağız.

Kusur-ı akdî (*faute contractuelle*), bir akdin icrası hasebiyle mevzubahis olur. Bir vecibe-i akdiyenin ihlalinden yani medyunun (*débiteur*) kendisini dâiyine (*créancier*) rabt eden akdin tevliid eylediği vecibeyi ifa etmemesinden ibarettir. Esas itibariyle medyun taahhüdünden ancak vecibesini ifa suretiyle halâs olur. Bu vecibenin tamamen veyahut vakt-i muayyeninde adem-i ifası keyfiyeti “kusur-ı akdî”dir. Bu adem-i ifa neticesinde medyun-ı mukassıra, daima, yalnız ifaya mecbur olduğu taahhüdü cebren ifa ettirilmekle iktifa olunmaz; bu taahhüdün ifası mümkün

* Sıddık Sami, “Mesuliyet-i Akdiye ve Mesuliyet-i Cürmiye (*Responsabilité Contractuelle et Responsabilité Délictuelle*)”, *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 16, Rebiülevvel 1343/Eylül 1340, s. 483-496.

** Yüksek lisans öğrencisi, İstanbul Üniversitesi SBE Kamu Hukuku.

*** Stajyer avukat, İstanbul Barosu.

değilse dâyin (créancier) zarar ve ziyanını tazminle de mükellef tutulur.

Kusur-ı cürmî (*faute délictuelle*) ise “hukuken yek-diğerine yabancı olan eşhâs arasında mütekevvîn ve müvellid-i vecibe bir fiildir” suretinde tarif edilmektedir. Yani bir akdın adem-i icrası keyfiyetinden ayrı olarak ister kasd-ı ısrârla, ister alâlâde bir kimsenin riayete mecbur olduğu tedâbîr-i ihtiyatiyeyi adem-i ifa ihtiyatsızlığıyla şahıs-ı âharı ısrâr etmekten ibarettir.

Şu izahattan iki nev’ kusur arasında bazı farkların mevcudiyeti müstebân olur. Fîl-hakika, kusur-ı akdîde (*faute contractuelle*) evvelce mevcut bir vecibenin adem-i ifası mevzubahis olduğu halde kusur-ı cürmîde (*faute délictuelle*) bir vecibe-i mütেকaddimenin adem-i mevcudiyeti ve bir vecibe-i müteahhirenin tevellüdü keyfiyeti mevcuttur.

İşbu tefrik, nukât-ı âtiyeden dolayı ehemmiyetli addedilmektedir:

1- Bir fiilin kusur teşkil edip etmeyeceği iki nev’de aynı kaideye tâbi değildir. Bazı hafif ef’âl, mesuliyet-i cürmiye için kusur teşkil ettiği halde mesuliyet-i akdiyeye esas olamaz. Kusurun dört dereceye taksimi prensibi bir lahza için nazar-ı itibara alınırsa kusur-ı ahaffin (*faute très légère*) mevcudiyeti mesuliyet-i cürmiye için kâfi olduğu halde mesuliyet-i akdiyenin mevcudiyeti için vedia (*dépôt*) gibi dâyin (*créancier*) hakkında nef’-i mahz olan mukavelâtta ağır kusur (*faute lourde*); bey’, icâre, şirket gibi âkideynin menfaat-i müşterekesi mevzubahis ukûdda kusur-ı hafif (*faute légère*) ve nihayet iâre gibi yalnız medyun (*débiteur*) için müfîd olan akitlerde ise daha hafif kusur (*la faute la plus légère*) aranılır. Yani kusurun dördüncü derecesi olan kusur-ı ahaff (*faute très légère*) mesuliyet-i akdiyeye esas teşkil edemez.

2- Külfe[t]-i beyyine nokta-i nazarından her iki kusurun tefriki icab eder. Kusur-ı akdîde bir faraziye-i kanuniye, bir karine mevcuttur. Halbuki kusur-ı cürmînin mevcudiyetini dâyin ispat etmesi lazımdır. Fîl-hakika bir medyun (*débiteur*) taahhüt ettiği vecibeyi ifa etmemekle mukassır hükmündedir. Bunun aksini, yani adem-i ifada mukassır olmadığını, bu keyfiyetin bir sebep-i haricî ile husûle geldiğini, mukassır addedilen medyunun bizzat ispat etmesi muktezidir. Binaenaleyh külfe[t]-i beyyine, medyuna (*débiteur*) aittir. Halbuki cerâim-i medeniyeye mütedâir mevâdda, yani kusur-ı cürmîde (*faute délictuelle*) zarar ve ziyan talep eden dâyin (*créancier*), medyunun kusurunu ispat etmesi icab eder. Yani külfe[t]-i beyyine, dâyine aittir. Görülüyor ki esas mesele dâyin (*créancier*) vaziyetini tayin etmektir. Mevâdd-ı akdiyede, vecibenin adem-i ifasının sebep-i hakikîsini tenvir ve izah etmek dâyin yed-i iktidarında değildir. Bu itibarla

mukassır olmadığını iddia eden medyun, sebep-i hakikîyi izah ve ispat etmelidir.

3- Her iki kusurun tevliid ettiği mesuliyetlerde tazmin-i zarar keyfiyeti de yek-diğerinden farklıdır. Kusur-ı cürmîde tazminat daha külliyetlidir. Fî'l-hakika, Fransa Kanun-ı Medenisi kusur-ı cürmîden mütevellid tazminatın miktarını tayin etmemiş, yalnız husûle gelen “zararın tazmini” lüzumunu zikr ile iktifa eylemiştir. Fransa mehâkimi bu fıkraı “sebebiyet verilen zararın tamamen tazmini” suretinde tefsir etmektedir. Halbuki mezkur Kanun-ı Medenî'nin 1150'nci maddesi, kusur-ı akdîde bu tazminatın miktarını hile (*dol*) ile alelâde ihmal ve terâhiyi yek-diğerinden tefrik suretiyle derecâta taksim etmiştir. İkinci halde ancak âkidin, akitle nazar-ı itibara aldığı zararın tazminini icab eder. Tazminatın bu suretle tahfif ve tenzili; medyunun akdi yaparken vecibesini adem-i ifa halinde ne derecelerde zarara duçar olacağını hesap etmeye mecbur bulunduğu ve binâenaleyh bundan fazlasıyla muâheze edilmesinin haksız olacağı mûlahazasıyla izah edilmektedir.

Mösyö Planiol, bu tefriki bî-lüzum, esassız ve sun'î bulmaktadır. Diyor ki:

“İki nev' kusur arasında mevcudiyeti iddia olunan fark tamamıyla esastan ârîdir. Her iki kusur da bi'n-netice aynı suretle bir vecibe tevliid eder ki bu vecibenin mevzuu, sebebiyet verilen zararın tazmininden ibarettir. Her iki kusur da bir vecibe-i mütekaddimeye istinad eder ve her ikisi de bu vecibe-i mütekaddimenin ihlalinden ibarettir. Yalnız kusur-ı cürmî (*faute délictuelle*) denilen halde ihlal edilen vecibe, mevzuu menfi ve adem-i icra ve ifa olan bir vecibe-i kanuniyedir”.

Planiol, bu itirazlarına ilaveten olsa olsa kavânîn-i mevzua ve tatbikat sahasında bu taksime müstenid bazı ahkâm-ı kanuniye mevcut olabileceğini, fakat ilim ve nazariyât sahasında sun'î ve bî-faide olduğunu ve bir sebep-i mevcudiyeti bulunmadığını, ihlal edilen vecibenin mahiyetindeki farkların kusura müessir olamayacağını söyledikten sonra “klasik”lerin istinad ettikleri üç nokta-i nazarı da ayrı ayrı tedkik ediyor:

“Kusurun derecesini tayin itibarıyla yapılan tefrik tamamen zâhîrîdir. Burada vecibenin derece-i vüs'at ve şumûlü, kusurun derecesiyle karıştırılmaktadır. Medyunun mevâdd-ı akdiyede derece-i mesuliyetini tayin eden 1137'nci madde kusura değil, vecibeye ait bir meseleden bahsetmektedir. Yani bu madde, medyunun vecibesini ifa ederken takibe mecbur olduğu dikkat ve ihtiyâtın derecesini tayin ediyor. Fakat bir vecibenin mevcudiyeti kabul edilen sahalarda, bu vecibenin aksine hareket; vecibe ister kanunî, ister akdî olsun, fiil hangi dereceden bulunursa bulunsun kusur teşkil eder. Burada mevzubahis olan, medyunun vecibesinde ne derecelerde kusur ettiği değil, rabita-i hukukiyesinin ve takibe mecbur olduğu dikkat ve ihtiyâtın derecesinin tayininden ibarettir.

Bu itibarla vecibenin akdî ve kanunî kısımlarına tefriki, kusurun derecâtını tayinde bir ehemmiyeti haiz değildir. Bu tefrik, mevzubahis vecâibinin menbâi değil, mevzunun mahiyet ve derecesinden ibarettir. Binâenaleyh, medyunun (*débiteur*) kusur-ı ahaffdan (*la faute très légère*) mesul olup olmadığı noktasından ziyade, derecâta tâbi müsbet bir fiilin ifası ile mi, yoksa mutlak surette bir adem-i ifa ve icra ile mi mükellef bulunduğunun tedkiki iktiza eder.

Külfe[t]-i beyyine meselesine gelince: Bir vecibe-i akdiye ile vecibe-i kanuniyenin ihlali arasında bir fark tasavvur eden umumî mülâhazât, bu noktada ciddi bir izahtan ârîdir. Fi'l-hakika mevzuu hemân aynı olan ve birisi bir akit dolayısıyla, diğeri bir kanun hasebiyle birer vecibenin müteahhidi bulunan iki medyunu (*débiteurs*) ayrı ayrı kaidelere tâbi tutmakta ciddi bir sebep tasavvur edilemez.

Hakiki bir fark ancak tazminatın miktarını tayin noktasında mevcuttur. Fi'l-hakika iki nev' kusurda takdir edilecek zarar ve ziyan aynı değildir. Fakat bu fark da ekseriyetle tatbikatta, ef'âl-i maddiye üzerinde, binaenaleyh mikdar-ı zararın tayin ve tesbitinde, hakimnin haiz olduğu mutlak hakk-ı takdir hasebiyle zâil olmaktadır.

Fransa Kanun-ı Medenisi'nin iki nev' kusur arasında vaz' ettiği bu tefrik, iyi bir esasa istinad ettirilmemiştir. Kasd-ı ızzarla hareket etmemiş medyunlara (*débiteurs*); mevâdd-ı akdiyede tazminattan yapılan tenzilât, aynı sebepten dolayı, bir akit mevcut olmayan hallere de tatbik edilmelidir”.

[Rudolf von] Jhering [1818-1892] de aynı fikirdedir. Bu hukukşinasa nazaran da mesuliyet ile tazminat arasında tevâzün esas ittihaz edilmeli, yani derece-i mesuliyetin çokluğuna veya azlığına göre mikdar-ı zarar da çok veya az olmalıdır. Halbuki yukarıda arz ettiğimiz vechile kusur-ı cürmîde her ne suretle olursa olsun, husûle gelen zararın tamamen tazmin ettirilmesi prensibi bu fikre münâfi ve medyun için pek ağırdır. Bu nokta-i nazara göre, cürüm (*délit*) ile şibh-i cürüm (*quasi délit*) arasında bir fark gözetmek ve ikincinin faillerini daha hafif bir tazminata mahkum etmek lazım gelir.

Planiol, yapılacak hakiki bir taksimin, vecâibin mahiyetlerine göre olacağını ve medyun (*débiteur*) bir şeyin i'tâ ve ifasını taahhüt ettiği ahvâlde, yalnız bu vecibenin mevcudiyetini ispat etmekle ifasını istemek dâyinin hakkı olduğunu ve kendisini taahhüdünden kurtaracak bir sebebin mevcudiyetini ispat edinceye kadar medyunun mesul olacağını; bunun usul-i muhakemenin tabîi bir kaidesi olup bir kusur faraziyesine müstenid olmadığını ve medyunun menfi bir vecibe ile mükellef olduğu ahvâlde, vecibesinin aksine hareketi henüz sâbit olmadığından, bu hareketin mevcudiyetini iddia eden tarafın ispat etmesi de tabîi olduğunu; binâenaleyh külfe[t]-i beyyine noktasından hakikat-i halde iki nev' vecâib arasında fark mevcutsa da bu, vecibenin akdî veya kanunî olmasından değil, mevzu'un

müşbet veya menfi mahiyette bulunmasından mütevellid olduğunu söylüyor.

Yukarıda beyan eylediğimiz vechile Planiol, itirazlarının kuvvet ve ehemmiyetine rağmen bu meselede ekalliyette kalmaktadır. İctihad-ı mehâkim, ekseriyet-i müellifin ile beraber bu nazariyeyi el-ân muhafaza ediyor. 1890 tarihinde

“Ancak cerâim (*délits*) ve şibh-i cerâime (*quasi délits*) müteallik mevâdda fail, fiilin herhangi bir kusuruna atfı mümkün olan zararlarını tazminle mükellef tutulur. 1382’nci madde ile bunu takip eden maddeler bir akitten mütevellid vecibenin ifası esnasında işlenilen bir kusura tatbik edilemez. Bu ahvâlde Kanun-ı Medeni’nin 1137’nci maddesinin vaz’ ettiği prensip; yani medyunun ancak müdebbir bir aile reisinin irtikab etmeyeceği hatalardan mesul olabileceği esası tatbik olunur”¹

diyen Fransa Mahkeme-i Temyizi aynı nokta-i nazarı 1922’de de tekrar ediyor².

Kusurun her kısmının saha-i tatbiki ayrı olmak itibariyle, bir akdin icrası mevzubahis olan ahvâlde, ancak mesuliyet-i akdiyeden (*responsabilité contractuelle*) isti’âne olunabilir.

Kusurun ikiye tefriki nazariyesini kabul edenler, bu fikrin pek mantıkî olduğunu iddia etmektedirler. Fi’l-hakika gerek Fransa Kanun-ı Medenisi ve gerek aynı aileye mensup kavânîn-i medeniye³, muhtelif fasıllarda evsâf-ı hususiyesiyle iki nev’ mesuliyet tanıdığı halde bir müddeînin, bir nev’ mesuliyeti kendisi için faideli bulmadığı takdirde diğerinden isti’âne edebileceğini kabul etmek, bu mevâdd-ı kanuniyeyi ihmal eylemek demektir. Müddeî için iki nev’ mesuliyetten birini intihab edebilmek hakkını tanıyan hukuk-ı medeniye mütehassıslarından Mösyö [Etienne] Bartin [1860-1948] de medyun (*débiteur*), âkidlerin maksadına nazaran, akin menşei itibariyle mesuliyet-i mahdudeye tâbi olacağını ispata muvaffak olursa, meselenin başka şekle gireceğini ilave etmekte isti’câl ediyor. Halbuki böyle bir mesuliyet-i mahdude, [Giampietro] Chironi’nin [1855-1918] dediği vechile daima ukûdun tahtında müstetirdir. Fi’l-hakika bir nev’ ve derecede dikkat ve ihtimama arz-ı iftikâr eden bir akitte, tarafeynden daha fazla bir tedbir ve ihtiyât istemek âkideynin maksatlarına muvafık değildir. Bir şey üzerinde aynı cürm-i medenîyi irtikab eden âkid, şahıs-ı sâlisden fazla mazhar-ı müsaade

¹ İstidâ Dairesi, 21 Kânunısanî 1890: [Recueil] Sirey, 1890, I, 48; [Recueil] Dalloz, 1891, I, 380.

² Hukuk Dairesi, 11 Kânunısanî 1922: *La Gazette du Palais*, [1]922, I, 334.

³ Fransa Kanun-ı Medenisi 1382’nci madde ve mevâdd-ı müteakibe ve 1146’nci madde ile müteakip maddeler; Kanada Kanun-ı Medenisi 1053 ve müteakibi maddeler ve 1065. madde ve mevâdd-ı müteakibe; İtalyan Kanun-ı Medenisi 1151’inci madde ve mevâdd-ı müteakibe, 1218’inci madde ve mevâdd-ı müteakibe; İspanya Kanun-ı Medenisi 109[4]’uncu madde ve mevâdd-ı müteakibe, 19[0]2’nci madde ve mevâdd-ı müteakibe.

olmamalıdır denilebilir; fakat aynı zamanda gaye-i ictimâîsi itibariyle bir işti-rakten ibaret olan ukûd, bi'l-mecburiye âkidleri, ma'kudun-aleyh ile daha fazla temasta bulunmaya sevk edeceği ve bi'n-netice işbu şeye bir zararı dokunması ihtimalâtının daha ziyade olacağını da dahil-i hesap etmek lazımdır. Bu itibarla gerek âkidlerin ve gerekse kanunların maksadına nazaran bu ihtimal-i ızrarın, âkidin bi-nihaye mesuliyetine müncer olması icab eder.

Nazariyât sahasında tedkik ettiğimiz işbu nazariye; mesaiden mütehasıl muhatarât netâyicinin patrona tahmil olunacağına mütedair Fransa'da neşrolunan 9 Nisan 1898 Kanunu'nun neşrinden mukaddem, Fransa ve Belçika'da, amelenin esna-yı mesaide uğradığı zararlardan dolayı patrona rücû'unda mühim bir rol ifa etmiştir. Fi'l-hakika amele, mesaisi esnasında, patronun kasd-ı tama' ile veyahut diğer bir düşünce ile tedâbir-i ihtiyâtiyede kusuru neticesinde bir kazaya uğradığı takdirde, işbu kusuru ispat mecburiyetinde kalır ve ekseriya ispata muvaffak olamayarak zarar ve ziyandan mahrum olurdu. Kavânîni zamanın ihtiyacâtına ve icâbât-ı adalete göre şâyân-ı hayret bir surette tefsire muvaffak olan Fransız hükkâmı, patronun mesuliyetini akdî addetmek suretiyle amelenin mağdur olma-masına çare buldular. Bu ictihada nazaran, patronla amele arasında mün'âkid icâre-i amel mukavelesi, yalnız işçinin amelini, patronun da bunun mukabilinde münasip bir ücret i'tâsını taahhüdünden ibaret değildir. Bu mukavele ile patron aynı zamanda amelenin emniyetini temin için bütün vesâiti ihzar etmeyi de taah-hüt etmiştir. Binâenaleyh amelenin kazâzede oluşu, patronun işbu vecibesini ifa etmediğine bir karinedir. Patron bu gibi tedâbîre riayet ettiğini ve binâenaleyh kazada mukassır olmadığını iddia ediyorsa işbu keyfiyeti ispat etmesi icab eder.

Kusurun ber-vech-i ma'rûz tefrikine aleyhdar bulunan Planiol, bu ictihadı pek şâyân-ı tenkid bularak diyor ki:

“Patronun, amelenin emniyetini temin vecibesi bir akitten neş'et etmiş olmayıp kanunun tevliid ettiği bir mecburiyettir. Esası kanunî olan bir vecibeyi, âkideyn yalnız mukavelele-rinde tasrih etmekle işbu vecibenin mahiyeti tebeddül etmiş olmaz. Aynı kazanın bir amele ile bir şahıs-ı sâlisin başına geldiğini farz ediniz. Mesela manevra yapan bir lokomotif, aynı zamanda bir şimendifer amelesiyle bir yolcuyla çignemiş bulunsun. Bu halde patron aynı sebepten hem memuruna hem de kendisiyle arasında bir rabita-i hukukiye, bir icâr-ı amel mukavelesi mevcut bulunmayan şahıs-ı sâlise karşı mesuldür. Patronun bu vecibesi mukaveleden müstakil olarak mevcuttur. Fi'l-hakika buradaki vecibe, ihmal ve terâhîyle âharın nefis ve hayatına bir zarar îrâs etmemek vazife-i umumiyesidir. Nasıl şahs-ı sâlise karşı tedâbir-i ihtiyâtiye ittihazına patronu mecbur kılan icâre-i amel mukavelesi değilse ameleye karşı da böyle bir taahhüt tevliid etmek için bu mukaveleden isti'âneye lüzum yoktur. Ancak istisnâî vecâibde, yani vezâif-i tabiiyemize akitle inzimâm eden, hürriyet-i

tabiiyemizi taahhüdât-ı ferdiye ile takyid eyleyen vecibelerde mahiyet-i akdiye mevcuttur”.

Şimendifer kazalarında mesele, muhtelefun-fihdir: Eğer zarar emtia-i ticariye yahut koli, postal gibi şeylere ârız olmuşsa kusur-ı akdî (*faute contractuelle*) mevcuttur. Nakliyât müteahhidi def’an esbâb-ı mücbireyi ispat edemediği takdirde 1784’üncü maddeye tevfikân mesul olur. Fakat yolcu mecruh olmuşsa, zarar ve ziyan alabilmesi için 1382’nci maddeye tevfikân şimendifer kumpanyasının kusurunu ispat etmesi icab eder⁴. Bazı defa ictihad-ı mehâkim tahavvül etmektedir⁵. Bazı mehâkim ise umumiyet itibariyle kazaların, kumpanyanın ihmalinden hâsıl olduğunu nazar-ı itibara alarak kumpanya aleyhine kusur karinesinin mevcudiyetini kabul etmektedir⁶.

Bazı ahvâlde izah ettiğimiz prensibin haricine çıkmak, iki nev’ mesuliyeti mezc etmek mecburiyeti görüüyor. Bu gibi ahvâli birkaç seride mülâhaza edebiliriz:

Evveleminde bu istisnaya, akdi ihlal eden fiil aynı zamanda bir cürm-i cezaî teşkil ettiği ahvâlde tesadüf edilir. Ekseriyet-i müellifine nazaran bu hale 1382’nci madde kabil-i tatbiktir.

Burada bir cürm-i cezaî teşkil edecek derecede şiddetli bir surette akdi ihlal edenlere karşı tabî bir aksüamel mevcuttur. Fiil kasda makrun olduğu takdirde, bu şiddet, kâbil-i izahtır. Fakat cürüm, alelâde bir ihmalden veya dikkatsizlikten tevellüd etmişse, hukuk-ı medeniye müderrislerinden Mösyö [Réné] Demogue’a [1872-1938] göre mesele, cây-ı tereddüttür. Çünkü bu gibi ahvâlde kavâid-i âdiyeden ayrılacak derecede ibraz-ı şiddet lüzumunu izah edecek bir sebep mevcut değildir.

Âkidler arasında “mesuliyet-i cürmiye” (*responsabilité délictuelle*) ahkâmı tatbik edilecek ikinci seri, Fransa Kanun-ı Medenisi’nin 1384’üncü maddeden 1386’ncı maddeye kadar olan mevâddında⁷ mevzubahis olan, bir şahsın taht-ı nezaretinde bulundurduğu sığâr gibi âharın ef’âlinden yahut hayvan, eşya gibi taht-ı muhafazasında bulundurduğu emvâlin tevliid ettiği zararlardan mesul olduğu ahvâldir. Bu ahvâlde ictihad-ı mehâkim, ekseriyetle 1385’inci madde vesilesiyle “mâlikin, hayvanının tevliid eylediği zararlardan yalnız eşhâs-ı sâliseye karşı değil, kendi hizmetinde bulunan eşhâsa karşı da mesul olacağını” kabul etmektedir⁸.

⁴ Mahkeme-i Temyiz, 10 Teşrinisani 1884: [Recueil] Dalloz, [18]85, I, 433; [Recueil] Sirey, [18]85, I, 129; Mahkeme-i Temyiz, 14 Kânunievvel 1903: [Recueil] Sirey, 1904, I, 261.

⁵ Paris 23 ve 27 Temmuz 1894: [Recueil] Dalloz, [18]95, II, 63.

⁶ Roen 3 Kânunievvel 1898: [Recueil] Dalloz, [18]99, II, 312; [Recueil] Sirey, [18]99, II, 197.

⁷ Kanada Kanun-ı Medenisi, 1054-1055; İtalya Kanun-ı Medenisi, 1153-1155; Felemenk Kanun-ı Medenisi, 1403-1405.

⁸ Hukuk Dairesi, 26 Mayıs 1902: [Recueil] Sirey, 1902, I, 310; İstidâ Dairesi, 2 Temmuz 1902: [Recueil] Sirey,

Buna mümâsil bir meselede, Fransa istinaf mahkemeleri mütereddît görünüyor: Mehâkim-i mezkûre, mâliklere mahsus mesuliyeti, mâlik ile müstecir arasında tatbik etmeyi bazı kere reddettiği⁹ halde bazı kere tatbik etmektedir¹⁰.

Gayr-ı zî-ruh eşyadan husûle gelen zararlara müteallik mevâddın, âkidler arasında kâbil-i tatbik olup olmadığı meselesinde de aynı tereddüt ve ibhâm hüküm sürmektedir. Bazı mehâkim, bu mevâddın tatbikini pek sarîh ve vâzih bir surette reddetmektedir¹¹, bazıları ise aksini iltizam etmektedir¹². Bu itibarla, âkideyn arasındaki münasebâta, mesuliyet-i cürmiye (*responsabilité délictuelle*) ahkâmının, yani 1348'inci maddenin tatbik edilebileceği nazariyesinin hâl-i hâzırda kabul edildiği kar'iyetle iddia edilemez. Esasen yukarıda mevzubahis ettiğimiz mesâilde "mesuliyet-i cürmiye"nin (*responsabilité délictuelle*) tatbik edilebilmesini esbâb-ı saire ile de izah edebiliriz. Âharın veya eşyanın zararlarından bir şahsın mesuliyeti, hadisâtı doğrudan doğruya bu mevâdda münderic bulunduğu cihetle, bittabi bu gibi mesâilde en evvel hatıra gelecek, bu maddelerdir. Mesuliyetin ikiye tefrikinin nazar-ı itibara alınmadığı ahvâl-in üçüncüsü; bir şahsın mesuliyetinin mukavele ile pek ziyade tahdid edilmiş bulunduğu ahvâldir.

Kusur-ı akdîde (*faute contractuelle*); âkidin, bizzat kendi ef'âlinde bile mesul olmayacağı şartının muteber olup olmadığı pek şâyân-ı dikkat bir meseledir. Bu şartı, işlenmesi muhtemel kusurların sigortası ile karıştırmamak lazımdır. Tatbikatta, mesuliyet sigortası (*assurance de responsabilité*) diyebileceğimiz bu akde ekseriyetle tesadüf edilmektedir. Otomobillerin âhara îrâs edecekleri zararlara karşı otomobilcilerin yaptıkları sigortalar, bu nev' taahhüdâta bir misal teşkil eder. Bu kabîlden olarak mesaiden mütevellid kazalara karşı yapılan sigorta poliçelerinde, müteşebbisi, mazur görülemeyecek hatalarına karşı bile sigorta eden şerâite tesadüf edilmektedir. Yine bu meyânda, sarhoş bir halde otomobil sevk eden şoförlerin mesuliyetleri[nin] bile sigorta edildiği vâkidir. Bu nev' taahhüdâtın muteber addedilmesine karşı ref' edilen itirazât pek ziyadedir. Mamafih sigorta ettiren, işbu sigorta ile kusurunun netâyicinden muaf tutulmuş olmaz; belki şahıs-ı sâlise vereceği tazminatla, sigortadan alacağı tazminat beyninde bir takas

1902, I, 448; Hukuk Dairesi, 25 Haziran 1914: [*Recueil*] Sirey, 1916, I, 150; Hukuk Dairesi, 9 Mart 1886: [*Recueil*] Sirey, [18]86, I, 244.

⁹ Paris, 17 Kânunısani 1905: [*Recueil*] Sirey, 22, 301.

¹⁰ Nancy, 11 Nisan 1907: [*Recueil*] Dalloz, 1908, V, 29.

¹¹ Bordeaux, 21 Nisan 1913.

¹² Seine Mahkemesi, 25 Kânunısâni 1903: [*Recueil*] Dalloz, 1904, II, 257.

yapmış olur. Bu nokta-i nazardan işbu akit, eşhâs-ı sâlise için zararlı değil, belki de faidelidir.

Fakat doğrudan doğruya kusurdan mağdur olacak kimse ile mukassır arasında bir adem-i mesuliyet mukavelesi mün'akid ise mehâkim, hile (*dol*) ve ağır kusur (*la faute lourde*) ile hafif kusur (*la faute légère*) arasında bir tefrik yapmakta ve ikinciler için bu nev' şeraiti muteber addeylemektedir¹³.

Bu sahada adem-i mesuliyet şartının, bazı defa halk için pek tehlikeli netâyic tevliid etmemesini temin maksadıyla, tesirâtını tahdide çalışan, nâ-kâbil-i mukavemet bir cereyana tesadüf edilmektedir. Bu neticeye vâsıl olmak için mesuliyet-i akdiyenin (*responsabilité contractuelle*) bu nev' şerâitle pek ziyade tahdid veya tamamıyla hazf edildiği ahvâlde yerine mesuliyet-i cürmiye (*responsabilité délictuelle*) kâim olacağı beyan ediliyor. Bu kabîlden olarak bir mahkeme-i istinaf¹⁴, bir koli postal naklinde kusur sâbit olduğu takdirde işbu kusur, nâkilin tam bir kusur-ı akdîsi bile olsa 1382'nci madde ile müeyyed mesuliyet-i cürmiyenin, mesuliyet-i akdiyeye munzam veya makamına kâim olacağını kabul etti.

Mamafih bu noktada ictihad-ı mehâkim kat'iyet kesbetmiş addedilemez. Paris ve Cezayir mahkemeleri bazı kararlarında bu nokta-i nazarın aksini iltizam etmişlerdir. Paris Mahkemesi bir kararında, kanunen gayr-ı mesul olan Posta İdaresi'ne bir koli postal tevdi eden mürsilin, işbu emanetin sefine ile nakli esnasında, sefinede zuhur eden bir yangında yanması hasebiyle 1382'nci maddeye tevfiikan, vapur kumpanyası aleyhinde ikame-i davaya selâhiyeti olmadığını kabul etti. Mahkeme işbu kararında, 1382'nci maddenin, ancak tarafeynin münasebâtını tanzim için bir mukavelenin mevcut olamayacağı ahvâle tatbik edileceğini; halbuki hadisede Posta İdaresi'ne koliyi tevdi edenlerin vapur kumpanyası ile doğrudan doğruya şerâit-i nakliyyeyi kararlaştırmaya selâhiyetdar olduklarını ve binâenaleyh böyle bir mukavele araya girmedeği halde bile mesuliyet-i cürmiye kabil-i tatbik olmayıp mürsil, Posta İdaresi ile yaptığı mukavele ile mezkûr idareyi, kumpanya makamına ikame ettiğini beyan ediyor. Fakat Mahkeme-i Temyiz, nakliyât mukavelesinde paket, nakliyat memurları tarafından çalındığı takdirde mesuliyet-i cürmiyeyi kabule meyyâl görünüyor¹⁵. Bu ahvâlde şahs-ı mânevi ve esasî uzuvları daima

¹³ Hukuk Dairesi, 15 Mart 1876: [Recueil] Dalloz, 1876, I, 449; [Recueil] Sirey, 1876, I, 337.

¹⁴ Bordeaux, 3 Temmuz 1909: [Recueil] Sirey, 1911, II, 233, Mösyö Ferron notuyla; [Recueil] Dalloz, 1912, II, 49, Mösyö Chéron notuyla.

¹⁵ İstidâ Dairesi, 7 Kânunısâni 1907: [Recueil] Sirey, 1907, I, 37; İstidâ Dairesi, 16 Mart 1859, [Recueil] Sirey, 1859, I, 464; Hukuk Dairesi, 6 Mart 1872: [Recueil] Sirey, [1]872, I, 280; Hukuk, 11 Mart 1874: [Recueil] Dalloz, 1874, I, 336.

hüsn-i niyet (*bonne foi*) sahibi addediliyor, fakat bu şahs-ı mânevi namına hareket eden birçok memurlar, birtakım hiyel ve desâise sülûk ederlerse adem-i mesuliyet şartının tatbiki müfrit bir neticeye müncer olabilir. İşte bu noktada mantıkî ve teknik düşünceler ile, halk için ağır netâyicten ictinâb arzusu arasında şedid çarpışma görünmektedir.

Bu iki nev' mesuliyetin saha-i tatbikini vâzıh bir surette tefrik ve tespit etmek de mühim bir meseledir. İtalya hukuk-ı medeniye mütehasşsılarından Mösyö [Agostino] Ramella'nın [1859-1950] fikrince; kusurun, bir taahhüdün ifası veya bir akdin icra-yı ahkâmı vesilesiyle husûlü, kusur-ı akdî addedilmesi için kâfi olmayıp enfûsî (*subjectif*) bir unsurun, yani fiil-i gayr-ı meşruu irtikâb eden şahsın, bu kusuru akdin icra veya izâlesi maksadıyla yapması lazımdır. Aksi takdirde, yani bu maksatla değil de yalnız akdin icra-yı ahkâmı esnasında bir kusur irtikâb eden kimsenin bu kusuru, akitten tamamiyle müstakil olarak mahiyet-i cürmiyeyi haiz bulunur.

Bu sisteme nazaran vecibe-i akdiyenin hududunu tayin edecek kıstas, kast olacaktır. Binâenaleyh bir kimse ancak muayyen bir muamele-i hukukiyeyi ifa veya bir akdi icra etmekte olduğu zannıyla bir kusur işlediği zaman kusur-ı akdî [i]le mesul tutulacaktır. Şu halde akdin icrasını ihmal eden kimse, ancak mesuliyet-i cürmiye ile mesul olabilecektir.

Fakat afakî (*objectif*) bir sistemin kabulü daha doğru ve daha mantıkîdir. Bu suretle âkidin, akdin ahkâmını ihlâl edebilecek bütün muamelatı, kusur-ı akdî addedilmek icab eder. Mahkeme-i Temyiz de, bir şirket müdürünün müvekkilleri olan hissedarlara karşı vâki bir kusuru hasebiyle de şirket müdürlerinin ifa-yı vekâlet ederken, mukavele veya kanuna nazaran umur-ı idare haricinde ve esas itibariyle bir cürüm veya şibh-i cürmî-i medenî teşkil edecek bir fiil ika eylemeleri halinde ikame edilecek davanın ancak mesuliyet-i cürmiyeye (*responsabilité délictuelle*) müstenid olacağını beyan etmek suretiyle, bu nokta-i nazarı kabul etmiş görünüyor¹⁶.

Hukuk-ı medeniye mütehasşsılarından Mösyö Demogue'a nazaran bu hüküm gayet doğrudur. Çünkü işbu şirket müdürünün akdî addedilecek kusurları, ancak mukavele mevâddını yahut kanunun mukaveleye atfettiği bazı ahkâmı ihlal etmesi halinde mevcuttur.

Bu mebhasta pek ehemmiyetli ve şâyân-ı tedkik bir nokta da doğrudan doğruya mukavelenin ihlali suretinde olmayıp mukavele vesilesiyle hâdis olan, yani mukave-

¹⁶ İstidâ Dairesi, 6 Kânunîsânî 1910: [*Recueil*] Sirey, 1911, I, 105, Mösyö Perroud'un notuyla.

lenin hudûs ve husûlünü teshil eylediği ef'âlin tayin-i mahiyetidir. Bi'l-farz memur, mevkiinden istifade ederek patronun çek karnesini aşırabilir yahut bir kimse çalıştığı bir mahalde hazır bulunabilmesi dolayısıyla bir kazanın hudûsüne sebebiyet verir. Mösyö Demogue'a nazaran buradaki sebebiyet rabıtasını mesuliyet-i akdiyenin vâlidî addetmek için mühim ve intizam-ı ictimâ'îye müteallik esbâb mevcuttur. 9 Nisan 1898 tarihli, mesaiden mütevellid kazalara mütedâir kanun Fransa'da, mesaiye müteallik ef'âl veya esbâbdan mütehassıl kazaların cümlesini mesaiden mütevellid add u itibar eylemişler. İctihad-ı mehâkim de iş sahiplerini, memurlarının vazifelerine müteallik fiillerinden dolayı mesul telakki etmektedir¹⁷.

Bazı kere bir şahsa karşı mesuliyet-i akdiye tevcih eden bir fiil, diğer bir şahıs hakkında mesuliyet-i cürmiye husûle getirebilir. Mesela bir kimse tehlikeli bir maddeyi vedia olarak âhara tevdi etse ve bu madde bir kaza husûle getirse, müste'cir'e karşı mesuliyet-i akdiye ve eşhâs-ı sâliseye karşı, mesuliyet-i cürmiye ile muâheze edilecektir. Planiol[ün] tefrike itiraz ederken, buna mümâsil bir meselede bu neticeyi şâyân-ı tenkid bulduğunu görmüştük. Bu kabilden olarak fena yapılmış bir asansörün sakatlanmasından, mezkur asansörün bulunduğu mahalle misafirliğe gelen bir kimse mecruh olsa, asansörcünün müşterilerine karşı mesuliyeti, akdî; ziyaretçiye karşı mesuliyeti, cürmîdir.

Müste'cir-i sâninin, mucir-i evvele karşı olan mesuliyeti de pek şâyân-ı nazardır:

Bazı müellifler burada temsil nazariyesinden (*représentation*) istifadeyi tavsiye etmektedir. Bunlara göre müste'cir-i evvel ile sâni arasında mevcut temsil münasebatı ikinciye, kendisine nazaran akden ecnebi hükmünde olan dâyine (*créancier*) rabt eder. Binâenaleyh müste'cir-i sâni, müste'cir-i evvelin mümessili olmak hasebiyle bu münasebet-i temsiliyeye istinâden kendisinin müste'cir-i evvelden daha ağır bir mesuliyete duçar edilmesine itiraz edilebilir. Fakat mucir-i evvel ile müste'cir-i evvel arasındaki akitte, âhara icâr sarahaten men' edilmişse bittabi mesele bu suretle halledilemez. Bu suretle me'cur hilâf-ı akd kendisine icâr edilen müste'cir-i sâni, mucir-i evvele karşı gayr-i akdî bir surette mesul olur (*extra contractuellement*).

Aynı eşhâs arasında, aynı fiilden mütehaddis muhtelif zararlardan dolayı iki nev' mesuliyet de mevzubahis olabilir mi?

[Raymond] Saleille [1855-1912] bunu kabul ediyor ve misal olmak üzere, taht-ı isticârda bulunan bir mahallin muhterik olması ve esna-yı harikde aynı mâlike ait, fakat müste'cire icâr edilmemiş birtakım menkûlatın da beraber yanması halini

¹⁷ Mahkeme-i Temyiz, 5 Teşrinisâni 1855: [*Recueil*] Sirey, 1857, I, 375.

zikrediyor. Mahkeme-i Temyiz İstidâ Dairesi'nin 11 Şubat 1902 tarihli kararı da aynı mealdedir¹⁸.

Meseleyi ihata için mesuliyetin tevliid ettiği vecibenin mahiyetini tedkik etmek icab eder: Acaba müste'cir yalnız gayrimenkulün adem-i iadesi ve bunun teferruatı gibi hususâtta dolayî mı mesul olacaktır? Yoksa kendi aleyhine bir kusur karinesi mevcut ve binâenaleyh kusurunun bütün netâyicine tahammül mecburiyetinde midir?

İctihad-ı mehâkim, uzun zamandan beri bu hususta müste'cirin mesuliyeti yalnız gayrimenkulün adem-i iadesi ve teferruatına münhasır ve binâenaleyh mesuliyeti[n], bir kusur karinesine değil, vecibe-i akdiyeye müstenid olduğunu kabul etmiştir. Şu halde müste'cirin, kusurunun diğer netâyicinden, icab ederse, ayrıca mesul olması lazım gelecek ve bi'n-netice aynı fiilden dolayı aynı eşhâs arasında zararın tehâlûfû hasebiyle iki nev' mesuliyetin ictimâî mümkün olabilecektir.

¹⁸ [Recueil] Sirey, 1902, I, 308.

KAVÂNÎN-İ ESASİYENİN TEKEVVÜNÜ: İNGİLİZ KANUN-I ESASÎSİ*

Celâleddin Arif^{**}, haz. Fatih Selim Bayram^{***} - Kevser Çetin^{****}

Ale'l-umûm hükümdarların harekât-ı örfiye ve keyfiyeleri ile pâ-y-mâl edilen hukuk-ı ibâdı temin edebilmek gayesine ma'tuf olan kavânîn-i esasiye bir ihtiyac-ı mübrem suretiyle saha-yı tatbik vaz' olununca filozoflar ile hukuk-şinasân müdâfi-i hukuk-ı ibâd olan kanun-ı esasiyi birtakım nazarî desâtîr üzerine ik'âd eylemek istemişler ve ciltler dolusu nazariyât ile bidâyetinde bir ihtiyac-ı mübrem üzerine gayet sade olmak üzere tedvin edilen esasâtı, farazi, muğlak birtakım düsturlarla izaha kalkışmışlardır.

İngiltere'de ilk defa olmak üzere tatbik olunan düstûr-i esasî bir fırkanın, bir hükümdarın veya bir günün mahsulü olmadığı gibi filozoflar ile hukuk-şinasânın ba'de't-teemmül vaz' eyledikleri nazariyâtın da bir netice-i mantikiyesi değildi. Birtakım amîl (*pratique*) vâkıalar İngiltere'yi bu vadiye sevk eylemiş ve ihtiyacât-ı âcile baş gösterdikçe bunlar İngiliz hukuk-ı âmmesinde bir iz bırakmış idi. Vâkıalar dalgalar gibi sahile çarptıkça birlikte getirdikleri kumu orada bırakmışlar ve asırlarca her gelen yeni dalga bıraktığı kum ile yavaş yavaş orada büyük bir yığın yapmış ve böylelikle İngiliz Kanun-ı Esasîsi'ni husûle getirmiştir.

İngiltere'de mazbut bir surette tekevvin etmiş olan bu kanun-ı esasî bittabi İngiliz ahlâk ve âdâtı ile kâbil-i tevfiq olabilecek bir derecede husûl-pezîr olmuş ve çarh-ı hükümet mihver-i lâyıkında deveran eylemeye başlamış ve ahali zulüm ve i'tisâfdan tamamiyle kurtulmuş idi. İngiltere'de ahalinin bu refah ve saadetini gören Fransızlar kendi memleketlerinde de aynı esası tatbik eylemek istemişler ve İngiltere'yi numune ittihaz ederek birtakım mebd'eler (*principes*) vaz'ı ile

* Celâleddin Arif, "Hukuk-ı Esasiye: Kavânîn-i Esasiyenin Tekevvinü 1", *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 4, Eylöl 1332, s. 362-381. Başlıktan ve girişten yazı dizisi olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır; ancak devamı gelmemiş, Fransız ve Türk anayasa tarihine dair yazılar çıkmamış, sadece -yazarın başlığa da eklediğimiz ifadesiyle- "İngiliz Kanun-ı Esasîsi" ele alınmıştır.

** Hukuk Fakültesi *hukuk-ı esasiye* ve *mukayeseli kavânîn-i esasiye* müderrisi.

*** Lisans öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

**** Lisans öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

İngiltere’de İngiliz mühendis ve âlât ve edevâtı ile, İngilizler için kurulan bu makineyi kopye ederek vatanlarına getirip Fransız siyasîleri ve filozofları ile işletmek istemişler, fakat birçok zamanlar çarh-ı meşrutiyet Fransa’da, İngiltere’de olduğu gibi tedvir edilememiş idi. Bu ciheti izaha girişmeden İngiltere’de kanun-ı esasînin ne suretle tekevvün eylediğini araştırmak faideden hâlî değildir. Birinci makalemizi yalnız bu cihete hasr eyleyeceğiz ve ileride Fransa ile bizim kanun-ı esasîmizden bahs eyleyeceğiz.

İngiliz Kanun-ı Esasîsi’nin birtakım amîl vâkıalarla ihtiyacât-ı mübrem ve âcilenin taht-ı tesirinde husûle geldiğini bâlâda söylemiştik. Evet, İngiliz Kanun-ı Esasîsi’nin temeli olan ve 1215 tarihinde Kral Jean sans Terre’den [Yurtsuz John, 1166-1216] asilzâdegân tarafından meydân-ı harbde kuvvetle istihsâl olunan Büyük Şart (Grande Charte) (Hatt) [Magna Carta] o tarihten 50-60 sene evvel meşhur başpiskopos Thomas Becket [1118-1170] ile hükümdâr-ı müstebid II. Henry’nin [1133-1189] mücadelâtının bir neticesi, Arslan Yürekli Richard’ın [I. Richard, 1157-1199] istibdâdına karşı Londra burjuvazisinin gösterdiği şiddetli muhalefetin bir aks-i tesiri idi.

Kral Jean sans Terre, Normandiya’yı kaybettikten sonra İngiltere’de mütemekkin olan Normandiyalı baronlar krallarının sû-i idaresi ile Normandiya’daki mâlikanelerinin ilelebed ziyâ’ından mütevellid gayzları, Kral’ın Papa [III. Innocentius, 1161-1216] ile 1213 tarihinde vukûa gelen itilâfından sonra daha ziyade istidâd eylemişti.

Baronlar yakînen biliyorlardı ki Papa’yla akd-i sulh eyleyen Kral, İngiltere dahilinde istibdâdını teşdid edecek ve memleket dahilinde yegâne sahib-i nüfûz olmak arzu eylecekti. Kral’ın istibdâdını kırmak için memleket hazırды. 1214 tarihinde Saint Paul Kilisesi’nde ictimâ eyleyen küberâ-yı millet, İngiltere’deki Norman Hanedanı’nın vâzı’-ı kanunu olan I. Henry’nin [1068/1069?-1135] vaz’ eylemiş olduğu esasât-ı metîneyi Jean sans Terre mühr-i kralî ile müveşşah bir hatt ile resmen yeniden mevki’-i tatbiki vaz’ eylemeyecek olur ise Kral’ı silahla icbar eyleyeceklerine and içtiler ve 24 Mayıs 1215’te Londra’yı iki bin şövalye ve birçok piyade ve süvari çavuşânı işgal eyleyerek Kral’a karşı yürüdüler. Jean sans Terre’e Steines ile Windsor arasında rast geldiler ve müşârunileyhi mağlup eyledikten sonra Konferans Çayırı (Runnymede) tesmiye edilen adada, “Baronların Mevâddı” (Les articles des Barons) ile İngiliz hürriyatının Hatt-ı Kebîr’inde (Grande charte des libertes Anglaises) mezkûr olan iradelerini kabul ettiler (15 Haziran 1215). Kral’ın kabule mecbur olduğu bu hatt I. Henry, Étienne [Stephen,

1096-1154] ve II. Henry'nin hîn-i culûslerinde arzu-yı şahsîleriyle ilan eyledikleri hatlara benzemiyordu.

Baronlar tarafından Kral'a cebren kabul ettirilen bu hatt, adeta Jean ile baronlar arasında bir muahede suretindeydi. Hakikatte işbu hatt, sâbık hatlara daha büyük bir sarâhat veriyordu:

Derebeylik mâlikanelerinin sûret-i tevârüsü, ünvan-ı asaletin sûret-i tevcihi ile nikâh mesâilini taknîn ediyor, teşkil-i mehâkim esasını tayin ve cinayet mahkemelerinin her üç ayda bir ictimâi esasını vaz' ediyor ve hayli suistimal edilmiş olan ceza-yı nakdîleri tahfif eyleyerek hürriyet-i şahsiyeyi himaye ediyordu: "Hiçbir kimse kanunen tâbi olduğu mahkemede mahkum edilmedikçe tevkif ve hapsolunamaz ve herkesin mal ve canı emindir" diyordu. Tüccara serbest bir surette seyrüseferi vaad ediyor ve memlekette evzân ve ekyâli tevhid ediyor; Londra ile şehir, kasaba, limanlar tüccarânının imtiyazât-ı ticariyesini tanıyordu. Asilzâdegân (esaret, büyük kerimesinin izdivacı, büyük oğlunun şövalyelik ihrazı gibi üç esas müstesna olmak şartıyla) hiçbir vechile ve muâvenet namıyla vergi tarh ve keza dermeyan olunan üç esastan mâadâ Kraliyet Meclis-i Umûmîsi'nin izin ve müsaadesi olmaksızın ahaliden derebeylik vergisi namıyla da vergi alamayacaklardı.

Her ne kadar işbu dermeyan olunan esasât, II. Henry ile Richard zamanında da kabul edilmiş idiyse de Hatt-ı Kebîr, Kraliyet Meclisi'nin ne suretle ictimâ'a davet edileceğini ayrıca zikr ediyor ve böylece Meclis'in ictimâ'ını daha ziyade temin ediyordu. Meclis azâsından bulunan piskoposlar ile asilzâdegâna esbâb-ı mûcibeli şahsî bir davetname gönderilecek ve Meclis'in küşadı "comte"lerde şerifler (*cheriffs*) vasıtası ile yevm-i ictimâ'dan altı hafta evvel ilan olunacak ve azâ-yı sâire de bir beyanname-i resmî ile davet edilecekti. Aylıklı ecnebi askeri devletten ihraç edilecek; kral, baronlar tarafından müntehab ve 25 azâdan mürekkebe bir Meclis-i Nezaret teşkil eyleyecekti. Şayet kral veya memurlardan biri Hatt-ı Kebîr'de mün-deric hürriyetlerden birine tecavüz eyleyecek olursa 25 azâdan mürekkebe olan Meclis-i Nezaret tarafından evvelce tayin edilmiş olan dört komiser tarafından krala ihtar vâki olacak ve 40 gün zarfında bu hususta verilmesi lazım gelen tarziye i'tâ edilmediği takdirde komiserler meseleyi Meclis'e arz edecekler, Meclis de lüzumunda kralı icbar için kuvve-i müsellahaya müracaat edebilecekti.

İşte bu Hatt-ı Kebîr, İngiltere tarihinde yeni bir devre küşad ediyor ve bütün sunûf-ı ahaliyi krala karşı müdafaa eylediğinden kâffesi Hatt-ı Kebîr'in muhafazası için birleşmiş ve krallıkla lüzumunda mücadele ve hatta mücâhedeye hazırlanmıştı. Mücâhede bir asır devam etti, fakat bu mücâhede esnasında İngiltere'nin

vahdet-i maddi ve mânevîsi husûle geldi ve İngiltere'nin hürriyet-i siyasiyesi bir daha yıkılmamak üzere teessüs eyledi.

Jean sans Terre, Hatt-ı Kebîr'in tamamî-i ahkâmını tatbik edeceğine dair yemin eyledikten sonra ilk fırsattan istifade ile Hatt'ı ilgâ eyledi ve bu suretle yeminine hânîs oldu. Papa'nın himayesine sığınarak yemininden dolayı kendisini afv ve baronları aforoz ettirdi, baronların arasında tahaddüs eyleyen bir ihtilaftan da istifade eyleyerek silahla müdafaa-i nefis ve hukuka kıyam eyledi. İhtilalcilerin elinden memleketin birçok aksâmını zapt eyledi, fakat Londra'ya giremedi. İhtilalciler Fransa Kralı Philippe'ten [II. Philippe, 1165-1223] istimdâdda bulundular. Müşârunileyh dahi oğlu Louis'yi [VIII. Louis, 1187-1226] bir kuvve-i askeriye ile İngiltere'ye gönderdi, Kral Jean, 12 Teşrinievvel 1216 tarihinde mağlûben ve makhûren vefat ederek yerine on yaşında bulunan oğlu III. Henry [1207-1272] câlis-i taht-ı peder oldu. İhtilalciler artık muvaffak olmuşlardı. Jean taraftarânına unf u şiddet göstermeyerek onları afv eylediler, Hatt-ı Kebîr 6 Teşrinisânî 1217 tarihinde ikinci defa olmak üzere îâdeten ilan olundu. Millet ile saltanat arasında sulh artık takarrur etmişti. Fakat saltanat, ahaliye arzusu hilâfında birçok imtiyazât bahşeylemiş olmasından münfail bulunduğu için ileride yine muharebât-ı dahiliye başlayacak ve Hatt-ı Kebîr için XIII. asırda daha birçok kanlar akacaktı. Tarihen malum olan işbu vekâyî'î bütün an'anâtıyla nakleylemeye lüzumumuz olmadığından bu vekâyî'î telhis eyleyeceğiz.

III. Henry sinn-i rüşde vusûlünde Eleanor de Provence [1223-1291] ile izdivac eyledi. Mukarrebîninin kâffesi Fransız olduğundan bunlar Büyük Şart'a yani Hatt-ı Kebîr'e hiçbir vechile havale-i sem' u itibar eylemeyerek arzularına muhalif olan aksâmını nakz etmeye başladılar. Fakat baronlar bu sûret-i idarenin önünü almak için şedîd itirazâtta bulundular ve III. Henry'yi, pederi Jean sans Terre gibi müşkil bir mevkiye koydular.

Baronlar silah-ı müdafaaya sarılarak bir heybetli ordu teşkil edip Kral'ın eniştesi Simon de Montfort'un [1208-1265] kıyâdetinde ref'-i livâ-yı isyan eylediler. III. Henry, korkusundan 1258 tarihinde Oxford Ahitnamesi'ni imzalamaya mecbur kaldı. Bu ahitname ile Hatt-ı Kebîr'i tasdik ederek bütün İngiltere Krallığı dahilinde bulunan baronlar tarafından intihab olunup mebusân gönderilen on beş baronla bir meclis-i müşâvere akdini kabul eyledi ve senede üç defa da baron ve şövalyelerden mürekkeb olan parlamentoyu resmen in'ikâda davet eylemesi de Kral tarafından kabul edilen şerâit cümlesindendi.

Pederi gibi III. Henry de vaz'-ı imza eyledikten sonra taahhüdâtını bozmaya kalkıştı, bir ordu ihzar ederek baronlarla muharebeye girdi, fakat Lewes'te 1264

senesinde mağlup oldu, baronlara esir düştü. 1265 senesinde Montfort idare-i hükümeti eline alarak büyük bir parlamento in'ikâd ettirdi. Ruhban, baron ve şövalyelerden mâadâ her şehirden de 2 burjuvayı mezkûr parlamentoya davet eyledi. İşte bugün İngiliz Parlamentosu'nu teşkil eyleyen dört unsurun başlangıcı budur.

Montfort'un idaresi çok sürmedi. Kral'ın büyük oğlu Prens Édouard [I. Edward, 1239-1307], taraftarânıyla Fransa'dan gelen şövalyeleri topladı ve Simon de Montfort'u Evesham'da 1265 [senesinde] mağlup ve pederi III. Henry'yi makamına ik'âd eyledi. Fakat III. Henry de bundan sonra İngiltere'de bir hükümet-i müstebidde veya mutlaka tesis edebilmenin adîmü'l-imkân olduğunu anladı. Baronlarla uzlaştı ve halefleri olan I., II., III. Édouard zamanlarında parlamento usûl-i hasenesi İngiltere'de yerleşti.

Parlamento daimî surette idare-i kraliyei murâkabe altında bulundururdu. Bu murâkabe yalnız kralın idare-i memleket için her sene istediği parayı kabul veya red ile icra ediliyordu. Fakat hükümet avam eline geçmemişti ve 19'uncu asra kadar İngiltere ahalisi umûr-ı memleket ile alâkadar değildi. Parlamento daimî surette ruhban, büyük baronlar ile kendi akranları tarafından müntehab şövalye ve burjuvalardan mürekkebdî.

1295 senesinde Kral Édouard, Westminster'da bu dört unsurdan mürekkeb ve bir cism-i siyasi teşkil eyleyen bir parlamentoyu cem' eyledi. Fakat bu dört unsurun da her unsura ait ayrı ayrı menâfî'i olduğu derkârdı. 1308'de ruhban ayrıca akd-i ictimâ eylediler, baronlar da şövalyelerle ayrıca birleştiler. Burjuvalar da üçüncü bir kısım oldular ki böylelikle Fransa'nın "*etats généraux*" tabir edilen "meclis-i vükelâ-yı ümmet"ine müşabih oldular.

1341 senesinde yani Yüz Sene Muharebesi'nin ibtidâlarında ruhban ile baronlar bir araya geldiler ve Lordlar Kamarası namını aldılar. Ve müntehab olan şövalyeler ile keza müntehab olan burjuvalar birleşerek bir ikinci meclis yaptılar ki ona da Avam Kamarası namı verildi. Bu ikinci kamarada şövalyeler bir hayli zaman en mühim rolü oynadılar. Avam Kamarası şehirlerin mebuslarından mürekkeb olduğu için milletin Meclis-i Mebusânı oldu ve bu suretle vükelâ-yı ümmet idare-i umûr-ı devlete iştirak eyledi. Halbuki Lordlar Kamarası bir asilzâdegân meclisi haline girdi ve tevârüs tariki ile birkaç ruhban ile baronlara ve ahfâdına ait idi.

İşte İngiltere şu teşkilâtı ile idare-i mutlaka altında idare edilen Fransa'nın karşısında bir muhtâriyet-i idareyi (*self gouvernement*) hâiz bir hükümet oldu ve hürriyet-i siyasiye ile idarede kesb-i mehâret eyledi. Merkeziyet usûlünü ortaya

koyan Roma hükümetinin bırakmış olduğu teâmül-i kadîm ile Fransa gibi muzdarip olmadı. Zira İngiltere, Roma boyunduruğu altında pek az bir zaman kalmış ve parlamento usûlü ile hürriyet-i şahsiye terbiye-i siyasesi altına girmiş ve bu terbiyede de gitgide tekâmül eylemeye başlamıştır.

Hürriyet-i şahsiye de Germen kabâilinin İngiltere’de bıraktığı güzel bir yâdigardır ki Germenler eskiden beri teşkilat-ı siyasiyelerinde yalnız erin ere sözünü dinler ve reislerinin akvâl ve efâlini sırası geldikçe bağrışmalar ile tenkit eyler veya kalkanlarının üzerine şiddetli darbeler vurarak kabul eylerlerdi. Demek ki kurûn-ı vustânın evâhiline doğru İngiltere ve Fransa arasında birbirine zıt iki tarz-ı siyaset mevcuttu. Fransa’da Roma yadigârı olan bir hükümet-i mutlaka, İngiltere’de eski Germenlerin yâdigârı olup ibtidâî bir surette icra edilen bir kontrolün bir devlet-i muntazama şekline ifrağı ve hürriyet-i şahsiyeyi kâfil bir parlamento usûlü.

Zaman-ı kadîmde vükelâ-yı ümmet ile idare-i memleket usûlü mefkud idi. İşte bu suret ilk defa olmak üzere İngiltere’de görüldü. Bu tarz-ı hükümet, hükümât-ı hâzıranın esasıyla ahalinin hürriyet-i şahsiyelerini kâfildir, fakat bu tarz-ı hükümet fikrimizce İngiltere’de olduğu gibi emzice-i ahaliye muvâfık olmak şarttır.

İngiltere, adasına çekilmiş Normandiyalıların son istilasından sonra Avrupa’nın nüfuz ve tesirâtından büsbütün ayrılmış olduğu halde istikbalini tehiyeye başlamış ve kendisine de Avrupa’nın diğer aksâmında görülmeyen bir tarz-ı siyaseti vermişti. 13’üncü asırda parlamentonun İngiltere’de ne suretle teşekkül ettiğini ve sonra ne suretle parlamentonun Lordlar ve Avam Kamarası namı tahtında ikiye ayrıldığını da bâlâda mücmelen söylemiştik. Yüz Sene Muharebesi ibtidâlarına doğru parlamento bu hali almış ve III. Édouard da [III. Edward, 1312-1377] İngiltere’de millî bir krallık husûle getirmiş idi. Tarz-ı hükümet ile teşekkül eden milli krallık İngiltere’yi tarîk-i terakkide bir sür’at-i fevkalâde ile yürütmüş, İngiltere’de hissiyât-ı millîye ve kavmiye uyanmış; İngiliz lisanı, (Normanların yadigârı olan Fransızca kalkarak) lisan-ı resmî ve edebî olmuş idi. III. Édouard zamanında İngiliz Edebiyatı’nda güzel güzel âsâr görünmeye başladığı gibi mehâkimde ve bi’l-cümle devâir-i resmîyede İngilizce lisan-ı resmî olmuştu. Bu da İngiltere’de Anglo-Sakson cinsinin ekseriyet-i azîme teşkil eylediğini ve artık Fransa ahlâk ve âdâtından İngiltere’nin kurtulmak arzusunda olduğunu gösterir idi.

Her ne kadar Yüz Sene Muharebesi’nde İngiltere, Fransa’da zapt eylediği beldeleri muhafaza eylemek istediye de muvaffak olamayarak nihayet adasına çekildi. İngiltere için bu adem-i muvaffakiyet belki büyük bir muvaffakiyetti.

Zira Fransa toprağında kalmış olsaydı acaba Roma ahlâk ve âdâtından kendini uzak tutabilir miydi? İşte zannolunur ki yalnız bu sayede İngiltere Germenlerinin bıraktığı eski hürriyet-i şahsiye kavâidini saklayabildi. İngilizler, ancak bu sayede hey'et-i ictimâiye-i siyasiyenin bir hakimini veya âmirin evâmirine mutî' ve münkad birtakım esâfil-i nâsdan mürekkebe değil, ancak hükümetin icraatını içlerinden meb'ûsen gönderdikleri zevât ile daimî bir murâkabe altında tutan hür vatanîlerden müteşekkil bir milletten ibaret olduğu fikrini uyandırırıldı.

Bu fikir, devletin bir kuvve-i mutlaka veya müstebidde üzerine mebni olmayıp yalnız hürriyetin hâdimi ve mürettibi olduğunu herkese ispat eyledi ve böylelikle milli parlamentonun hakimiyeti esasını ortaya koydu.

İngiltere, bu tarz-ı siyaset ile bütün İngilizler arasında her ne kadar bir müsâvât-ı siyasiye yapamadı ise de gayesi olan bu noktaya vusûl için pek çok çalıştı ve tarîk-i tekâmülü tuttu. Bittabi kurûn-ı vustâda kâffe-i ahaliye hukuk-ı siyasiyelerini istimal ettirebilmek adîmü'l-imkan idi, hatta diyebiliriz ki bu cihet hiç düşünülmedi. Fakat tarih-i temeddünde daha emsali görülmeyen iki esas mevki'-i tatbîke konmuş idi ki bunlar da en büyük terakkiyâtın iki mahsuldar tohumu oldu: Vekiller ile umûr-ı hükümeti tedvir eylemek, millete vergiyi kabul ettirmek.

Vekiller ile umûr-ı hükümeti tedvir etmek usûlü ezmîne-i kadîmede belli değildi. Yalnız eski Atina ve Sparta'da mevânî'-i tabiiyenin haylûletiyle ictimâ'ât-ı umûmiyeye gidemeyen ehl-i kura taraflarından bazı kimseleri meb'ûsen gönderir idi; fakat orada esas, bütün milletin ictimâ'ında idi, vekil gönderebilmek şâz idi. İngiltere bu usûlü yani bütün efrâd-ı milleti bir araya cem' etmeyi tatbik edemezdi. Zira koskocaman bir milleti bir meydana toplayarak menâfi'-i müşte-rekesini mevki'-i müzakereye koymak imkan dahilinde bulunmadığından millete menâfi'ini müzakere için vekiller tayin ettirmek usûlünü kabul eylemiş ve 13'üncü asırdan beri bu usûl İngiliz tarz-ı siyasetinin esası olmuş idi.

Verginin millet tarafından kabul edilmesi, vekiller ile idare-i hükümet tarz-ı müstahseninin çare-i yegânesidir. Ancak bu vasıta ile millet umûr-ı hükümeti idare edenlerin efâlini murâkabe eyleyebilir, bu usûl hürriyet-i siyasiyenin de rûkn-i a'zamıdır. Fransa'da vûkelâ-yı ümmetin krala verginin miktarını tayin hakkını bıraktığı bir zamanda İngiltere'de kurûn-ı vustâda millet vergisinin miktarını kendisi tayin eyler idi.

İngiltere'de parlamento birçok zamanlar asilzâdegân elinde kaldı. Lordlar Kamarası adeta kralların bir meclis-i meşvereti idi. İngiltere asilzâdegânından en büyük araziye sahip olan zevât ile İngiltere Kilisesi'nin en ileri gelenleri Lordlar Kamarası'nı teşkil ediyor idi.

Avam Kamarası ise şövalyeler, kontlukların zengin arazi sahipleriyle şehirlerin burjuvazisi tarafından müntehab idi. Lordlar Kamarası 16'ncı asra kadar fevkalâde sahib-i nüfuz idi, hatta demokratik bir meclis gibi bir cesaret-i fevkalâde ile hareket ederdi. "Krallığın mevcudiyeti parlamentonun elindedir" hükmünü Lordlar Kamarası vermişti. 1399 tarihinde Plantagenet Hanedanı'nın son kralı olan II. Richard'ı [1367-1400] hal' ile yerine Lancaster Hanedanı'nın reisi olan IV. Henry'yi [1367-1413] kral yapan parlamentodur. Lancaster Hanedanı'yla İki Gül Muharebe-i tavîlesini lordlar yaptı. Bu zamanın asilzâdegânından Warwick [Richard Neville, 1428-1471], "kral yapıcı" ünvanını almış ve İngiltere'deki bu teâmül-i siyasiyenin bir nişanesi olmak üzere "*Le parlement fait et défait les rois*" (Parlamento kralları yapar ve yener) denirdi.

İki Gül Muharebesi'nden sonra İngiliz asilzâdegânı pek çok mutazarrır oldular, Yorklar asilzâdegânın birçok emvâlini müsadere eyledi. Tudor Hanedanı zamanında asilzâdegân biraz istirahat edeceklerini ümit eylediler, asilzâdegânın ta'bindan burjuvalar istifadeye başladılar. Tekâmül-i iktisadî ve ictimâî sayesinde burjuvalar, asilzâdegân elinden yavaş yavaş iktidarı almaya ibtidâr eyledi. Burjuvaların ehemmiyeti ve serveti tezâyüd eyledikçe vekillerinin adedi artmaya başlamış ve asilzâdegânın devre-i ikballeri gurûba yüz tutmuş idi.

Üç asır devam eden muharebât-ı hariciye ve dahiliye ve bu muharebâtın intâc eylediği za'f-ı umûmî sayesinde Tudorlar İngiltere'de bir hükümet-i mutlaka tesis ettiler. I. Henry parlamento imtiyazâtını haleldâr edecek bazı nizamât vaz' eyledi. İngiliz kavâninince müttehas olan substitutions usûlünü (yani büyük mâlikâne sahipleri vefat edince mirasın yalnız büyük oğluna kalmasını) tağyir eyledi. İngiltere'de o zamana kadar mevcut olan büyük mâlikâneler bu suretle kâbil-i inkisam oldular. Fakat bu kanun memlekette mevcut bulunan teâmülü değiştiremedi. Maintenances yani asilzâdegânın menfaat-ı umûmiyelerini müdafaa edebilmek için içlerinden birinin taht-ı riyâsetinde ittihad ve ittifak edebilmelerini kral men' eyledi ve bu hususta yapmış olduğu kanuna mugayir olarak vukûa gelebilecek olan ittifaqları kanunen takip edebilmek fikriyle beşi kral tarafından tayin olunan yedi azâdan mürekkeb "*Chambre étoilée*"'yi (*Yıldızlı Mahkeme*) teşkil eyledi. Bu mahkeme, asilzâdegân üzerine kralın müthiş bir silah-ı kâtı'ı oldu. Böyle bir mahkemenin teşekkülü İngiltere'de istibdâdî meydana çıkardı.

İngiliz krallarının bu gibi ibdâ'âtına baronlar ses çıkarmadı, zira evvela memlekette üç asra karîb bir zaman devam eden muharebât-ı hariciye ve iğtişâşât-ı dahiliyeden pek yorgun çıkmışlardı. Sâniyen, Tudorlar sayesinde bir sulh zamanına girmişler ve menfaat-ı maddiyeleri bu sulhten müstefid olmuş ve yine Tudorlar

sayesinde müstemlekât imparatorluğunun temeli atılmış idi. Fakat asıl İngilizlerin Tudorlara karşı beslemekte oldukları hürmetin esasını Papa taraftarı olan Katoliklerle olan mücadelât ve muharebâtta Tudorların hakiki bir surette İngilizlerin reisi olmaları teşkil eylerdi.

İngiltere’de artık din siyaset ve muharebâtı başlamıştı. Katoliklik ile Anglikan Kilisesi mücadelâtı bir hayli zaman devam etti. Nihayet Kraliçe Elizabeth [I. Elizabeth, 1533-1603] Anglikan mezhebini iade ile âmmenin teveccühünü kazandı, İngiliz Kilisesi’ni yani İngiliz hükümetinin dinini parlamentonun tasdikini hâvi olan bir kanun ile vaz’ eyledi. Tudorlarla bir milli kraliyete mâlik olan İngilizler, Elizabeth ile milli bir dine mâlik oldular. Hiçbir ecnebinin emir ve nüfuzuna tâbi olmayan kiliseye mazhariyetlerinden dolayı fevka’l-gâye izhâr-ı memnuniyet eylediler ve vatanperverlik ile dinlerini muhafazaya kalktılar. Elizabeth, din muharebâtında iktisâb-ı galibiyet ederek berren ve bahren birçok muzafferiyâta nail oldu ve İngiltere’nin geçirmiş olduğu o azîm buhran esnasında memleketinin timsâl-i müşahhası hükmüne girdi. Elizabeth zamanında krallık fevkalâde iktisâb-ı kuvvet eylemişti, fakat İngilizler, Kraliçe’nin hıdemât-ı ber-güzîdesi karşısında makâm-ı hükümdarînin kazandığı o büyük iktidarı görmemezliğe gelmişlerdi. Elizabeth’den sonra Stuart Hanedanı, iktidar-ı kralînin kesb-i kuvvet eylemiş olmasını görünce Fransa’da olduğu gibi İngiltere’de bir idare-i müstebidde kurabilmek fikrine düştüler.

Tudorlar, parlamentonun iştiraki ile mesâil-i diniyede ıslahat yapmışlardı. Vâkia her ne kadar iktisâb-ı nüfuz eylemiş idiyse de sırası gelince pek çok defalar teâmülü muhafaza etmişlerdi. İngiltere’de az çok bir idare-i müstebidde tatbik etmiş idiler. Fakat daima zâhiren İngiliz ahlâk ve âdâtını hıfz eylemişlerdi. Mesela 1601 tarihinde Elizabeth, parlamentonun müsaadesini istihsâl etmeksizin bazı imtiyaz beratları verdiği zaman parlamentoda vukûa gelen şikayât Londra’da heyecanı mucib olmuş idi. Hemen Elizabeth beratları istirdâd ederek Avam Kamarası’na menfaat-ı umûmiye hakkında ihtimamından dolayı beyan-ı teşekkür eyledi. Kraliçe’nin bu hareketi kulûb-i âmmeyi celb eyledi. Halbuki Stuartlarda bu nezaket görülmedi. İngiltere, İskoçya ve İrlanda’ya ilk defa tahakküm eden I. James¹ [1566-1625] kendi azamet ve iktidarından sermest oldu. Kuvve-i mutlaka nazariyelerini gayz-ı umûmiyi tahrik edecek bir derecede ileri sürdü ve hatta hüner-füruşluk ederek *Hediye-i Kralî* [*Basilikon Doron*] namında bir eser yazdı.

¹ Celâleddin Arif, Fransızca eserleri esas alarak “Jacques” olarak yazmaktadır; biz, “Jacques d’York” kullanımı hariç metin boyunca “James” olarak verdik.

Bu kitapta şu cümleler görölmekteydi:

“Devletler teşekkül etmezden akdem krallar mevcut idi, bu ecilden kavânin krallardan masdar olup zannedildiği gibi krallar kavâninden masdar değildir. Kral, tebeasının kâffe-i emvâl ve emlâkinin sahib-i yegânesidir; kral, tebeasının mâmelekini almaya selâhiyettardır fakat tebea[nın] hiçbir zaman kralı hal’ etmeye hakkı yoktur”.

I. James’e göre krallar Cenâb-ı Hak tarafından milletlere irsal edilmiş rüesâdır ve bu sebepten hâşâ kuvve-i ilâhinin kâffesini hâizdir. Bu nazariye mücebinece krala itaatsizlik günah-ı kebâirden ma’dûd olur. Kralın iktidarının ne derecede olduğunu anlayabilmek için münakaşaya girişmek adeta küfr-i azîmdir. I. James kendi zaman-ı saltanatına kadar İngiltere’nin takip ettiği mesleğin tam zıttını tutuyor idi. Gerek James ve gerek kendisinden sonra gelen Stuart Hanedanı’nın efrâdı İngiltere meşrutiyet-i idaresini kaldırarak Avrupa’nın sair devletlerinde o zaman mevki’-i tatbikte olan idare-i müstebiddeyi koymaya çalıştılar.

Stuart Hanedanı’nın zaman-ı saltanatlarında geçen hadisât, I. James’in halefi I. Charles’ın [1600-1649] pederinin isrine iktifa ile icra eylediği istibdâd ve bu istibdâda karşı durabilecek lordların İki Gül Muharebesi’ndeki zaafından sonra husûle gelen burjuvazi gibi yeni bir unsurun mevcûdiyeti, Kral’ın parlamento ile müteaddid mücadelâtı, parlamentonun birkaç defalar Kral tarafından seddi, ahalinin vergi vermemekteki taannüdü, İskoçya Kilisesi’ni İngiltere Kilisesi’ne cebren rabt için vukûa gelen teşebbüsât malum olduğu vechile İngiltere’de bir ihtilal-i azîm uyandırdı. Krallarına merbûtiyeti müsellemler olan İngilizleri, kralları aleyhine ayaklandırdı. Ve bu suretle Stuart Hanedanı darağacı ve menfâ ile kesb-i muârefe eylediler. Parlamento ile taht arasında tahaddüs eden bu ihtilâfâtın kâffesini an’anesiyle yazmak tatvîl-i mekâlî mûcib olacağından sarf-ı nazar eyliyoruz.

Bu ihtilâl-i kebîrde İngiltere’de bir nâsiye parladı ki o da meşhur Cromwell’in [Oliver Cromwell, 1599-1658] nâsiyesi idi. Cromwell, I. Charles’ı mağlup eyledi ve 1649’da Kral’ı idam ettirdi. Şimdi kral ortadan kalkınca idare-i hükûmeti tedvir etmek vazife-i müşkilesi parlamentoya kaldı ve ortaya bir İngiliz Cumhuriyeti çıktı. İngiltere cumhuriyet ile idareye alışık olmadığı gibi hazır da değildi. Parlamento riyâset-i umûrda mutad olduğu vechile mağlup ve şerâit-i milleti kabul etmiş bir hükümdar görmek isterdi. Zira böyle bir hükümdar İngiltere’nin eski hürriyet-i siyasiyesini muhafaza etmeye kendini mecbur görürdü. Hükûmetsiz olan İngiliz idaresi yavaş yavaş bir istibdâd-ı askerî altına girdi.

Cromwell, âmir-i mutlak kesilmişti. Cumhuriyeti kabul eylemeyen İrlandalıları mağlup ederek Katoliklerin emvâl ve emlâkını müsadere eyledi ve İrlanda’yı

azîm bir sefalete giriftâr etti. İngiltere’de el-ân devam eden İrlanda meselesini Cromwell açmıştı. Cromwell düşmanlarını mağlup ettikten sonra kralların ellerini uzatmaya cesaret edemediği diğer bir düşmanı kalıyordu ki o da parlamentoydu. Parlamento’yu dağıttı. Ve kapısına “kiralık hâne” levhasını astırdı ve kendisine “İngiltere’nin Hâmîsi Lord” ünvanını verdi. Hâmîliğin ilk devresi fevkalâde şerefli oldu. Birtakım fütûhât Cromwell’e bir zafer çelengi giydirdi. Fakat İngiltere ferdânın ne olacağını bilmediğinden fevkalâde muzdaripti. Cromwell, hiçbir hükümdarın cesaret edemediği idare-i müstebiddeyi memlekette tatbik eyledi; yalnız şurasını ilave eyleyelim ki Cromwell, istibdâdını memleketinin istikbalini temin edecek ahvâl ve mevâdda icra eyledi. İngiltere ihtilalinin neticesi ise iade-i saltanat olacaktı.

Cromwell pâyidâr olabilecek birçok esaslar vaz’ etmek istedi. Fakat İngiltere’nin ahlâk ve âdâtını kral kafası kesmeyle ihlal eylemişti. Evvela kendi yarattığı birtakım kesânla bir şûrâ-yı devlet teşkil eyledi ve onunla idare-i hükümete kalktı. İngiltere gibi serbest münakaşa ve mübahaseye alışmış olan bir memlekette bu suret ancak muvakkat olabilirdi. Kaba ve mutaassıp Protestanların tesir-i nüfuzu altında memlekete bir kanun-ı esasî yapabilecek bir meclis-i müessisân topladı. Fakat bunların yapmış olduğu kanun-ı intihabla toplanan meclis, Cromwell’in işine gelmedi, onu da dağıttı (1655).

1656 tarihinde tesir-i nüfuzla toplanan ikinci bir meclis de Cromwell’in aleyhine çıktı. Diktatör, meclis azâlarından istemediklerini birer bahane ile meclisten çıkardı. Mütebâkî azâ yine Cromwell’in evâmirine münkâd olmadı ve tatbik edilen idare-i askeriyenin ilgasına çalıştı. Nihayet muvaffak oldu. Parlamento İngiltere’nin bir krallık olduğunu, Avam Kamarası’yla Lordlar Kamarası’nın mevcudiyetini kabul etmeye müheyya olduğunu gösterdi. Diktatör, çarnâçar ser-fürû etti ve bir Lordlar Kamarası teşkil etmeye razı oldu. Azâlarını tayin etti ve bu suretle İngiltere’de kralsız bir iade-i saltanat oldu.

Cromwell, 1658’de vefat etti. Cromwell, İngiliz ihtilal-i kebîrini maksadından çevirmiş ve bir istibdâd-ı askerî ile onu mahv eylemişti. Pederinin vefatında “hâmîlik” ünvanını alan Richard Cromwell [1626-1712] birkaç ay sonra bu ünvanı terk eyledi. General Monck [I. Albemarle Dükü, 1608-1670] kolayca II. Charles’ı [1630-1685] İngiltere tahtına davet eyledi.

Yeni kral İngiltere’ye girmezden evvel Breda Beyannamesi’ni neşreyledi (1660). İşbu beyannamede “Parlamento’yu krallığın öyle esaslı ve mühim bir uzvu olmak üzere telakki ederiz ki onsuz ne idare-i hükümet mümkün olabilir ve eminiz

ki ne kral ne de ahali bahtiyar bir surette yaşayabilir” diyordu. Eski Lordlar Kamarası’ndan kalma bir fırka bu beyannameye cevap olarak, “İngiltere’nin hükümet-i resmî-i kanunîsi bir kral ile iki meclisten müteşekkildir” dedi.

Demek ki İngiltere, ihtilali ve cumhuriyeti hazm edememiş ve eski teamülüne merbut kalmış olduğundan yine iki meclisten müteşekkil bir parlamentonun kontrolü altında bulunan bir kral tarafından idare olunmak istediğini vâzıh bir surette göstermişti. Kral ile parlamentonun münasebâtını tahdid etmek en güç bir mesele olacaktı. Birinci ihtilal ile hallolunamayan bu mesele ikinci bir ihtilal ile hallolunacaktı.

Eğer Stuartlar bu birinci ihtilalin vermiş olduğu ders-i ibretten mütenebbih olmuş olsalardı İngiltere’de bir milli saltanat husûle getirebilirlerdi. Fakat I. Charles’ın iki oğlu da 1660’tan 1688 senesine kadar birbirini müteakip taht-ı kraliye su’ûd eylemişler ve her ikisi de menfâdan geldikleri için hiçbir şey öğrenmemişler ve hiçbir şey de unutmamışlardı. Evvela yirmi beş sene icra-yı hükümet eyleyen II. Charles ihtilalden ahz-ı sâr maksadıyla İngiltere’yi bir hevl-i azîm içine soktu. Cromwell’in ceset ve kemiklerini târumar etti. Pederinin idamında zî-medhal olan ricâl-i siyasiyeyi öldürttü. Gençliğinde çekmiş olduğu zahm u meşâkkı unutabilmek için kendini zevk u safâya verdi. Sarayının ahlâk ve âdâtı İngiliz namusunu tehev-vüre getirdi ve İngilizleri gücendirdi ve böyle bir hayatın mûcib olduğu mesârifât parlamentoyu müteessir eyledi. Kral ile parlamento arasında sû-i tefehhüm evvela hafifçe başladı, nihayet kesb-i şiddet eyledi. Bu sû-i tefehhüme mesâil-i diniye de iştirak eyledi. II. Charles, Fransa Kralı XIV. Louis [1638-1715] ile akd-i ittifak eyleyerek siyaset-i hariciyesini bu ittifak üzerine bina eyledi. Katolik Fransızla birlikte Protestan olan Hollanda aleyhinde bulundu. İngiltere’de efkâr-ı umûmiye bundan müteessir oldu ve Kral efkâr-ı umûmiyenin tesiriyle Hollanda’ya nihayet yaklaşmak mecburiyetinde kaldı. Kral’ın biraderzadesi ve İngiltere tacının vârisesi olan Marie d’York [II. Mary, 1662-1694], Guillaume d’Orange [III. William, 1650-1702] ile izdivac edince Stuartların harekât-ı nâ-becâsından bıkmış olan İngilizler çar çeşmle Marie ile zevcinin İngiliz tahtına ku’ûd eylemelerini bekliyordu.

Kral’ın kardeşi [II.] James, Katolik mezhebine girince İngiltere Parlamentosu 1673 senesinde “Test” namı altında bir kanun vaz’ ederek o kanun ile bütün İngiliz memurînine Anglikan mezhebine sadık kalacaklarına dair yemin teklif eyliyordu. Bunun üzerine İngiliz donanması başkumandanı olan Jacques d’York [II. James] memuriyetinden istifa ile dinini muhafaza eyledi.

1679 tarihinde daima istibdâddan tevahhuş eden parlamento Habéas Corpus Kanunu’nu vaz’ eyledi. İngiliz hayat-ı siyasiyesinin başlangıcı olan hürriyet-i şahsiye bu kanun ile temin ediliyordu. Zaten Büyük Şart’ın en mühim maddesini teşkil eyleyen bu mesele işbu yeni vaz’ edilen kanun ile yeniden taht-ı temine alınıyordu. Büyük Şart mücebince bir sebep-i kanunî olmadıkça hiçbir vatanî tevkif edilemeyecek; bir İngiliz, kanun dairesinde ibraz olunacak bir tevkif müzekkeresi ile ancak tevkif edilebilecek ve mevkufun da mutlaka yirmi dört saat zarfında istintâkına başlanacaktı. 1769 tarihinde yapılan kanun Büyük Şart’ın şu zikredilen maddesine teminat olmak üzere bir madde daha ilave ediyor ve diyordu ki: “Gayr-ı kanunî bir surette bir İngiliz’i tevkif eyleyen memur hemen memuriyetinden azledilecek ve gayet ağır bir ceza-yı nakdiye çarpılacaktır”.

Görülüyor ki İngilizler istibdâda karşı daimî bir surette silahlarını tecdid ediyorlar ve hükümdarlarına fikirlerini anlatmak istiyorlardı. Memleket, âtîsinin emniyetsizliğinden hâsıl olma bir heyecan içinde iken İngiltere’de iki büyük fırka-i siyasiye teşekkül eyledi. Tories (muhafazakâr) ve Whigs (liberal yani ahrâr) namı altında teşekkül eyleyen bu iki fırka bugüne kadar birbirine rekabet eylemektedir.

Tory ismi İrlandalı Katoliklerden müteşekkil bir kısım halkın bir araya gelmesinden neşet eylemiştir. Bunlar Katolikliğe mütemâyil Anglikan mezhebi rüesâsına sadakat gösterirlerdi. Bunların ekserisi büyük çiftlikler ashâbından olup Stuart politikasının müdafii olduklarından Stuartlar mevkî-i iktidardan düştükten sonra da onlara sadık kalmışlardır.

Whigler ise İskoçyalı Presbiteryen Protestanlardan müteşekkildir. Bunların ekserisi büyük şehirlerde, büyük limanlarda iktisâb-ı servet eyleyen, ashâb-ı ticaret olan burjuvalardan teşekkül ederek parlamentonun daimî müdâfi-i hukuku olmuşlardır. Stuartlara karşı ilân-ı harb eyleyen bunlar olmuştur. İleride bahs eyleyeceğimiz ihtilali Whigler husûle getirmiş ve İngiltere’nin tam bir asır âmiri kesilmişlerdi. İşte bu asır zarfında asıl parlamento esasını lâ-yetegayyer bir surette İngiltere’de yerleştirmişler ve böylelikle İngiltere tarih-i medeniyetinde gayet mühim bir rol icra eylemişlerdir.

II. Charles ömrünün son zamanlarında yine Katolik olmuş ve hal-i ihtizârda gayet hafî bir suretle saraya idhal edilmiş olan bir Katolik papaz tarafından son tertibât-ı diniyeye mazhar olmuştu. Biraderi ve halefi olan II. James [1633-1701], zaten evvelce Katolik dinine girmiş olduğundan dinini hiç saklamaz olduğu gibi saray-ı kralîde Katolik ayin-i rûhânîsine elden geldiği kadar da resmiyet i’tâ eylerdi. İngilizler yeni krallarının bu halini adeta kendilerine karşı bir meydan

okuma farz eylediklerinden krallarıyla muharebeye girişmeye hazırlandılar. Stuart Hanedanı'na mensup Katolik ve XIV. Louis'nin politikasının mürevvici olan bir İngiliz kralını İngilizler hemen İspanya Kralı II. Philip [1527-1598] tarafından müdafaa olunan Marie Stuart'a [1542-1587] benzettiler. Zaten bu iki mühim tarihî zaman arasında da müşâbehet vardı. II. James kanlı cinayet mahkemeleri gibi mehâkim-i fevkalâdeler icat ederek Habeas Corpus Kanunu'nu ayaklar altına aldı. Test Kanunu'nu da keenlemyekün hükmünde bıraktı. Kendisinin Katolik olması krallığa bir mâniya olduğu için İngiltere'deki Katoliklere karşı daima müsâmahakâr davrandığından Katolikler için de gayet müsâmahakâr bir beyanname neşreyledi (1687). İngilizler II. James'in ihtiyar ve halefinin de Marie d'Orange olduğunu bildikleri için sükût ediyorlardı. Fakat Marie de Modène [Modenalı Mary, 1658-1718] ile izdivac etmiş olan James'in bir oğlu dünyaya gelince İngilizler çekmekte oldukları ızdırabın ilelebed devam edebileceğinden korkmaya başladılar.

Whig Fırkası rüesâsı Guillaume d'Orange ve haremi Marie ile münasebâta girişerek kendilerini İngiltere'ye davet eylediler ve parlamentonun kendilerine tâc-ı kralîyi iksâ eyleyeceği vaadinde bulundular. İngilizlerin arzu ve hâhişleriyle teâmüllerini temin edebilecek olan ihtilal bu suretle kolayca çıkıyordu.

Guillaume, Cornouaille [Cornwall] sahilinde kâin Torbay [Torquay] şehrine ufak bir kuvve-i askeriye ile nâzil oldu. Birlikte getirdiği o ufak kuvve-i askeriye günden güne taraftarlarının iltihakı sayesinde büyüdü, Exeter şehrine hiçbir kuvve-i mâniya tesadüf etmeksizin girdi. Oradan da Londra üzerine yürüdü.

Guillaume, İngiltere toprağına ayak bastığı dakikadan itibaren her yerde her zaman söylediği, "Protestan dini ile İngiltere'nin hürriyet-i siyasiye ve esasiyesini muhafaza ve müdafaa eyleyeceğim"den ibaretti.

II. James tebeası tarafından terk edildiği için firara mecbur oldu. XIV. Louis hakikaten eski müttefiki olan James'e şahane bir surette misafirperverlik vazifesini ifa eyledi. Hatta James'in hukukunu müdafaa zımnında bir ordu ihzâr, bir de donanma techiz eyledi. Bu da tam bir asır evvel İspanya kralı II. Philip'in İngiltere aleyhine gönderdiği "armada"ya benzer idi. İrlanda'nın bir köşesine çıkabilen bir küçük Fransız kuvve-i askeriyesi Guillaume tarafından mağlup ve La Hogue'da bulunan Fransız donanması da İngiliz donanması tarafından târumâr edildi. İngiltere de hukukuna ittikâ ederek arzusu dahilinde elde eylediği kralını hıfz eyledi.

Evvelce hukuk-ı hanedanîyi muhafaza zımnında taht-ı kralînin yalnız Marie'ye verilmesi ve Guillaume'un da muzlim bir köşede Kraliçe'nin zevci olarak kalması istenildi. Fakat Guillaume bu sureti kabul eylemedi. Whigler de işin içinde bir

ihtilal olduğunu göstermek ve yeni Kral'ın iktidar-ı kralisini tahdid eylemek fikriyle bu sureti kabul etmediler. Parlamento, Guillaume ile Marie'yi müştereken hükümdar intihab eyledi. 9 Şubat 1689 tarihinde parlamento iki yeni hükümdara bugünkü İngiltere hürriyet-i siyasiyesinin temelini teşkil eyleyen Bill of Rights tabir edilen şartı takdim eyledi. Bu şart, II. James'in kanuna muhalif olan ahvâl ve ef'âlini ta'dâd eyledikten sonra bir kralın bu gibi şeyler yapmaya hakkı olmadığı yeni hükümdarlara göstererek milletin hukuk-ı mağsûbesinin istirdâd olduğunu bildiriyor idi:

“Bu gibi ahvâl-i nâ-marziyede cedlerinin yaptıkları gibi Avam Kamarası'yla Lordlar Kamarası azâları birleşerek eski hukuk-ı esasiye ve hürriyet-i siyasiyelerini temin maksadıyla derler ki: Yalnız kralın arzusuyla kavânînin tatbikini tatil etmek kanunî değildir. Parlamantonun re'yi istihsâl edilmeksizin ahaliden vergi almak kanunî değildir, yine parlamantonun re'yi istihsâl edilmeksizin vakt-i hazarda bir ordu toplamak kanunî değildir. Parlamento azâlarının intihabı hiçbir tesir-i nüfuz altında olmayıp hür ve serbetçe olacaktır. Ahalinin şikayâtını anlayıp dinlemek, kavânîn-i mukteziyeyi yapmak, tadil veya teşdid etmek için parlamento sık sık ictimâ'a davet edilmelidir”.

Görülüyor ki hükümdarlara i'tâ edilen bu şart ile İngilizler yalnız eski parlamantonun hukukunu talep eyliyorlar. Kavâid-i umûmiyeye dair harf-i vâhid bu şartta [Bill of Rights] bulunamaz. İngilizlerin istedikleri hukuk-ı beşer değil, parlamento hukukudur, hatta İngiliz milletinin hukukuna dair de hiçbir talep yoktur.

Guillaume d'Orange İngiliz olmadığından bu kadar müşkil bir emrin uhdesinden gelebilmek için güçlük çekiyordu. III. Guillaume, İngiliz Kanun-ı Esasîsi ile uğraşacağına Avrupa ahvâliyle meşgul oldu. Bunun üzerine yavaş yavaş yeni teâmüller baş gösterdi ki bunlar da adeta bir kanundan ziyade hüküm ve kuvveti hâiz oldular ve İngiliz parlamento usûlünü tahdid eylediler. Kral kuvve-i icraiyesini kendisini krallığa davet eden Whig Fırkası rüesâsına terk eyledi. Bittabi kral bu suretle parlamantonun ekseriyeti ile müttehidü'r-re'y oldu. Guillaume bütün zaman-ı saltanatında hükümeti parlamentoda ekseriyeti hâiz olan fırka rüesâsı eline bırakmayı kendisine âdet edindi ve böylelikle de vükelâ-yı ümmet ile krallık arasında husûle gelebilmesi muhtemel olan sû-i tefekkürü ortadan kaldırmış oldu.

İşte İngiltere'de kanunda musarrah olmadığı halde teâmül sayesinde mesuliyet-i vükelâ meselesi meydana çıktı. Mesuliyet-i vükelâ icabınca nüzzârın kâffesi her bir fiil ve hareketi için parlamentoda îrâd-ı sual vâki olduğu halde cevap vermeye, ekseriyetin emniyeti kazanamadığı halde mevki'-i iktidardan çekilmeye mecburdurlar. İşte bu usûl sayesinde hükümet ile parlamento arasında mevcut bulunması lazım gelen tevâzün tamamiyle husûle gelemediyse de matlûb olan

tevâzüne doğru bir adım atılmış oldu; yani parlamento, hükümeti lüzumunda düşürebiliyordu. İleride tekâmül neticesinde hükümetin de Avam Kamarası'nı feshedebilmesi esasî teâmül suretiyle işin içine girdi. Yine bu usûlün tekâmülü sayesinde aynı kabinenin bütün nüzzârı parlamentonun ekseriyetini hâiz oldukları takdirde birlikte ve birbirlerinin zâmin-i müştereki oldukları halde idare-i umûr eylerler ve parlamentonun itimadını kaybettikleri takdirde cümlesi birden mevki'-i iktidardan çekiliyorlardı.

Bugün hükümât-ı meşrûtada kabul edilen mesuliyet-i vükelâ usûlü İngiltere'de asırlardan beri teâmül sayesinde vaz' edilen bu usûldür. İngiltere'de Whig ve Tory fırkaları gerek parlamentoda, gerek hükümette birbirlerini takip edip dururlardı. Bu da ancak efkâr-ı umûmiye ile intihabât neticesinde ileri gelmekteydi. Bu andan itibaren İngiltere'de milletin efkâr-ı umûmiyesi umûr-ı memleketi tedvire başlamış idi.

1832 senesine kadar intihabâta iştirak edenlerin adedi mahdud idi. Zira usûl-i intihab nâ-tamam olduğundan eski kavânîn ve teâmül muktezâsınca intihabâta iştirak edebilmek için bazı imtiyazâta mâlik olmak lazım idi. İngiltere'de kuvvetli bir aristokrasi idare-i hükümeti bir hayli zaman gerek bilâ-vasıta gerek bi'l-vasıta elinde tuttu. İngiliz Kanun-ı Esasîsi, İngiliz kavminin tekâmülüyle birlikte tekâmül etti ve yavaş yavaş hiss olunmayacak derecede ve ihtiyaç üzerine demokrasi, hem parlamentoyu hem hükümeti eline geçirdi.

III. Guillaume ile II. Marie'nin zaman-ı saltanatlarıyla halefleri olan II. Marie'nin hemşiresi Kraliçe Anne'in [1665-1714] saltanatı zamanında yeni usûl-i idare, harîçteki muzafferiyât ile kesb-i kuvvet eyledi. Gerek Fransa'ya karşı iktisâb edilen galibiyet, gerek muzafferiyât ve ahvâl-i saire Kraliçe Anne'in zaman-ı saltanatını Kraliçe Elizabeth'in zaman-ı saltanatına benzetti. Bu kraliçe zamanında Fransa'nın müstemlekât imparatorluğu parçalanmaya başladığı gibi İngiltere'nin kuvâ-yı bahriye ve ticaret-i bahriyesi artık te'âlî etmeye başlamış ve daimî bir surette İngiltere ciddi bir siyaset-i hariciyeye mazhar olmuş idi.

Anne, Danimarka Prensi'yle vukû bulan izdivacından bir vâris dünyaya getiremediği için Prens de Galles [Galler Prensi] olan küçük biraderi III. James'i kendisine varis yapmak arzu eyledi. II. James'in oğlu III. James, Katolik kalmış olduğundan ve zaten bu prensin yüzünden ihtilal zuhûra gelmiş bulunduğundan parlamento geçen din muharebelerini bir daha ortaya koyarak kazanılan mesafeyi kaybetmek arzusunda değildi.

1701 tarihinde yapılan Acte d'établissement Kanunu, İngiltere taht-ı kralîsini Stuartların Protestan olan Brunswick Hannover Hanedanı'na geçirdi. İşte bu kanun, milletin hanedana karşı olan hakk-ı sarihini gösterir. Zira 1689 ihtilalinde parlamentonun vaz' eylediği diğer bir kanun daha vardı ki: "İngiltere kavânîni milletin hakk-ı sarihidir. Tahta çıkacak olan her hükümdar mevzû olan kavânîn ahkâmına tebe'an icra-yı hükümet eyleyecektir" diyordu. Demek ki 1701 Kanunu bu kaideye bir misal teşkil eyledi.

1714 tarihinde Anne vefat eyleyince Hannoverli I. George [1660-1727] bilâ-müşkilât İngiltere taht-ı kralîsine su'ûd eyledi. Hannover hanedanı parlamento usûlünü harfiyen tatbik eylediler. Zira İngiltere tahtını İngiliz Parlamentosu'na borçlu oldukları için parlamentonun nüfuzunu kesr eylemek kendi saltanatları aleyhinde çalışmak olduğunu pekâlâ anladılar.

Asırlarla devam edip ber-vech-i bâlâ ihtisar eylediğimiz ahvâl, İngiltere'de usûl-i meşrutiyeti bir daha yerinden oynamamak şartıyla tespit eylemiş ve nihayet İngilizler hükümdarlarına milletin arzu ve emelini kanlı, feci ve mütemâdî bir mücadele neticesinde kabul ettirmiş ve milletin şerâitini kabul eylemiş bir hükümdar mevkî-i iktidara gelmiş idi.

Görülüyor ki makalemizin başında serd ve ityan eylediğimiz fikri bâlâyâ derc eylediğimiz vekâyi ile ispat ettik. En evvel kanun-ı esasîyi tatbik eden ve onunla pek güzel netâyic istihsâl eyleyen İngilizler nazariyâtı bir tarafa bırakmışlar, hatta nazariyâtın mevcudiyetini aramamışlar, yalnız vâkıya ehemmiyet vermişler. İhtiyac-ı mübrem ve âcili nazar-ı dikkate almışlar ve bi'n-netice hukuk-ı ibâdî hükümdarların pây-ı istibdâdı altından kurtarmışlar, hatta içlerinden çıkan Cromwell'e karşı koymuşlar, onun istibdâd-ı askerî ile icra ettirdiği intihabât bile milletin azmine mâni olamamış ve nihayet Hâmi Lord da [Cromwell] milletin arzusunun önünde boyun eğmeye mecbur olmuştur. İşte şu görülen ahvâl bize yakinen gösteriyor ve anlatıyor ki İngilizler I. Büyük Şart'ı kendilerinin mal-i sarîhi gibi telakki eylemişler ve onu gasp için uzatılan elleri kesmişler ve hukuk-ı milleti öyle birtakım nazariyât üzerine ik'âd eylemeyip yalnız vâkıyayı nazar-ı dikkate almışlar ve kendileri tekâmül eyledikçe kanun-ı esasîlerini kanun-ı tekâmüle tebe'an tekvin eylemişlerdir.

KAZA-YI İDARÎ*

Charles Crozat, trc. Mustafa Hâmid, haz. Zeynep Aygür** - Niyazi Varoğlu***

Türkiye Cumhuriyeti'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 51'inci maddesiyle Şura-yı Devlet'in teşekkülünü derpiş etmiş ve bu müessesenin iki tarz vazife ve selâhiyetini kabul ve tespit etmiştir: Bunlardan birincisi "kaza-yı idarî" sahasında, ikincisi de "Meclis-i İdarî" sıfatıyla haiz olduğu vazife ve selâhiyetlerdir. 5 Kânunıevvel 1341 tarihli kanun mûcebince Şura-yı Devlet'in teşkilatı da taayyün etmektedir. Binâenaleyh şu kanunların teyit ettiği vaziyete göre Türkiye'nin "iki nev' kaza" sistemini kat'î olarak tercih ettiği beyan edilebilir.

Derdest-i teşekkül bulunan Şura-yı Devlet'in, kanun layihalarını ve nizamnameleri tedkik ve ihzar ederek hükümetin bu sahadaki mesaisine doğrudan doğruya yardımını olacağı ve bu suretle geniş vazife ve selâhiyete mâlik olarak ibtidâdan bir nev' kontrol icra edebileceği noktası hiçbir münakaşayı davet etmemektedir. Her türlü şüpheden âzâdedir ki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun lehlerinde şahadet ettiği "ilim, ihtisas ve tecrübeleriyle temâyüz eden zevât" kanunların ihzârında Şura-yı Devlet'in iktidar ve mesaisinden istifade edecekler ve bu da teşriin kıymetini takviyeye hizmet edecektir.

Fakat Şura-yı Devlet'in bir heyet-i hâkime sıfatıyla kuvve-i kazaiyeyi haiz olması keyfiyeti bazı itirazları mûcib olabilir. Bununla beraber kuvvetli sebeplere istinat ederek iddia ve müdafaa edilebilir ki bu bâbda ittihaz edilen karar katiyen yanlış olmayıp mükemmel esbâb-ı mûcibeye mâlik bulunmaktadır. Bu makalemizde 5 Kânunıevvel 1341 tarihli Şura-yı Devlet Kanunu'nun hukuk sahasında vücûda getirmekte olduğu yeniliği tedkik edeceğiz. Ba'dehu kaza-yı idarînin hukukta bir terakki ifade edip etmediğini ve nihayet diğer memleketlerde haiz olduğu faydaları Türkiye'de iktisap etmesine amelî noktalardan mânialar bulunup bulunmadığını mütalaa edeceğiz.

* Charles Crozat, "Kaza-yı İdarî", mütercimi: Mustafa Hâmid, *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 29, Mart 1927, s. 517-536.

** Stajyer avukat, İstanbul Barosu.

*** Yüksek lisans öğrencisi, İstanbul Üniversitesi SBE Kamu Hukuku.

I

Şura-yı Devlet'in teşkilatı hakkındaki kanun, yeni Türk hukukuna pek kıymetli anâsır idhal etmektedir. Bu kanun ile iki nev' kaza usulü kabul edildiğinden dolayı, umumî nokta-i nazardan, Türkiye, Anglo-Sakson sistemine muhalif olmak üzere Fransız-Alman hukuk sistemine iltihak etmektedir. Bu suretle hakim-i âdî ile hakim-i idarî arasında fark kabul eden ve adetleri azîm olup gittikçe çoğalan devletler grubuna Türkiye de dahil olmaktadır. Fransız-Alman telakkisi hukuk-ı âmme ile hukuk-ı hususiye arasındaki fark ve temyize istinat eder. Hukuk-i hususiye; ahvâl-i şahsiyeyi, aynı hukuku, efrâd arasındaki münasebâtı ihtiva eder. Hukuk-ı âmme ise; kuvvetlerin teşkilatını, hıdemât-ı hukukiyenin idaresini ve bunlardan münbais ihtilafların hall ü faslını mevzubahis eder; bu suretle idarenin mesuliyeti ve akdettiği mukaveleler hukuk-ı medeniyenin saha-yı tatbikinden çıkarak hakim-i idarînin bu meseleler için yaratmaya mecbur olduğu hukuk prensiplerine tâbi olur. Zira muamelat-ı hususiyeden farklı olan hıdemât-ı umumiye; hukuk-ı medeniyecilerin esaslarına uymaz. Buna binâen kuvve-i âmme ile vatandaşlar arasında hâdis olan ihtilaflar, kuvve-i adliyenin elinden alınmıştır; çünkü mahkemeler idari muamelata müdahale ederek onu taciz etmeye muktedir olamaz. Böylece "idare" istiklalini muhafaza eder. Bu hal, idarenin meşruiyet esasına tâbi olmadığını ifade eder mi? Şüphesiz hayır. Diğer memleketler meyanında Fransa ve Almanya, yalnız vatandaşların lehinde birinci derecede teminat olmakla kalmayıp aynı zamanda hukukun terakkisi için kıymetdar bir vasita olan kaza-yı idarî teşkilatına mâliktir.

Anglo-Sakson telakkisine göre gerek efrâdın, gerek cemiyet ve heyetlerin tâbi olduğu hukuk birdir. Bu memleketlerde hakiki manasıyla hukuk-ı idare yoktur ve vâzı'-ı kanun ile hakim arasında nizam ve talimat ısdar eden mutavassıt bir kuvvet mevcut değildir. Hukuk-ı âmmenin ahkâmı da yegane mevcut olan mehâkim-i adliye tarafından tatbik edilir. Fransız-Alman sisteminde kanun ile vatandaş arasında tatbik ve icra ile muvazzaf kuvvetli bir idare bulunur. Tabîîdir ki idare; vâzı'-ı kanunun direktiflerine tevfikân hareket eder. Bununla beraber idare; efrâd ile muayyen ve doğrudan doğruya münasebâtı bulunan, muhtariyeti haiz bir uzviyettir. İdarenin nizam ve talimat vaz' etmek kuvveti ve hakk-ı takdiri vardır. Anglo-Sakson memleketlerinde idare makinesi kendine has istisnâî kuvvetlere mâlik muhtar bir heyet halinde değildir. Bu memleketlerde vatandaş ile kanun arasında mutavassıt kuvvet, hakimden ibarettir. Kuvve-i idare vatandaşlara karşı cebri bir kudreti haiz değildir; ibtidâdan icra kuvvetini taşıyan idari fiiller yoktur. Görülüyor ki şu iki telakki yek-diğerinin zıttıdır.

Türkiye Cumhuriyeti, şüphe edilemez ki, Fransız-Alman telakkisinde mündemic bütün evsâfa mâliktir. Türkiye; idari sistemler, merkezî idarenin kuvvetli olduğu ve kuvvetli olması icap eden bir memlekettir. Fakat bu mütalaât kâfi değildir; Türk vâzî'-ı kanunu bu bâbda mantıkî olan bütün netâyici istihrac etmiş ve hukuk-ı âmmenin en yeni esaslarını tatbik etmek emeliyle kaza-yı idarî usulünü kabul etmiştir. Bu hususta idari sistemli memleketlerden teşkilatı ve faaliyeti en iyi olan Fransız Şura-yı Devleti numune ittihaz edilmiştir.

5 Kânunıevvel [1]341 tarihli kanunun, bir asırdan beri Fransız içtihadâtı ve mukarrerâtı ile erişilen terakki ve tekemmül evsâfını haiz bulunduğu bilâ-mübalağa iddia edilebilir. Bu ciheti tedkik edelim: Mezkur kanun bir taraftan adalete ve meşruiyete karşı gelen bütün mâniaları ve kaza-yı idarînin muvaffakiyetle cereyanını bir zamanlar ta'vîk etmiş olan engelleri bertaraf etmiştir. Bu suretle ki kanun "nâzır-hakim" nazariyesini reddederek filî idare ile kaza-yı idarîyi tefrik esasını kabul eylemiştir. "*La justice retenue*" yani hükümlerin doğrudan doğruya kabiliyet-i icraiyesi olmayıp ancak idarenin kendi ihtiyarıyla mütâvaatından sonra icra edilebilmesi sâbık Osmanlı Şura-yı Devleti'ni, hakiki faaliyetten men' eden bir sistemdi. Kanun bu tarzı reddederek Türk milleti namına icra-yı adalet etmek üzere vekâlet esasını (*la justice déléguée*) kabul etmiştir. Diğer taraftan Şura-yı Devlet, idari mesâilde hukuk-ı âmme hakimi sıfatını ihraz ediyor. Kanun, kaza-yı idarîyi intac edebilen en yeni vekâyîi derpiş etmektedir. Mesela idarenin mesuliyetten ictinâb için sükûtu ihtiyar ettiği mesâili hallediyor. Liyakat bahsinde kanun gayet itminan-bahş şerait vaz' etmektedir. Usul-i muhakemeye gelince, tamamen vazih olup pek iyi tanzim olunmuştur. Bundan mâadâ kanun, kazaî kararların icrası bahsinde şâyân-ı takdir bir yeniliği ihtiva etmektedir. Fransa'da idare, kaziye-i muhakemeye tevfik-i harekete mecbur olmadığı halde (idare kendiliğinden ittiba etmeyecek olursa Fransız Şura-yı Devleti efrâdın mutazarrır olmaması için bazı usuller keşfine mecbur olmuştur) Türk Kanununun 48'inci maddesi Şura-yı Devlet'ten verilen hükümlerin derhal icra edileceğini mul'indir.

Şura-yı Devlet hakkındaki Türk Kanunu artık eskimiş bazı ahkamı ihtiva etse (mesela değişmek üzere olan usul-i muhakeme-i hukukiye kanununa taalluk eden bazı mevâdd gibi) ve birkaç noktası tenkit edilebilse dahi şurası muhakkaktır ki Türkiye Cumhuriyeti teşri nokta-i nazarından hukuk-ı âmmede bir vukuf-ı tâm ispat eden kıymetdar bir vasıta ile mücehhez bulunmaktadır.

II

Kaza-yı idarî usulü, acaba hukukta bir terakki ifade eder mi? Bu umumî mahiyette bir mesele teşkil eder. Bu bâbda tecrübe sebk etmiş olmasaydı cevap verirken

tereddüde düşmek pek tabî olurdu, lakin bu tecrübe yapılmıştır ve yapılan tecrübe kat'î bir mahiyeti haiz bulunmaktadır. Gerek ilmî mütalaâtın, gerek tatbikatın şهادet ettiği vechile kaza-yı idarî, Fransa'da iyi neticeler vermiştir. Tefrik-i kuvâ prensiplerine istinat ederek, nazariyat itibariyle kaza-yı idarînin bu prensipler ile bir tezat teşkil ettiği, çünkü tefrik-i kuvâ esasının yalnız bir nev' hakim usulünü istilzam ettiği semeresiz bir surette iddia edilmiştir. Ancak vahdet-i kaza usulünün mantikî olduğu ve binâenaleyh Şura-yı Devlet'in selâhiyet-i kazaiyesini ref etmek lüzumu faydasız bir surette tekrar edilmiştir. Bu bâbdaki teşebbüsler neticesiz kalmaya mahkumdurlar. Yalnız ilmî mütalaât ve nazariyat değil, tatbikat ve vekâyî dahi kaza-yı idarî lehinde şهادet etmektedir. Fî'l-vâkı Şura-yı Devlet'in zengin mukarrerâtı hükümetin yalnız mesuliyet-i maliyesini taht-ı hükme alan ahvâle münhasır olmayıp birçok idari kararların fesih ve iptalini ihtiva etmekte ve böylece nokta-i nazarımızı teyit etmektedir. İşbu kaza-yı idarî usulü Fransa'da birtakım kaideler vücuda getirmiştir ki şerâitin fıkhdânı hasebiyle hakim-i âdî bu kaideleri bulamayacaktır.

Bu bahis hakkındaki nazariyat-ı ilmiyeyi hülâsa edelim. Müelliflerden Léon Duguit [1859-1928], [Maurice] Hauriou [1856-1929], [Gaston] Jéze [1869-1953], [Raymond] Carré de Malberg [1861-1935], [Joseph] Barthélemy [1874-1945], [Achille] Mestre (1874-1960), [Louise] Rolland [1877- 1956] ve [Roger] Ronnard'ın [1878-1944] âsârı, kaza-yı idarî lehinde mütalaâtı ihtiva etmektedir. Öyle bir kaza-yı idarî ki azâsı (faal vazifeden çekilmiş) kısmen idareciler meyanından müntehab bir Şura-yı Devlet'e mevdû' olacak ve bittabi birinci derecede hakim-i âdînin ve son derecede Mahkeme-i Temyiz'in selâhiyetini bertaraf etmiş olacaktır. İşbu müelliflerin mütalaalarını; nokta-i nazarımızı teyit ve takviye etmekte olduğundan umumî hatları ile zikretmeyi faideli addetmekteyiz:

Duguit, Fransız İnkılabı'ndaki esası hatırlatır: 1789 tarihinde Meclis-i Milli, kuvâ-yı devleti üçe tefrik ederek kuvve-i adliyeyi müstakil ve diğer iki kuvvete müsavi bir kuvvet olmak üzere tanıdığı zaman hey'et-i adliyenin her hususta selâhiyet-i kazaiyesini kabul etmiş değildi, belki de Meclis-i Milli (Eylül 1790 ve 15 Mayıs 1791 kanunları ile) idare adamlarına müteaddid mesâilin hall ü faslını terk etmişti. Bu tarz-ı harekette hiçbir tezat müşahede edilemez, zira kuvve-i adliyeden o zamanlar Montesquieu'nun da anladığı vechile "hukuk-ı medeniyeye müteallik hususâtı icra eden kuvvet" manası maksud idi. Binâenaleyh medeni kanunların tatbikatına taalluk etmeyen hususât, idarenin selâhiyeti dahiline giriyor demektir. Onun için 7 Eylül 1790 Kanunu kaza-yı idarîyi ihdas ederken 1789-1791 senelerinde

kuvve-i adliye atfedilen mahiyetin netice-i mantıkiyesini kabul etmiş oluyordu¹. Objektif (*afakî*) hukuk mektebinin reisi, iki nev' kaza usulünün kat'î bir taraftarı olup *Mufasssal Hukuk-ı Esasiye* eserinin birçok sayfeleri Fransız kaza-yı idarîsi lehinde sitayişler ile doludur. Müellif bir noktada şöyle idare-i kelam etmektedir:

“Şura-yı Devlet, idarenin kanuna muhalif hareket ettiği her muamele-i hukukiye bilâ-merhamet fesih ve iptal ettiği gibi idarenin efrâda karşı mesela mukaveleye müstenit hususâtta sübjektif (*enfüsî*) bir vaziyet-i hukukiye düştüğü zaman bilâ-tereddüt idareyi mahkum etmektedir. Keza Şura-yı Devlet, bir hizmet-i umumiyenin icrasından efrâdın mutazarrır olduğu hususâtta dahi idare aleyhinde ve efrâdın lehinde hüküm vermektedir”².

Muhalik mektebin yani Düalist mektebinin büyük üstadı Maurice Hauriou dahi iki nev' kaza bahsinde Duguit ile hem-fikirdir. Hauriou, 30 sene muntazaman kaza-yı idarî ve mukarrerâtı hakkında *Sirey Mecmuası*'nda neşrettiği yazılarıyla Şura-yı Devlet'in eserini ilerletmeye gayret eden müelliflerden biridir. Toulouse Darülfünunu Hukuk Fakültesi reisi olan Hauriou gerek *Hukuk-ı İdare Dersleri* (11. tab') eserinde, gerek *Hukuk-ı Esasiye* ünvanlı eserinde Şura-yı Devlet'in bugünkü selâhiyet-i kazaiyesini muhafaza etmesi lüzumunu müteaddid sebepler ile müdafaa etmektedir. Hauriou, her şeyin fevkinde hukuk-ı şahsiyenin muhafaza ve temini ile meşgul olduğundan dolayı bu bâbdaki mütalaası bir kıymet-i hususiyeyi haizdir. Kanunların teşkilat-ı esasiye kanununa mutabakatini hakim-i âdînin tedkik ve murakabe etmesi taraftarı olan ve bu fikrine mektebine mensup olan Mösyö Mester'in de iltihak ettiği müellif, kaza-yı idarînin şahsî hürriyetlerin aleyhinde tecelli edeceğine ve idarenin adalet ve meşruiyeti temin edemeyeceğine zâhib olsaydı bu usulü reddetmekte katiiyen tereddüt etmezdi. Bu yeni müellifin Şura-yı Devlet ve kaza-yı idarî lehindeki kanaatlerini esbâb-ı mûcibesıyla öğrenmek için *Sirey* mecmuasında münteşir yazılarını okumak kifayet eder:

“Şura-yı Devlet, muntazam idari sistemli her memleket için zaruri bir müessesedir ve idarenin şuurunu ve mânevi vicdanını temsil eder. Bu itibar ile her vicdan gibi fikir beyan eder ve hüküm verir”³.

Fransız sisteminin amelî kıymeti şu cümleler ile takdir edilmektedir:

“Fransızlar idari hakim, hakim olmadığı hissini beslemezler; bilakis sistemlerinin haiz olduğu esaslı faydaları yakından bilirler ve idarenin herhangi bir fiili ve hareketine karşı bu tarik ile itiraz etmekten hoşlanırlar...”⁴.

¹ Duguit, *Mufasssal Hukuk-ı Esasiye*, cilt 2, sahife 529.

² [Duguit], *Hukuk-ı Âmmenin İstihalesi*, sahife 215.

³ Hauriou, *Hukuk-ı İdare*, 1. tab', sahife 199.

⁴ Hauriou, *Muhtasar Hukuk-ı İdare*, 10. tab', sahife 50.

Kaza-yı idarî ile usul-i muhakeme-i âdiye arasındaki fark ve temyizinin derin sebeplerini izah ederken müellif Hauriou, bu sebeplerden bir kısmının bütün memleketlere şâmil ve tamamen hukuki mahiyette olduğunu, diğer kısmının da Fransa (ve binâenaleyh Türkiye) gibi merkeziyet usulünü takip eden memleketlere münhasır siyasi ve idari olduğunu tespit etmektedir.

Hukuki sebepler: Hakim-i âdî, bi'z-zarure hakim-i küll değildir. Alelâde hayatın hukuki tezahürlerini ve şartlarını bilen hakim-i âdî, bu sahadan uzaklaşınca tehlikeli bir surette selâhiyetdar olmayabilir. Şüphe caiz değildir ki idarenin tatbikatı ve bunun efrâd ile münasebâtında tecelli eden hukuki rabıtalara, alelade hayatın hukuki muamelelerinden pek farklıdır.

Siyasi sebep: Hükümetin bir mahkumiyete boyun eğmesi tabî bir şey değildir; Hükümet hakim-i âdîden başka bir mahkemeye tâbi olursa daha iyi muhakeme edilir. Her halde hayat-ı âdiyedekinden büsbütün başka türlü mu'dıl bulunan idarenin ef'âl ve harekâtını bilen ve takdir edebilecek kabiliyette bulunan hakimlere ihtiyaç vardır.

Görülüyor ki Fransız İhtilali kaza-yı idarî ile kaza-yı adlî arasında tefrik-i kuvâ esasını kabul etmiştir, çünkü bu esasta tefrik-i kuvânın istinad ettiği siyâsî şe'niyeti görmüştür. Halbuki Mösyö [René] Jacquelin ve Mösyö Arthur bu tefrikte yalnız idari bir şe'niyet görmekte ısrar ediyorlar. İşte bundan dolayıdır ki hukuk-ı âmmeye ait ilk iki mektebin muallimi olan Duguit ve Hauriou, Fransız İnkılabı'nın kabul ettiği sistemi teyit etmektedirler. İnkılaptan beri bütün rejimlerin kabul ettiği ve aynı kuvvetle muhafaza ettiği bu esastan ibarettir. Bu esas reddeden Fransız İnkılabı'nın kuvvetli bir prensibini reddediyor demektir.

Profesör Gaston Jéze, Duguit'nin tilmizi olup *Hukuk-ı İdarenin Umumi Esasları* ünvanını taşıyan eserinde Şura-yı Devlet'in mukarrerâtını tedkik etmektedir. Jéze, ecnebi memleketlerin hukuk ve kavânîni ile en ziyade meşbu olan Fransız müelliflerinden biridir. Ona göre hukuk-ı idarenin muhtariyeti mevcut olup bugünkü devlet müessesinde hukuk-ı idarenin artık hukuk-ı medeniyenin esasâtına istinad etmesine bir sebep olmadığı iddia edilebilir. Hukuk-ı âmmeye o derece terakkiye mazhar olmuştur ki hakim-i âdînin gerek istihzar ve kabiliyet, gerek suret-i hall itibariyle yek-diğerinden pek farklı bulunan iki tarz-ı hukukîyi kolaylıkla tatbik edemeyeceği tahmin edilebilir. Hukuk-ı âmmenin meydana koyduğu mesâili hukuk-ı medeniye kaidelerine tevfiik ederek halletmeye teşebbüs edildiği zaman, hukuk-ı medeniye kaidelerine muhalif faraziyeler ve istisnalar ihdas etmek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Türkiye'de dahi kaza-yı idarî mesâili hakim-i âdiye havale

edildiği takdirde aynı neticenin vukuu zaruridir ve hakimleri gayet müşkil vaziyetlerde bırakacak suret-i hallerin hudûsü gayr-ı kâbil-i ictinâbdır. Zira 19'uncu asrın son senelerinin terakkiyâtıyla sâbit olduğu üzere birbirinden tamamen ayrı bulunan bu iki tarz-ı hukukîyi karıştırmak tehlikesine maruz kalacaklar ve veche ve istikamet veren prensiplerden mahrum bulunacaklardır.

Jéze tafsilen göstermiştir ki hıdemât-ı umumiyenin hüsn-i ifası; idare-nin hukuk, vecâib ve münasebâtını efrâd arasında olduğu gibi yalnız kanun-ı medenînin ahkâm ve esaslarına göre tanzim etmek ile kâbil-i husûl değildir. İdari mesuliyet, nizam ve kaideye muhalif olan şeyin telafisi (*répétition de l'indu*) nâ-geh-zuhur ahvâl (*l'imprevision*) ve emsali hukuk-ı medeniyede tesadüf edilemeyen prensiplerdendir.

“Şura-yı Devlet gayet iyi muhakeme etmektedir. Dünya pek az mahkeme görmüştür ki kararlarında bî-taraf ve fikirlerinde ve yeniliklerde gösterdiği ihtiyatkâr cesaret nokta-i nazarından şu en yüksek idari mahkememiz ile rekabet edebilsin”⁵.

İki nev' kaza lehinde pek zengin esbâb-ı mücibeyi ihtiva eden Profesör Jéze'nin nokta-i nazarını naklederken şu hülâsa ile iktifaya mecburuz.

Bonnard⁶ dahi Duguît'nin tilmizi olup müdafaa etmekte olduğu tezin hal-i hâzıra ait esbâb-ı mücibesini üzerinde ısrar etmektedir. Tarihî nokta-i nazardan Fransız İhtilali bu meseleye ait esbâba mâlik olduğu gibi bugün de idari mesâilin ve ihtilafâtın idarî hakimlere tevdiinde esbâb-ı muknia mevcuttur. Bonnard'ın tasrih ettiği esbâb münhasıran Fransa için olmayıp Fransa gibi merkezî ve idarî sistemli memleketler için de vardır. Burada her şeyden evvel kabiliyet meselesi mevzubahistir. İdari davaları rü'yet ve muhakeme etmekte adlî mahkemelerin idarî mahkemelerden daha az kabiliyetli ve kudretli olduğu mülahaza edilmektedir:

“Bu davaların muhakemesinde, hakimlerin gerek hıdemât-ı umumiyenin teşkilatı ve faaliyeti hakkında ve gerek idareye tahmil edilen amelî zaruretler hakkında derin ve vâsi malumat sahibi olmaları iktiza eder. Nazariyat itibariyle, adlî mahkemelerin bu malumatı haiz olmaları ve iktisab edebilmeleri gayr-ı kabil değildir; ancak fiiliyat itibariyle idari işlerden uzun müddet uzak bulunmaları hasebiyle bu malumatı haiz değildirler. Böylece şu sahada muhakeme hususundaki kabiliyetleri noksan bulunuyor”.

Daima tedvin edilmiş kanunlara ve nizamlara tevfiқан muhakeme etmenin tevliid ettiği itiyat ile adlî mahkemeler; maddeler ve metinler haricinde karar vermezler, halbuki hukuk-ı idare mevzuatı tamamen tedvin ve taknin edilmiş

⁵ [Gaston Jéze], *Umumi Esaslar*, 1925, sahife VIII.

⁶ *Muhtasar Hukuk-ı İdare*, 1925.

değildir. İdari hakim bu noksanları ikmal ve telafi mecburiyetindedir. Binâenaleyh hakim-i âdî, idari mesâili de rü'yet edecek olsaydı bu sahada nispeten dûn bir mevkide bulunacaktı.

Şu zikrettiğimiz en kudretli ve münevver nazariyecilerden mâadâ ilmî şehade ihtiyaç var mı? İleride göreceğimiz fakülte reisi Barthélemy'nin mütalaasını da ilave edebilirdik. Bununla beraber Fransa'da vahdet-i kaza nazariyesi Mösyö Jacquelin tarafından kemal-i selâhiyetle tedris edilmektedir. Bu nazariyenin müstenidâtı malumdur: Nazariyat itibariyle, tefrik-i kuvâ esası kaza-yı idarî ile gayr-ı kâbil-i telifdir. Kuvve-i adliye müstakil olup devletin haiz olduğu üçüncü kuvveti teşkil etmektedir. Binâenaleyh kuvve-i adliye bütün sahasına sahip olmak lazım gelir ve bu sahadan ayrılan herhangi bir kısım bu prensibi ihlal eder. Fransa, Şura-yı Devleti idari mesâilde hakim yapmakla tefrik-i kuvâyı riayetkâr bulunmuyor. Bundan mâadâ, birbirine muvâzi iki kaza usulünde her ikisinin aynı mahkeme-i âliye (Cour Souveraine) tâbi olmaması kâbil değildir; Zira bu takdirde her iki tarz mahkemelerin birbirine muhalif kararlar vermesi ihtimali vardır. İşbu esbâb-ı mûcibe bizce kâbil-i kabul değildir. Bunu başka yerde dahi izah ettik⁷. Haddizatında nadiren zuhur eden ve eski mukarrerâta ait bulunan ihtilaf ihtimali, Şura-yı Devlet gibi bir müessese-i kazaiyenin bertaraf edilmesi için kâfi ve mukni bir sebep teşkil edemez. Sırf nazari bir ihtimali için iyi eserlerini gösteren bir sistemi yıkmak ve faaliyetinde birçok mahzurlar arz eden diğer birini tercih etmek mi icab eder? Şurası muhakkaktır ki bu nazariye gerek ilmî mütalaât ve gerek amelî⁸ mülâhazât itibariyle terakki eseri göstermemiştir ve Türkiye'de dahi kabul edileceğini zannetmiyoruz. Mösyö Jacquelin'in bu bâbdaki nokta-i nazarına neden dolayı iltihak edemediğini Fakülte Reisi Mösyö Barthélemy kat'î bir surette izah etmektedir:

"Mösyö Jacquelin'in müdafaa ettiği ve kaza-yı idarî aleyhine müteveccih olan tez şu iki mefhumun karıştırılmasından neş'et etmektedir: Birincisi, adlî mahkemeler muvacehesinde idarenin mutlak istiklalini istilzâm eden kaide olup diğeri de hakimın vazifesi ile idare vazifesini tefrikten ibaret bulunan esastır. Refikimizin kanaatine göre, hakimın vazifesi idarecinin vazifesinden kat'î bir surette tefrik edilebilmek için birincisi münhasıran kuvve-i adliye tevdi edilmek ve bu kuvveti kuvve-i icraiye bağlayan her türlü rabitalardan âzâde kılmak iktiza eder. Kaza-yı idarî ile kaza-yı adlî arasındaki farkları nazar-ı dikkate almayan Mösyö Jacquelin; nüfuz-ı idarînin istimalini mehâkim-i âdiyenin

⁷ Türkçe *Hukuki Bilgiler Mecmuası*'nın 3'üncü numarasında münteşir makalemize müracaat: [Charles Crozat, "Kaza-yı İdarînin İstiklâli", *Hukuki Bilgiler Mecmuası*, sy. 3, Teşrinisânî 1926, s. 124-135].

⁸ [Metinde "ilmî"].

murakabesi altına vaz' etmekten çekinmiyor ve bunu kabul etmeyen herhangi bir suret-i hall, mumaileyhe nazaran, kuvvetlerin ve vazifelerin karışması neticesine müncer olur. Buna karşı şu mukabelede bulunacağız ki kuvvetlerin karışması mahzuru, Mösyö Jacquelin tarafından teklif edilen sistemde dahi zâil olmuyor; çünkü kuvve-i icraiye hakimler üzerinde haiz olduğu hukuka binâen (tayin, terfi) kuvve-i adliye üzerinde az çok nüfuz sahibidir. Vazifelerin karışmasına gelince; bu cihet kaza-yı idarî ile kaza-yı adlinin tefriki esasî ihlal edilmeden izale edilebilir... Nihayet kaza-yı idarî teşkilatımızın ıslahını talep edecek yerde onun lağvını isteyen ve vazifelerin tefrikine daha ziyade hürmetkâr olmak vesilesiyle idarî ve adli kazaların tefriki lüzumunu tanımayan Mösyö Jacquelin'in tezine tamamen muhalifim⁹.

Fransa'da denilebilir ki ilmî içtihad sahasında ittifaka yakın ekseriyet, kaza-yı idarî lehindedir ve vahdet-i kaza taraftarlarının teşebbüsleri parlamento karşısına çıkacak olsa kat'î bir hezimete uğrayacaktır. Bu suretle kaza-yı idarînin lüzumu, Fransa'da inkar edilemez bir vâkıa kuvvetini haizdir. Netâyici ise artık geriye dönmeyi düşündürmeyecek kadar zengindir. Şurası da unutulmamalı ki kaza-yı idarîyi kabul eden bütün memleketler Fransa'yı numune ittihaz etmişlerdir. Bir memleketin içtimaî hayatında üç ihtiyaç, hakim-i adîye nisbetle hakim-i idarî tarafından çok daha iyi tatmin edilebilmektedir ve bunu ispat etmek kolaydır. Fransa'da hakim-i idarî böylece hükümetin şiddetle muhtaç olduğu hukuk ve imtiyazâtı muhafaza edebilmiş, idareyi meşruiyete tâbi kılmış ve hukuk-ı şahsiyeyi de muhafaza ve temin eyleyebilmiştir.

Hakim-i idarî, hükümetin müftekir bulunduğu hukuk ve imtiyazâtı muhafaza etmiştir. İdare, hidemât-ı umumiyenin ihtiyaçlarını temin edebilmek için hukuk-ı âmmeden münbais bazı hakları ve selâhiyetleri istimal etmek mecburiyetindedir. Ancak bu hakların istimali sayesinde ki hidemât-ı umumiye ifâ edilebilir (hakk-ı istimlak, zabitanın hukuku ve ilh...). Bundan fazla olarak hidemât-ı umumiyenin ihdası ve ifasında idarenin büyük bir teşebbüs kabiliyeti vardır. Bir kuvvet, selâhiyet hududu dahilinde kalmak şartıyla ahkâm-ı kanuniye ile mukayyed olmaz ise muhtariyeti haiz demektir. Bazen kuvveti, ahkâm-ı kanuniye ile bağlı olmakla beraber idare, vasıtaları intihap etmek ve kanunen mürur-ı zamana uğramış bile olsa şu veya bu tedbiri ittihaz edeceği zamanı takdir etmek selâhiyetlerine mâliktir. Binâenaleyh idarenin birçok mevâdda bir selâhiyet ve kuvve-i takdiriyesi mevcuttur. O halde hakim, memlekette, anâsır-ı nizam olan şu kuvvete hürmet eylemesi, idarenin nev'amma bir muhtariyet-i hukukiyesi olduğunu kabul etmesi ve onun bi'l-cümle ef'âl ve harekâtını davaya mevzû' addetmemesi lazım

⁹ Barthélemy, *Hukuk-i İdare* eseri, 10. tab', sahife 947.

gelir. Halbuki hakim, bu bâbdaki esbâbı her zaman takdir edemez. Meseleyi daha yakından tedkik edelim: Hakim her davayı, her müracaatı kabul eder ve hakk-ı kazasını tahdid eden böyle bir şartı tanımaz; fakat bu, esasa taalluk eden bir şart mahiyetindedir. Eğer idarî bir karar, idarenin haiz olduğu selâhiyet-i takdiriyeye istinaden ittihaz edilmiş ise buna karşı vuku bulan dava esasından sukût eder.

Hülâsa hakim, idarenin selâhiyet-i takdiriyesini nazar-ı dikkate almalı ve muhtelefun-fih mesâilde hukukî noktalar ile takdire muhavvel noktaları ayırt edebilmelidir. Bu ise fevkalâde nazik bir keyfiyettir ve idarenin hedeflerini ve faaliyette bulunan idarî makinenin çarhlarını tanımayı müstelzimdir. Bunu ancak yakından tedkik ve müşâhedeye alışanlar yapabilir.

Hakim-i idarî, idareyi meşruiyete tâbi kılmıştır. Bu da kolay olmamıştır; çünkü idare mâlik olduğu kuvvetli teşkilat ile kendisine birçok selâhiyetler izafe etmiş ve bazen muafiyet-i cezaiyesi bulunduğunu tahayyül etmiştir. Şurası muhakkaktır ki idare, mehîb bir davacıdır. Onu meşruiyete sevk edecek olan istiklaline mâlik, nüfuzundan (*prestij*) emin olan bir hakim-i âdî midir? Bu vazifeyi ifada hakim-i idarî, bizzat idare heyetinden yetişmiş olması ve binâenaleyh “aile efrâdından” bulunması hasebiyle tarafgirlik ile şâibedâr mıdır? Hadisât, yani hukukî tecrübe ispat etmiştir ki hayır! Şurasını gizlemeye mahal yoktur ki bu netice birçok tereddütlerden, gayret ve mücahededen sonra elde edilmiştir; fakat bugün şu sahada kat’î müktesep bir netice vardır. İdarenin hakka ve kanuna tâbiyeti adım adım temin edilmiştir. Bu bâbda vâzı’-ı kanunun bütün kuvvetiyle çalıştığı tahattur edilmelidir. Fransız İnkılabı’nın 8’inci senesinden yani Şura-yı Devlet’in teşkili tarihinden itibaren hakim-i idarî, fiilen idareci mevkiinde bulunamaz. Bu suretle hayat-ı memuriyetleri esnasındaki tecrübelerinden istifade etmekle beraber ba’de-mâ fiilen o kadroya dahil olamazlar. Hakim-i idarî de hakim-i âdî gibi müstakildir; yalnız şu faikiyeti muhafaza eder ki hakim-i idarî aynı zamanda hükümetin müşaviri olmak hasebiyle nizâmların ve talimatnamelerin ihzârında bir rol sahibidir ve bu itibar ile onların ruhuna ve tekniğine nüfuz etmiştir. Bunun içindir ki idarî bir kanunun veya nizâmın ihlali halinde meseleyi bir vukuf-ı tâm ile muhakeme edebilir.

Nâzır-hakim nazariyesi mâziye karışmıştır. Birçok ihtilafâtan sonra mahzur izâle edilebilmiştir. Bütün 19’uncu asır zarfında nâzır yalnız afv tarikine müracaat suretiyle değil, doğrudan doğruya hakim-i kazaî sıfatını ihraz edebilirdi. Bundan şu netice istihrac ediliyordu ki nâzırın ittihaz ettiği karar bir hükm-i ibtidaî olup onu müteakip Şura-yı Devlet’e müracaat nev’amma istinaf-ı dava etmektir. Bu hal bir tezadı ihtiva ediyordu. Nihayet takdir edildi ki nâzır ancak

silsile-i merâtib dahilinde, mücâzât-ı intibahiye mesâilinde, idarî müessesenin dahili bir hakimi olabilir, yoksa bir hukuk-ı umumiye hakimi olamaz. El-yevm nâzırların mukarrerâtı sadece idarî mukarrerât cümlesinden olup hiçbir hüküm mahiyetinde değildir. Bu suretle hakim-i idarî ile faal idareci arasında yapılması zaruri olan tefrik esası tahakkuk etmiştir. Artık nâzırlar, valiler, belediye reisleri ve mecâlis-i umumiye azâsı aynı zamanda hakim-i idarî olamazlar.

İdarenin hakka ve kanuna ittibatı şu safhadan da çıkmıştır: İdare aleyhine ikame edilen davayı ona kabul ettirmek icab etmiştir. Efrâd, Şura-yı Devlet huzurunda dava ikame etmek istediği takdirde doğrudan doğruya hakimi meseleye vaz'-ı yed ettiremez, evvelâ kuvve-i idarenin bu mesele hakkında bir kararını istihsâle mecburdur; meğer ki bu karar idare tarafından kendiliğinden ittihaz edilmiş olsun. Binâenaleyh Şura-yı Devlet bir tarafı mutazarrır eden idarî bir karar üzerine hükmünü verir. Fakat bu tarzda bir tehlike vardı: İdare sükûtu ihtiyar edip de karar i'tâsı talebine cevap vermediği takdirde dava akâmete uğrayabilirdi. Vâzı'-ı kanun müdahaleye mecbur oldu: 7 Temmuz 1900 tarihli bir kanuna tevfi kan; karar i'tâsı talebinden itibaren dört ay müddetle idare sükût ihtiyar ettiği takdirde alâkadarlar, Şura-yı Devlet'e müracaatla ikâme-i dava edebilirler. Bu suretle sükûtun reddi tazammun ettiği ve davanın mefrûz red kararına karşı ikâme edildiği kabul olunmuştur. Bu suret-i hall üzerine idare, aleyhine ikâme edilen davaları ta'vîke veya redde muvaffak olamaz.

İzahât-ı sâlifeden şu netice çıkarılır ki her idarî karar aleyhine kolay, seri ve az masraflı bir tarik-i müracaat mevcuttur. (Zira de'âvî-i idariye de'âvî-i âdiyeden çok daha az masraflıdır). Kanuna veya nizama muhalif olarak idarî bir kuvvetin ittihaz etmiş olduğu herhangi bir karar şu tarik ile fesh ve iptal edilebileceğinden dolaydır ki idarenin meşruiyete teba'iyeti tam ve mutlakdır. Kuvve-i idarînin fart-ı istimâli (*excès de pouvoir*) üzerine de müracaat edilebilir; bu takdirde hakim-i idarî mevzubahis fiil ve hareketi, idarenin bütün sâik ve âmillerini, fiil ve hareketin kanuna tevfi kan selâhiyetdar makam tarafından, kanunî eşkâle riayet edilerek icra edilip edilmediğini tedkik ve rü'yet eder ve bu amîk tedkikâtın netâyicine göre hükmünü verir.

Hakka ve kanuna ittibâ, yalnızca kararların iptaline inhisar etseydi nâ-tamam kalırdı; zira efrâd ekseriya duçar olduğu zararın tazminini talep etmekte daha ziyade menfaattardır. Meselâ efrâd bir hıdmet-i umumiyenin fena surette icrasından mutazarrır olabilir. Şura-yı Devlet, hizmetin ifasında hata ve ihmal olduğu takdirde mutazarrırın lehinde tazminat hükmetmeye selâhiyettardır; bazen hata olmadığı halde bile Şura-yı Devlet hasar (*risque*) nazariyesini tatbik ederek

idareyi mahkum etmektedir. Alâkadar memurun şahsî mesuliyetine gelince; bunun mücrimiyetini takdir hususu mehâkim-i âdiyeye terk edilmiştir ve tefrik ma'kul ve mantıkîdir.

Teknik itibariyle görülüyor ki, kaza-yı idarî hak ve adle vusûl için lâzım olan bütün vesâit ve usûle malik bulunmaktadır, hiçbir vechile mâdûn mevkiinde değildir. Kaza-yı adlî gibi tazminata mahkum edebilir ve kararları nakz eyleyebilir.

Nihayet kaza-yı idarî hukuk-ı şahsiyeyi de muhafaza ve temin etmiştir. Hukuk-ı beşer beyannamelerinde yahut teşkilat-ı esasiye kanunlarında münderic bulunan hukuk-ı şahsiye her türlü taarruzdan masun olmalıdır. Eğer bu bâbda hiçbir kuvve-i teyidiye bulunamazsa, bir kanun-ı âdî, kanun-ı esasîye muhalif ahkâmı ihtiva edebilirse vahim netâyic tevellüd edebilir. Amerika Cemâhir-i Müttehidesi gibi bazı büyük devletler mahkemelere kanun-ı âdînin meşruiyetini, kanun-ı esasîye muvafakatini takdir etmek kudret ve selâhiyetini bahş etmişlerdir. Bu suretle hakimler, kanunun vüs'at ve şumûlünü tahdid edebilirler. Bu sistem bazı tehlikelere maruz bulunmakla beraber vâzı'-ı kanunun hukuk-ı şahsiyeye riayetkâr olması hususunda fevkalâde bir teminat teşkil etmektedir.

İsviçre'de Bern ve Cenevre kantonları mahkemelerin bu sahada murakabesini (*contrôle*) kabul etmektedir. Almanya'da bu mesele hararetle münakaşa ediliyor, zira Weimar Kanun-ı Esasîsi bu babda sâkit bulunmaktadır. Fransa'da ilmî içtihadât bu bahse mütemayildir, fakat murakabenin fiilen işlediği iddia edilemez. Bunun sebebi yalnızca Kanun-ı Esasî'nin bu bâbda sâkit bulunmasından neş'et etmeyip aynı zamanda 1875 Kanun-ı Esasîsi'nin hukuk-ı şahsiye bahsini ihtiva etmemesinden münbaistir; böylece hakim, hukuk-ı şahsiyeyi tespit eden bir esas-ı kanunîden mahrum bulunmaktadır. Buna karşı kaza-yı idarî mukarrerâtı, hakim kavânîn-i âdiye fevkinde yüksek bir meşruiyet (*super-égalité*) esasını nazar-ı dikkate alması lüzumunu tanımaktadır. Bu idarî içtihadı ki Winkel¹⁰, Tichit¹¹ ve Hyéres¹² kararlarına yol açmıştır. Fransa'da Şura-yı Devlet, bu hususta dahi mehâkim-i âdiyeden ziyade cesaret göstermiş ve kuvve-i icraiye den sâdır olup hukuk-ı şahsiyeyi ihlale tasaddi eden her fiil ve hareketi men'e usul tahtında muntazaman çalışmıştır. Gayr-ı kâbil-i inkâr bir hakikattir ki Şura-yı Devlet sayesinde Fransa kadar hiçbir memleket, idare memurları üzerinde kuvvetli bir murakabe tesis etmemiştir.

¹⁰ Sirey, 1909, 3, 145.

¹¹ Sirey, 1913, 3, 137.

¹² Sirey, 1922, 3, 149.

Prensip olarak kabul edilmiştir ki kanunun sarahaten men' etmediği yahut yine kanuna muvâfık olarak zabıta-i idariyenin herhangi bir memnuiyete dair karar ittihaz etmediği hususlarda efrâd; şahsî kabiliyetlerini istedikleri vechile serbestçe istimal edip hareket edebilirler. Ferdin işbu kabiliyetleri ve serbestî-i hareketi hukuken, kanunen ve nizâmen tanınmış ve teyid edilmiştir. Efrâdın bu hukuku, idarenin ef'âlî ve harekâtı ile müşkilata uğrar veya men' edilir ise efrâd buna karşı adem-i meşruiyet iddiası serdedebilir. Meselâ ticaret veya sanayi erbabı faaliyetlerini tahdid eden hususî kanunlara muhalif idarî tedbirlere karşı bu suretle dava ikame etmek sıfatını ve selâhiyetini haizdir. Bir fabrikatör, iştirak etmiş olduğu münâkasanın usul ve nizâma mugayir bir surette icra edildiğini dermeyeran ederek davacı sıfatını ihraz eder. Keza vatandaşlar hakk-ı mülkiyetlerini herhangi bir suretle haleldâr eden idarî tedbirlere karşı dava ikame edebilirler. Yalnız hürriyet-i şahsiyeye vuku bulan tecavüz değil, belki de hakk-ı mülkiyetin istilzâm ettiği umumî faaliyeti ve meşru menfaatleri ihlal halleri de hakk-ı dava bahşeder. Bundan dolayıdır ki turuk-ı umumiyyeye mücavir bulunan arazi ve mülk sahiplerinin idarî tedbirler ile mutazarrır ve bazı hukuk ve menâfi'den mahrum oldukları haller birçok davalara bâis olmakta ve bu bahse ait mukarrerât ve içtihadât, mehâkimi zenginleştirmektedir.

İşbu izahâtan çıkarılan netice şudur: Vâzı'-ı kanun tarafından müesses, sarîh teminatın fikdânı halinde dahi kaza-yı idarî, idarenin kararlarına ve idarî ef'âl ve harekâta karşı efrâdın hukukunu sıyanet edebilecek müessir vesâite mâlik bulunmaktadır. Bu sahada büyük kaideler tesis etmiş olup bunlar tedvin edilmiş olmamakla beraber kavânîn-i mektube derecesinde kıymet iktisap etmişlerdir.

III

Kaza-yı idarînin diğer memleketlerde haiz olduğu faideleri Türkiye'de gösterilmesi için amelî nokta-i nazardan mahzurlar bulunup bulunmadığını kısaca tedkik edelim. Malum olduğu üzere kaza-yı idarî sistemi, Avrupa'da birçok memleketlerde taammüm etmiştir. Bu sistemi İnkılâb-ı Kebir'den beri Fransa kabul etmiş bulunuyor. Almanya'da zaten mevcut olan bu tarz; 11 Ağustos 1919 Weimar Kanun-ı Esasîsi'nin 107'nci maddesi ile teyid ve takviye edilmektedir:

“Alman Devleti ve Hükûmât-ı Müttehide dahilinde efrâdı, şu'abât-ı idarenin emirlerine ve kararlarına karşı sıyanet ile mükellef idarî mahkemeler kanuna tevfikân teşkil edilecektir”¹³.

¹³ Almanya'da kaza-yı idarînin faaliyeti hakkında müellif Labande[nin] *Alman İmparatorluğunun Hukuk-ı Âmmesi* ünvanlı eserine müracaat.

Avusturya'da kaza-yı idarî teşkilatı vardır (13 Teşrînisânî 1920 Kanun-ı Esasîsi). Burada idarî mahkemenin selâhiyeti; federal, eyalet ve komün şu'abât-ı idariyesinin emirlerine ve mukarrerâtına şâmilidir. Her vatandaş, idarî bir emir veya karar ile hukuku ihlal edildiğini bu mahkeme huzurunda dermeyeran edebilir.

Polonya'da 17 Mart 1921 Kanun-ı Esasîsi'ne tebe'an ve 2 Ağustos 1922 tarihli kanuna tevfi'kan bir idarî mahkeme-i âliye teşkil edilmiştir. Bu mahkeme-i âliye, reis-i cumhur tarafından tayin edilen bir reis ile azâlarından mürekkeb ve idarî mahkemelerin en büyük merciidir.

Polonya'daki bu mahkeme-i âliye, idarenin ittihaz ettiği tedbirleri fesih ve iptal edebilir; bu takdirde idare, mahkeme-i âliyenin kararında mündemic ahkâmından mülhem olarak yeniden tedbir ve karar ittihaz etmek mecburiyetindedir.

Finland ve Baltık devletleri kaza-yı idarî sistemini kabul etmişlerdir; İspanya da bu tarza iltihak etmiştir.

İsviçre'de yeni bir referandum kaza-yı idarî lehinde tecelli ettiğinden mesele el-yevm hararetle ihtilaflara mevzu teşkil etmektedir.

Türkiye'de iki nev' kaza sisteminin şiddetli bir muhalefete maruz kalacağını cidden zannetmiyoruz. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve vâzı'-ı kanun bu sistemi kabul etmiş bulunuyor. Türkiye'de tedrisat-ı ilmiye de buna lehdardır. Bununla beraber muhtemel bazı itirazlara cevap vermeye çalışalım: Mösyö Jacquelin'in nazariyatına istinad ederek tefrik-i kuvâ esası ileri sürülür ve hakim mûstakil olarak bütün kaza sahasında selâhiyetdar olması lüzumu dermeyeran edilir ise bu itiraz Türkiye için acaba ne dereceye kadar vâridir? Evvela vahdet-i kazanın tesisi için Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda tadilat icrası zaruri olacaktır; diğer taraftan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hakiki tefrik-i kuvâ esasına tâbi bulunmadığı tahattur edilmelidir. Binâenaleyh kanunun mutlak surette kabul etmediği bir prensip, kaza-yı idarî sistemi ile ihlal edilmiş olmuyor. Görülüyor ki Jacquelin taraftarlarının Fransa için vârid olabilen itirazları Türkiye için bütün kuvvetini kaybetmektedir¹⁴.

Mahkeme-i Temyiz ile Şura-yı Devlet arasında ihtilafât hudûsundan, aynı mesele hakkında şu iki mahkeme-i âliyenin birbirine zıt kararlar vermesinden korkmaya mahal var mıdır? Eğer selâhiyet noktaları iyice tayin edilmiş olursa bu gibi ihtilaflar

¹⁴ İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesinde *hukuk-ı âmme* tedris eden muhterem refiklerim Müderris Muslihiddin Âdil [Taylan], Reşid [Turnagil], Muammer Râşid [Seviğ] ve Midhat [Metya] beyler iki nev' kaza sisteminin lüzumunu ve Fransız Şura-yı Devleti'nin yüksek kıymet-i kazaiyesini beyan etmektedirler.

pek nadiren zuhur eder. Mamafih kanunun muhtelif mahiyette mahkemelere aynı hukukî prensipleri ve müessesâtı müdafaa ve teyid selâhiyetini bahşettiği derpiş edilirse yek-diğerinden müstakil bulunan bu mehâkimin içtihadâtı ve mukarrerâtı arasında ihtilafların zuhuru mümkündür. Aşikârdır ki bunlardan her biri eserine kendi zihniyetinin damgasını basacaktır. Böylece iki tarz mukarrerâtın inkişafına şahit olmak tabiidir ve aynı prensibe tatbikatta verilen muhtelif mânalar, bu müessesâtın hususî temayüllerini irae ederler. Kanun, hukukî bir mefhumait mücmel hükümleri ihtiva eder. Hakim bunun muhtevasını izah ve tesbit ile mükelleftir. Mahkeme-i Temyiz ile Şura-yı Devlet'in takdir ve tefsir kudretlerine binâen aynı meseleyi muhtelif tarzda muhakeme etmeleri şâyân-ı hayret görülmemelidir. Her birinin kuvve-i takdiriye ve tahliliyesi başka olduğundan muhtelif telakkilerde bulunabilirler ve her biri müstakil bulunduğundan kendi içtihadına ve mukarrerâtına sadık kalır. Bununla beraber Mahkeme-i Temyiz, vakit vakit içtihadını tadil ederek mukarrerâtını tebdil ettiği gibi Şura-yı Devlet de aynı tarzda hareket eder. Mesela Fransa'da Şura-yı Devlet son zamanlara kadar muhalif bulunduğu hasar (*risque*) esasına müstenid mesuliyeti ahîren kabul etmiştir. Pek nadir zuhur eden bir vaziyete büyük ehemmiyet atfetmeyelim; yalnız birkaç taş noksan olduğu bahanesiyle bütün bir binayı yıkmayalım. Bu mahzurun teknik itibarıyla mükemmel olan kaza-yı idarî sisteminin inkişafına mâni olduğu ispat edilmemiştir. Bundan mâadâ, Şura-yı Devlet; men'-i muhakeme kararlarıyla, mehâkim-i adliyenin daire-i selâhiyetine dahil bulunan vakaları bertaraf etmek hususunda azimkâr ve mütebassır da[v]ranmaktadır. Bu suretle anlaşılıyor ki ihtilaf tekevvünü ihtimalini ve mahzurunun ı'zam etmemelidir ve bu mahzur başlı başına iki nev' kaza esasını mahkum edecek kuvveti haiz değildir.

Bu bâbdaki tezimizi cerh etmek için başka kuvvetli bir delil belki de şu noktada bulunabilir: Hâlihazırda idarî ve adlî mahkemelerin müteakabil selâhiyetleri tam bir surette tayin ve tahdid edilmiştir ve Türkiye'de bu selâhiyetlerin hududunu çizmekle mükellef ayrıca bir merci (*organe*) yoktur; tabir-i diğerle "Mahkeme-i İhtilaf" (*Tribunal des Conflits*) mevcut değildir. Fi'l-hakika muhtelif mahiyette mahkemelerden her birinin aynı mesele hakkında kendilerini selâhiyetdar addetmeleri yahut bilakis aynı meselenin rü'yeti hususunda kendilerini selâhiyetdar addetmedikleri ahvâl vâkidir; bu takdirde meselenin hall-i rü'yeti ile vazifedâr mahkemeyi tayin edecek ve her iki nev' kaza sisteminin fevkinde bulunması icab eden yüksek mercie ihtiyaç derkârdır. Her iki nev' kaza teşkilatı arasındaki müsavat ve bunların istiklali prensipleri, bu kuvvetlerden birinin tayin-i mer-

cide hakim-i mutlak olmasına mânidir, keza böyle ihtilafâtta reis-i hükümetin hakem ittihaz edilmesi de muvafık değildir. Belki de her iki kuvve-i kazaiyenin mümessillerinden mürekkep bir heyete meselenin tevdiî münasıptır; bu takdirde Mahkeme-i Temyiz azâsı, Şura-yı Devlet azâsı ile müntehab bir mahkeme halinde ictimâ eder ve aralarından intihap edecekleri zâtın riyaseti altında müzakere eder ve hüküm verirler.

İhtilaf halinde takip edilecek usule gelince: Bir “departman valisi” (*préfet*) bir mahkemenin vazife ve selâhiyeti bulunmadığı kanaatine tebe‘an vâzı‘u’l-yed olduğu meseleden haberdar olunca mezkur mahkemeye bir muhtıra (*mémoire*) ile müracaat eder ve mahkemenin meseleyi, vazife ve selâhiyeti haricinde bulduğuna karar vermesini talep eder ve bu bâbda esbâb-ı müdellele serdeder. Bunun üzerine mahkeme, “*préfet*”nin serdetttiği delilleri nazar-ı dikkate alarak karar vermekle mükelleftir. Mahkeme kendini vazifedâr ve selâhiyetdâr addederse ihtilaf tekevvün etmiş demektir. Bu takdirde karar-ı mezkura itiraz edilir ve İhtilaf Mahkemesi meseleyi hall ü fasl eder, yani valinin talebini ya kabul veya iptal eder. Görülüyor ki ihtilafların halli için ihdas edilen bu mekanizma pek sadedir. Türkiye’de vâzı‘-ı kanun henüz, Mahkeme-i İhtilaf teşkilatı derpiş etmemiştir. Keza valilere ihtilaf halinde hakk-ı müracaat ve itiraz da bahşetmiş değildir. Bu bir noksanıdır, fakat pek muvakkat bir zamana münhasır bir noksan olarak sayılabilir. Mahkeme-i İhtilafa azâ sıfatıyla dahil olmak ancak fer‘i bir vazife teşkil ettiğinden şahıs itibariyle kadronun tevsi‘i mevzubahis değildir. Bu suretle vâzı‘-ı kanun ahenkdar bir surette vücûda getirdiği kaza-yı idarî teşkilatını, şu son Mahkeme-i İhtilaf müessesesi ile ikmal etmiş oluyor. Türkiye’de şu son müessesenin fıkdanı, kaza-yı idarî aleyhinde bir delil olarak istimal edilemez. Herkesin lüzum ve ehemmiyetini takdir ettiği Mahkeme-i İhtilaf, şüphesizdir ki az zaman sonra vücûda getirilecektir¹⁵.

Hükümetin ve idarenin meşruiyeti ve kanuna mütâba‘atını temin eden şu ma‘kul ve mantıkî sistem reddedildiği takdirde onun yerine ikame edilecek şekil ne olabilir? Muhtelif tarihî hadisâtın mahsulü olan veyahut mütereddît ve gayr-ı mütekemmil kuvve-i teşriyelerin eseri bulunan mutavassıt eşkâli numune ittihaz

¹⁵ Yeni Şura-yı Devlet’e hücum etmek için Osmanlı İmparatorluğu’na ait Şura-yı Devlet eserini tenkid etmek ve ileri sürmek doğru değildir. Her iki müessese arasında esaslı farklar bulunduğu göz önünde tutulmalıdır. Artık hakimlerin doğrudan doğruya kabiliyet-i icraiyesi bulunması esası (*la justice retenue*) ref‘ edilmiştir. Bütün teşkilat en yeni esasât-ı hukukiye tevfiқан vücûda getirilmiştir. Eski Şura-yı Devlet müessesesi esaslı (*organique*) bazı nevâkısı muhtevi bulunuyordu. Bu şerait dahilinde en iyi hukukşinasların vücûda getirebilecekleri eserde bittabi nâkıs olacaktı. Şurasını da ilave etmeli ki cumhuri bir rejimin hakimlere gösterdiği hürmet ve itaat, yeni kanunun zihniyetini izah eder.

etmek vârid-i hâtır olamaz. Bu mutavassıt şekiller; vatandaşların idare ile olan münasebetinde onların hukukî vaziyetlerini memnuniyet-bahş bir surette temin etmekten pek uzaktadırlar. Binâenaleyh iki şıktan birini intihap etmek zarureti karşısındayız:

1- Ya kaza-yı idarî kâmilten (gerek iptal ve gerek muhakemât kısımları) mehâkim-i âdiyeye tevdi edilir. Bu suretle kanunun el-yevm kabul etmiş olduğu idarî ve adlî kaza sistemi terk edilerek vahdet-i kaza esası tatbik edilir. Bu hal muamelat ve selamet-i idareyi tamamen ihlal edebilecek mahiyettedir. Zira bu takdirde hakim-i âdî, “idare”ye iştirak edecek, idarî emirleri ve mukarrerâtı iptal, tebdil veya ısdar edecek ve bi’n-netice idarenin kuvvetli bâzusu az zaman zarfında ortadan kaybolacaktır. Tekrar edelim: Türkiye büsbütün başka esaslara müsteniddir ve Anglo-Sakson rejiminin tatbikinde Fransa ne kadar gayr-ı müsait vaziyette ise Türkiye de aynı mevkidedir. Siyasî ve idarî merkeziyet usulü, vahdet-i kazanın kabulü aleyhinde en kuvvetli bir delil teşkil eder. Şurasını da ilave etmelidir ki Anglo-Sakson memleketleri dahi, kuvve-i âmmenin mesuliyeti nazariyesini pek nâ-tamam bir surette tatbik etmektedirler, zira devletin şibh-i cürmden mütevellid mesuliyetini tanımıyorlar.

2- İkinci şıkka göre kaza-yı idarî kâmilten lağvedilmeyip belki de icraî mukarrerâtın fesih ve iptaline hasredilir. Bu halde idarenin mahkumiyetini istilzâm eden de‘âvî; hakim-i âdiye tevdi olunur. İdarî mahkemelerin vazife ve selâhiyetleri de ancak kanunî maddelerin sarîh ahkâmına tevfikân ve hasren tayin edilir. Bununla beraber mehâkim-i adliye tazminata müteallik idarî mesâilî rûyete kalkışıyorsa nasıl bir vaziyet olur? Bu takdirde hakim-i âdî, icraî tedâbire ve icraî kararlara tevessül edemeyecek bir vaziyette bulunur: Her an ihtilaf halindeki usul-i muhakemeye teşebbüs edilir ve böylece idareye karşı ikame edilen tazminat davaları her dakika ataletle uğrattılır. Hakim-i âdî, idarî muamelat ve hareket hakkında tam bir kuvve-i takdiriye haiz olmadığından mânialara uğrar. Bu hal bir eser-i terakki diye kabul edilebilir mi? Henüz idarî mahkemeler teşkil edilmeden evvel, adlî mehâkimin idarî davaları rûyet ve halle mecbur olduğu devrin tecrübeleri kâfi addedilmez mi? Kanaatimize göre hakim-i idarînin hürriyet ve istiklalini muhafaza ederek tazminat davalarında kuvve-i takdiriyesini istimal etmesine imkan bırakan kaza-yı idarî sistemi her vechile müreccah ve şâyân-ı tavsiyedir.

Belçika’da kuvve-i adliye, bu gibi mesâilde vazife ve selâhiyeti haiz olup hususî idarî mehâkim dahi işbu kuvve-i adliyeye tâbidirler. Mamafih Belçika’da mehâkim-i adliye, Anglo-Sakson sisteminde olduğu gibi faal idareye karşı ısdar

edilmiş kararlar (*bills d'injonction*) ve beyannameler (*writs*) ile müdahale selâhiyetine malik değildir. Görülüyor ki mahirâne tanzim edildiği zannedilen bu sistem, hakikat-i halde, idarî mukarrerâta karşı vatandaşlara hiçbir fiilî ve müessir tarik-i müracaat bahşedemiyor. Belçika mukarrerât-ı mehâkimi ispat etmiştir ki devletin mesuliyeti bahsinde hakim, kanun-ı medenînin ahkâmını zorlayarak birtakım nâ-kâfi nazariyelere müracaat etmek mecburiyetinde kalmış ve ancak bu suretle Fransız Şura-yı Devleti'nin vâsıl olduğu neticelere yaklaşmaya çalışmıştır.

Şu muhtasar izahâtın bizi îsâl ettiği netice neden ibarettir? İki nev' kaza sistemi bize göre hukukun umumi bir terakki ve tekâmülünü ifade etmektedir. Bu sayede idarenin meşruiyete ve kanuna ittibâ ve efrâdın hukuku ve menâfii hakiki surette temin edilir. İdarî hakim, devlet ile efrâd arasındaki münasebâttan mütevellid mesâilin hakka göre hall ü faslında hakim-i âdîden ziyade haiz-i ehliyettir. Kaza-yı idarî müessesesinin Türkiye Cumhuriyeti için yüksek bir kıymet-i hukukiyesi olduğuna kanaat etmekteyiz.

SAHTELİKTE İSTİMAL*

Diran Yerganyan**, haz. Mert Burak Ersan***

“Sahte olarak tanzim olunmuş senedât ve evrak, istimal edilmedikçe, sahtekârlık cürmü tamam olmaz” yolunda bizde gerek ilm-i hukukla tevaggul edenler ve gerek mahkemelerimizce öteden beri yerleşmiş bir fikir mevcuttur. Fi’l-vâki sahte olarak tanzim olunmuş evrakın istimal edilmemesinden veya istimal edilmeyeceği beyan olunmasından dolayı i’tâ olunmuş müteaddid men’-i muhakeme kararnameleri, beraat ve adem-i mesuliyet kararlarını zikredebiliriz. İşte bu makale ile bu fikrin ne dereceye kadar doğru ve ahkâm-ı kanuniyemize muvâfık olduğunu ve düvel-i sâire kanunlarının bu bâbdaki ahkâmı ne merkezde bulunduğunu tedkik edeceğiz.

Sahtekârlık cürmünün teşekkül ve tamamiyeti için “istimal”ın şart olup olmasması kazıyyesi, hakikaten bir hayli münakaşâtı mucib olmuş bir meseledir. Bu meselenin leh ve aleyhinde müellifler tarafından bir hayli mütalaât ve delâil serd edildiği gibi bugün Avrupa devletleri kanunlarının bu bâbdaki ahkâmı dahi muttarıd değildir. Binâenaleyh bu mesele hakkında beyan-ı mütalaa etmezden evvel Avrupa devletleri kanunlarında bu hususta mevcut ahkâmı beyan edelim:

Kanunumuzun mehazı olan Fransa Kanun-ı Cezası ahkâmınca, kanunun tayin ettiği suretle tağyir-i hakikat, sahtekârlık ikaı ayrı bir cürüm; sahte ve mukalled bir şeyi istimal etmek ayrı bir cürümdür. Fransa Mahkeme-i Temyizi ve Fransa ulemâ-yı hukuku bunların ayrı ayrı cürümler olmasında müttetikirler. Fransa Kanunu mucebince bir kimse sahte ve mukalled bir şeyi bilerek istimal ederse -velev ki sahtekârlığı kendisi ika etmiş olmasın- mücerred istimalinden dolayı ceza-dîde olacağı gibi bir kimse sahtekârlık ve taklit edecek olur ise -velev ki istimal etmiş olmasın- sahtekârlık cezasını görür.

Fransa Mahkeme-i Temyizi’nin mukarrerâtına göre, bir sahtekârlığın faili meçhul olduğu veya takip edilmediği halde sahte evrakı bilerek istimal eden tec-

* Diran, “Sahtelikte İstimal”, *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 1, Mart 1332, s. 29-36.

** Hukuk Fakültesi *hukuk-ı ceza ve mukayese-i kavânîn-i cezaiye müderrisi*.

*** Stajyer avukat, İstanbul Barosu.

ziye olunur; kezâlik sahtekârlık cürmünde mürur-ı zaman olsa bile o sahte evrakı bilerek istimal eden, istimal cürmünden dolayı cezaen mahkum edilebilir. Keza bir kimse hem sahtekârlıktan ve hem de sahte evrakı bilerek istimalden dolayı taht-ı muhâkemeye alınsa, bu iki cürmün birisinden beraat kazanıp diğerinden dolayı mahkum edilebilir. Ve memâlik-i ecnebiyede bir ecnebi tarafından tanzim olunmuş sahte bir senet Fransa'da istimal edilse, sahtekârlık cürmü memâlik-i ecnebiyede vuku bulmuş olmak itibariyle Fransa mehâkiminin daire-i kazasına dahil olmasa bile yalnız istimal filinden dolayı takibât-ı kanuniye icra olunur, gerek sahtekârlık cürmünde ve gerek istimal cürmünde ayrı ayrı iştirak ve teşebbüs ahkâmı tatbik olunur.

Şu kadar var ki sahte evrakı istimal eden bizzat o sahte evrakın mürettibi ise bu takdirde ayrı ayrı iki cürüm ika etmiş olmaz. Belki ol kimse cürm-i vâhidin, sahtekârlık cürmünün faili olur. Zira bu takdirde istimal, sahtekârın takip ettiği yegâne maksad-ı cinayet-kârânesinin itmâmı olur. Binâenaleyh istimal ve sahtekârlığın müstakil cürümler olması, müsta'milin sahtekârdan mâadâ bir kimse olması takdirinde vâki oluyor. Fakat her halde bir sahtekârın mücazât edilmesi için sahte olarak tanzim eylediği evrakı istimal etmiş bulunması şart değildir.

Roma hukukunda dahi istimal ve taklit, sahtekârlık gibi müstakil bir cürüm addedilmişti. İtalya Kanun-ı Cezası'nda dahi sahtekârlık ile istimal ayrı ayrı cürümlerdir. Sahtekâr, tanzim ettiği sahte evrakı istimal etmese dahi sahtekârlıktan dolayı duçar-ı mücazât olur. Yalnız 280'inci maddesinde muharrer olduğu üzere evrak ve senedât-ı hususiyede ika edilen sahtekârlık cürmünün tamamıyeti istimal mütevakıftır. Binaenaleyh evrak ve senedât-ı hususiyede sahtekârlık ika edilip de faili veya bilerek bir şahs-ı sâlis tarafından o sahte evrak istimal edilmiş olmaz ise sahtekârlığın faili ceza görmez.

İşte İtalya Kanunu mucebince istimal şartı yalnız evrak-ı hususiyede ika edilen sahtekârlıkta meşrut olduğundan kalb-zenlikte [kalpazanlıkta], evrak-ı resmiyede, eshâm ve banknotlarda, evrak ve defâtir ve sicillât-ı devlette, poliçelerde, ciro suretiyle kâbil-i nakl olan veyahut hâmiline muharrer bulunan senedât-ı ticariyede hatta hususî vasiyetnamelerde¹ ika edilecek sahtekârlıkta istimal şart

¹ İtalya Kanun-ı Cezası'nın 284'üncü maddesi mucebince poliçeler, ciro suretiyle kâbil-i tedavül veya hâmiline muharrer senedât ilh... sahtekârlık nokta-i nazarından evrak-ı resmiye hükmünde addedilmiştir. Madde-i mezkûnenin ikinci fıkrası şu suretle muharrerdir: "... hususî vasiyetnameler ile poliçeler ve ciro suretiyle kâbil-i nakl olan veya hâmiline ait olmak üzere muharrer bulunan senedât-ı ticariye evrak-ı resmiye hükmündedir".

olmayıp bu yolda sahte olarak tanzim edilen evrak istimal edilmese bile mücerred sahtekârlıktan dolayı mücâzât olunur.

Almanya Kanun-ı Cezası'nın 297'nci maddesinden müstefâd olduğu üzere gerek evrak ve senedât-ı resmiyede ve gerek hususiyede ika edilecek sahtekârlık cürmünün teşekkül ve tamamıyeti her halde bunların istimaline mütevakıftır. Macaristan Kanun-ı Cezası'nın 401'inci maddesi de bu mealde. Bilakis Avusturya Kanun-ı Cezası, Fransa'da olduğu gibi sahtekârlık cürmünün tamamıyetinde istimali şart etmemiştir. Belçika Kanunu ahkâmı dahi Fransa Kanunu gibidir. Felemenk Kanun-ı Cezası dahi sahtekârlık cürmünün teşekkülünde istimali şart eylememiştir. Ancak 225'inci maddesinde sahtekârlık cürmünün teşekkülü için "sahtekârlığın istimal etmek veya ettirmek kastıyla vukua gelmiş olmasını" şart kılmıştır.

Sahtekârlık hakkındaki mevâdd-ı kanuniyemizin tedkikinden müstebân olacağı üzere bizde vâzı'-ı kanun sahtekârlık cürmünün suret-i ikamı ve şerâitini beyan ve ta'dâd eylediği halde istimalin şart olduğuna dair kanuna bir gûna kayıt derc etmemiştir. Bilakis 154'üncü maddede ve 155'inci maddenin ve zeyl-i sânisinin son fıkralarında, Fransa'da olduğu gibi, sahte evrakı bilerek istimal, sahtekârlıktan kat'-ı nazar müstakil bir cürüm olmak üzere zikredilmiştir.

Bizde "sahtekârlık cürmünün tamamıyetinde istimal şarttır" fikri, sahtelik cürmünde ızzarın şart olması esasına müstenittir. Fi'l-vâki sahtekârlığın her nev'i, diğer bir cürmün efâl-i istihzâriyesini teşkil eder ve ekser-i ahvâlde bir menfaat-i gayrimeşrua temini maksadıyla vâki olur, bu maksat ise ancak istimal ile istihsâl olunabilir. İstimal vâki olmadıkça sahtekârlık mücerred takip edilen maksadın bir vasıta-i husûlünü istihzârdan ibaret kalır ve binâenaleyh bir gûna zarar vücûda gelmez. Zira zarar sahte evrakın tanzimi ile değil, istimaliyle hâsıl olur. İşte bu gibi mülahazâta mebni "sahte olarak tanzim olunmuş evrak istimal edilmedikçe sahtelik cürmü vücûd bulmaz" deniliyor.

Kanunumuzda bir gûna sarâhat olmadığı halde, sahtekârlık cürmünün tamamıyetinde istimalin şart olduğu hakkında beyan olunan bu mütalaât bizce mukni görölmez, zira her ne kadar sahte bir senet istimal edilmedikçe zarar-ı maddî vücûda gelmez ise de sahtekârlık cürmünün teşekkül ve tamamıyeti için esasen bir zarar-ı maddî vücûda gelmesi şart değildir. Bi'l-cümle cezaiyyûnun taht-ı tasdikinde olduğu üzere zarar vuku bulmak imkân ve ihtimali sahtekârlık cürmünün teşekkülü için kâfidir. Bu zarar ihtimali ise, istimal imkânı ile hâsıl olur. Bir maksad-ı cürmî ile sahtekârlığı ika edebilen kimse her nasıl olur ise onu

istimal edebilmek iktidarını da hâizdir. Diğer taraftan sahtekârlığın irtikâbı istimalinden ziyade hey'et-i ictimâiye tehlikelidir. Zira sahte bir şeyi istimal etmek, imâlinden daha sehldir, sahtekârlık için bir meharef-i mahsusa lazım olduğu halde istimal için biraz cesaret kifayet eder. Hatta bazı kere sahte bir şey failinin arzusu hilâfında istimal olunabilmek ihtimali ve tehlikesi bile mevcuttur; mesela bir sahtekârın vefatından sonra hayatında imal ettiği sahte bir senedin veresesi tarafından istimal olunması gibi.

Vâzı'-ı kanun, Kanun-ı Ceza'nın her bir maddesinde evvela o maddede mevzubahis olan cürmü tarif ve anâsır-ı teşekkülüyesini (*éléments constitutifs*) beyan eylemiş ve sonra da cezasını göstermiştir. Eğer vâzı'-ı kanun sahtekârlık cürmünün tamamıyet ve teşekkülü için istimalin şart olmasını murad etse idi, bunu sarâhaten kanuna derc edebilir ve etmeli idi. Halbuki vâzı'-ı kanun böyle bir şart derc etmemiştir. Hatta 26 Mart [1]330 tarihinde 155'inci maddeye zeyl-i sâni olarak kaleme alınan maddede

“Her kim nefesine veya âhara bir menfaat temini veya âhara bir mazarrat ikâi maksadıyla ilh...”

gibi tabirâtla sahtekârlığın şerâiti pek sarîh olarak beyan olunduğu halde yine istimalin şart olduğu hakkında bir kayıt derc edilmemiştir.

Sahtekârlık cürmünün tamamıyetinde istimali şart eden kanunları mütalaa edecek olur isek görürüz ki şerâit-i sâire meyânında istimalin de şart olduğu sarâhaten zikredilmiştir. Mesela İtalya Kanun-ı Cezası'nın 280'inci maddesinde

“Bir kimse tamamen veya kısmen sahte olarak evrak ve senedât-ı hususiye tanzim eder veyahut sahîh olarak tanzim olunmuş bir varaka veya senedin yazılarını tağyir eyler ise, bundan umumî veya hususî bir mazarrat tevellüd edebildiği ve böyle sahte veya muharref bir varaka veya senedi *fail-i cürm veyahut bilerek âhar bir şahıs istimal eylediği takdirde ...* cezaya müstahak olacağı”

muharrer olduğu gibi Almanya Kanun-ı Cezası'nın 267'nci maddesinde dahi

“Her kim bir maksad-ı cürmî ile Almanya'nın veya diğer bir ecnebi hükümetinin sened-i resmîsini veyahut bir hak veya mülkiyeti ispata hâdim hususî bir senedi taklit ve tahrîf eder ve iğfal maksadıyla *böyle muharref ve mukalled senedâtı istimal eyler ise sahtekâr addolunur*”

denilmiştir. Şu maddelerin münderecâtı sahtekârlık cürmünün teşekkül ve tamamıyeti için istimalin şart bulunduğunu pek sarîh surette gösteriyor.

Eğer bizim kanunumuzda da böyle bir kayıt bulunsa idi mesele kalmaz idi. Zira vâzı'-ı kanun her bir cürmün şerâit-i teşekkülüyesini, anâsırını istediği gibi tayin

eder; fakat vâzı'-ı kanunun şart etmediği bir şeyi şart kılmak keyfî muamelâta kapı açar. Eğer her mahkemenin bir cürmün teşekkül ve tamamıyeti için -kanunda bulunmadığı halde- birtakım şerâit ihdas ve icat etmesine cevâz verilse, kanunda beyân olunan cürümlerin mahiyeti tebeddül eder ve birtakım su-i istimalâta da meydan verilmiş olur. Tefsirler, ictihadlar kanunun ibarât ve sarâhati dairesinde olması icab eder.

Zaten bizim Mahkeme-i Temyizimizin bile bu bâbdaki mukarrerâtında bir ıttırad mevcut değildir. Mahkeme-i Temyiz'in sahtekârlık cürmünün tamamıyetinde istimal şart olduğu hakkında birçok mukarrerâtı mevcut olduğu gibi, Mahkeme-i Temyiz İstidâ Dairesi'nin 17 Kânunıevvel [1]328 [30 Aralık 1912] tarihli bir kararında aynen

“... dava iki yüz on beş kuruşu nâtık olarak tanzim kılınmış olan ilmühaberın gerek bâlâsına ve gerek metnine rakam ve kelime ilave ederek meblağ-ı mezkurun üç bin kuruşa ifrâğı suretiyle sahtekârlık ikâından ibaret olarak *bu misillü sahtekârlık efâlinin tahakkuku halinde mütecâsirinin tertib-i cezaları emrinde sahteliği dermeyân olunan evrakın adem-i istimali kazıyyesi mevzu bahis olamayacağı derkâr olduğu halde...*”

denilerek sahtelik cürmünün teşekkülünde istimalin şart olmadığı beyan olunmuştur.

Yine İstidâ Dairesi'nin 27 Mart [1]327 [9 Nisan 1911] tarihli bir kararında aynen

“... bu gibi sahtekârlığa müteallik cerâimde Kanun-ı Ceza'nın mevâdd-ı mahsusasında gösterildiği vechile emniyeti suistimal fiilinde aranılan kasd-ı ızzarın vücûdu icab etmeyip *alakadarânın hukukunu izâ'a suretiyle ahvâl hâdis olmasa bile cürm-i mezkûrın sübûtu hâlinde müstelzim-i mücâzât olmasına göre mahkeme-i mahalliyece buraları nazar-ı dikkate alınarak maznun-ı mumaileyhin fiil-i mezkûra cüreti mertebe-i sübûta görüldüğü takdirde tahdid-i cezası ve aksi surette beraati yolunda ittihaz-ı karar olunmak lazım gelirken mahkeme-i mezkûrece itirazın cereyan eden tedkikat neticesinde verese-i müteveffanın ziya'-ı hukukunu mucib olacak meydanda bir vesika-i kanuniye olmadığı beyânıyla maznunun adem-i mesuliyetine karar verilmesi yolsuz ve mugayir-i usul ve kanun olduğundan...*”

denilerek sahtekârlıkta ızzar aranmak icab etmeyeceği yolunda mübalağalı bir mütalaa yürütmüştür.

Bilakis Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi 20 Ağustos [1]328 [2 Eylül 1912] tarihli bir kararında aynen

“...ve sahtekârlık cürmünü teşkil eden ahvâlden biri ızzar olup mezkur senet münderecâtıyla gerek mezbure ... ve gerek biraderi ... mutazarrır olmamasına...”

diyerek ızzar bulunmadıkça sahtelik cürmü teşekkül etmeyeceğini pek sarîh surette beyan eylemiştir.

Mahkeme-i Temyiz'in şu kararlarına nazaran "sahtekârlık cürmünün teşekkül ve tamamîyetinde istimal şart olup olmadığı hakkında kat'î bir ictihad mevcuttur" denilemeyeceği gibi sahtekârlık cürmünün şerâitinde bile muttarıd ve kat'î bir esas kabul olunmamıştır.

Hele bazı mustantık ve mahkemelerimiz tarafından mahkemeye ibraz olunmuş bir senedi istimal edip etmeyeceği sual olunup, "mübrizin istimal etmeyeceğini beyân etmesi üzerine sahtekârlık cürmü tamam olmamıştır" yolunda ittihaz olunan mukarrerât büsbütün yolsuz ve gayr-ı kanunîdir. Vâkıa o sahte senedin mübrizi, sahtekârlığın faili değilse, o senedi mahkemeye ibraz eylediği zaman sahte olduğunu bilmeyerek ibraz eylemiş ve sahtelik meselesi hasmı tarafından mevzubahis edilmesi ile sahtelik vukuuna muttali olunduktan sonra da istimal etmeyeceğini beyân etmekle istimal "bilerek" vâki olmamış olduğundan mesuliyet-i cezaiyeye giriftar olmaması doğrudur. Fakat eğer senedin mübrizi bizzat sahtekâr ise istimal etmeyeceğini beyânla mesuliyet-i cezaiyeden tahlis-i giribân etmesi nasıl tasavvur olunabilir? Sahtekârlık cürmünün tamamîyetinde istimalin şart olduğu kabul edilse bile o sahte senedi mahkemeye ibraz ile istimal vâki olmuş oluyor.

Sahtekârlık cürmünün tamam olmasından sonra istimal etmeyeceğini beyân etmek, tamam olmuş bir cürmü cürmiyetten ihraç edemez. Bu tıpkı bir malı aşır-makla sirkat fiilini itmâm eden sârikin mal-i mesruku sahibine iade etmesiyle sârik olmaktan kurtulamaması gibidir. Usul-i Cezaiyemizin 364'üncü maddesinde "istimal edilip edilmeyeceğinin sual olunması" hakkındaki ahkâm hiçbir halde böyle mantık ve kavâid-i esasiye hilâfında neticeler veremez. İşte bu yolsuzluk dahi, sarâhat-i kanuniye hilâfında vâki olan tefsir ve ictihadların semeresidir.

Fikr-i âcizâneme göre Kanun-ı Cezamızın hâl-i hâzırdaki sarâhatine nazaran "sahtekârlık cürmünün teşekkül ve tamamîyetinde istimal şarttır" denilemez. Kalpazanlık da sahtelik cürmüdür, niçin kalpazanlıkta istimal şart olmasın da evrakta vuku bulan sahtekârlıkta istimal şart edilsin?

Eğer adliyemizce sahtekârlık cürmünün teşekkül ve tamamîyeti için istimalin şart olması hakkında her halde bir zaruret ve lüzum mahsûs ise bunu kanuna derc ve ona göre mevâdd-ı kanuniye tadil ve tertib etmelidir. Yoksa kanunda mevcut olmayan bir şartı tefsir ile meydana koymak câiz değildir.

Sahtekârlık hadd-i zâtında hey'et-i ictimâiye için gayet muzır bir fiildir. Sahtekârlık taammüden vâki olur bir cürümdür. Sahtekârlık edecek bir adam bir hayli düşünür, birtakım vesâit ve esbâb istihzâr eder ve nihayet maksad-ı

cinayet-kârânesini mevki'-i fiile vaz' eyler. Sahtekârların tecziyesi için istimali şart etmek sahtekârlığı himaye ve teşviktir. Sahte evrak ve senet tanzim eden bir şahıs esasen onları istimal ve bu suretle bir menfaat-i meşrua temin veya âhara mazarrat iras etmek maksadıyla icra eder. Bir kimse mücerred sahte evrak ve senedâtı tanzim ve tasni ile sahtekârlık cürmünü itmâm ve ikmâl etmiş olur, onun mücrimiyetine kâil olmak için başka bir şeye intizâra lüzum yoktur. Vâkıa da aksi takdirde bir sahtekâr tanzim ettiği sahte senedi bir başkasına istimal ettirir, eğer sahtekârlık meydana çıkmazdan takip ettikleri maksada nâil olurlar ise ne âlâ; şayet o senedin sahteliği tezâhür ederse, sahtekâr istimal etmediğinden dolayı cezadan kurtulur, müsta'mil de bilmeyerek istimal ettiğini veya istimal etmeyeceğini beyân ederek cezadan tahlis-i giribân eder ve bu suretle sahtekârlık cürmü gibi mühim bir cürüm ekser-i ahvâlde cezasız kalır.

Fıkr-i âcizâneme göre, istimal bir sahtekârın mesuliyet-i cezaiyesi için şart olmamalıdır. Olsa olsa sahtekâra tayin olunacak cezanın haddini tayin emrinde nazar-ı dikkate alınmalıdır. Şöyle ki sahtekâr sahte olarak tanzim eylediği evrakı istimal etsin etmesin, mücerred sahtekârlık icra eylediğinden dolayı ceza-dîde olmalıdır. Fakat cezanın had ve derecesini tayinde o cürümden mütehassıl zararın derecesini de nazar-ı dikkate almak icab edeceğinden ve zaten kanunumuzun bir hayli maddelerinde bir cürümden mütehassıl zarar az olduğu veya tamir ve telafi edildiği takdirde cezanın tahfif edilmesi esası kabul olunmuş olduğundan eğer sahtekâr, sahte olarak tanzim ettiği evrakı istimal etmiş ise ağır bir ceza tertib etmek, istimal etmemiş ise nisbeten daha hafif bir ceza tayin etmek pek muvâfık olur; yoksa sahte evrak tanzim eden bir sahtekârı istimal eylemediğinden dolayı cezasız bırakmak kat'iyen câiz olamaz.

Bu bâbda Felemenk Kanunu'nda mevcut şart yani "sahtekârlık istimal etmek veya ettirmek maksadıyla vukua getirilmesi" şartı mesuliyet-i cezaiye için kâfidir.

Hele evrak-ı resmiyede icra olunacak tağyirât ve tahrifâtta istimalin şart kılınması hatıra bile gelmez.